

aurkibidea

Zenbaki honetan	3
------------------------	---

Araba

LARUNBE, K.: Arabako erakunde foralak	6
OLABERRIA, J. J.: Nekazaritza Araban	36
LOPEZ DE JUAN ABAD, J. M.: Arabako industrializazio-prozesua	50
GALDOS, R. - RUIZ URRESTARAZU, E.: Arabako jendetzari buruz zenbait ohar	62
PALACIOS, X.: Euskararen atzerakada Araban	78
ZUBIAUR, J.: Arabako ikastolen bilakaera	92
MENDIA, K. - URANGA, J. J.: Arabako Alfabetatze-Euskalduntze Koordina- kundera	105
BAZTARRIKA, I.: Arabako euskal idazleak	118
PINEDO, I.: Arabako historia politikoaz zenbait xehetasun	128
X. X.: Bibliografia	142

Orain eta Hemen

Psikologia Hiztegia — Orixe, Juan Carlos I.a eta Alfonso XIII.a: edo umote beltza Gernikan — Eusko Jaurlaritza eta euskal aldizkariak — Urteburu kulturalak — Eliza eta euskara — Ekuador eta Peru gerran: Estatu mugak — «Oh! Euzkadi» berriro notizia da — Russel Tribuna-laren ihardunaldiak — Lanza del Vasto: Indargabeen indarra! — Senghor: Sozialismorako afrikar bidea?	149
---	-----

Gaiak

ELKAR LANEAN: Santutxuko bertsolari-eskola	165
---	-----

Hainbat aburu

A. OTAEGI, J.: Errepresiotik gerra zibilera?	181
---	-----

Liburuak

TORREALDAI, J. M.: 1980ko euskal liburuak	185
KORTAZAR, J.: A. Lertxundiren «Aise eman zenidan eskua»	208
X. X.: Euskal liburuak. Euskal Herriaz erdal liburuak	223

Gutunak

SAN MARTIN, J.: Euskalarien nazioarteko jardunaldiak zirela eta... ..	225
---	-----

ZENBAKI HONETAN

Asmo eta aurpegi berriz hasten dugu JAKINen 1981. urte hau. Urte gogoangarria guretzat, hogeitabost urte bait dira aurten JAKIN euskal letren mundura jaio zela. Zilarrezko ezteiak ospatzen ditugu, ba.

Hogeitabost urteko bizitza eta 17 zenbaki bakarrik?, galde lezake gurera etorriberriren batek. Behar du honek esplikapenik. Egiazki ez dira 17, 62 baino. Hona nola: multikopiaz, 13; 1961eko debekura arte, inprimategian, 2; gero, 1964etik 1969ko debekura arte, 20; gerora, «Jakín sorta» izenpean, 10; eta, azkenik, oraingo taiu honetan, eskuetan duzunarekin, 17. Ikusten duzu, ba, irakurle, urteetako lana dagoela atzetik, eta «bigarren aldi»kotzat hartu dugun hau, zinez laugarrena izenda genezakeela bigarrena baino egokiago.

Hogeitabost urte ditu JAKINek. Urte asko da hori euskal kulturaren berrikuntzaren hastapenetan gaude, izan ere. Ikastola, Alfabetatze-Euskalduntze, Kanta berria, UEU, UZEI, argitaletxe gehienak, euskal kazetaritza, gerotzikakoak dira denak.

JAKINen zilarrezko ezteioak ospatzeko bazkide eta irakurleengan pentsatu dugu batez ere. Zenbaki berezi bat eskainiko diegu JAKINzaleei, urteko azkena. Berauen eritzia ezagutu nahian, inkesta bat ere egitekotan gaude, bigarrenik. Eta azkenik, hau ere irakurlearen faboretan, aldizkariaren beraren eitea aldatu dugu: azala, osoki; eta barnean, bainbat hobekuntza. Eta hori denori, aldizkaria arintzearen, apaintzearen, irakurterrazago bihurtzearen.

Esan bezala, asmo berriz ematen diogu hasiera JAKINen urtemuga honi. Asmo berriz, eta 250 abonatu berriz. Bazkide

etorriberri hauek dira gure lansaririk hoberena, gure lanaren onarpena bait dira. Bazkide-ugalketa hau «Prensa euskaraz» delako kanpainari zor diogu. Harpidedunak eta dirua eman digu euskal herriak ekinaldi horren bidez. Oraingo honetan, bestelako diru-laguntzarik ere izan dugu: 59.467 pta. eman digu Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak. Hamalau aldizkariren artean banatuaren % 1,9 izan da guretzat, eta 1980ko gure kostuen % 0,9 erremerdiatzen du horrek.

Hamazazpigarren zenbaki honi dagokionez, eman ditzagun aurkezpen gisako datu batzu. Nafarroari (JAKIN 6) eta Ipar Euskal Herriari (JAKIN 9-10) eskainitako ondotik Arabari ematen diogu zenbaki hau. Arabarrek (han jaio edota han bizi direnek) idatzi dute ia dena. Bestetan bezala, abalik eta ikuspeirik zabalenaz hurbildu nahi izan gaitzaizkie Arabari ere, hala kulturari nola politikan eta ekonomi arazoetan. Horretarako, Araba luze-zabalean sakonki ezagutzen duen jendea bildu abal izan dugu: K. Larunbe, J. J. Olaberria, J. M. Lopez de Juan Abad, R. Galdos, E. Ruiz Urrestarazu, X. Palacios, J. Zubiaur, K. Mendia, J. J. Uranga, I. Baztarrika, I. Pinedo.

Oraín eta Hemen saila ederki ornitua dugu, ohar gisa bakarrik ez baino luze eta sakon tratatuta ikusi nahiko genituzkeen gaiekin.

Gaiak saila artikuluko batek hartzen du puntarik punta: Santutxuko eskolaz ari dira bertako partaideak. Santutxuko esperientzia berri horren kontu-emate zehatza delarik, «Bertsolaritzari eskaini genion zenbakia biribiltzen du artikuluko honek.

...hainbat aburu sailean aurreko zenbakiko «Euskadiren kontzeptua galdu zaigu» artikuluko zenbait arazo eta beldur errepikatuz eta gerra zibilaren arriskua oihukatuz datorkigu Joxe A. Otaegi.

Liburuak saila, urteko lehen zenbakiero bezala, bete bete dugu. Obitura duenez, Joan Mari Torrealdai aurreko urteko liburugintzaren zerrendak osatu eta produkzioaren lerro nagusiak nabarmentzen ditu. Aurten, gainera, 1970-1980 hamarkadako liburugintzaren bilakaera ere grafikotan eman nahi izan du. Bestalde, zenbakiero ohi duenez, J. Kortazarek sakonki aztertzen du liburu bat, A. Lertxundiren «Aise eman zenidan eskua» oraingoan.

Gutunak sailak ixten du zenbakia eta guk honekin Joxe Azurmendiren azken zenbakiko artikulua («Euskalarien nazioarteko jardunaldiak») sorturiko polemika. Juan San Martinen erantzuna eta Joxe Azurmendiren puntualizazioa ateratzen ditugu.

K. Larunbe
J. J. Olaberria
J. M. Lopez de Juan Abad
R. Galdos
E. Ruiz Urrestarazu
X. Palacios
J. Zubiaur
K. Mendia
J. J. Uranga
I. Baztarrika
I. Pinedo

ARABA

Arabako erakunde foralak

Arriagako Kofradia. Batzarre Nagusiak. Erregimen foralaren abo-
lizioa. Bigarren Erregimenaren «Erregio-Autonomia». Erregimen
berezia Frankismoan. Arabar Erregimena Frankismoan.

Nekazaritza Araban

Lur zoruaren banaketa eta jabegoa. Produkziokera. Komertzia-
lizazioa. Nekazal Administralgoa eta Elkarteak. Nekazaritza Eko-
nomian.

Arabako industrializazio-prozesua

Gasteizko industriaren gorakada. Industrigintza periferikoa eta
tartekoa.

Arabako jendetzari buruz zenbait ohar

Arabako jendetzaren bilakaera, banaketa eta egitura. Migrazio-
mogimenduaren berezitasunak.

Euskararen atzerakada Araban

Burgesiaren eta lur-nobleziaren funtzioa. Zigor-eraztunak. Eliza.
Arabako euskara XVIII. mendean eta gero.

Arabako ikastolen bilakaera

Historia hiru arotan. Gaur. Eboluzioa ikastolez eta ikaslez. Arazo
bereziak Araban.

Arabako Alfabetatze Euskalduntze Koordinakundea

Sortu aitzineko aroa. 1979-1980: xederik aipagarrienak. Irakas-
legoa. Presupostua. Lorpenak.

Arabako euskal idazleak

XVII. eta XVIII. mendeak: hiru idazle ospetsu. XIX mendea: Eus-
kal Pizkundea. XX mendea: gaurko idazleak.

Arabako historia politikoaz zenbait xehetasun

1900-1936. Errepublikara garaiko Estatutua. Abertzaletasuna eta
Sozialismoa. 1936tik gaur arte.

Arabako erakunde foralak

Kepa Larunbe Biurrun

«La historia interna de Euskadi, en cambio, reflejada en sus leyes, es una realidad exuberante, y surge, por entre las calamidades y vejaciones que la sociedad humana ha venido padeciendo, como un canto perenne a la libertad y a la dignidad del individuo el más excelso que jamás pueblo alguno haya entonado».

(J. A. Agirre y Lekube).

I. Sarrera

Nafar batentzat, gure ahizpa eta hainbat eta hainbat askatasun- eta zapalketa-alditan gure kide izan den Arabaren erakunde foralen gorabeherak ulertzea, ez da zaila. Nola ez ulertu Nafarroan, «paktu» direlako horien azpian izkutatzen den traizioa! Garai bateko subiranotasunaren truke, erregimen probintzial berezi bat eman zitzaion, «foral» izenaz bataiatua. 1332ko «Borondatezko Ematea» izeneko Paktua, zein indarrez ezabatu egiten bait zen Arriagakoko kofradia, ez ote zen lehen urratsa izan Arabak bere subiranotasuna galtzeko bidean?

Paktu hori zela eta, uko egin zien kofradiak bere botereei, baita Jaunak hautatzeko bere eskubideari ere.

Hainbeste zoritxar jasan arren, bihotz eman gabe euskaldun guztion berraurkitzea lortzeko irrikitzen dagoen Nafarroa hone-tatik Arabaz hitzegiteak, Nietzsche-ren Zaratustra-ren deiadarra dakarkit burura: «Besoak behar ditut, zabal daitezen». Eta asmoa ez da gure bihotzaldien justifikazio razionalaren atzetik ibiltzea, Kelsen-ek idatzi zuenez geure burua enganatu nahiz edo; behin betiko gure nazioa eta gure herri-izatea moldatzea baizik, herri guztien textuinguru orokorraren barnean. Gainerako guztia kuku egite hutsa da, edo zabarkeria. Ostrukaren jokoia egitea, hitz batez esateko: oreka faltsu, ezegonkor eta urduriak nondik lortuko dabilta zenbait politikari, gure Herriaren zapalkuntzaren eta beren duintasun ukiezinaren artean.

II. *Aurrekinak. Arriagako Kofradia*

Euskadiko beste lurraldeetan bezala, berarizko erakunde so-zial eta politikoak ekarri zituen Araban ere herri mugakideen kontra bere burua defendatu beharrak. Bere lurrak eta jendeak defendatu beharrean aurkitzen da Araba, VIII. mendetik X.era bitartean asturiar eta arabiarrek etengabe egiten dituzten erasoal-dien kontra. Hori dela eta, gaztelu eta gotorleku sail bat erai-kitzen da Arabako lautadan eta Ebro aldean. Gazteluen buruan klase zuzendaria sortzen hasten da, nobleteriari hasiera emango diona eta batez ere hegoaldean latifundiozko erregimenaren oina-riak jarriko dituen.

Jaunpeko jendearen (edo jopuen) Jaunarekiko menpetasuna oso zuten hertsia, eta are gehiago, Jaunak jende horren gainean epaitzeko boterea erabiltzen zuenez. Ondorioz, latifundioa, era-kunde ekonomikoa ez-ezik, gizarte-erakundea ere bazen. Oina-rrizko populazio-unitatea baserria zen, bere eliza nahiz monaste-rioaren inguruan. Nekazaritza eta abeltzantza ziren euskarri eko-nomikoa, jaurerriren bati atxekiriko olekin batera. Honek, Ara-bako ekonomia Nafarroakoaren antzekoa zela esan nahi du, ne-kazaritza nagusitzen zitzaiolarik abeltzantzari; besterik zen Biz-kaian eta Gipuzkoan, non ekonomia abeltzantzaz bait zetzan fun-

tsean. XI. mendetik hara herri-mota berriak hasi ziren agertzen, hiriburuak hain zuzen: Nafarroako erregeek eraikitako hiriak lehenbizi (Trebiño, Biasteri, Gasteiz) eta Gaztelako erregeek eraikitakoak gero (Agurain, Legutio, etab.).

Erdi Aroko Europako beste lurraldeetan gertatzen den bezala, Arabako hirietara ere («hiriko aireak aske egiten du» idatzi zuen Pirenne-k) populazio heterogenoa biltzen da, merkatalgoari eta langintzei emana, merkataria eta artisauen klase sozial berriei bide emanez. Klase sozial berri hauen garrantzi gero eta handiagoak ezaugarrituko du hemendik aurrera arabar Erdi Aroa. Hiri-patrizio bihurtzen dira merkataria eta artisauak, baserriak «jauntxo» edo aitzinako jaunak, hau da, nekazal nobleziaren, mena dauden bitartean.

Arabako erakunde politikorik zaharrena *Arriagako Kofradia* da, zalantzarik gabe. Erakunde honen jaiotzea XI. mendean jarri behar dela dirudi. Nobleteriaren, apezleriaren eta nekazari askeen ordezkariak osatzen zuten Kofradia, jopuak bazterturik geratzen zirela. Arabako anderaunek ere bazuten jarlekurik Kofrafian.

Kofradikideak urtero biltzen ziren ekainaren 24ean eta, zenbait elizkizunetan parte hartu ondoren, biltzarre agerian biltzen ziren, lau alkate nagusi hautatzeko. Hauek gobernatzen zuten lurraldea urte baten artean, eta lauretako bat justiziako magistratu goren izendatzen zen. Erakundearen goren puntua XIV. mendearen erditsuraino iristen da, Arriagako Kofradia Gaztelako koroari ematen zaion arte hain zuzen. Emate hori «justifikatu» nahiz, arabarrek Jaun finko eta iraunkor bat hautatu nahi zutelako tesia defendatu zen.

Nahiz Arriagako Kofradia zen Arabako lurraldearen jabea eta berari bakarrik zegokion hori inorenganatzea, hiriak sortu zirenetik ez zen ia arabar subiranotasunaren gordelari bakarria izango.

Lurraldearen zati bat jauntxo edo Ahaide Nagusien menpean zegoenez, areagotu egin zen erakundearen ahultasuna. Nobleteria hori Nafarroako erregeen kontra jarri zen ageriki, hauek, herri-berri-agiriak emanez eta hiriak eraikiz, udal-bizitzan eskusartzen hasi zirenean. Garai hartako europar korronteei jarraituz, Santxo III.aren heriotzeak dakarren Nafarroako erresumaren gainbehe-

raren ondorioz, berezi egiten dira euskal enborretik Gaztela eta Aragoako konterriak erresuma independente bihurtuz, baita beste zenbait lurralde ere, hala nola Sobrarbe eta Ribagorza, Hego Errioxa, etab. Hortik aurrera, Nafarroaren etsai izango da Gaztelako erresuma, eta etsai gero eta indartsuagoa gainera; horrek eramango ditu Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako Jaunak, Nafarroako erregearen kontra jartzera eta bata bestearen ondoren burutzen diren sezesioak gauzatzera, gure historiak ezagutu duen batasun politikorik garrantzitsuena hautsiz. Errua, neurri on batean, Nafarroako erregeen politika txarrari dagokio: atzerriko dinastiatatik zetozen, zentralizatzaileak ziren eta ez zuten jakin Euskal Herriko erakuntza askotarikoa ulertzen.

Gaztela euskaldunen etsai porrokatu zen asturiar-leondar monarkiaren luzapen gisa agertzen dela kontutan harturik, nekez ulertzen dira mendebaleko euskal estatuen eta Gaztelaren arteko harreman onak. Hala ere, Arabak, Bizkaiak eta Gipuzkoak —Arabak oraindik leondarren erasoak jasaten bazituen ere—, badirudi, Gaztela, Nafarroak Erresuma-mailara jasotako Euskal Herriaren luzapen bezala ikusten zutela. Euskadiko beste lurraldeetan bezala, nekazal nobleziaren kohesio-faltak bandoarteko gerrak ekarri zituen Araban ere. Gerra horien jatorria, garai hartan aipatutako nobleziaren barruan ematen ziren bi joeretan aurkitu behar da: Gaztelazalea bata, Mendiotzatarren gidaritzapean, eta Nafarroazalea bestea, Gebaratarrek bultzatua.

III. Batzarre Nagusien garrantzia aro modernoan

Arian-arian Arriagako Kofradia gainbehera etorri bazen ere Monarkiaren faboretan, erakuntza biltzartzaleak zutik iraungo du, eta neurri batean finkatu egingo da instituzioa aro modernoan. Erregeek, nahiz juridikoki lurraldearen babestaile baizik ez ziren, Batzarre Nagusien aurrean zin egiten zuten foruak errespetatuko zituztela.

Nobleen arteko burruken kontra, eraginkorki jokatu ziren, geroago etorri zen sistema foralaren oinarriak jarri zituzten ermandateak. Hauen 1417 eta 1463ko Arautegiek benetako garrantzia dute Arabako sistema foralean. Diputatu Jenerala, Er-

mandateen akordioen beterrazle bezala sortzen da; Ermandateak maiatzean lugorrietan eta azaroan Gasteizen biltzen ziren Batzarre Nagusietan. Batzarre Nagusiez gainera Biltzarre Partikularra zegoen, zazpi kidek osatua, bakoitzak probintzia zatituta zegoen zazpi koadriletako bat ordezkatzeko zuelarik. Ermandateek beren indar armatua zuten, «Cuadrilleros» edo «Verederos» hasieran eta gero «Miñones» deitutak osatzen zutena.

Batzarre Nagusiak ohizkoak eta ohiz kanpokoak izan zitezkeen. Berorien konpetentzia nagusiak honako hauek bil daitezke:

Diputatu jenerala eta beronen biltzarre partikularreko ordekoa hautatzea; diputatu jenerala juzkatzea eta berari kargua kentzea; gobernuak zuzenean diputatu jeneralari bidalitako agindu eta gainerako erabakiez arduratzea; hiri, hiribildu eta lurraldeek aurkezten zituzten idazkarien onartzea.

Kontuen onartzea; arabarren eskubide eta betebeharrei zegokien guztia zaintzea, baita zatiketa eta gobernu foralari zegokiona ere; osasun publikoaren ardura, arlotekeriaren eta erru-meskeriaren galerazpena, gaizkileen pertsekuzioa; eskolatze publikoa, lehen eta bigarren mailakoa; merkatalgoaren zabaltzea eta bizkortzea; arteak eta industria, nekazaritza eta abeltzantza; bide eta zubien ardura; arrantza eta ehiza; benefizentzia, kultura eta apezzeria; estatistika jenerala; hiri eta baserrietako polizia; mendi, pentze, alor eta ondasun jabetun nahiz herriarenen ardura; korporazioen ariela eta, oro har, Arabako foruekin eta usuario eta ohitura onekin zerikusirik zuen guztia.

Ohiz kanpoko Batzarreak Gasteizen egin behar ziren gorabehera handiko arazoak sortzen zirenean, eta ezin zuten hiru egunetik gora iraun. Nafarroan bezala, Araban ere bazen diputazio jeneral bat. Diputatu jenerala zen probintziako buru zibil, politikoa eta militarra; berari zegokion beterrazteko boterea; hiru urtetarako hautatzen zen eta ezin zen berrautatua izan beste hiru urte pasa arte. Diputatu jeneralaren konpetentziak (jatorriz arabarra eta Araban bizi zena behar zuen izan) honako hauek ziren: Batzarre Nagusien buru izan, boza bai baina boturik ez zeukalarik; lurraldeko buru zibil, politikoa eta militarra izan; ordenu eta segurtasun publikoa zaindu; Batzarreen akordioak beterrazi;

erregeekiko komunikazio eta eskeetan probintzia ordezkatu; ohiz kanpoko Batzarreetara dei egin; foru-baimena eman nahiz ukatu Batzarreak bilduta ez zeudenean, etab.

Azpi-markatzekoak dira Arabako udalen gobernu-sistemaren alderdi batzuk ere. Merkatari eta artisauen ugaltzearekin batera datorren hirietako biztanleriaren hazkuntzak eta merkatalgoari ematen zaion babesak udal-bizitzaren finkatzea dakarte poliki-poliki. Alde honetatik, ez da ahaztekoa bide-sare egoki baten eta feriak eta azokak ospatzeko baimenen bidez hirietan ikusten den aurrerapen geldiezina. Guzti honen ondorioz, sendotuz eta areagotuz doa hirietan bizi diren klase sozialen boterea. Aurrerapen hau ezin eramanez, nekazal nobleziak bandoarteko gerra sartu zuen hirietan, industriaren eta merkatalgoaren garapena galeraziz. Herri bakoitzak bere ohiturak zituen: batzutan auzo guztiak hartzen zuten parte, beste batzutan kargua uzten zuten errejidoreek izendatzen zituzten beren ondorengoak.

Konstituzioan eta funtzionamenduan zibilak ziren nagusi. Militarrak bazterturik zeuden gobernutik. Hirietako goren agintaritza auzoen kontzeju irekiak erabiltzen zuen hasiera batean; jendaurrean biltzen zen kontzejua, akordioak betetzeko ardura zahar-kontseilu baten gain utziz. Garrantzi handikoa da benetan herriko arazoetan auzo guztiak partehartzeko sistema hau, eta eredu bat dute hor gaur egun udaleko arazoetan auzo guztiak partehar dezaten nahi dutenek. Dena dela, kontzeju irekiaren formula honek kontzeju itxiaren eredura joko du azkenean eragin-kortasunaren izenean.

Aro Modernoa, Batzarre Nagusien sistemaren finkatzeak eta Espainiako Erregearen eta beronen ordezkarien kontraforuen aurka Arabako erregimen forala zaindu beharrak ezaugarritzen dute.

IV. Erregimen foralaren abolizioa lehen Karlistadaren ondoren

Ez dago hemen gehiegi esaterik lehen karlistadari buruz. Aski izango da esatea, une horretan burutzen dela euskal sistema forala haustera zuzenduriko prozesua. Karlistak galtzaile, forurik

gabe geratuko da Euskal Herria, penintsulan, frantses iraultzaileen eredu burgesei jarraituz, mamitzen ari den Estatu jakobino, nazionalista eta ultrabaterakoiak hala nahita. Orduz gero probintzi edo departamentu mailako irtenbideetara mugatzen diren bi Estatuk zatituta geldituko da Euskadi.

Bergarako Konbenioaren aurretik agertutako erabaki konstituzionalak eta legeak (esate baterako, Diputazio Foralen ixtea erabaki zuen 1837ko irailaren 19ko Legea) alde batera utziz, 1839ko Urriaren 25eko Legeak, itxuraz foruak onartuz, hauen azkena dakar, Hego Euskadiko lau lurralde historikoak Estatu espainoleko batasun konstituzionalaren menpean jartzen dituenez. Lege horren garapenerako ematen den 1839ko azaroaren 16ko Erret Dekretuak Diputazioen erakuntza preskribatzen du; Diputazio hauek izaera probintzialekoak izango dira, Baskongadetan Batzarre Nagusiek izenda ditzaten onartzen bada ere. Dekretu horretan bertan adierazten zenez, Baskongadetako Batzarre Nagusiek eta Nafarroako Diputazio *Probintzialak* «ordezkariak» bidali behar zituzten Madrila 1839ko urriaren 25eko Legea hobeki beteraztearren.

Nafarroa, gure historiako errealitate politikorik nagusia eta integratzaileena eta XVI. mendean armaz hartua izan ondoren bi zati egina, jauntxoijende burgese eta zeharo sukurtsalistaren interesen adierazle leial izango diren diputatu probintzialak Estatuari saltzera beharturik aurkitzen da. Salmenta horretatik sortu zen Gorte-lege hura, oraindik orain «navarristek», diputatu probintzial haien ondorengoek, herri honen nahasketarako, Lege Paktua deitzen dutena. Tamalgarria, zinetan, 1841eko abuztuaren 16ko Gorte-lege hura, erresuma independente zen Nafarroa probintzia soil bihurtzen duena, administrazioaren eta ekonomiaren aldetik erregimen berezia ematen bazaio ere.

Baskongadek utzi egin zituzten 1840an Madrilek ezarrirako bilerak. Hala ere, haien sistema forala, 1839ko urriaren 25eko Legearen indarren praktikan balio gabetua, behin eta berriz ostikopetuko da. Horrela, adibidez, 1841eko urtarrilaren 5eko Erregeordetzaren Erabakiaren bidez foru-baimena kentzen da. Handik gutxira, erabaki berriak etorriko ziren, botere foralari gelditzen zitzaizkion alor eskasak oraindik gehiago murriztera. Horrela, 1841eko urriaren 29ko Erret Dekretua eta 1844eko uztailaren

4ekoa aipa ditzakegu. Lehenengoan, oso ondore handiko bost erabaki hauek hartzen ziren: goi-mailako buruzagi politikoen (Gobernadore Zibilen aitzindarien) ezarpena; Udaletxeen antolamendua eta Zuzentasunaren Administrazioa beste probintzieta-koekin berdintzea; Diputazio Foralen ordez Diputazio Probintzialak ezartzea, Batzarre Nagusiak ere kenduz; legeen, gobernuaren erabakien eta Auzitegien burubideen aplikazioari inolako mugaketarik ez jartzea; eta Aduanak kostalde eta mugetara aldatzea. Bigarrenak, nahiz Diputazio Foralak eta Batzarre Nagusiak berrearaiki zituen, indarrean utzi zituen aurreko dekretuak ezarritako beste lau erabakiak.

1874eko abenduaren 28an Lehen Errepublika uzkaile ondoren bourbondarrek tronua berreskuratzen dutenean, bi urte lehenago hasitako karlistadaren kontra burrukatzeari ekin zion Alfonso XII.ak. Garaile irten zelarik, 1876ko martxoaren 13an Somorrostron egindako mehatxuak betez, foruen azken kondarrak abolitzen zituen Legea diktatu zuen 1876ko uztailaren 21ean. Armen indarrez kentzen zitzaizkien Araba, Bizkaia eta Gipuzkoari zerbitzu militarren exentzioa eta beren fiskalitate propioa. Nafarroa ez zuen ukitu 1841eko bentzutuen Legeari lotua zetorren 1876ko Lege honek.

Harrez gero, bi sistema paralelo ematen dira Hego Euskadin: bata Nafarroari ezarritakoa eta bestea, kontzertu ekonomikoei eta normatiba berezi bati esker, beste hiru probintzietan gorputz hartuz joango dena. Normatiba berezi horrek Calvo Sotelo-ren Estatutu munizipalean eta Estatutu probintzialean izango du bere adierazpenik garrantzikoena.

Alfonso XII.ak, eta beronen ministrari zen Cánovas-ek, bukaera eman nahi diote, XVIII. mendetik, eta Nafarroa bi mende lehenago konkistatua izan zenetik, datorren foru-gabetzeko prozesu luzeari.

Espainiako alde guztietatik euskal eskubideak ken zitzaizkien zitzaien Gobernuari, idazki, egunkari, hitzaldi eta abarretan. Berehala dator ondorioa: Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa erregimen arrunteko beste probintziekin homologatzen dira, esandakoaz gainera, 1839ko urriaren 25eko foruen aldaketarako legea bete ez zutelako aitzakia formalaz baliatuz.

Baina 1876ko abolizio-legeak sortzen duen ondoeza ikusirik, gobernuak, «hainbeste eginahali» esker lortutako batasun konstituzionala arriskuan jarri gabe, Kontzertu Ekonomikoak eratuko ditu Baskongadetan, Nafarroako Konbenioen antzekoak nolabait.

1936ko gerrara arte bost izan ziren kontzertuak, eta 1937tik aurrera derogatuta gelditu zen sistema hau Bizkaian eta Gipuzkoarentzat. Bost kontzertuak honako erret dekretu edo lege hauen indarrez ezarri ziren: 1876ko otsailaren 28ko Erret Dekretua, 1887ko ekainaren 29ko Legea, 1894eko otsailaren 21eko Erret Dekretua, 1960ko abenduaren 13ko Erret Dekretua eta 1925eko uztailaren 10eko Erret Dekretua. Azpimarratu beharra dago hemen, hirugarren kontzertutik hara batez ere, berreskuratu egiten direla botere-esparru batzuk Diputazioen aldeko kompetentzien klausula jeneral bati esker. Ikus dezagun orain zertan diren desberdinak kontzertu ekonomikoak eta konbenioak, inondik ere onartzen ez dudan teoria tradizional baten arabera.

Kontzertu Ekonomikoak Estatuarekiko ekonomi harremanaren lokarri direla esan izan da, nolabait lehengo erregimen foralaren jarraipen izango omen liratekeenak. Zuzenbidearen ikuspegitik, teknika juridiko-fiskalak dira, dirua biltzeko sistema berezi bati bide ematen diotenak. Sistema honen arabera, zergaren subjektu aktiboa eta subjektu pasikoa akordio batetara iristen dira, zerga-obligazio jakin bati erantzuteko jarri behar den kantitatea erabakitze orduan. Azken batez, zenbait zerga eta kontribuzio honenbestean ordaintzen dela esan nahi du sistema honek. Zerga kontzertatuak Diputazioek kobratzen dituzte, hauek beren aldetik Estatuari hainbesteko bat ematera behartuta daudelarik. Aipatutako teoriaren arabera, honako hauek dira kontzertuen ezau-garriak:

1. Zerga edo betebeharrak jakin batzuei dagozkie.
2. Ez dute aldatzen petxa edo zerga kontzertatuen izaera.
3. Iraupen mugatua izaten dute.
4. Zergaduruak ordezkatzeko dituen organismoak ez du, printzipioz, funtzio banatzailea baizik.
5. Kuota orokorra zerga bakoitzaren arabera banatzen da.

Konbenio ekonomikoa, berriz, Nafarroaren eta Estatuaren arteko petxa-harremanetan erabiltzen den tresna juridiko-petxari

oso berezi bezala aurkeztu nahi izan dute. Hauek dira konbenioaren ezaugarriak:

1. «Subiranotasun fiskala» du Nafarroak. Hori aitortu zuen Estatutuak zenbait erabakitan, 1878ko urtarrilaren 3ko Aginduan adibidez.
2. Estatuarekin egiten den ituna bakarra da, zergak ez ditu banan-bana ukitzen, ez dago zerga kontzertaturik.
3. Iraupen mugagabea du; beraz, teoriar ezin da aldatu unilateralki.
4. Nafarroari eta beronen organismo foralei dagozkie zergen kobraketa eta administrazioa.

Hauek dira doktrina foralistak azaldu izan dituen ezaugarri klasikoak. Tesi hauek, hala ere, baliogabeturik utzi ditu Nafarroari «subiranotasun fiskala» kentzen dion 1969ko azken konbenioak. Subiranotasun fiskalaren galtze hau, nire iritziz, formala izan da soilki eta bakarrik, zeren ez bait zen, funtsean, euskal birbatasuna galeraztearren «navarrismoa» goraiatu nahi zuten sasiforalisten mito bat baizik.

Lau konbenio egin ditu Nafarroak orain arte: 1876an, 1927an, 1941ean eta 1969an. Konbenio guztietan —eta nire ustez ez dira 1841eko Legearen aldaketak baizik (nahiz batzuk horren aldaezintasuna aldarrikatzen duten)—, aipatutako Legearen 25. artikulua aldatzen da, zeinaren indarrez Nafarroak urtero 1.800.000 errealeman eman behar bait dizkio Estatuari.

Konbenioak aurkezten duen berezitasunak, komunitate autonomoen finantzapen-legeari eusteak alegia —kontzertuek ere egiten dute hori—, ez du hura, funtsean, hauetatik desberdintzen. Iritzi honen irmotasunaren alde dator 1978ko abenduaren 27ko Konstituzioak berak 133. artikuluan esaten duena, baita azken hiru urteotan aplikatu den eta Nafarroari beste probintziei ematen zaien tratu bera ematen dion normatiba fiskala ere.

1876ko uztailaren 21eko Abolizio-legeaz geroztik, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa bezala, kontzertu-erregimena eta udal- eta probintzi mailako zenbait berezitasun ezagutzen dizkion normatiba berezi bat onartzera beharturik aurkituko da. Normatiba berezi hau 1924eko Estatutu Munizipalean (26. behinbehineko erabakia) —beronen osagarritzko erabakiak barne (1924ko apirilaren 11ko Barne-Arazoetarako ministraritzaren Erret Agindua

eta 1924ko urriaren 21eko Erret Dekretu-legea)— eta 1925eko Estatutu Probintzialean (11. eta 12. behinbehineko erabakiak) oinarritzen da.

V. Bigarren Errepublikaren «Erregio-Autonomia» eta Arabako administrazio-erregimen berezia frankismoaren garaian

Bigarren Errepublikaren egoera autonomikoak, beronen oinarri eta planteamendu jeneralei begiratzen badiegu, oraingoarenak dakartzkigu gogora. Orain, 1978ko abenduaren 27ko Konstituzioaren ondoren, Autonomi Estatutuez hitzegiten da berriro, baina beti, 1931n Estatu integral eta orain «autonomien Estatu» deitzen duten Estatu baterakoi beraren barruan.

Autonomi Estatutuaz zera ulertu du doktrinak: alegia, tresna juridiko-politiko hura, zeinaren indarrez lurralde jakin bati autonomi erregimena ematea onartzen bait da, eta erregimen horri dagozkion ahalmen eta eskubideak eta Estatuarekiko harremanak erabakitzen bait dira. Estatu federalean, jakina, jatorrizko boterea aitortzen zaio Autonomi Estatutua daukan federakuntzako estatu kideari; ez, ordea, Estatu baterakoi eta erregionalean: boterea, hemen, eman egiten da edo utzi, eta ez dago besterik. Horrela izan zen Bigarren Errepublikan eta horrela da orain ere.

Foruak abolitu zirenetik, beroriek berreskuratzeko irrikan zegoela gure herria, ez dago esan beharrik. 1906an, liga foral bat eratu zen, desira hori betetzeko ahalbideak Baskongaden mailan aztertu zituena 1919an, foruen berreskuratzea eskatzen dute lau Diputazioek, eta horren ezean, Autonomi Estatutua. Bi jarrera hauek maximalista bata eta minimalista bestea, berriro agertuko dira 1924ean direktorio militar berriari bidali zitzaion beste mezu batetan. Bigarren Errepublikaren hasieran, 1931ko apirilean Gernikan ospatzeko zen Batzarre Nagusia galerazia izan ondoren, Nafarroako Diputazioan biltzen dira Estatutuaren aldeko kanpaina bultzatu zuten alkateak, gure herriarentzat benetako gurutzebidea izango zenaren hasiera onartzeko. Urte horretan bertan, maiatzaren 31n, Eusko Ikaskuntzak Aurreproiektua idazten du, 1931ko ekainaren 14ean Lizarran ospatutako Euskal

Udalen Batzarreak aldaketa handirik gabe onartuko duena. Aurre-projektua, Zangoza, Laudio, Getxo eta Azpeitiko alkateek bultzatu zuten. Argi eta garbi federalista agertzen zen Estatu honek, ikuspuntu juridiko-politikotik, Errepublikaren 1931ko abenduaren 9ko Konstituzioarekin topo egiten du. Konstituzio honek, bai Estatu baterakoi eta erdirakoitik eta bai Estatu federaletik ihes egiteko erdiko formula bat aurkitu nahian, Estatua integrala zela deklaratu zuen. Azken batez, Estatu baterakoi eta erregional baten Konstituzioa zen, eta hau esan beharra dago, Bigarren Errepublikaren Konstituzioa autonomien onartzeari buruz mailarik goienara iritsi izan balitz bezala aurkeztu nahi izan dutenen kontra. Honela, Konstituzioaren 1. artikulua 3. paragrafoan, Errepublika Estatu integrala zela esaten zen, udalen eta erregioen autonomiarekin bateragarria. 8. artikulua zera erabakitzen zuen: Espainol Estatua, eguneko lurraldearen muga laburtezinen barruan, probintzian mankomunatuak udalek eta autonomi erregimena eskuratuko zuten erregioek osatuko zutela. 11. artikulutik 22.era ino erregio-autonomiaz hitzegiten zen eta ahalmenak hiru sailetan banatzen ziren:

1.—11. artikuluan, bai legegintzan eta bai lege-beterazte zuzenekoan Estatuari bakarrik zegozkion kompetentziak mugatzen ziren: naziotasunaren eskuratzea eta galtzea, eskubide eta bete-behar konstituzionalen erregulazioa, Elizaren eta Estatuaren arteko harremanak, ordezkaritza diplomatikoa, gerra-deklarazioa, bake-tratatuak, nazioarteko harremanak, defentsa, itsas arrantza, Estatuaren zorra, armada, flota, arantzel-erregimena, auzitegi goren, moneta-sistema, komunikazio eta postak, uren probetxamendua, etab.

2.—15. artikuluan, legegintzaren aldetik Estatuaren kompetentziakoak izan arren, beterazteko Gorteen baimena lortu ondoren Estatuak unilateralki erregioen eskuan utz zitzakeen gaiak mugatzen ziren: legegintza penala, soziala, merkantila eta prozesala, industri eta burulanen jabetzari buruzko legegintza, pisu eta neurriak, meatzen araubidea, mendiak, nekazaritza eta abeltzantza, trenbideak, kaminoak, urak, arrantza, prentsa, elkarte eta bilerak, ikuskizun publikoak, etab.

3.—16. artikuluan, gainerako kompetentziak, bai legegintzaren

eta bai beteraztearen aldetik, erregioenak izan zitezkeela erabakitzen zen. 18. artikuluan, erregioaren Estatutuan explizituki onartzen ez ziren gaiak Estatuaren propietzat emango zirela ezartzen zen. 19. artikuluan Garantia Konstituzionalen Auzitegia sortzen zen, konpetentzi gatazkak erabakitzeko. 11. eta 12. artikuluek Autonomi Estatutua lortzeko prozedura finkatzen zuten. Estatutuaren onarpenerako betebeharrak hauek jartzen ziren:

- a) Erregioko Udalen gehiengoak edo hauteskunde-zentsuaren bi herenek proposatu behar zuten.
- b) Hautesleen bi herenek onartu behar zuten. Prebiszitua ezezkoa izatera, bost urte pasa arte ez zegoen hura errepikatzerik.
- c) Gorteek onartu behar zuten.

12. artikulua zera ere esaten zuen: Estatutuak, hitzez hitz titulu honetan eta Konstituzioan esaten zenari bazegozkion bakkari onartuko zituela Kongresuak. Federakuntza ez zen inola ere onartzen. Baldintzapen konstituzional hauengatik eta aski ezagunak diren beste batzuegatik, artxibatu egin behar izan zen Lizarrako Estatutua. Geroago, 1932ko urtarrilaren 31n, lau probintzientzat Estatutu bakarra ala Estatutu independenteak egin behar ziren galdetzen zuten kontsultari Estatutu bakarraren alde erantzun zion gehiengoak: 1.100.000 botu 100.000ren kontra. Lizarrako Estatutuan oinarrituz, eta berorretan federalismoaren alde hartzen ziren erabakiak aldatuz; proiektu berri bat idatzi zuten lau Diputazioen gestio-batzorde batzuk. 1932ko ekainaren 19an Iruñeko Gayarre teatroan bilduriko udalen referendumerak aurkeztu zen proiektu honek Nafarroaren deslotzea ekarriko zuen, aski ezagunak diren arrazoiengatik. Autore nafar batek, Jurio-k, argi utzi du «Navarra jamás dijo no al estatuto» liburuan Nafarroaren bakartze honen gezurra.

1933ko abuztuaren 6an berriro egiten zaie kontsulta Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako udalei, Estatutu hirurentzat erkide bati buruz. Prebiszitua 1933ko azaroaren 6an ospatu zen eta urte bereko abenduaren 21ean entregatu zen Estatutua Espainako Gorteetan. 1934eko otsailaren 27an hasten dira Estatutuari bu-

ruzko parlamentu-eztabaidak, eta maiatzean jarraitzen dira, estatutu-batzordeari bidaliz bukatzeko. Mila traba eta oztopo gainditu ondoren, gerra betean lortuko du Gorteen onarpena Estatutuak; baina ez 1933an entregatutakoak, Estatutu oso murriztu batek baizik. Estatutu hau, aurretiaz presazko deklaratu ondoren, 1936ko urriaren 1ean onartu zuten Espainiako Gortek.

Arabari zegokionez, ezdeusa izan zen Estatutu honen eragina. Probintziei buruz zera esaten zen Estatutuan: berorien konpetentziak indarrean zirautea eta beroriei emandakotzat hartuko zirela, bereziki eta ageriki Euskal Herriko organoei ematen ez zitzaizkien ahalmenak (1. artikulua); bestalde, alde hartako «zirkunstantzia anormalak» desagertzean Diputazioak biltzarre lege-gile bihurtuko zirela seinalatzen zen, eta, beste zenbait arazoren artean, bi egiteko hauek uzten ziren biltzarre horren gain: hiru probintzien barne-egituraketa bultzatzea eta erregio-organoen eta probintzia bakoitzaren ahalmenak, entitate horien arteko harremanekin batera, erabakitzea (Hirugarren Behinbehineko Erabakia, C atala).

Indar faxista eta inperialistak garaile irtetzean, kanpotik piztutako anaien arteko borroka baten eraginez Hego Euskadi bitan banatuta dagoelarik, 1937ko ekainaren 23ko Dekretu-Legearen indarrez kendu egiten zaizkie Bizkaia eta Gipuzkoari (aski ezaguna den aintzinsolasean «probintzia traidoreak» esaten zaie) beren administrazio-erregimen berezia eta kontzertu Ekonomikoak.

Arabak, ez bait zen «probintzia traidore»tzat jotzen, ez zituen galdu, frankismoaren garaian, ez kontzertu ekonomikoak ez bere administrazio mailako konpetentziak; ezaguturik daude hauek erregimen lokaleko legerian eta hainbat sektore (kaminoak, garraioak, irakaskuntza, lurralde-antolamendua) ukitzen dituen zenbait legetan. Hala ere, hasieratik bertatik sentituko da zerga-sistema estatalaren eragin homologatzailea (ik. 1942ko maiatzaren 9ko eta 1944eko otsailaren 29ko Dekretuak).

Frankismoaren garaian, *1952ko otsailaren 29an*, seigarren Kontzertu Ekonomikoa onartzen da, baina Arabarentzat baka-rik; 1925ekoa ordeztu zuen kontzertu honek.

VI. Arabar erregimena frankismondoan: zazpi- garren Kontzertu Ekonomikoa, Batzarre Nagusien «Berreraikuntza», Aurreautonomia eta Autonomi Estatutua

1976ko azaroaren 26ko Erret Dekretu 2.948.aren bidez zazpi-
garren Kontzertu Ekonomikoa onartu zen Arabarentzat; laburki
bada ere, esan dezagun zerbait kontzertu horri buruz.

1. artikuluan, Arabarekiko Kontzertu Ekonomikoa erregula-
tzen duen testu hau 1977ko urtarrilaren 1ean sartuko dela inda-
rrean esaten da, eta 25 urteko iraupena izango duela.

2. artikuluan bi Administrazioen kompetentziaz hitzegiten da.
Hor esaten denez, Arabako Diputazioak ahalmen zabalak izango
ditu, zerga kontzertatuei dagokienez egoki eta bidezkoa iruditzen
zaion zerga-sistema aukeratzeko; hori, noski, Erret Dekretu hone-
tan erabakita dagoenaren eta nazioarteko paktuen kontra ez doan
bitartean. Diputazioari dagokio petxa edo zerga kontzertatuen
gestioa eta kontrola, eta eskubidea du hark, berari dagozkion
zergen kontrol eta kobrantzari begira beharrezkotzat jotzen dituen
datuak organismo eta funtzionari publikoei eskatzeko. Honeta-
rako, erregimen arrunteko lurraldeetan Finantza Publikoak dituen
ahalmen berak izango ditu Araban Diputazioak. Azkenik, Esta-
tuko Administrazioak beretzat jasotzen du, zerga kontzertatuei
buruz egokitzen jo ditzakeen datu estatistiko eta aurrekin guztiak
eskatzeko eta biltzeko ahalmena; beretzat hartzen du baita, bere
helburu propioak eta Erret Dekretu honen helburuak beteraztera
zuzentzen den goi-kontrola.

3. artikulua arabera, Arabako Diputazio Foralari ez dago-
kion zergen gestioa eta kontrola Estatuko Administrazioak era-
mango ditu, Finantza Publikoaren lege eta erregelamenduetan
erabakita dagoen eran.

4. artikuluan esaten denez, Estatuak erregimen arrunteko lu-
rraldean salbuespenezko edo kojunturazko zerga-arauak ezartzea
erabakitzen badu, Diputazioari dagokio neurri horiek Araban apli-
katzeko behar diren erabakiak hartzea; neurri hauek, erregimen
arrunteko lurralderako jarri den epe berean iraungo dute inda-
rrean Araban ere.

Ondoren, zuzeneko eta zeharkako zergak berezten dira. Zuzeneko zergen artean honako hauek aipatzen dira: baserri- eta abere-lurren kontribuzioa, hirilur-kontribuzioa, lan-errentaren gaineko zerga, kapital-errentaren gaineko zerga, industri eta merkatal iharduera eta mozkinen gaineko zerga, pertsona fisikoen errentaren gaineko zerga orokorra, sozietate eta beste entitate juridikoen errentaren gaineko zerga orokorra, oinordekotasunen zerga orokorra. Zeharkako zergak honako hauek dira: ondare-eskualdatzeen eta egintza juridiko dokumentatuen gaineko zerga orokorra, enpresa-trafikoaren gaineko zerga orokorra, luxu-zerga, zerga bereziak eta, azkenik, tasa fiskalak. Bukatzeko, arazo hauek ukitzen ditu kontzertuak: 1) gestio-arauak; 2) sarrera-kupoen berrikustea; 3) zerga berriak sortzeko edo lehengoak kentzeko prozedura; 4) batzorde koordinatzaile baten sorketa: batzorde hau, Arabako Finantz Ministraritzaren Ordezkariek eta beronek izendatuko lituzkeen ordezkaritza horretako bi funtzionariok, alde batetik, eta, Diputazioaren aldetik, Finantz eta Ondare-Batzordearen buru den Diputatuak eta Diputazioaren zerbitzuan dauden bi funtzionariok osatuko lukete, eta 5) zenbait prozedura-arau.

«Suarez erreforma» delakoa ez da kontzertu ekonomikoen alde agertu. Gogoan dut oraindik, nola erreakzionatzen zuten Estatuaren ordezkariek, Aurreautonomiaren garaian Transferentzi Batzordean nengoenean, kontzertu ekonomikoak aipatzen zirenean. Harrokeria izango litzateke nire aldetik, GUEVARA, JOVER, OLLORA, eta abarrek eskaini dizkieten azterketen ondoren, gaia bere hedadura osoan aurkeztu nahi izatea. Aski izango da esatea, zakarrune biziak sortu dituela arazoak, batez ere, Autonomi Estatutuko 41. artikuluan eta beronekin egoki datozen beste zenbait artikulutan erabakitakoaren kontra, Komunitate Autonomoen Finantzapenerako Lege-projektuan proposatzen denaren inguruan. Bestalde, gogora dezagun, Arabarako indarrean dagoen Kontzertua egokitu egin behar izan dela Estatuak emandako legeriara (esate baterako, 1978ko urtarrilaren 26ko Agindua, 1977ko azaroaren 14eko Erreforma fiskalerako Laster-beharreko Neurrien Legean oinarritua, eta 1979ko urtarrilaren 19ko Erret Dekretua, 1978ko irailaren 8ko Pertsona Fisikoen Errentaren gaineko Zergari buruzko Legea beteraztera datorrena). Gauza bera gertatu da Nafarroan ere. Eta hori, Konstituzio ahalguztidu-

naren izenean egin da: 133. artikuluan, Estatuari bakarrik eza gutzen zaio zergak ezartzeko jatorrizko ahalmena.

Frankismondoak Batzarre Nagusi «sui generis» batzuk emango dizkie Baskongadei, Nafarroari aintzinako Gorteeekin inolako zeri-kusirik ez duen Parlamentu Forala ematen dion bitartean. Ikus dezagun nola sortu zen «fenomeno» juridiko-politiko hau. Batzarre Nagusiak berreraiki aurretik ere egon zen Bizkaia eta Gipuzkoari administrazio-erregimen berezia emateko asmorik (ik. 1975eko azaroaren 7ko Dekretua eta 1975eko abenduaren 3ko eta 1976ko otsailaren 11ko Aginduak), baina asmo hutsean gelditu zen eta, gainera, ez zituen barne-hartzen Araba eta Nafarroa. *1977ko martxoaren 4eko Erret Dekretu-legeak Batzarre Nagusiak «berreraikitzen» ditu Bizkaia eta Gipuzkoarako.*

Batzarre Nagusi hauek osatuko zuten, Diputazio «Foral»ekin batera —ordurarte Probintzialak deitzen ziren—, Korporazio Probintzial hertsiki deitua. Ba, Dekretu-lege horren *bigarren azken erabakian* baimena ematen zitzaion gobernuari, Barne-ara-zoetarako Ministraritzak hala proposaturik eta Diputazio Foralaren iritzia jaso ondoren, Arabako Batzarre Nagusien antolamendu eta funtzionamenduari buruzko arauak emateko. Baimen hau betetzearren, *Arabako Batzarre Nagusien antolamendua eta funtzionamendua eta berorien Diputazio Foralarekiko artikulazioa erregulatzeko zituen 1977ko ekainaren 2ko Erret Dekretu 1.611.a onartu zen.* Dekretua formalitate hutsean gelditu zen, eta eztabaidatua izan zen beraren baliozkotasuna, bai erakundeari ematen zitzaizkion kompetentziengatik, bai frankismoaren «ordezkari lokalek» berorretan zuten partehartzeagatik.

Aurreautonomi Erregimena onartzen zuen 1978ko urtarrilaren 4eko Erret Dekretu-legean, bigarren azken erabakian, zera esaten zen:

«...Se autoriza al Gobierno, previa consulta al Consejo General del País Vasco, para reformar antes de las elecciones generales municipales el Real Decreto-Ley 13/1977, de 4 de marzo, por el que se restauran las Juntas Generales de Guipúzcoa y Vizcaya, en cuanto se refiere a la composición y forma de elección de sus miembros.

El Gobierno queda también autorizado, en igual plazo, para reformar, sobre la base del respeto al régimen foral vigente,

el Real Decreto 171/1977, de 7 de junio, por el que se regula la organización y funcionamiento de las Juntas Generales de Alava y para modificar la composición y atribuciones del Consejo Foral de Navarra, de acuerdo con su Diputación Foral».

Hauteskunde Lokalen 1978ko uztailaren 17ko Legeak berrorenetsi egiten zuen, 36. artikuluan, aipatutako baimena. Ordurako onarturik zegoen Konstituzioa gure Herritik kanpo —hemen, jakina denez, ez zen onartu—. Ba, hurrengo urtearen hasieran, urtarrileko 27an, lau Erret Dekretu agertu ziren Estatuaren bulletin ofizialean, zuzenean ukitzen gaituztenak: 121.a, Nafarroako hauteskunde lokalei eta Erakunde Foralen ordenamenduari buruz ari dena, eta 122.a, 123.a eta 124.a, hurrenez hurren Araba, Gipuzkoa eta Bizkaiko Batzarre Nagusien antolamendua eta funtzionamendua arautzen dituztenak. Batzarre Nagusi hauek, Nafarroako Parlamentu Foralak bezala, antz handiagoa dute gaindiputazio solemne batekin, lurralde foralaren benetako biltzarre legegile batekin baino. Nola «ezagutu» diren —egokiagoa litza-teke, nola sortu diren esatea— eta zein edukin eman zaien kontutan hartzen badugu, esanahi guztiz lokala dute erakunde hauek. Tesi honen alde hitzegiten du, hauteskunde lokaletara deia egiten zuen urtarrilaren 26ko Erret Dekretua egun berean agertzeak.

Arabako Batzarre Nagusien antolamendu eta funtzionamenduz ari den 1979ko urtarrilaren 26ko Erret Dekretu 122.ean, erakunde hori Arabako herriaren partehartze-organoa dela esaten da. Eta probintziaren administrazioan eta gobernuan partehartze hau (2. art.) Ermandadetan taldekaturiko udalen bidez egiteratuko dela. Garbi uzten da, beraz, legearen aldetik lokala dela erakundea. Ermandateak 18 dira (3. art.): Audio, Aiara, Amurrio, Zuia, Aramaio, Arratzu-Ubarrundia, Gaubea, Erribera, Lantziegi, Bastida, Biasteri, Bernedo, Gasteiz, (Oka-) Iruña, Asparrin, Agurain, Barrundia eta Kanpezu. Ermandate hauek ordezkatzen dituzten 57 Prokuradoreek osatzen dituzte Batzarre Nagusiak.

4. artikuluan, lehendakaritza Erregeari edo beronen Ordez-kari bati dagokiola erabakitzen da, eta, Erregea edo beronen ordezkarria bertan ez dagoenean edo Erregeak bere izendapen-ahalmena erabili ez duenean, Diputadu Jeneralak egingo duela

Lehendakariarena. Kasu horretan, Diputatu Jeneralak, edo honen ezean Diputatu Jeneralaren Ordekoak, boza bai baina boturik ez du edukiko. Puntu honek sortu du istilurik azkenaldi honetan, 1980ko otsailaren 16ko sesioan gertatutakoak erakusten duenez: Diputatu Jeneralak, Guevara jaunak, Ormazabal Jaunari utzi behar izan zion lehendakaritza, alderdi estatal baten mozio baten eraginez. Bi sesio-mota berezten dira: ohizkoak eta ohiz kanpo-koak. Ohizko sesioei dagokienez, gutxienez bi ospatu behar dira urtero: bata maiatzaren azken igandean lugorrietako herriren batean eta bestea azaroaren azken igandean Gasteizen. Ohiz kanpo-koak, Diputatu Jeneralaren edo Diputazio Foralaren galdez, edo Prokuradoreen gehiengo absolutuaren eskariz ospatuko dira (5. art.).

7. artikuluan Arabako Batzarre Nagusien kompetentziak aipatzen dira:

- «1) Elegir al Diputado General.
- 2) Conocer y fiscalizar la gestión de la Diputación, así como aprobar las directrices de la política y administración provincial en sus diversos aspectos.
- 3) Ratificar, para su efectividad, los acuerdos adoptados por la Diputación Foral en cuanto a cesión de competencias, así como los Convenios a suscribir por la misma y que revistan especial trascendencia para la provincia.
- 4) Aprobar las bases de los Reglamentos y Ordenanzas provinciales.
- 5) Aprobar definitivamente los Presupuestos y cuentas generales provinciales, y conocer, en su caso, los presupuestos y gestión económica de los organismos en los que la Diputación tenga participación directa.
- 6) Aprobar definitivamente las operaciones financieras y de crédito que excedan del 25 % del presupuesto ordinario de la Diputación Foral, así como las enajenaciones, permutas o gravámenes de bienes de la misma que superen dicho porcentaje.
- 7) Aprobar definitivamente el Plan Foral de Obras y Servicios redactado por la Diputación.
- 8) Acordar el otorgamiento de los títulos de Diputado General Honorario y Padre de la Provincia.
- 9) Promover expediente de alteración de términos municipales y de disolución de Entidades Locales Menores.
- 10) Informar sobre la incorporación, Federación o Mancomu-

nidad de la provincia con otros organismos, instituciones o entes, así como sobre la alteración de los límites provinciales.

- 11) Proponer, a instancia de alguno o algunos de los Ayuntamientos afectados la modificación de las Hermandades o Cuadrillas previstas en este Real Decreto.
- 12) Aprobar y modificar, en su caso, el Reglamento de Funcionamiento de las Juntas, a iniciativa propia o a propuesta de la Diputación Foral.
- 13) Las demás atribuciones que le asignen las Leyes o el Gobierno de la Nación».

Konpetentzia hauek irakurri ondoren, gobernu zentralak bahe larria erabil dezakeela kontutan hartuta ere, begi bistan dago garuko Batzarre Nagusiak organo lokal hutsa direla, eta oso urruti daudela Foruak kendu aurretik subirano ziren haietatik.

1979ko urtarrilaren 26ko Erret Dekretuaren iruzkina bukatzeko, bi hitz Arabako Diputazio Foralari buruz 9. artikuluan esaten denaren inguruan: Diputazioak probintziaren ordezkarietza legala dauka, probintziaren administrazioaren erantzukizuna hartzen du eta Batzarre Nagusien organo betetazlea da; Lehendakari edo Diputatu Jeneralak eta Diputatu Foralek osatzen dute. Diputatuak 16 izango dira, eta, berorien hautapenari begira, hauteskunde-barrutiak Ermandateen arabera osaturiko Koadrilak izango dira (10. art.). Zazpi dira Koadrilak: Aiara, Zuia, Añana, Biasteri, Gasteiz, Agurain eta Mendotza.

Batzarre Nagusi hauen lokaltasuna berriro agertzen da, «Korporazio Lokalen eraikuntzarako Arauak» ezartzen dituen 1979ko martxoaren 16ko Erret Dekretu 561.ean (11. art.).

1979ko hauteskunde orokor eta lokalen ondoren, erakunde aurreautonomikoetako organo kolegiatuen berriztatzea erabaki zuen 1979ko maiatzaren 4eko Erret Dekretuak, erakunde bakoitzaren antolamendu bereziaren arabera. Horretarako, aldatu egin zen Euskal Herriaren aurreautonomia erregulatzen zuen 1978ko urtarrilaren 4eko Erret Dekretu-Legeko 5. artikulua, 1979ko maiatzaren 18ko beste Erret Dekretu-Lege baten bidez. Dekretu-Lege hau, konstituzioko 86. artikulua eragitez, ontzat eman zuen Diputatu-batzarreak 1979ko maiatzaren 30eko sesioan.

Aurreautonomi aldiaren, ez dira inola ere murrizten Arabaren

kompetentziak; hauek, gainera, Eusko Kontseilu Nagusiaren beraren kompetentzien gainera zeuden askotan. Ez bazuten haiek murrizketarik jasan, 1978ko urtarrilaren 4eko Dekretu-Lege 1.ari esker izan zen. Dekretu-Lege horretan arau hauek ematen ziren: lurralde historiko bakoitzean Diputazio Foralei dagokie Kontseilu Nagusiaren akordioen betetzea (5. art., 1. atala), eta Batzarre Nagusiek edo organismo foralak izendaturiko ordezkariak betatzeko eskubidea dute Kontseilu Nagusian (6. art.). Bestalde, Kontseilu Nagusiak Diputazio Foralen gainean zuen kompetentzia bakarra hiru Diputazioentzat erkide ziren ihardueren koordinaketa zen, eta hori ere bakoitzaren ahalmen berezien kaltetan ez zen bitartean. Idazketa honek zentralizazio-susmoak baztertu nahi zituen, batez ere Araba eta Nafarroako Diputazioei begira. Hala eta guztiz ere, sendotu egin zen Nafarroaren banaketa, eta orduz geroztik areagotuz doa egunetik egunera. Aski ezagunak dira arrazoiak: utzikeriak, nafar eta oro har euskal herriaren manipulazioak, informaziorik eza, etab. Baina, harritzekoa bada ere, alderdi estatalen zenbait ordezkari sukurtsalistek bultzatu nahi izan zuten «vía alavesista» delakoa ez zen garaile irten. Badago hemen oso ongi ulertzen ez den zerbait: Arabaren berreskurapenaz eta Nafarroaren isolamenduaz ari naiz. Nola gertatu zen hori, ez da ulertteraza, zeren eta une hartan berdintsua bait zen, bi lurraldeetan, indarren arteko erlazioa.

1978ko abenduaren 27ko Espainiako Konstituzioak eta beronen esanahiak ez dute hemen, hala uste dut, iruzkinik merezi; nahikoa eta gehiegi hitzegin izan da gai horietaz. Bakarrik, zera esan nahi nuke: nahiz eta gure herriak ez onartu, ezarri egin zaigula Konstituzioa, Komunitate Autonomoen ezagutzeak ematen dion irudi berriaren bidez Estatuaren egitura baterakoia segurtatuz. Horregatik, ez 1. Erabaki Gehigarriak, ez Erabaki Dero-gatzaileak 2. atalean, ez dute Foruen berreskuratze betea adierazten —nahiz gure herriak ezin galduzko eskubidea duen beroriek berreskuratze—; izan ere, lurralde foralen eskubide historikoen eguneratzea, Konstituzioak berak eta Autonomi Estatutuek ezartzen dituzten muga barruan bakarrik egin bait daiteke.

Bi hitz, bukatu aurretik, Autonomi Estatutuaren eta beronek une honetan indarrean dagoen Arabako erregimenari dakartzkion ondorioen inguruan. Estatutu hau, jadanik indarrean dagoena

Baskongadetan, 1979ko abenduaren 22ko Estatuaren buletin ofizialean agertu zen, urte eta hilabete bereko 18ko Lege Organiko 3. bezala. Ukitzen ari garen gaiari dagokionez, 3. artikulua azpimarratu behar da; hor esaten denez, lurralde historikoek gorde ditzakete edota, bestela, birjarri eta eguneratu beren erakuntza eta autogobernu-erakunde propioak. Beste komunitate autonomekin eta beste lurralde historiko foralekin konbenioak egitea onartzen duen 22. artikulua alde batera utziz, lurralde historikoetako erakundeek ari den 37. artikulua honela dio:

1. Herrialde Historikoen organo foralak horietako bakoitzaren erregimen juridiko propioaren arauera antolatuko dira.
2. Estatuto honetan erabakitakoak ez darama berez Herrialde Historiko bakoitzaren erregimen foral bereziaren izazaren eta erregimen pribatiboen kompetentzien edukiaren aldakuntzarik.
3. Nolanahi ere, kompetentzia eskusiboak izango dituzte, bakoitzak bere lurraldean, ondoko gai hauetakoak.
 - a) Beren instituzio propioen antolamendu, erregimen eta ihardunbidea.
 - b) Beren presupostuen prestaketa eta onarpena.
 - c) Probintziako neurrien barruan dauden hesparru supramunicipaleko lurraldeen mugaketa.
 - d) Probintzia eta Udaletako ondasunen erregimena, nahiz daitezkeen publikoak edo patrimonialak, propioak edo komunak.
 - e) Udaletako hauteskunde erregimena.
 - f) Estatuto honetan seinalatuko diren guztiak edo eta beroien eskutan utziko direnak.
4. Beren esku izango dute, baita ere, beren lurralde barrutian, Euskal Biltzarreak zehaztutako gaien aurrerabidea eta burutzea.
5. Lurralde Historikoen ordezkari organoak hautatzerakoan, hauteskunde orokor, lokabe, zuzen, sekreto eta proportziozko ordezkarietazko irizpideak erabiliko dira, lurralde bakoitzeko zona guztien ordezkarietza egokia emango duten hauteskunde hesparruak antolatuz.

Ez dago esan beharrik, Nafarroan eta lurralde historikoetako erakunde garrantzian pentsatuz idatzi zela testu hau. Nolanahi ere, irmoki segurtatzen da artikuluan erakunde horien iraupena, eta hain irmoki segurtatzen da, non Komunitate Autonomiko goren organoek ezin uki ditzaketen kompetentziak ere ematen bait

zaizkie. Gainera, izaera erdi-parlamentarioa aitortzen zaie, Euskal Parlamentuak seinala ditzakeen gaien garapen normatiboa haien gain uzten denez. Hortaz, artikulua honetan irazkindu dudan Arabaren erakuntza indarrean iraun ez-ezik, indarberritu egin da, zeren eta bere erakundeak antolatzeke eta eraentzeke ahalmen autonomiko propioak ezagutu bait zaizkio eta, gainera, berari bakarrik dagozkion kompetentziak eman. Ez dut inolako asmorik, lehen karlistadaren aurrekoarekin izenak bakarrik kidetzen duen erakuntza bat berriro kritikatzeko; baina esan beharra dago, edozein administratibistaren begitan problema latzak sortuko direla funtzionamendu mailan probintziatiko eta Komunitate Autonomoko instantzien artean. Beldurra ematen du, udal eta probintzi mailako erakundeetatik (Diputazio Foral eta Batzarre Nagusietatik) hasi eta maila autonomikoraino (Gobernu eta Parlamenturaino) jasotzen den burokrazi piramideak; eta hori, Hego Euskadiren gainean dagoen Espainiako antolakuntza egitura estatalaren astuna ahaztu gabe. Zeintzu diren erakunde bakoitzaren kompetentziak garbi uztea eta koordinaketa-mekanismoak sortzea, behar-beharrezko gauzak dira, ez bada erabat ezindua utzi nahi gure herriaren zati honen bizitza publikoa. Gorabehera handiko problema baten aurrean aurkitzen gara, eta, ikuspegi juridiko-administratibo batetik, arazo hau, kompetentzien transferentzia efektiboak eta jende- eta diru-baliabideek sortzen dituzten arazoak bezain larria da. Eta bestela pentsatzea, ausartkeria izango litzateke nire iritziz.

Bukatzeke

Arabako erakunde foralen alderdirik funtsezkoenak azaldu nahi izan ditut hemen. Eta betebeharrak honetan, euskaldun batek eta bereziki euskaldun nafar batek bakarrik jar ditzakeen maitasuna eta errespetua jartzen saiatu naiz.

Gogoetarako bide bat eta datu-bilduma bat eskaini nahi izan dut, Araba, eta bide batez Euskadi osoa, hobeki ezagut ditzagun. Horregatik, egunen batean euskaldun guztiok bat izango garelako ustean, zera eskatzen diet Nafarroatik arabarrei: Gasteiz Autonomi Estatutuan aurrikusitako erakundeen egoitza bihurturik

ikusten duten une honetan, denon eginkizuna dela, gaur egun hiru zatitan banaturik dagoen Euskadiren birbatasun nazionala lortzea. Ziur nago hala izango dela, eta gaur zatitzen gaituzten bi Estatuetatik jarri nahiko zaizkion oztoporik handienak ere ez direla aski izango gure birbatasuna galerazteko.

Euskaratzailea: **Pello Huici**

K. L. B.

APUNTES SOBRE INSTITUCIONES FORALES DE ALAVA

NOTES SUR LES INSTITUTIONS FORALES D'ALAVA

I. Introducción

Para un navarro es fácil de comprender la evolución de las instituciones forales de Alava: su pasado de soberanía, la merma de ésta que tiene lugar después de cada pacto y el anhelo de formar la nación vasca.

II. Antecedentes. La Cofradía del Campo de Arriaga

Durante los s. VIII - X se levantan castillos y fortificaciones contra las incursiones asturianas y árabes. En torno a los castillos aparece una clase dirigente, la cual, en un régimen de latifundio somete a los siervos o collazos. En Alava como en Navarra predomina la agricultura que junto a la ganadería y las herrerías constituye el soporte económico. A partir del s. XI surgen los burgos o villas fundadas por los reyes de Navarra, primero, por los de Castilla después. En ellas se desarrolla y adquiere una posición dominante la nueva clase de comerciantes y artesanos, mientras que las aldeas siguen dominadas por los «jauntxos» o la nobleza rural.

La institución de gobierno alavesa más antigua es «La Cofradía del Campo de Arriaga». Remonta al s. XI. Estaba integrada por representantes de la Nobleza, del Clero y de los labradores libres. Se juntaban anualmente el 24 de junio. La asamblea escogía cuatro alcaldes mayores que gobernaban el territorio durante un año, siendo uno de ellos supremo magistrado de la justicia. El apogeo de esta institución llega casi hasta mediados del s. XIV. Efectivamente en 1332 se produjo la entrega de la Cofradía de Arriaga a la corona castellana. Ello supuso la pérdida de la soberanía alavesa.

La Cofradía se debilitó, porque en el enfrentamiento de los «jauntxos» o «ahaide nagusiak» contra los reyes de Navarra llevan a cabo una política de alianzas con Castilla. Como el resto de Euskadi, Alava se vio asolada por guerras de bandos, especialmente entre los Mendiotta (pro-Castilla) y los Guevara (pro-Navarra).

III. Importancia de las Juntas Generales en la Edad Moderna

No obstante se mantendrá la organización asamblearia. Ante las Juntas

los reyes, que jurídicamente son sólo unos protectores del territorio, jurarán el respeto a los fueros. Las Hermandades, que se reunían dos veces al año y el Diputado General ejecutor de las decisiones de aquéllas, tuvieron gran importancia. Tenían su fuerza armada, los Cuadrilleros o Verederos o Miliones.

Las Juntas Generales, ordinarias o extraordinarias tenían importantes competencias tanto en política interior como en exterior, justicia, educación, orden social, y, en general, en todo lo relacionado con los fueros, buenos usos y costumbres de la provincia de Alava. El diputado general elegido para tres años era jefe civil, político y militar del territorio.

El crecimiento de las villas, gracias al desarrollo del comercio, de la artesanía y de la red de caminos, hace que la vida municipal adquiera una gran importancia. Las autoridades se elegían de diversos modos, estando excluidos los militares. De la fórmula de Concejo abierto, predominante en un principio, se pasó a la de Concejo cerrado por razones de operatividad.

La Edad Moderna se caracteriza por el afianzamiento de las Juntas Generales y la defensa del régimen foral contra los continuos contrafueros del Rey de España y sus representantes en las provincias.

IV. La abolición del Régimen Foral tras la primera guerra carlista

Después de la primera guerra carlista Euskadi queda dividido entre dos Estados. En sucesivas leyes se liquida el Régimen Foral. La ley del 25.10.1839 supone tras el engaño semántico de la confirmación de fueros, su anulación, al quedar el régimen de los territorios históricos sometido a la unidad constitucional del Estado Español. El decreto del 16.11.1839 crea las Diputaciones provinciales y obliga a enviar representantes a Madrid. La ley de Cortes del 16.8.1841, la «Ley Paccionada», convierte el Reino de Navarra en simple provincia a la que se permite un régimen administrativo y económico particular. La Resolución de la Regencia de 5.1.1841 y los decretos del 29.10.1841 y del 4.7.1844 supondrán la desaparición del «pase foral», el sometimiento de la Administración de Justicia, la homologación del régimen municipal, el traslado de aduanas, etc. La Ley Abolitoria del 21.7.1876, bajo Alfonso XII, suprime la exención del servicio militar y la fiscalidad propia. Desde entonces en Euskadi Sur se asiste a dos sistemas paralelos, uno para Navarra y otro para Vascongadas que pretenderán culminar el despojo foral. Es lo que intenta la campaña contra los derechos vascos desatada en toda España en periódicos, conferencias y escritos. Pero ante el malestar producido por las medidas gubernativas se instituyen los Conciertos Económicos para Vascongadas, similares a los Convenios de Navarra.

Los Conciertos hasta la guerra del 36 fueron cinco. Se trata de técnicas jurídico-fiscales por las cuales el sujeto activo y el sujeto pasivo del impuesto acuerdan la cantidad en que se ha de cifrar una determinada obligación tributaria.

La doctrina foralista ha entendido los Conciertos como algo netamente distinto del Convenio Económico que regula las relaciones tributarias entre Navarra y el Estado. Este, según la opinión mencionada, entrañaría, a diferencia de los Conciertos, una «soberanía fiscal». Contra esta interpretación hay que afirmar que pese a la especialidad del Convenio, su esencia no es distinta de la de aquéllos.

Alava, tras la Ley Abolitoria del 21.7.1876, queda sometida también al régimen de Conciertos.

V. La «Autonomía Regional» de la Segunda República Española y el Régimen administrativo especial de Alava durante el franquismo

Los planteamientos autonómicos de la II República recuerdan los de la Constitución del 27.12.1978. En ella se entiende por Estatuto de Autonomía aquel instrumento jurídico-político por el que se conviene el establecimiento de un régimen autonómico para un determinado territorio y se fijan las potestades y facultades en que ese régimen se concreta y sus relaciones con el Estado. En el Estado unitario regional, a diferencia del Estado Federal, el Estatuto de Autonomía no implica el reconocimiento de un poder originario sino derivado.

Desde la abolición foral se mantuvo el anhelo de la reintegración foral. En su defecto se intentó conseguir un Estatuto de Autonomía. El de Estella de 1931 era de signo federalista. Por ello chocaba de lleno con la Constitución republicana del 9.12.1931. En ella se reflejaba un modelo de Estado llamado «integral», compatible con la autonomía de municipios y regiones (art. 1); se establecían las competencias exclusivas del Estado (art. 11), las materias que siendo competencia legislativa estatal podrían regionalizarse (art. 15), las competencias propias de las regiones (art. 16). Las materias no señaladas expresamente en el Estatuto de la Región se reputaban como propias del Estado (art. 18). En ningún caso se admitiría la federación. Por ello fue archivado el Estatuto de Estella. Ante el nuevo proyecto se logró que se separara Navarra del resto de Euskadi. El nuevo Estatuto plebiscitado el 6.11.1933, fue torpedeado continuamente en las Cortes. Sólo en plena guerra, el 1.10.1936 lo aprobarán, previa declaración de urgencia.

Este Estatuto no tuvo influjo alguno sobre Alava. El Decreto-Ley del 23.6.1937 suprimió el régimen administrativo especial y los Concierdos Económicos a las «provincias traidoras» de Vizcaya y Guipúzcoa. Alava, de forma parecida a Navarra, conservó durante el franquismo el sistema de Concierdos Económicos y de competencias administrativas propias. No obstante, la influencia homologadora del sistema tributario estatal se dejó sentir muy pronto. El 29.2.1952 se firmó el sexto Concierto Económico exclusivamente para Alava.

VI. El Régimen Alavés en el postfranquismo: el séptimo Concierto Económico, el «restablecimiento» de las Juntas Generales, la Preautonomía y el Estatuto de Autonomía

Un real Decreto del 26.11.1976 aprobó para Alava el séptimo Concierto Económico que será válido para 25 años. En él se habla sobre la competencia de ambas administraciones, etc. La «reforma-Suárez» no se ha mostrado partidaria de los Concierdos Económicos, como se ha hecho patente en las fricciones habidas en el desarrollo del Estatuto de Autonomía y en las «obligatorias adecuaciones» del Concierto vigente para Alava a la legislación estatal reciente.

El postfranquismo sorprendentemente va a «restablecer» unas Juntas Generales sui generis para Vascongadas y un Parlamento Foral para Navarra, que nada tiene que ver con las antiguas Cortes. Estas Juntas Generales de Alava, Guipúzcoa y Vizcaya así como el Parlamento Foral de Navarra, puestos en funcionamiento mediante numerosos decretos, son más una supradiputación solemne que verdadera asamblea legislativa, y tienen un significado claramente local.

En el real Decreto 122 del 26.1.1979 se da la normativa sobre las Juntas Generales de Alava. Se señala su significado; se delimitan las 18 Hermandades; se determina su presidencia y sus sesiones ordinarias y extraordi-

narias; y se establecen sus competencias. El mencionado decreto en su art. 9 dice que la Diputación Foral ostenta la representación legal de la provincia, asume la responsabilidad de su administración y es el órgano ejecutivo de las Juntas Generales.

Después de una lectura atenta de las competencias reconocidas, resulta obvia la esencia de órgano local de las actuales Juntas Generales, alejadas cualitativa y cuantitativamente de aquellas otras soberanas que existieron hasta el despojo foral.

Durante el régimen preautonómico, Alava no vio mermadas sus competencias, que incluso en casos abundantes superaban las del propio Consejo General. Ello en parte se debía a que el Consejo General Vasco sólo tenía facultades coordinadoras de las actividades comunes de las diputaciones, para evitar toda sospecha de centralismo, sobre todo en Alava y en Navarra. Ello no ha impedido que se consolide paulatinamente la separación de Navarra.

La Constitución Española del 27.12.1978 rechazada por Euskadi, asegura la unidad intangible del Estado, a pesar del reconocimiento de comunidades autónomas. De ningún modo se garantiza la plena reintegración foral.

El Estatuto Autonómico garantiza el derecho de cada territorio histórico a conservar o restablecer y actualizar sus propias instituciones de autogobierno. El art. 37 asegura su pervivencia, determinando, incluso, las competencias exclusivas intocables por los órganos superiores de la Comunidad. Por tanto Alava tiene garantizadas sus propias facultades autonómicas de organización.

Para cualquier administrativista son evidentes las dificultades de funcionamiento que se van a generar entre las instituciones provinciales y las de la Comunidad Autónoma, el peligro de una excesiva burocracia dado el número de instituciones municipales, provinciales (Diputaciones, Juntas), autonómicas (Gobierno, Parlamento) y estatales. Urge, por ello, una clara distribución de competencias y unos mecanismos de coordinación.

VII. Epílogo

Con estos apuntes se ha querido facilitar un mejor conocimiento de las instituciones de gobierno de Alava. Los alaveses no deben olvidar la reunificación de todos los territorios históricos de Euskadi. Esta tendrá lugar a pesar de las trabas que se imponen desde los dos Estados que nos dividen.

I. Introduction

Pour un navarrais il est facile de comprendre l'évolution des institutions forales d'Alava : son passé de souveraineté, la perte de celle-ci après chaque pacte et le désir de former la nation basque.

II. Antécédents. La Confrérie d'Arriaga

Aux VIII-Xè siècles on construit des châteaux et des fortifications contre les incursions asturiennes et arabes. Autour des châteaux apparaît une classe dirigeante qui, dans un régime de latifundia soumet les serfs. En Alava comme en Navarre l'agriculture avec l'élevage et les forges constituent la base de l'économie. A partir du XIè siècle surgissent les bourgs ou villes fondées par les rois de Navarre d'abord, puis par ceux de Castille ensuite.

Là se développe la nouvelle classe des commerçants et artisans qui va prendre une position dominante, tandis que les campagnes sont sous la domination des «jauntxos» ou noblesse rurale.

L'institution alavaise de gouvernement la plus ancienne est «La Confrérie d'Arriaga». Elle date du XIe siècle. Elle était composée de représentants de la noblesse, du clergé et des laboureurs libres. Ils se réunissaient une fois par an, le 24 juin. L'assemblée choisissait quatre grands maires qui gouvernaient le territoire pendant une année; l'un d'entre eux était la magistrat suprême de justice. L'apogée de cette institution atteint le milieu du XIVe siècle. En effet, c'est en 1332 que se produisit la reddition de la Confrérie d'Arriaga à la couronne de Castille. Ceci supposait la perte de la souveraineté alavaise.

La Confrérie s'affaiblit, parce que dans le conflit des «jauntxos» ou «ahaide nagusiak» contre les rois de Navarre ils mènent une politique d'alliances avec la Castille. Comme dans le reste d'Euskadi, Alava fut dévastée par les guerres de factions, en particulier entre les Mendiota (pro-Castille) et les Guevara (pro-Navarre).

III. Importance des assemblées générales à l'époque moderne

L'organisation de l'assemblée sera maintenue malgré tout. Devant les assemblées, les rois, qui juridiquement sont seulement des protecteurs du territoire, jurent le respect aux fors. Les Confréries, qui se réunissaient deux fois par an et le député général exécuter des décisions, avaient une grande importance. Elles avaient leur forces armées, les «Cuadrilleros» ou «Verederos» ou «Miñones».

Les assemblées générales, ordinaires ou extraordinaires, avaient d'importantes compétences aussi bien en politique intérieure qu'en politique extérieure, en justice, éducation, ordre social, et, en général, en tout ce qui avait rapport avec les fors, usages et coutumes de la province d'Alava. Le député général élu pour trois ans était le chef civil, politique et militaire du territoire.

La croissance des villes, grâce au développement du commerce, de l'artisanat et des voies de communication, donne à la vie municipale une grande importance. On élit les autorités de différentes façons; les militaires étaient exclus. De la formule du Conseil ouvert, qui prédominait au début, on passa à celle de Conseil fermé pour raisons d'efficacité.

L'époque moderne se caractérise par la consolidation des assemblées générales et la défense du régime foral contre les continuel contre-fors du roi d'Espagne et ses représentants dans les provinces.

IV. L'abolition du régime foral après la première guerre carliste

Après la première guerre carliste, Euskadi est divisée en deux états. Par des lois successives on liquide le régime foral. La loi du 25/10/1839 suppose, après la piège sémantique de la confirmation des fors, leur annulation, puisque le régime des territoires historiques est soumis à l'unité constitutionnelle de l'état espagnol. Le décret du 16/11/1839 crée les «diputations» provinciales et oblige à envoyer des représentants à Madrid. La loi de Cortes du 16/8/1841, la «ley Paccionada», transforme le royaume de Navarre en simple province à laquelle on octroie un régime administratif et économique particulier. La résolution de la Régence du 5/1/1841 et les décrets du 29/10/1841 et du 4/7/1844 suppose la disparition du «pase foral», la soumission de l'Administration de Justice, l'homologation du régime municipal,

le transfert des douanes, etc. La loi d'abolition du 21/7/1876, sous Alphonse XII, supprime l'exemption du service militaire et de la fiscalité. Depuis lors, on assiste, en Euskadi sud, à deux systèmes parallèles, l'un pour la Navarre et l'autre pour les «Vascongadas», qui vont achever de dépouiller les fors. C'est ce qu'essaie de faire la campagne menée dans toute l'Espagne contre les droits basques, dans les journaux, conférences et écrits. Mais face au malaise produit par les mesures gouvernementales, on institue les Concerts économiques pour les provinces basques, semblables aux accords de Navarre.

Il y eut cinq concerts jusqu'à la guerre de 36. Il s'agit de techniques juridico-fiscales par lesquelles le sujet actif et le sujet passif de l'impôt déterminent la quantité d'une certaine obligation tributaire. La doctrine foraliste a compris les Concerts comme quelque chose de très différent de l'Accord économique qui gère les relations tributaires entre la Navarre et l'Etat. Ces accords d'après l'opinion mentionnée, entraînerait une «souveraineté fiscale», contrairement aux Concerts. Il faut affirmer contre cette interprétation que, malgré la spécialité de l'accord, son essence ne diffère pas de celle des autres.

Alava, après la Loi d'abolition du 21/7/1876, sera soumise aussi au régime des concerts.

V. L'«Autonomie Régionale» de la Seconde République Espagnole et le Régime administratif spécial d'Alava pendant le franquisme

Les *considérations autonomiques de la seconde République rappellent celles de la Constitution du 27/12/1978*. On entend par Statut d'Autonomie cet instrument juridico-politique par lequel on accorde de l'établissement d'un régime autonome pour un territoire déterminé, et on fixe les pouvoirs et facultés sur lesquelles ce régime s'assoit et ses relations avec l'état. Dans l'état unitaire régional, contrairement à l'état fédéral, le Statut d'Autonomie n'implique pas la reconnaissance d'un pouvoir original mais dérivé.

Depuis l'abolition forale le désir de la récupération des fors n'a cessé d'exister. A défaut on a essayé d'obtenir un statut d'autonomie. Celui d'Estella en 1931 était de caractère fédéraliste. Et il allait contre la Constitution républicaine du 9/12/1931. Dans ce statut se reflétait un modèle d'état appelé «intégral», compatible avec l'autonomie des municipalités et des régions (art. 1) ; on y établissait les compétences exclusives de l'état (art. 11) ; les matières qui relevaient de la compétence législative de l'état et pouvaient être régionaliser (art. 15), les compétences propres aux régions (art. 16). Les matières non signalées expressément dans le statut de la région étaient considérées comme relevant de l'Etat (art. 18). Dans aucun cas on n'admettait la fédération. C'est pour cela que l'on archiva le Statut d'Estella. Face à ce nouveau projet, on obtint la séparation de la Navarre d'Euskadi. Le nouveau statut plébiscité le 6/11/1933 fut constamment critiqué aux Cortes. Il fut approuvé le 1/10/36 en pleine guerre, après une déclaration d'urgence.

Ce statut n'eut aucune influence sur Alava. Le décret-loi du 23/6/1937 supprima le régime administratif spécial et les concerts économiques aux provinces «traîtres» de la Biscaye et du Guipuzcoa. La province d'Alava, tout comme la Navarre, conserva pendant le franquisme le système de concerts économiques et ses compétences administratives. Cependant l'influence homologatrice du système tributaire de l'état se fit sentir aussitôt. Le 29/2/1952 le sixième concert économique exclusivement pour Alava, fut signé.

VI. Le régime alavais après le franquisme : le septième concert économique, la «restauration» des assemblées générales, la pré-autonomie, et le Statut d'Autonomie

Un décret royal du 26/11/1976 approuva pour Alava le septième concert économique valide pour 25 ans. On y parle des compétences propres à chaque administration, etc. La «réforme-Suarez» ne s'est pas montrée partisane des concerts économiques, comme on l'a vu dans les frictions pour le développement du Statut d'Autonomie et dans les «adéquations obligatoires» du concert en vigueur en Alava à la législation de l'état récente.

Le post-franquisme va «rétablir» des assemblées générales sui generis dans les provinces basques et un parlement foral en Navarre, qui n'ont rien à voir avec les anciennes Cortes. Ces assemblées générales d'Alava, Guipuzcoa et de Biscaye, qui fonctionnent grâce à de nombreux décrets, sont plus une «super-diputation» solennelle qu'une véritable assemblée législative, et elles ont une signification nettement locale.

Dans le décret royal du 122 du 26/1/1979 on expose les normes sur les assemblées générales d'Alava. On y signale leur signification. On y délimite les 18 Confréries ; on y détermine leur présidence et leurs sessions ordinaires et extraordinaires ; et on y établit leurs compétences. Ce décret dans son article 9 dit que la «diputation» forale représente légalement la province, assume la responsabilité de son administration et est l'organe exécutif des assemblées générales.

Après une lecture attentive des compétences reconnues, le caractère d'organe local des assemblées générales paraît évident, loin de ces autres assemblées souveraines qui existèrent jusqu'au dépouillement foral.

Pendant le régime pré-autonomique, Alava n'a pas eu à souffrir dans ses compétences, qui, souvent, allaient au-delà de celles du Conseil Général. Ceci est dû en partie au fait que le Conseil Général basque avait seulement des facultés de coordination des activités communes des «diputations», pour éviter tout soupçon de centralisme, surtout en Alava et en Navarre. Ceci n'a pas empêché la séparation progressive de la Navarre.

La Constitution espagnole de 27/12/1978 refusée par Euskadi, assure l'unité de l'Etat, malgré la reconnaissance de communautés autonomes. En aucune façon on ne garantit la récupération totale des fors.

Le statut d'autonomie garantie le droit de chaque territoire historique à conserver ou rétablir et actualiser ses propres institutions de gouvernement. L'article 37 assure même sa survie en déterminant les compétences exclusives intouchables par les organes supérieures de la Communauté. Ainsi la province d'Alava a des garanties quant à ses facultés autonomiques d'organisation.

Pour n'importe quel employé d'une administration, les difficultés de fonctionnement qui vont surgir entre les institutions provinciales et celles de la Communauté autonome sont évidentes, tout comme le danger d'une excessive bureaucratie vu le nombre d'institutions municipales, provinciales (Diputations, Assemblées), autonomiques (Gouvernement, Parlement) et de l'état. Il est donc urgent d'établir une distribution des compétences et des mécanismes de coordination.

VII. Epilogue

Ces notes veulent faciliter une meilleure connaissance des institutions de gouvernement d'Alava. Les alavais ne doivent pas oublier la réunification de tous les territoires historiques d'Euskadi. Elle aura lieu malgré les obstacles qu'y opposent les deux états qui nous divisent.

Nekazaritza Araban

Joan Jose Olaberria

Arabako nahiz Euskal Herriko nekazaritzari ekitean, gure ekonomiako ezezagun handi baten aurrean aurkitzen gara. Arrazona ez daitezkeen mila arrazoigatik, baina batez ere nekazal politika propiorik izan ez dugulako, eta gaur eztabaidatzen hasita gauden gizarte mota honekin liluratuta egon garelako.

Datu zehatzak eta fidagarriak falta zaizkigu, gaur eskatzen zaigun saioa, merezi lukeen mailan aztertzeko. Halere, aitzaki-maitzaki, ahaleginduko gara bidea urratzen.

Lur-zoruaren banaketa eta jabegoa

Arabako lurraldeak 304.730 Hektarea osatzen ditu. Tamainaz, bigarren postua dagokio Euskal Herri mailan, eta lehenengoa Komunitate Autonomoan.

Sintesi eta konparaketa beharrez, koadro baten adieraziko dugu euskal lur-zoruaren hedadura eta banaketa (milaka Ha-tan eta %^o-tan):

HERRIALDEAK	Laborantza lurrak		Belardi eta Larretokiak		Mendi eta Basoak		Beste lur-zoruak		GUZTIRA	
	Ha.	%	Ha.	%	Ha.	%	Ha.	%	Ha.	%
Araba	90,2	29,6	40,1	13,2	105,7	34,7	68,7	22,5	304,7	100
Gipuzkoa	13,2	6,6	31,8	16	134,6	67,8	19	9,6	198,6	100
Bizkaia	13,4	6	35,6	16,1	145,3	65,5	27,4	12,4	221,7	100
Kom. Aut.	116,8	16,1	107,5	14,8	385,6	53,2	115,1	15,9	725	100
Nafarroa	388,5	37,3	283,8	27,2	299,1	28,7	70,7	6,8	1.042,1	100
Hego Euskadi	505,3	28,6	391,3	22,1	684,7	38,8	185,8	10,5	1.767,1	100

Komunitate Autonomo mailan, datu bat dago argi: soro lurra Araban daudela, lauetik hiru. Hego Euskalerrri mailan, berriz, Nafarroaren potentziala Komunitate osoaren gainetik dago.

Lurraz ari garela, bada beste adierazgarririk, jabego errejimenena kontuan edukiz. Ofizialki onartzen diren estatistikek honako klasifikaketa hau ematen digute Arabako lurrez: % 27,1 jabetasunean erabiltzen dira, % 17,5 errentan eta % 55,3 apartzeri eta beste antzeko errejimenetan.

Honetan ere badute kidesunetik Araba eta Nafarroako nekazaritzek, eta diferentzia sakonik Gipuzkoa eta Bizkaikoarekin, lurra % 91,9 eta % 80,7 jabegoan erabiltzen bait da haue-tan. Desberdintasunik nabariena mendi eta basoen jabegoan datza, Araban % 76,5 eta Nafarroan % 60,9 komunalak izaki.

Produkziokera eta Produzio motak

Nekazaritza Gipuzkoa eta Bizkaiko baserri moduarekin lotzen ohituak gaude.

Zer esanik ez, Araban ere badirela beste Herrialde horietako antzeko baserriak, Aiarako bailaratik hasi, Kantauri Sakana eta Gorbeia maldatik jarraitu, eta Deba Garaian kokatzen den Aramaiora bitartean. Abeltzantzara emandako lurraldeak dira, batik bat.

Baina, Altsasutik sartu, eta mendi kate bi horien artean Ebro ibairaino garamatzen lurralde lau eta zabalean egiten den nekazaritzak, zerikusi eskasa du baserri tradizioaletan usatzen den produkziokerarekin. Hemen ez da aurrerapenik falta: importazioko traktore handiak, hiru-lau eta bost errenkako goldeak, patata eta erremolatxa biltzeko uztamakinak, garraiorako gurdi hidraulikoak, etab.

Kapital guzti horri probetxua aterako bazaio, lurra astindu eta gozatu beharra dago. Eguraldiak laguntzen duela, lurra eten gabe produkzioan behar du. Horrela ulertu dute Arabako nekazariak, nahiz eta askotan mekanizapen gehiegiaren kritika jasoko kanpotik.

Zentzu honetan, inbertsioaren kopuruagatik, batez ere, ba-

serri kutsua baino enpresa tankera gehiago du Arabako nekazal produkzioerak. Errentabilitatea derrigorrezko bilakatu da inbertsioei buelta emateko. Horretarako, intentsitateak ezezik, zer esan handia du nekazal enpresaren neurriak. Nabaria da enpresari gazteen lur gosea, hala nola errenten gorakada, azken urte hauetan.

Zer produzitzen da enpresa hauetan?

Besteak beste, nekazaritzan, orografiak eta eguraldiak erabakitzen du luraren joera edo aprobetxamendua. Ez da kasualitatez Gipuzkoa eta Bizkaian abeltzantzak eta basoak duten garrantzia, eta Arabako lurraldearen gaitasuna nahiz laborantza, nahiz ganaderitzarako.

Eskualdeka eta Ha.-ka hartuaz, ikus genezake laborantza luraren joera hurrengo koadroan.

Pentsutarako lekadunek 2.390 Ha. eta ortuariak 1.155 Ha. osatzen dituzte, Diputazioko Nekazal Sailean jaso dugun banaketa honetan.

Garbi ikusten da aledunak, patatak, ardoak eta erremolatxak duten garrantzia Arabako laborantzan. Dirutan, ez genuke eskurik jarriko laborea edo zereala, ala patata den nagusi baieztatzeke orduan.

Abeltzantza lur landuak pisu eskasa duen eskualdeetan kokatzen da, lehen aitatu dugun bezala.

Salerosketa edo merkaturatzea

Ez da aski produzitzea. Erosten eta saltzen jakitea ere gero eta premiazoago da nekazaritzan. Produkzio-sistemak aurreratuz doazen neurrian, produzitzeko gastuak goraka doaz. Makineria, ongari, pentsu, hazi etabarrek atal importantea suposatzen dute lur eta ganadu emaitzen kostuetan. Bestalde, multinazionalerikiko menpekotasuna urtez urte nabariagoa da nekazaritza alorrean ere.

Lurremaitzak saltzeko orduan ere, morrontzara behartuak daude laborari eta ganaduzaleak, zenbat nekazari hainbat saltzaile baitira, erostunak gutxi eta prestuak diren bitartean. Ez da

ESKUALDEAK	Lur-zorua	Lur landua	Gari-garagar, olo, etab.	Patata	Erremolatxa	Mahastia
Kantauri Sakana	40.000	4.700	900	580	—	—
Gorbeia Inguruak	33.000	5.000	2.220	670	—	—
Arabako Haranak	65.000	21.000	14.500	1.280	1.615	—
Arabako Lautada	85.000	36.000	23.500	3.850	1.650	—
Arabako Mendialdea	48.000	10.000	5.100	2.700	80	—
Arabako Errioxa	31.600	21.500	7.900	105	95	8.300
GUZTIRA	302.600	98.200	54.120	9.185	3.440	8.300

ahaztu behar, gainera, gobernuak duen eragina nekazal prezioen interbentzioan.

Merkaturatzean dago Arabako nekazaritzaren gakoa, gako garantzidun bat behintzat.

Estadistiketara jotzen badugu, hogeitik gorako kooperatiba zerrenda luzea aurkituko dugu. Baina, gehienak, urte jakinetan eta arrazoi jakinekin muntatutakoak dira, politiko frankisten hatropuzkeria guztiarekin. Zer esanik ez, frankismoa baino lehenago ezkutatu zirela, irtenbide baino eskarmentu gehiago suposatuz beharrezko zen kooperatibismoa eraikitzeko.

Gaurregun funtzionatzen dutenak esku bateko behatzekin kontu daitezke. Badira esne produkziara emanak, Bilerle edo Legutio inguruan. Baita ere pentsu eta ongarrri zabalkuntzan ari direnak, Probintzia mailan. Tradizio handia izan dute, berriz, Errioxan, dolare kooperatiboak. Hutsune guztiakin, hauetatik sortu behar duela, uste dugu, Arabako nekazaritzak eskatzen duen kooperatibismo indartsu hori. Gaur erosketa mailan egiten dutena hobeagotu eta salketara pasatuz, produkzio eta industriatze arloa baztertu gabe, aurrera begira.

Bestalde, ezaguna da Arabako Aurrezki Kutxa biek duten eragina hazietarako patataren inguruan. Baita ere Arrasateko Lan-kide Aurrezkiaren planak, kooperatibismoaren bidez, Arabako nekazaritzan buruz behera sartzeko.

Euskal Parlamentuan berehalaxe onartuko bide den Kooperatiba Legeak kontutan hartzen badu nekazaritzaren hutsune be-rezi hau, pauso handi bat gerta daiteke egungo egoerari buelta emateko. Nekazarien pentsamoldea ez da eta aldaezina, legearen bentajak argiak izanez gero.

Nekazal Administrazioa eta Nekazal Elkarteak

Epe luze batetan ez da bereizketarik izan bi erakunde hauen artean. Dena bat bait zen, administralgoaren eskupean.

Halere, Arabari gagozkiola, bertako Diputazio Foralaren ar-dura, jauntxokeriak aparte, ezaguna izan da nekazaritzarentzat ere. Bere urteroko aurrekontuetan kontuan eduki izan du Herrial-

deko ekonomiaren atal inportante hau; eta, bestalde, komenio interesgarriak firmatu izan ditu Administrazio Zentralarekin gaudu sanitate arloan, etab.

Alde hontatik, dudarik ez dago Arabako Diputazioaren Nekazal Saila eredu bilakatu dela, Komunitate Autonomoaren Nekazal Politika berria eraikitzeko orduan.

Administrazioaz ari garela, Joxe Mari Zeberio hiru hurrendik gorako funtzionari multzoa ematen digu, Arabako nekazaritzarako, Administrazio Zentralaren eta Diputazioaren zerbitzuak kontuan hartuta. Ba da gizonik eta sailik asko, hain efikazia gutxiarekin ordaintzeko sektoreari. Paternalismoa deitu izan zaio horri. Eta, dirudienez, ez da puska batean akabatuko, zeren hauteskundeak kutsu izugarria bait darie joan den urtean Diputazioan onartutako Laguntza Planei. Dirlako Laguntzak egun batetik bestera berritzekoak dira aurtengoan ere.

Prozedura honen arriskua jakina da: nekazal politika nazional serio baten orde, zeharkako laguntzak instituzionaltzea. Esan nahi da, Parlamentua baztertuz, Diputazioen bidez gobernatzea...

Susmo txar hutsean geldituko ahal da arrisku hau, Arabako Nekazari eta Ganaduzaleen Elkarteari esker. UAGA izenarekin ezagutzen da Arabako nekazarien sindikatuak. Sindikatu bakarra, oraingoz, tendentzia guztiak bere barnean dituela.

Ustekabeko indarrarekin sortu zen UAGA, Ermandateak desegitean. Ia lau mila bazkide osatzera iritsi zen hasiera batetan. Nekazal Ganbara ere bereganatu zuen, hauteskundeetan. Nekazaritzako Kontseilaria bera ere UAGAn egindako gizona da, bere laguntzailetariko bat bezalaxe.

Gaurregun, beste zenbait indar bezalatsu, azterketa sakonean aurkitzen da, UAGA ere. Nekazal sindikalgiak ez baita gauek goizera asmatzen. Momentuko erantzunak ezezik, sektorearen programaketa sakon bat burutu behar du sindikatuak. Eta sindikariak behar dira programak zabaltzeko eta defendatzeko. Asanblada egiturak badu bentajarik epe batetan, baina horrek ez du ukatzen, Administrazioari aurpegia ematerakoan, teknikoki jantzi-tako sindikari prestuen beharra.

Nekazaritza ekonomian

Nekazal balorea.

Euskal nekazaritzaren pisua ahula da ekonomi alorrean. Baiezpen hau frogatzeko koadro batetara joko dugu, berriro ere.

Oraindik kontuan edukitzekoa izan arren, nekazaritzaren pisua urtez urte gutxiagotuz joan da Arabako ekonomian. 1955ean % 21,3 zena, azken urte hauetan % 7,6 bilakatu da.

Datu honek nekazal sektorearen ezina adierazten digu, Herrialdeko ekonomia osoaren arabera hazitzeko. 1975ean botsgarren postua zegokion nekazaritzari, Arabako ekonomia atalka hartuta.

Enplegua.

Nekazaritzaren ahulezia ekonomikoak enpleguaren etengabeko murriztea dakar berarekin.

Honetaz ere badugu adierazgarririk, nekazal enpleguaren ebo-luzioa beste sektore eta Herrialdeetako enpleguarekin erlazio-natuz.

Arabako nekazal enpleguaren gainbehera oraindik ez da amaitu. Baina, daitekeena da, ekonomia osoa jasaten ari den krisialdi honetan, egungo neurrietan mantentzea. Ez da ahantzi behar azken bolarako langabeziaren tendentzia Gipuzkoa eta Bizkaiaren bidetik doala, Araban ere.

Bestalde, ezaguna da Gasteiz bilakatu dela Komunitate Autonomoko zerbitzuen buru. Posibilitate bat izaki, normalean behintzat enplegu esperantza gutxi dezake nekazariak zerbitzuetatik.

Itxaropen bakarra Arabatik zuzenduko den nekazal politika berriak susper lezake. Hori, ordea, adarraren puntaren puntan dago oraingoz.

Produktibitatea.

Enpleguaren gainbehera nekazaritza lanaren produktibitate urriaren ondorioa da. Esan nahi da, lanpostuak nekazaritzan sortzen duen balorea arras bajua dela, beste sektoreetan sortzen duenarekin konparatuz gero.

Jose Mari Zeberio, Nekazal Kontseilaritzarentzat egin zuen lan interesgarrian, grafiko hau ematen digu: (*Nekazal enpleguaren produktibitatea*):

NEKAZAL SEKTORE BAKOITZAREN ERAKARPENA 1978ko NEKAZAL ERRENTAN (%-tan)

HERRIALDEAK	Laborea	Azken produkzioa			Nekazaritza	Nekazal produkzioa produkzioa osoa
		Abeltzantza	Oihartzantza			
Araba	18	12	10	14	7,6	
Gipuzkoa	2	21	24	14	2,5	
Bizkaia	3	27	40	20	2,4	
Nafarroa	77	40	26	52	14,1	
Hego Euskadi	100	100	100	100	4,8	

EUSKAL HERRIKO ENPLEGU AKTIBOAREN BANAKETA SEKTORIALA (%-tan)

Urteak	ARABA			GIPUZKOA			BIZKAIA			NAFARROA		
1972	14,4	57	28	13,9	54,9	30,5	7	53	39,62	17,5	38,8	33,8
1976	9,3	58	32	8,7	57,1	33,79	6,3	52	42	18,1	48,5	34
Sektoreak	N	I	Z	N	I	Z	N	I	Z	N	I	Z

N = Nekazaritza; I = Industria; Z = Zerbitzuak

NEKAZAL ENPLEGUAREN PRODUKTIBITATEA 1975ean (milaka pezetatan)

	Araba	Gipuzkoa	Bizkaia	Nafarroa	Hugo Euskadi
1.—Ekonomia zabalean	529	534	572	453	534
2.—Nekazaritzan	339	203	260	306	278
3.—(2/1) Indizea	0,64	0,38	0,45	0,67	0,52

Produktibitateaz ari garela, beste zenbait faktore ere kontuan edukitzekoak dira, hala nola lurraren emankortasuna, nekazal enpresaren neurriak, mekanizapen maila, hazi eta ongarrien kantitatea eta kalitatea, etabar. Dena dela, grafikoan argi eta garbi ikusten dena zera da: batez beste, Hego Euskadiko nekazaritzaren produktibitatea ekonomia globalaren produktibitatearen erdian kokatzen dela. Arabako nekazaritza batez besteko horren ginetik dago (0,64).

Gure ustez, hau da ezaugarririk hoberena Herrialde honetako nekazaritzaren etorkizunerako.

J. J. O.

LA AGRICULTURA EN ALAVA **L'AGRICULTURE EN ALAVA**

La agricultura es la gran desconocida de la economía vasca y alavesa. Falta suficientes datos.

La distribución de la superficie y la propiedad

Sus 304.730 hectáreas hacen que Alava sea la segunda región más grande del País Vasco y la primera de la Comunidad Autónoma. Las 3/4 partes de las tierras cultivadas de la Comunidad Autónoma están en Alava. Según las estadísticas oficiales el 27,1% se utilizan en régimen de propiedad, el 17,5% en renta y el 55,3% en régimen de aparcería o similares. Esta situación es muy semejante a la de Navarra y muy diferente de la de Vizcaya y Guipúzcoa.

Modo de producción y clases de productos

También en Alava se da el sistema de caserío que domina en Guipúzcoa y Vizcaya. Pero el modo de producción de la Llanada se diferencia netamente de él. Se ha introducido mucha maquinaria de importación. Las inversiones realizadas aumentan las exigencias de rentabilidad.

Las legumbres para piensos alcanzan 2.390 Ha., y las hortalizas, 1.150 Ha. El cereal, la patata, el vino y la remolacha tienen gran importancia. La ganadería se sitúa en las zonas en que la labranza tiene poca incidencia.

Comercialización

La modernización de los sistemas de producción ha acelerado el sometimiento a las multinacionales. En la comercialización ocurre otro tanto.

Aunque en las estadísticas se enumeran más de 20 cooperativas, se pueden contar con los dedos de una mano las que funcionan hoy. Pese a

todas las limitaciones de que están aquejadas, de ellas debe nacer ese cooperativismo fuerte que necesita la agricultura alavesa. En este sentido tienen gran influjo las dos Cajas de Ahorro de Alava y la Caja Laboral Popular. Puede también ser muy importante la futura ley de Cooperativas que apruebe el Parlamento vasco.

La Administración agraria y las Asociaciones agrarias

Durante mucho tiempo no ha sido posible diferenciar la Administración y las Asociaciones. No obstante la Diputación Foral ha desempeñado un papel muy favorable al agro alavés. El sector agrario de la Diputación Alavesa se ha convertido en modelo de la política agraria de la Comunidad Autónoma.

La Administración tiene un funcionariado excesivo y poco eficiente. El paternalismo y las medidas electoralistas de los últimos Planes de la Diputación tienen el peligro de institucionalizar el sistema de subvenciones, en vez de proyectar una política agraria nacional seria. A que esto ocurra se opone UAGA (Unión de agricultores y ganaderos de Alava), que surgió con fuerza al desaparecer las Hermandades. En la actualidad este sindicato está realizando una programación seria del sector.

La agricultura en la economía

El significado de la agricultura en la economía alavesa es pequeño y va disminuyendo paulatinamente. Ello provoca la disminución de quienes trabajan en el sector agrario. Este proceso de disminución no ha cesado, aunque en la crisis actual puede que adquiera cierta estabilidad. La potenciación del sector de servicios, derivada de la capitalidad de la Comunidad Autónoma, de poco puede servir a la agricultura. La esperanza está en una política agraria nueva.

El debilitamiento del sector agrario se debe a que su productividad es muy baja. Así y todo la productividad del agro alavés está por encima de la media de lo que supone la agricultura en la economía de Euskadi Sur. Es un dato esperanzador.

L'agriculture est la grande inconnue de l'économie basque et alavaise. Nous n'avons pas encore suffisamment de données.

La distribution de la superficie et la propriété

La région d'Alava est la seconde région plus grande du Pays Basque avec ses 304.730 hectares et la première de la Communauté autonome. Les 3/4 des terres cultivées de la Communauté autonome se trouvent en Alava. D'après les statistiques officielles, le 27,1% des terres est utilisé en régime de propriété, le 17,5% en fermage et le 55,3% en régime de métayage. Cette situation ressemble à celle de la Navarre mais est très différente de celle de la Biscaye ou du Guipuzcoa.

Mode de production et types de produits

On trouve également en Alava la même système de ferme qu'au Guipuzcoa et qu'en Biscaye. Mais le mode de production de la plaine est très différent. On a introduit beaucoup de machines d'importation. Les grands investissements réalisés augmentent les exigences de rentabilité.

Les légumes pour les engrais atteignent 2.390 hectares, et les légumes

frais 1.150 hectares. Les céréales, la pomme de terre, le vin et la betterave ont une grande importance. L'élevage se situe dans les zones où le travail de la terre a peu d'importance.

Commercialisation

La modernisation des systèmes de production a accéléré la dépendance des multinationales. Il en va de même pour la commercialisation.

Bien que dans les statistiques on compte plus de 20 coopératives, on peut dire que très peu d'entre elles fonctionnent aujourd'hui. Mais c'est d'elles que doit surgir ce coopérativisme puissant dont Alava a besoin, malgré toutes les limitations actuelles. C'est là que les deux Caisses d'Épargne d'Alava et la «Caisse Laboral Popular» jouent un grand rôle. Autre point important: la prochaine Loi des Coopératives qu'approuvera le Parlement Basque.

L'Administration agraire et les Associations agricoles

Longtemps on n'a pas pu différencier l'Administration des Associations. Cependant, la Diputation Forale a joué un rôle très favorable quant à l'agriculture alavaise. Le secteur agraire de la Diputation d'Alava est devenu le modèle de la politique agraire de la Communauté autonome.

L'Administration a un fonctionnariat excessif et peu efficace. Le paternalisme et les mesures électoralistes des derniers plans de la Diputation ont le danger d'institutionnaliser le système de subventions, au lieu de projeter une politique agraire nationale sérieuse. L' UAGA (Union des agriculteurs et des éleveurs d'Alava) s'y oppose. Cette Union fut créée à la disparition des Confréries. Actuellement ce syndicat est en train de réaliser un programme sérieux du secteur.

L'agriculture dans l'économie

La place de l'agriculture dans l'économie alavaise est petite et diminue peu à peu. Ceci provoque la diminution de ceux qui travaillent dans le secteur agraire. Ce processus de diminution n'a pas cessé, bien qu'il semble acquérir une certaine stabilité pendant la crise actuelle. L'accroissement du secteur services, dérivée du fait que Vitoria est la capitale de la Communauté autonome, n'est pas d'une grande aide pour l'agriculture. On espère tout d'une politique agraire nouvelle.

La faiblesse du secteur agraire est due à sa très basse productivité. Cependant, la productivité de l'agriculture alavaise dépasse la moyenne de l'agriculture dans l'économie d'Euskadi Sud.

Arabako industrializazio-prozesua

Jose Manuel Lopez de Juan Abad

Arabako industrializazioaz lurraldeari begira hitzegiteak, sektore hau non lekutzen den zehaztera garamatza berehalatik. Arabako lurra lurantzakoa da gehienbat; instalazio industrialek lurzorua-ren % 0,26 besterik ez dute betetzen.

Ikusgarria izan da, hala ere, Arabako zenbait herriren prozesu industrialia eta txunditurik geldituko da estatistika-sailak konparatzen hasten dena, ikustean, esate baterako, Arabako hiriburuak izan duela proportzionalki, Estatuko hiriburu guztien artean, gorakada demografikorik handiena.

Bego argi eta garbi, hortaz, Gasteizen eman dela fenomeno industrialia, Gasteizen eta probintziaren periferialdeko puntuetan; eta zentrutik kanpoko muga horietara doan bitarteko zona horretan nahi dela enpresak finka daitezen. Enpresak fin-katzeko hiru leku-modu hauek aipatuko ditugu artikulu honetan.

Zer gertatu da Gasteizen?

Edozeinen bistan dagoena da, egundoko abailan

hazi dela Gasteiz azkeneko hamarrurteko hauetan, eta industrializazioak zerikusi handia izan duela bertako jendetzaren ugaltzean eta hiriaren zabaltzean ere. Fenomenoaren alde jokatu duten kausak aurkitzea ez da batere zaila. Baina fenomenoak berarekin batera ekarri duen guztia aztertzea, hori bai dela desapio latza. Zeintzu izan dira hazkuntza-ritmo horrek berekin ekarri dituen ekonomiazko, kulturazko eta identitatezko ondorioak eta berauen konnotazio kualitatiboak? Zer kosta zaio Gasteizi Euskadiko bigarren hiririk jendetsuena izatera iristea? Guztiz interesgarria izango litzateke galde hauei giza-zientzien ikuspegitik ekitea.

Historiari begira

Lurrin-makina sortu aurretik, urbideen eta lehengaiak non aurkitzen zirenen arabera barreiatzen ziren probintzian lantokiak. Aintzinadanik ezagutzen dira zeramika-labeak Ollerias, Ullibarri de los Olleros, Galarreta eta Narbaizan. Larrugintza ere oso famatua zen eta baziren larrua ontzeko lantegiak Gasteizen, Agurainen, Langraresen eta Santa Kruz Kanpezun.

Burdin-zibilizazioak burdinolak ugaltu zituen. Bada Olaetan, Aramaioiko Ibarra, Araian, Legution, Laudion, Maeztun, Ziorrogan eta Zuia-ibarrean izandakoen berririk. Baias, Ega edo Inglelesen erreka-ondoak estimatuak izan ziren ola-lekuak jartzeko. Azkenerako batu ezinezkoa izan zen industria-modu hau baso-produkzioarekin, urritzen eta suntsitzen zihoan hau eta. Kontuan hartzekoa da 1332ko «Koroari Borondatezko Ematea» delakoaren dokumentuan irakurtzen dena: «Otros nos pidieron por merced, que les otorgásemos que Nos ni otro por Nos que no pongamos ferrerías en Alava porque los montes no se yermen ni se astraguen: tenémoslo por bien y otorgámoslo».

Burdinola zaharretatik San Pedro de Araiakoak jarraitzen du bizirik, aparteko lekuan dagoelako, ba ura, egurra eta minerala Aizkorritik hartzen zituen. Enpresa haren jarraitzaile Ajuriarena izan zen, izen handiko nekazari-makinagintzagatik famatua dena.

XIX. mendean lurrinaren erabilerarekin zenbait industriaren establezimendua ezagutzen du Arabak. Horietako batzuk badi-raute gaur oraindik.

Hala 1840-45 bitarteko bosturtekoan Ruiz de Gauna eta Lascaray-ren kandela eta lanpara liturgikoen fabrikak sortzen dira. Hurrena Muruaren kanpai fabrikak datoz, Aranegiren ispilu-fabrika eta 1868an tipografi enpresa bat kokatzen da, Gasteiz izena Fournier kartekin bateginik jarriko zuena.

Haltzarigintza ere joan den mendean hasi zen ospe hartzen artisau famatuaren iaiotasunari eskerrak.

Energia elektrikoa agertu zenean, desagertzen hasiko dira Arabako herrietan burdinolak eta industri langintza. 1892an Eléctrica Vitoriana sortzen da. Hiriburuko industriak energiaz hornitzen dira eta itxura aparteko bat hartzen du Gasteizko bizimoduak atarietan edo hiriaren komunikabide nagusien sarretan kokatzen diren zenbait industria karakteristikoekin. Gasteizen planoak izar-itxura du, kasko zaharraren muinoa eta honen zabaltze hemeretzigarren mendetarra erdigunetzat duela. Izarraren adarrak edo puntak dira fabrika eta lantegien kokaleku. XX. mendearen hasierak 30.491 biztanlerekin aurkitzen du hiriburua eta 65.894ekin probintzia.

Mende-erdi bat bizi da Gasteiz, hiri burges tipikoa, bi gizarte-maila nagusi dituela: apaizak eta militarrek.

Gasteizen gorakada industrial

50.000 biztanle baino gutxiago zituen Gasteizek mendearen erdialdera. Berrogeitamargarren hamarkadan garrantzi handiko erabakiak hartzen dira hiria industritzeko. Lekuaren aproposak, abagunea eta nahi izatea egoki batean konbinatzeak urte gutxien buruan aldatu zuten Arabako hiriburuaren aurpegia.

Gasteizko Udal-batzak Citroen automobil-enpresarentzat lurrak lortzeko modua egin zuen. Operazioa martxan dela, ezezkoa ematen dio Citroenek Gasteizen instalatzeari eta orubeak, jadanik urbanizatuak, baldintza onetan eskaintzen zaizkie han kokatu nahi duten enpresei, Udaletxearen eta bertako aurrezki-entitate baten arteko hitzarmen baten bitartez, Gamarra Betoñu aldean lurrak erosi eta urbanizatzeko eragiketa finantzatzen da. Azkena plan-dutako industri poligonoa Jundizkoa izan da 1974ean.

Ondoko lauki honetan jasotzen dira zenbait datu Gasteizko industri poligonoei buruz:

<i>Poligonoak</i>	<i>Poligonoen azalera m²</i>	<i>Finkatutako enpresen kopurua</i>	<i>Dauden lanpostuak</i>
Gamarra	1.546.917	61	4.425
Arriaga	1.751.463	61	4.300
Betoñu	1.007.006	115	3.445
Olarizu-Uritiasolo	290.000	41	3.114
Ali-Gobeo	295.000	142	4.461
Jundiz	4.500.000	4	606

Aipatua dugu, Gasteizko industriaren gorakada hiru faktoreon elkartzek ekarri duela: lekuak, nahi-izateak eta abaguneak.

Aparteko eragina izan du lekuaren faktoreak, hainbat zirkunstantzia positibo pilatu dira bertan eta. Esate baterako: Eskualdean Gasteizek duen posizio geografikoa, bertako komunikabideen erdigune bihurtzen duena; lantegi-kontzentrazio handiko zonen asezea edo saturazioa, Gipuzkoan batez ere; formazio profesionalen eskolak egotea; orube industrialen eskaintza abantailazko baldintzatan; eta kontzertu ekonomikozko sistema, administrazioaren eta zergadunen artean konfidantza handia sortzen duena.

Nahi-izatearen faktorea ezinbestekoa izan da autuan dugun gorakada industrial honetan. «Desarrollo-poloen» teoria praktikaratu nahi izan zen, geroago politika estatalak egingo zuenari aurrea hartuz. Industriarentzat orubeak prestatzeko erabakia hartzea, hiri burges eta tradizionalaren ohitura zaharrak hautsi eta aldaketa horretatik sortu ziren ondorio guztiei aurre eman behar izan zieten korporazioen lana izan zen berrogeitamargarren hamarkadan.

Abagunea da hirugarren faktorea, 1960tik hara sortzen den ekonomi egoera orokorretik datorrena: produktu nazional gordinak tasa altuak lortzen ditu; honek ugaldu egiten ditu inbertsioak. Une berean lurantzako teknikak kanpoa hustutzen du eta lan-indar ugari uzten du libre.

Ondoko lauki honetan seinalatzen dira Gasteizen dauden enpresak sektoreen eta enplegatzen duten lan-eskuaren arabera:

ARABAKO INDUSTRIAREN SAILKAPENA

Sailkapena Sektoreka	Non aurkitzen den			Enpresen kopurua beren plantila tamainaren arabera						
	Gasteizen	Probintzian	1-9	10-24	25-49	50-99	100-249	250-499	500-99	1000 eta gehiago
Metalen produktzioa eta tehen eraldaketa	11	14	6	5	—	8	2	2	1	1
Gai mineral ez-metalikoen industriak	46	21	35	16	5	9	—	1	—	1
Kimika-Industria	33	19	27	10	6	6	1	2	—	—
Metal-produktuen fabrikazioa	339	101	228	112	49	30	13	4	2	2
Makineri eta ekipamendu meranikoen fabrikazioa	87	12	54	16	11	10	6	2	—	—
Makineri eta material elektrikoen fabrikazioa	36	3	16	9	4	4	4	2	—	—
Ibilgailu Automobilen eta beren pieza aldagarrien fabrikazioa	39	6	24	15	2	2	—	1	—	1
Beste garraio-materialen fabrikazioa	6	5	5	—	—	2	—	4	—	—
Prezisionzko lanabesen fabrikazioa, optika eta antzekoak	12	1	11	2	—	—	—	—	—	—
Jangauza, edari- eta tabako-industria	29	25	24	12	9	7	1	1	—	—
Oihal-indutriak	12	7	11	3	1	2	1	1	—	—
Larru-indutriak	9	3	7	2	1	1	1	—	—	—
Oinetako- eta jantzi-industria eta bestelako oihal-konfekzioak	15	9	11	2	4	4	2	—	1	—
Zur, kortxo eta zurezko haltzarrien industriak	52	25	51	13	8	5	—	—	—	—
Paper-industria eta paperezko artikuluen fabrikazioa, Inprimategiak eta Argitaletxeak	47	7	37	10	4	2	—	—	1	—
Kortxo-eraldaketa- eta gai plastikoakko industriak	17	5	9	7	3	—	2	—	—	1
Bestelako manufaktur industriak	5	—	3	—	1	1	—	—	—	—
GUZTIRA	795	263	559	234	108	93	33	20	5	6

Iturria: Catálogo industrial de Alava.—Arabako Merkatal eta Industri Ganbara Ofiziala. Norberak landua.

Periferialdeko industrializazioa

Arabako beste industri leku batzuk probintziaren mugaldea dira. Laudio eta Amurrio, Araia, Oion eta Rivabellosa nabarmentzen dira. Diogun zerbeit industri zentru hauetaz.

Laudio eta Amurrioren enpresak sortzearena Nerbioi ertzetako industrializazio-fenomenoaren zati bat da. Trenbideak, Bizkai Jaureriko kamino nagusiak eta erreka sortzen duten ardatzak berak lagundu zion industrializazioari. Nerbioi osoak eratzen du etengabeko hiri-katea bat, batabestearen segidan dauden hiri eta herriekin, Gipuzkoako erreka-alboetan industri lekuek egiten dutenaren antzera.

Mende-hasieran nekazari eta ganadulari zen bereziki Laudio, industriatan berriz païttar- eta teila-fabrikak zituen, bi irin-fabrika eta bi errota.

1935ean Laudioko Vidrieras jarri zen. Denboraz lehenengoa izanik bera izan zen Laudiori ospea eta izena eman ziona. Gaurregun populazio aktiborik gehiena altzairugintzan aritzen da. 1940an eraiki zen Laudioko Aceros eta geroago, honekin harreman estu estuan, Tubacex sortzen da. Beste hainbat zur, kimika, alkohol- eta mekanikazko lantegi eta fabrikak osatzen dute Laudioko industri saila.

Amurrio ere, Bilboren asetzeak eta hazitzeak herriz herri luzatuz sortzen duen hiri-katearen parte bat da. 1831n likore-fabrika bat finkatu zen gaur oraindik bizi eta Kapy-likorea fabrikatzen duena. Zilargintzako enpresek eman diote nortasuna Amurriori. Azken hamarkadan Tubos del Nervión, Talleres Amurrio etab. finkatu dira.

Azkeneko bosturtekoan industri poligono bat sortu zuen Diputazioak, berandu baino lehen bete zena; beste txikiago batzuren artean Tubacex nabarmentzen da bere tamainaz.

Ipar-Ekialdeko muturrean Araia aurkitzen da, bertako burdinola aintzinakoa eta famatuaz hitzegitekoan aipatu duguna. Historialdetik industrializazioan punterengo eta aitzindari izan zena gero geldu geratu zen. Burdingintzako enpresa bat etorri zen nukleo honen industri joera indartzera.

Milioi bat metro karratu baino gehiagoko poligono bat sortu

ARABAKO INDUSTRIAREN SAILKAPENA

Sailkapena Sektoreka	Non aurkitzen den			Enpresen kopurua beren plantila tamainaren arabera						
	Gasteizen	Probintzian	1-9	10-24	25-49	50-99	100-249	250-499	500-99	1000 eta gehiago
Metalen produktzioa eta tehen eraldaketa	11	14	6	5	—	8	2	2	1	1
Gai mineral ez-metalikoen industriak	46	21	35	16	5	9	—	1	—	1
Kimika-Industria	33	19	27	10	6	6	1	2	—	—
Metal-produktuen fabrikazioa	339	101	228	112	49	30	13	4	2	2
Makineri eta ekipamendu meranikoen fabrikazioa	87	12	54	16	11	10	6	2	—	—
Makineri eta material elektrikoen fabrikazioa	36	3	16	9	4	4	4	2	—	—
Ibilgailu Automobilien eta beren pieza aldagarrien fabrikazioa	39	6	24	15	2	2	—	1	—	1
Beste garraio-materialen fabrikazioa	6	5	5	—	—	2	—	4	—	—
Prezisionzko lanabesen fabrikazioa, optika eta antzekoak	12	1	11	2	—	—	—	—	—	—
Janguaza, edari- eta tabako-industria	29	25	24	12	9	7	1	1	—	—
Oihal-indutriak	12	7	11	3	1	2	1	1	—	—
Larru-indutriak	9	3	7	2	1	1	1	—	—	—
Oinetako- eta jantzi-industria eta bestelako oihal-konfekzioak	15	9	11	2	4	4	2	—	1	—
Zur, kortxo eta zurezko haltzarrien industriak	52	25	51	13	8	5	—	—	—	—
Paper-industria eta paperezko artikuluen fabrikazioa, Inprimategiak eta Argitaletxeak	47	7	37	10	4	2	—	—	1	—
Kortxo-eraldaketa- eta gai plastikozenko industriak	17	5	9	7	3	—	2	—	—	1
Bestelako manufaktur industriak	5	—	3	—	1	1	—	—	—	—
GUZTIRA	795	263	559	234	108	93	33	20	5	6

Iturria: Catálogo industrial de Alava.—Arabako Merkatal eta Industri Ganbara Ofiziala. Norberak landua.

Behin udalen ekimenagatik, behin probintziak zuzenean eskuhartu duelako enpresa-finkamenduen uztai bat sortzen ari da Gasteizen inguruan, hortik 10-20 km bitartean. Ekialdetik Aguirain eta Dulantzi aipatuko ditugu, Iparraldean Legutio, Murgia eta Izarra, eta Hego-mendebalean Langrares. Lapuebla de Arganzonek ere parte hartu ahal izango du, Arabari atxikitzen zaionean. Jadanik puntu horietan finkatu dira industriak.

Etorkizunari begira

Gaurko errealitatea: Araban 30.356.982 m² dira udal-ordenamendu desberdinetan industri orubetzat aitorturik daudenak, horietatik 7.971.233 m² daude gaur okupaturik; beraz beste 22.385.749 metro karratu erabilkizun daude industrigintzarako.

Araba prestaturik dago, beraz, bertan finkatu nahi duten enpresa guztiak kondizio ederretan onartzeko. Gasteiz hiriburua bere desoreka sektoriala zuzendu beharrean aurkitzen da zerbitzu-sektorea indartuz. Aldi berean probintziako desarroiloaren eragile eta motor gisa ihardun beharra dauka.

Esanak esan, gaurregun osoro eztabaidan daude teoriaok. Esan daiteke, azkeneko urte honetan, enpresa berririk ez dela granorik ere sortu Araban. Euskal izpiritu enprendizalea badi-rudi anesthesiak jota dagoela. Ekonomiaren kinka orokorrari gure herriaren egoera berezia elkartzen zaio, eta honek ez dio inolako inizatibari laguntzen. Urte zoriontsuak, abagune dotoreak ezin zitezkeen betiko izan, baina hala ere saiatu behar genuke, saiatu behintzat, Europako edozein lurraldetako giroa gure honetan ere sortzen.

Kontzertu Ekonomikoez eta finantz mekanismo propioez badeute ahalmenik euskal eta arabar ekonomia berriz ere aurrera bultzatzeko langabeziaren problema latza puska bat arinduz.

Euskaratzailea: **Fernando Mendizabal**
J. M. L. J. A.

EL PROCESO INDUSTRIAL DE ALAVA LE DEVELOPPEMENT INDUSTRIEL D'ALAVA

Alava ha experimentado un proceso industrial espectacular. Pero su superficie es fundamentalmente agraria. La industria ocupa sólo el 0,26 % del suelo. Esta se ha asentado en Vitoria y en puntos periféricos de la provincia. Hoy se intenta la industrialización de zonas intermedias.

Mirando a la historia

La actividad fabril anterior a la máquina de vapor dependía de los cauces de agua y de las materias primas. Se conocen de antiguo hornos cerámicos y curtiderías. Existían asimismo numerosas ferrerías, especialmente en los cauces del Bayas, Ega e Inglares. Su importancia creó un problema forestal. De las antiguas ferrerías subsiste la de S. Pedro de Araya.

Con la máquina de vapor se establecen algunas industrias. Entre 1840-1845 surgen las fábricas de velas y lámparas litúrgicas de Ruiz de Gauna y Las-caray, las de campanas de Murua, la de espejos de Aranegui. En 1868, la empresa tipográfica Fournier. La industria del mueble, durante el s. XIX cuenta también con renombrados artesanos.

La energía eléctrica hace desaparecer las ferrerías y la actividad industrial en los pueblos. En 1892 se constituye Eléctrica Vitoriana. Vitoria tiene una configuración singular con algunas industrias ubicadas en los portales o entradas de las principales vías de comunicación de la ciudad. Este panorama pervive durante la primera mitad del s. XX.

El despegue industrial de Vitoria

En la década de los 50, la corporación municipal acomete una serie de medidas hacia la industrialización de la ciudad, entre ellas la urbanización de terrenos industriales. La multiplicación de industrias se ve favorecida por tres factores:

— la localización de Vitoria: su posición geográfica en el centro de comunicaciones, la saturación industrial, sobre todo en Guipúzcoa, las escuelas profesionales, la oferta del suelo en condiciones ventajosas y el sistema de conciertos económicos.

— la iniciativa: las corporaciones de los años 50 rompen moldes tradicionales de gestión, y ponen en práctica la teoría de los polos de desarrollo, adelantándose al Estado.

— la oportunidad del momento: a partir de 1960 la prosperidad económica multiplica las inversiones, y la mecanización del campo propicia mano de obra disponible.

La industrialización periférica

En la periferia provincial existen también núcleos industriales.

— Llodio y Amurrio forman parte de la industrialización de los márgenes del Nervión, favorecida por el ferrocarril, la carretera y el río.

Llodio, a principios del siglo era rural, con algunas fábricas de aguardiente, tejas, harina y molinos. En 1935 se instala Vidrieras de Llodio. En 1940 se constituyó Aceros de Llodio, y más tarde Tubacex. Su censo industrial abarca empresas de la madera, química y alcohol.

Amurrio es prolongación de la potencia y saturación de Bilbao. Hay una fábrica de licores (Karpy), orfebrerías. Se han instalado también empresas del ramo del metal como Tubos del Nervión y Tubacex.

— En Araya, la Diputación ha formado un polígono de más de un millón de metros cuadrados. Entre las empresas instaladas destaca una de helados.

— Oyón, en la Rioja alavesa, favorecido por el concierto económico y la cercanía de Logroño, ha atraído muchas industrias. Junto a la industria tradicional del vino se han creado industrias de transformados metálicos y de la madera.

— Rívalles, en el sureste, industrialmente resulta interesante por los Conciertos, la proximidad de Miranda de Ebro, sus comunicaciones. Destacan la empresa de reparaciones de vagones Talgo y una factoría química.

La industrialización intermedia

Para frenar el fenómeno migratorio hacia Vitoria y evitar la depredación rural, la diputación ha marcado una serie de directrices para obtener un reequilibrio provincial. Para ello ha impulsado la industrialización de puntos intermedios como Salvatierra, Villarreal, Comunió, Ayala, etc. Aunque el proceso de asentamiento en estos puntos está hoy paralizado, se han instalado diversas empresas. Se observa el nacimiento de un anillo de asentamiento en un radio de Vitoria entre 10 y 20 kilómetros (Salvatierra, Alegría, Villarreal, Murguía, Izarra, Nanclares y La Puebla de Arganzón cuando se incorpore a Alava).

Mirando hacia el futuro

De los 30.356.982 metros cuadrados calificados como industriales, están ocupados sólo 7.971.233. Alava, por tanto, puede acoger mucha industria. Vitoria ha de corregir el desequilibrio sectorial potenciando el sector servicios.

Pero estas previsiones son cuestionables. En el último año ni una sola empresa de nueva creación se ha establecido en Alava. La crisis económica parece haber anestesiado el espíritu empresarial vasco. Los Conciertos y mecanismos propios de financiación pueden ayudar a relanzar la economía alavesa y vasca, y crear un clima similar al de cualquier país europeo.

La province d'Alava a connu un développement industriel spectaculaire, bien que sa superficie soit essentiellement agraire. L'industrie occupe seulement le 0,26 % du sol. Elle s'est installée à Vitoria et dans quelques points périphériques de la province. Aujourd'hui, on essaie d'industrialiser les zones intermédiaires.

Aperçu historique

L'activité manufacturière antérieure à la machine à vapeur dépendait des cours d'eau et des matières premières. On connaît de longue date les fours de céramique et des tanneries. Il y avait aussi de nombreuses forges, surtout près des rivières Bayas, Ega et Inglares. Leur importance créa un problème forestier. De ces anciennes forges, seule celle de San Pedro de Araya subsiste.

Avec la machine à vapeur, quelques industries surgissent. Entre 1840-1845 apparaissent les usines de bougies et lampes liturgiques de Ruiz de Gauna y Lascaray, les usines de cloches de Murua, celles des miroirs de Aranegui. En 1868 l'entreprise typographique Fournier est créée. L'industrie du meuble, tout au long du XIXe siècle, compte des artisans renommés.

L'énergie électrique fait disparaître les forges et l'activité industrielle

dans les villages. En 1829 l'entreprise *Electrica Vitoriana* est fondée. *Vitoria* a une configuration singulière car certaines industries sont situées dans les portes cochères ou dans les entrées des principales voies de communication de la ville. Ce panorama se maintient pendant la première moitié du XXe siècle.

L'envol industriel de *Vitoria*

Pendant les années 50, la corporation municipale entreprend une série de mesures pour l'industrialisation de la ville, entre autres l'urbanisation des terrains industriels. La multiplication des industries est favorisée par trois facteurs :

— l'emplacement de *Vitoria* : sa position géographique au centre des communications, la saturation industrielle surtout au Guipuzcoa, les écoles professionnelles, l'offre de terrains à bâtir dans des conditions avantageuses et le système des Concerts économiques.

— l'initiative : les corporations des années 50 rompent avec les modèles de gestion traditionnels, et appliquent la théorie des pôles de développement, en avance sur l'état.

— la chance du moment : à partir de 1960 la prospérité économique multiplie les investissements, et la mécanisation de la campagne fournit une main-d'oeuvre disponible.

L'industrialisation périphérique

Il existe aussi, à la périphérie de la province des centres industriels. *Llodio* et *Amurrio* font partie de l'industrialisation des rives du *Nervión*, favorisée par le chemin de fer, la route et la rivière.

Llodio, au début du siècle, était rural avec quelques usines d'eau-de-vie, de tuiles, farine et des moulins. En 1935 l'entreprise *Vidrieras de Llodio* s'installe, suivie en 1940 de *Aceros de Llodio*, et plus tard *Tubacex*. On compte encore parmi ses industries des entreprises du bois, de l'alcool et des entreprises chimiques.

Amurrio est le prolongement de la puissance et de la saturation de *Bilbao*. Il y a une usine de liqueurs (*Karpy*), des orfèvreries. Des entreprises dérivées du métal comme *Tubos del Nervión* et *Tubacex* s'y sont installées.

A *Araya*, la «*Diputación*» a formé un polygone de plus d'un million de mètres carrés. L'une des entreprises qui y sont implantées fabrique des glaces.

Oyón, dans la *Rioja* alavaise, favorisée par le Concert économique et la proximité de *Logroño*, a attiré beaucoup d'industries. A côté de l'industrie traditionnelle du vin, se sont créées des industries de transformation du métal et du bois.

Rivabellosa, au sud-est, est une ville intéressante du point de vue des Concerts économiques, et à cause de la proximité de *Miranda de Ebro* et de ses communications. Citons l'entreprise de réparations de wagons *Talgo* et une industrie chimique.

L'industrialisation intermédiaire

Pour freiner l'émigration vers *Vitoria* et éviter la dégradation rurale, la «*Diputación*» a établi une série de normes afin d'obtenir un rééquilibre de la province. Pour cela elle a incité à industrialiser des points intermédiaires comme *Salvatierra*, *Villarreal*, *Comunión*, *Ayala*, etc. Bien que le processus d'implantation en ces points soit aujourd'hui paralysé, quelques entreprises

s'y sont installées. On observe la croissance d'un anneau d'implantation dans un rayon de 10 à 20 kilomètres de Vitoria (Salvatierra, Alegria, Villarreal, Murguía, Izarra, Nanclares et La Puebla de Arganzón lorsqu'elle s'intégrera à Alava).

L'avenir

Des 30.356.982 m² dits industriels, seulement 7.971.233 m² sont occupés. La province d'Alava peut donc accueillir beaucoup d'industries. Vitoria doit corriger son déséquilibre sectoriel en stimulant le secteur services.

Mais il ne s'agit que de prévisions. L'année dernière aucune nouvelle industrie ne s'est installée en Alava. Il semble que la crise économique ait anesthésié l'esprit d'entreprise basque. Les Concerts et les mécanismes de financement autonomes peuvent contribuer à relancer l'économie alavaise et basque, et créer un climat semblable à celui de n'importe quel pays européen.

Arabako jendetzari buruz zenbait ohar

Rosario Galdos Urrutia
Eugenio Ruiz Urrestarazu

Jendetza baten kokapena, banakuntza eta e-
struktura, giro fisiko konkretu baten esparruan
eta eboluzio historiko baten menpean dauden fak-
tore ekonomiko, sozial eta kultural sail batek de-
terminatzen du.

Eboluziozko faktore hauen konbinazioaren era-
ginez, Arabako jendetzak honako hiru elementu
karakterizatzaileok aurkezten ditu gaurregun:

1. Jendetza galdu egin da, bereziki nekazari gi-
roko udaletan.
2. Gasteiz makrozefaliazko kasu bat gertatzen da,
eta beraren hazkuntza izugarria hirugarren
elementu bezala ematen dugunaren ondorioa
besterik ez da, hots:
3. Herrialdeaz barrutiko eta kanpotiko inmigra-
zio prozesu bortitza.

Jendetza gorabehera hauetxek osatzen dute ar-
tikulu honen funtsa, eta beroriek zehazten saia-
tuko gara ondorengo orrialdeetan.

Jendetzaren 1900.etik 1978.erako eboluzioa eta berorren banaketa

Arabak, 1900.ean, 96.385 biztanle zituen. Eta zifra hori 256.883rainoxe iristen da 1978. urtean. Haatik % 266,5eko hazkunde-tasa honek, ez ditu behar bezala isladatzen herrialde mailan mende honetan zehar eskualde desberdinen artean sortu diren desberdintasun nabarmenak.

Desberdintasun horiek ikus daitezke ondoko koadroan.

1. koadroa.—Eskualdekako jendetza¹ 1900, 1950 eta 1978.ean. 100eko oinarria 1900.ean

	1900	1950	1978
Kantaurialdea	100	121	321,9
Gorbeialdea	100	99,3	72,6
Lautada	100	107,4	88,2
Basaldea	100	93,2	52
Haranaldea	100	89,6	44,9
Errioxa	100	90,7	73,4
Gasteiz	100	170,1	603,5

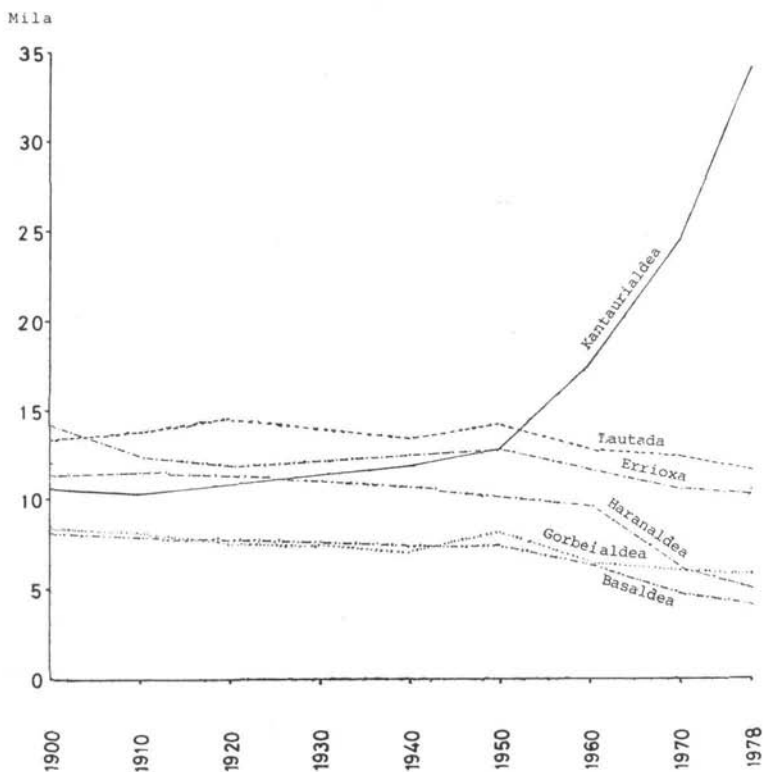
Iturriak: Reseña estadística de la Provincia de Alava. Instituto Nacional de Estadística.

Economía Alavesa 1979. Arabako Merkataritza eta Industri Ganbara Ofiziala.

Ikusten denez, Kantaurialdeaz eta hiriburuaz aparte, eskualde guztiek galdu dute jendetza. Eta beherakada hori bereziki nabaria gertatzen da Basaldean (non ia % 50 galtzen baitu) eta Haranaldean, oraindik ere beherago jaitsiz. Errioxan, Lautadan eta Gorbeialdean, aldiz, ez da hainbestekoa izan odolustutze hori, Oion, Agurain, Dulantzi eta Legutio bezalako udal batzuek agertu izan duten halako industri sustapen baten bizitasunari esker.

Diogunaren ondorio garbi bezala, hortxe dakusagu nola, hiriburutik kanpo bizi zen jendetza 1900.ean % 68,2 zen bitartean, 1978.ean ez zen 27,9ra baizik iristen.

Arabako eskualdeetako jendetzaren eboluzioa. 1900-1978

Eboluzioaren trajektoria zehatzago bat nahi izanez gero, ikus 1. eta 2. grafikoak. Lehenean, erraz bereiz genezake eskualde bat, Kantaurialdea, besteetatik. Hemen ikusten dugu nola eskualde honek 1910.ean aurreko zentsuaren konparazioan galera ttipi bat sufritu ondoren, halako hazkuntza moderatu bat experimentatzen duen 1950. urtera bitartean, eta fetxa horretatik aurrera, berriz, Laudion zentraturiko industriari esker, eta Amurriokoari ere bai bidebategi, Gasteizkoa gogoratzen digun garapena jasaten duen.

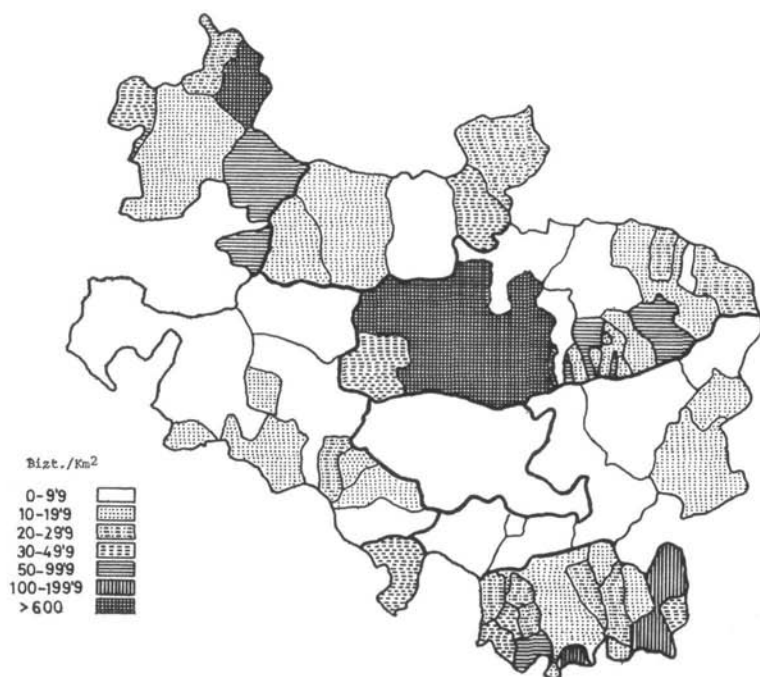
Gainerako eskualdeei dagokienez, elkarren artean konparatzeko moduko kurbak aurkezten dituzte, 1950. urtea fetxa garrantzitsu

bat bezala agertzen denez gero jendetzaren trajektorian. Urte horren aurretik nahiko desberdintasun nabariak ikusten dira batzuen eta besteen artean: atzerapena Errioxan 1910.ean, filoxerak mahastietan eragindako krisiaren ondorioz; eta errekupeazio arin bat eskualde honetan bertan, Lautadan eta Gorbeialdean 1940-1950. artean. Mendearen erdialdetik aurrera denak batera datoz etengabeko beherakada honetan, Basaldean eta Haranaldean, lehenago ikusi den bezala, oraindik ere gehiago sentitzen delarik.

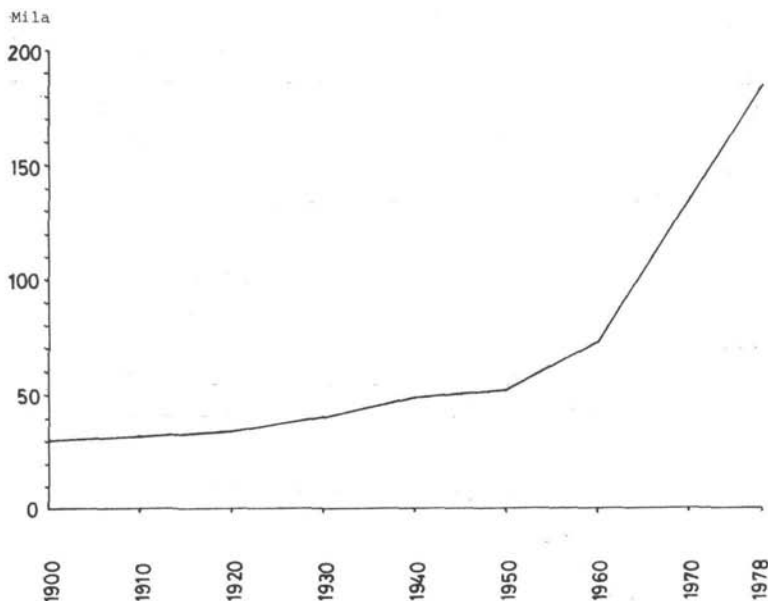
Bigarren grafikoak, Gasteizi dagokionak, goranzko lerroa erakusten digu, bereziki markatua 1950.etik aurrera eta hirurogei eta hirurogeita hamarreko urteetan, batez ere, behin industriaren finkapena sendotu egiten denez gero.

Diogunaren ondorio bat da, beraz, Arabako jendetzaren gaurreguno banaketa, dentsitateen mapan ikus daitekeen bezala.

Arabako udaletako dentsitatea 1978

Gasteiz udaleko jendetzaren eboluzioa. 1900-1978

Gehien gailentzen diren gertakariak honako hauek dira: Jendetza banaketa desberdin bat, nahiz eta dentsitate handiagoak ikusten diren herrialdearen iparreko erdian. Izan ere, hementxe aurkitzen baititugu udalik gehien populatuena: Gasteiz eta Laudio, alegia. Dentsitate horiek (Gasteiz, 637 bizt./Km²; Laudio, 615,3 bizt./Km²) oraindik neurri garrantzitsu batetan areagotuak gertatuko lirateke udal bakoitzaren zabalero osoak hartu ordez berorien hirigune okupatuak bakarrik hartuko bagenitu kontutan. Hau partikularzki Gasteizko udalean gertatzen den gauza da, zeren, udal honek, oso dentsitate tipiko nekazal jendetzaguneak irentsi baititu oraindik oraintsu. Mapak beraz, hein batetan, dentsituratu egiten du errealitatea.

Gero, iparreko erdi honetan aurkitzen dira baita beste bi udal ere, Amurrio (94,4 bizt./Km²) eta Agurain (96,2 bizt./Km²). herrialdeko batez-besteak baino dentsitate handiagoarekin³.

Bere dentsitate handiarengatik —handia herrialde mailan,

noski— atentziora deitzen duen beste zonalde bat, hegoaldeko punta da, Arabako Errioxa alegia. Hedadura tipiko udal ugaridun eskualdea izaki, bertako jendetza herrialdeko beste inon baino kontzentratuagoa agertzen da, hiriguneak salbu, jakina. Eta besteen artean, Oion gailentzen da batez ere, foko industrial batetan bilakatuz. Gaurregun, inmigratio nukleo bat izatera iritsi da Oion, eta eskualdeko herri jendetsuen, bide batez.

Gainerako eskualdeak, eta Basaldea partikularzki, oso jendetza urrikoak dira. Eta, duten antzeko jokaera demografikoarengatik, hemen sartuko genituzke baita Trebiño Konterria eta Arabako Haranaldea ere. Hemen aurkitzen dira dentsitaterik bajeuenak (Bernedo, 5,6 bizt./Km²; Koartango, 4,2 bizt./Km²; Urizaharra, 5,3 bizt./Km²; Gaubea, 4,7 bizt./Km²) eta zenbait herri abandonatu.

Gorbeialdea, dentsitatez nahiko baxua baldin bada ere, ez da iristen aurreko bi eskualde horien urritasuneraino, eta hori Murgia, Legutio eta Deba Garaiko sarean itsatsia dagoen Aramaioko Ibarra bezalako nukleo batzuen nolabaiteko bizitasunari esker, hain prezeski.

Jendetzaren estruktura eta berezko mugimendua

Jendetzaren adinezko eta sexuzko estruktura, jarrai daiteke 3. eta 4. grafikoetan ematen diren adin piramideen bidez. Herrialdeari (Gasteiz gabe) eta hiriburuari dagozkien formak arras desberdinak direnez gero, aparte ematen dira bataren eta besteren diseinuak.

Izan ere, alde batetik, Gasteizko piramidearen oinarria gero eta haztenago doan jendetza batenari dagokio, eta herrialdeari dagokionak, aldiz, estune bat jasaten du adinik gazteenen taldeetan. Nahiko sinplea dateke honen explikazioa, zeren, lehenean, inmigratioaren ondorioz, haurrak egieteko adinean aurkitzen den pertsona ugari dagoen bitartean, bigarreanean elementu gazteen emigratioak kontrako ondorioa ematen baitu, hain zuzen.

Eta horrelaxe baita, Gasteizko piramidean 20-24 urte arteko taldeek bata bestearen atzetik eboluzio normal bat erakusten duten bitartean, Arabakoan zabalketa bat gertatzen da 10 urtetatik

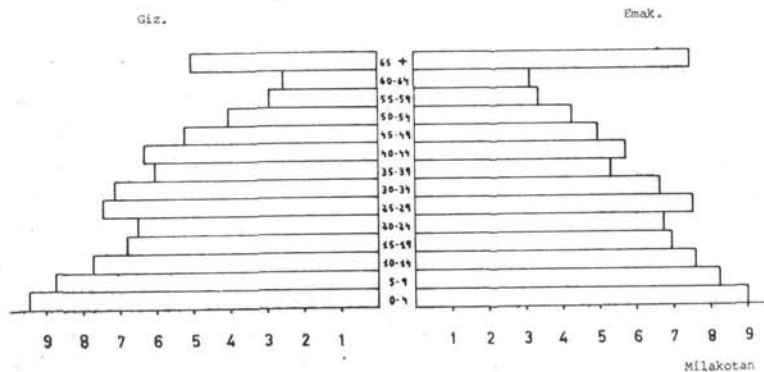
19 urtetara bitartekoekin. Horrek esan nahi du, laborantza abandonatzeko prozesuak eragin gabe gelditu diren pertsonen seme-alabak direla, alegia. Eta hauek 40tik 49 urtetarako adin taldeek kausatutako ugalketari dagozkio. Bi zabalgunean artean, aldiz, koska handi bat ematen da emigrazioaren eta gerra zibilaren ondorioz. Eta koska hau, alderantziz, pilaketa edo ugalden bat bilakatzen da Gasteizen, batez ere emigrante gazteen nukleo hartzaile bezala jokatu duelako.

Goragoko adinetan, eta bi piramideetan, estune bat gertatzen da 55etik 59 urtetarako taldean, gerra zibilean parte hartu zutelako eta 1918.eko gripeak probokatu zuen hilketaren ondorioz.

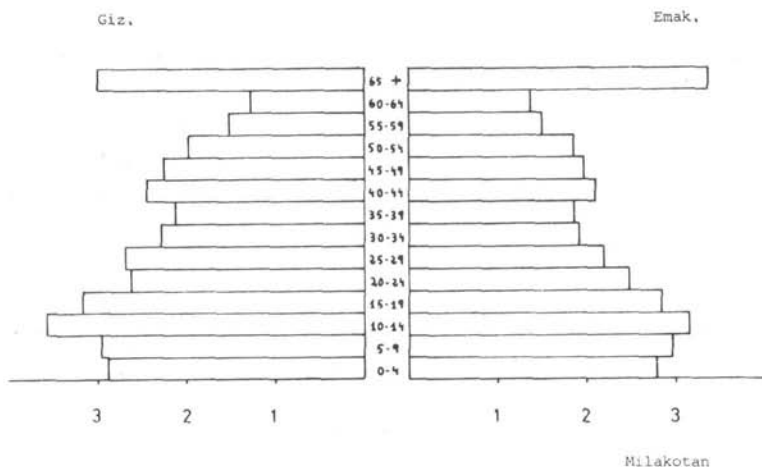
Adin hauetan bertan, nabari da emakumezkoak zerbait gehiago direla gizonezkoak baino; fenomeno normala, bestalde, gure gizartean, zeren emakumeek zahartzaro luzeagoa izan ohi baitute.

Diferentziarik ematen da baita hiriburuaren eta herrialdeko gainerakoaren artean ere, gizonezko-emakumezko tasari dagokionez. Herrialde mailan oso goiti dabil tasa hori: emakumezko ehuneko bakoitzeko, 107,3 gizonezko hain zuzen. Horren explikazioa, zera izango litzateke: emakumeek nekazal giroan gizonezkoek baino lanerako aukera gutxiago dutenez gero, abandonatu egiten dutela zonalde hori. Eta gero, diferentzia hori orekatu egiten da Gasteizen, ehuneko 99,2 gizonezkorekin.

Gasteizko adin piramidea. 1975

Arabako adin piramidea. 1975

Herrialdeko piramidea, bestalde, eskualde guztien suma bat da eta, beraz, ez da zehazki isladatzen berorietako bakoitzaren benetako estruktura. Nahiko bereizkuntza inportante ematen da horien artean ere, eta horietzek laburtzen saiatuko gara ondoko koadro honetan:

2. koadroa.—Eskualdekako jendetza, adin talde handietan, 1975.ean

	0-19		20-39		40-64		65 eta geiago	
	Bizt.	%	Bizt.	%	Bizt.	%	Bizt.	%
Kantaurialdea	12.706	39,7	9.332	29,2	7.748	24,2	2.192	6,9
Gorbeialdea	1.995	33,6	1.610	27,1	1.601	27	730	12,3
Lautada	4.062	36,4	3.034	27,1	3.060	27,4	1.015	9,1
Basaldea	1.279	31,3	946	23,1	1.304	31,9	560	13,7
Haranaldea	1.526	29,9	1.145	22,4	1.704	33,3	734	14,4
Errioxa	3.205	30,9	2.561	24,8	3.312	31,9	1.280	12,4
Gasteiz	64.584	37,3	53.424	30,9	42.577	24,6	12.552	7,2

Iturria: Arabako Diputazio Foraleko Datu Bankua.

Bi jendetza mota bereizten dira. Alde batetik, Gasteiz eta Kantaurialdeko eskualdea, populazio gazte eta demografia aurrerakoi baten ordezkari bezala; eta gainerako eskualdeak bestetik, jendetza zaharkitu eta atzerabidekoen eredu argi gisan.

Gasteiz eta Kantaurialdeko talderik ugariena, 20 urtetatik beherakoek osatzen dute, jaiotze-tasa altuarengatik, eta hurrengo taldea ere garrantzitsua gertatzen da bi eskualdeotan. Gainerantzean, 40 urtetatik beherako jendetzak portzentai ttipiangoak ematen ditu totalaren konparazioan, batez ere Haranaldea, Basaldea eta Errioxa gailentzen direlarik.

Goragoko taldeekin iharduterakoan, aldiz, aldrebes gertatzen da: eskualde laborariek indize handiagoak ematen dituzten bitartean, jendetza zenbat eta adinez gorago, orduan eta urriago ematen da eskualde industriatsuetan.

Populazioaren berezko mugimendua, jaiotzeen eta heriotzeen azterketak ematen digu. Horrela, 1976.ean, herrialdeko jaiotze tasa, hiriburua ere barne, milako 18,4ekoa zen, aurreko urteetako baino tipiangoa eskierki, zeren emigranteen samaldako ailegaera hura baretu denez geroztik, atzerakada bat ematen baita bertan, eta gero kontutan hartu behar da baita gizarte jokatibidean eman den jaiotzeak gehiago kontrolatzeko joera ere.

Beste aldetik, heriotzen tasa gero eta beheragotuz joan da etengabe, aipatu urte horretan bertan, milako 6,6ra jeisterainoxe. Ez litzateke batere harritzekoa izango, beraz, jadanik hondoa jo duela suposatzea eta ondorengo urteetan, tasa hori, jendetzaren zahartzapen progresibo baten ondorioz (jaiotzeak gutitzean eta inmigrazio uhinak frenatzean aurrikus daitekeen bezala), igo egingo dela piska bat, trantsizio demografikoa jadanik garatua duketen Europako herrien tasara iristeraino.

Migrazio mugimenduaren eboluzioaren zantzuak

Arabian erregistratu den migrazio bolumena; nahiz eta zifra absolutuetan ez den Bizkaiko eta Gipuzkoako baloreetaraino iristen, arras eragin handia izan du jendetzarengan.

Hala eta guztiz ere, migrazio mugimendu honek, ez du lortu izan halako tasa positiborik azken denboratsuok arte, jarraian agertzen den koadroan froga daitekeen bezala.

3. koadroa.—Herrialdeko migrazio saldoak. 1900-1978

<i>Urteak</i>	<i>Saldoa</i>	<i>Urteak</i>	<i>Saldoa</i>
1901-1910	-9.203	1941-1950	- 3.797
1911-1920	-7.293	1951-1960	7.073
1921-1930	-5.210	1961-1970	42.547
1931-1940	2.650	1971-1978	14.990

Iturria: Arabako Merkataritza eta Industri Ganbara Ofiziala.

Ikusten denez, saldoak negatiboak izan dira mendearen lehen erdialdean, 30. urteetako parentesiarekin, zeren hamarkada honetan frenazioa ematen baitzaie migrazio mugimenduei, gerra zibilaren eta honen aurretiko gorabeheren ondorioz.

Eta 50. urteetako hamarkadatik aurrera, aldatu egiten da migrazio saldoaren zeinua, gaurregunera arte positiboki mantenduz. Alabaina, 1961-1970.eko balantzea gailentzen da guztien gainetik, zeren, urte horietan, Estatu mailako migrazio tasarik altuena ematen baitu Araba herrialdeak ⁴.

Iragan hamarkada honetan, berriz, atzerapen ekonomikoa dela medio, beheraldi bat jasan du emigranteen etorrerak, nahiz eta —1978.era arte behin behin— tasa positibo altuak mantentzen diren.

Emigranteek, aldi horretan, herrialdeko foko industriatsuenetara jo dute, Laudio eta bereziki Gasteiz gailentzen direlarik.

Azken hiri honetako populazioa bere jaiotzeen arabera analizatzen baldin badugu, arras ongi frogatua geratzen da zenbaterainoko garrantzia izan duen emigrazioak, eta berdin nondikoa den berau ere.

4. koadroa.—Gasteizko jendetzaren portzentaia, segun non jaioa den kontu. 1976

	%
Araba	57,7
Gainerako Eus. Her.	9,3
Gaztela Zaharra eta Leon	11,3
Extremadura	6,3
Andalusia	4,1
Errioxa-Logroño	3,7
Galizia	2,4
Gainerakoa	5,2
Guztira	100

Iturria: Instituto Nacional de Estadística.

Beraz, Gasteizko jendetzaren % 40 baino gehiago herrialde-tik kanpora jaioa da eta Euskal Herritik kanpora % 33.

Emigrante talderik handiena Gaztela Zaharretik eta Leondik dator, ezpairik gabe, baina nahiko nabariak dira tradizioz emigrante-emale izan diren Extremadura, Andalusia eta Galizia bezalako herrialdeetako pertsonen portzentaia ere. Eta gero, merezi du baita Errioxa-Logroñoren kasua azpimarratzek ere, zeren ez baita ttikia izan herrialde honek ere bere hurbiltasunarengatik izan duen partizipazioa.

Azken ondorioa

Jendetzaren kokapena, gauza espontaneo bat ez denez gero, alda daiteke lurralde antolakizun hobe baten edo gizartearen ongizate hobe baten bilakuntzaz. Arabaren kasuan, bi jomuga osagarri asumitu behar lituzke gaurregun ematen den jendetza banaketa desorekatu hori nolabait zuzentzeko.

Bata, Gasteizko biharko hazkuntzari buruz ekintza batzuk martxan jartzea izango litzateke, makrozefaliazko prozesu horren jarraipena eta armoniarik gabeko desarroilo hori eragozteko eta bizitzeko hiri egokiago bat lortzearen⁵.

Eta jomuga hori lortzeko, aurrikus daitekeen hiriburuko hazkuntza hori benetako eskualde-buru bezala jokatuko luketen beste nukleotara kanalizatu behar litzateke, gaurregun ez duten hainbat zerbitzu potentziatuz.

Eta jakina, helburu horiek erdiesteko, azken finean, biharko industriguneak planifikatu beharra dago nahita nahi ez, Araba mailan eta orobat Euskal Herri oso mailan ere.

Euskaratzailea: **Gotzon Nazabal**
R. G. U. — E. R. U.

OHARRAK:

¹ Arabako eskualdeak eta beroriek osatzen dituzten udalak, honako hauek dira:

— Kantaurialdea: Amurrio, Artziniega, Aiara, Audio eta Okondo.
— Gorbeialdea: Aramaio, Zigoitia, Urkabustaiz, Legutio eta Zuia.
— Lautada: Dulantzi, Arratzu-Ubarrundia, Asparren, Barrundia, Burgelu, Oka-Iruña, Iruraitz-Gauna, Agurain, Donemiliaga, Gasteiz eta Zalduondo.

— Basaldea: Bernedo, Kanpezu, Lagran, Maeztu, Urizaharra eta Harana.
— Haranaldea: Aramiñon, Beranturi, Koartango, Lantaron, Erribera Goitia, Erribera Beitia, Gesaltza, Gaubea eta Zanbrana.

— Errioxa: Mainueta, Kripan, Eltziego, Bilar, Bastida, Biasteri, Lantzego, La Puebla de Labarka, Leza, Moreta, Nabaridas, Oion, Samaniego, Uriona eta Ekora.

² Gasteiz udala Lautadaren bihotzean aurkitzen den arren, ez da honen barruan sartzen lan honetan, duen jokabide demografiko desberdinarengatik. Aparte estudiatu beharko litzateke.

³ Herrialdeko dentsitatea, 1978.ean, 84,3 Bizt./Km² zen. Dentsitate hau jeitsi egiten da, 25,8 Bizt./Km², Gasteiz udala kenduz gero.

⁴ Ikus, esate baterako, G. Barbancho, A.: *Las migraciones interiores españolas en 1961-70*. Instituto de Estudios Económicos. Madrid, 1975.

⁵ Ikus Ollora Ochoa de Aspuru, J. M.: *Vitoria y su crecimiento. Pasado, presente y futuro*. Arabako Merkataritza eta Industri Ganbara Ofiziala. Gasteiz, 1976.

ITURRIAK:

- Arabako Diputazio Foraleko Datu Bankua.
- «Economía Alavesa, 1976». Arabako Merkataritza eta Industri Ganbara Ofiziala. Gasteiz, 1977.
- «Economía Alavesa, 1977». Arabako Merkataritza eta Industri Ganbara Ofiziala. Gasteiz, 1978.
- «Economía Alavesa, 1979». Arabako Merkataritza eta Industri Ganbara Ofiziala. Gasteiz, 1979.
- Instituto Nacional de Estadística. Arabako Delegazio Probintziala.
- Reseña Estadística de la Provincia de Alava. Instituto Nacional de Estadística. Madrid, 1966.

BIBLIOGRAFIA:

- Aguirre, I. de: *Eusko lurra*. 2. argitalpena. Etor. Donostia, 1979.
- Campo, S. del: «*Análisis de la población española*». Ariel. Madrid, 1972.
- Duocastella, Lorca eta Misser: «*Sociología y pastoral de una diócesis. Vitoria*». I.S.P.A.-ren argitalpenak, 1965.
- Ferrer Regales, M.: «*La industria de la vertiente septentrional del País Vasco*». Espainiaren XXI. Nazioarteko Geografi Kongresurako aportazioa. India, 1968. C.S.I.C. Madrid, 1968.
- Ferrer, M. eta Precedo, A.: «*Las ciudades de Guipúzcoa y Vizcaya*». Leopoldo Zugaza, Argitaldaria. Durango, 1977.
- G. Barbancho, A.: «*Las migraciones interiores Españolas en 1961-70*». Instituto de Estudios Económicos. Madrid, 1975.
- Gómez Piñeiro, Ochoa López, Gandarillas eta Villanueva Senosiain: «*Geografía de Euskal Herria. Alava*». Haranburu, Argitaldaria. Donostia, 1980.
- López de Juan Abad eta López de Torre: «*Llodio: crisis y crecimiento*». Gasteizko Aurrezki Kutxa Munizipala. Gasteiz, 1970.
- Ollora Ochoa de Aspuru, J. M.: «*Vitoria y su crecimiento. Pasado, presente y futuro*». Arabako Merkataritza eta Industri Ganbara Ofiziala. Gasteiz, 1976.
- Precedo Lado, A.: «*Crecimiento, planificación y uso del suelo urbano en Vitoria (1958-1975)*». Geografiako V. Solasaldira aurkezturiko komunikatua. Granada, 1977.
- Pressat, R.: «*Démographie sociale*». P.U.F. Paris, 1971.
- Zenbait autore: «*Conocer España*». VI. eta VII. tomoak. Salvat. Iruñea, 1973.
- Zelinsky, W.: «*Introducción a la Geografía de la Población*». Vicens Vives. Barcelona, 1971.

NOTAS SOBRE LA POBLACION ALAVESA

NOTES SUR LA POPULATION ALAVAISE

La evolución de la población en Alava se caracteriza: a) por la despoblación de las zonas rurales; b) por la macrocefalia de Vitoria, la capital; c) por la fuerte inmigración interna y externa a la provincia.

Evolución de los efectivos desde 1900 a 1978 y su distribución

Entre 1900 y 1978 la población alavesa pasó de 96.385 a 256.883 habitantes. La tasa de crecimiento del 266,5 % no refleja la realidad desigual de las comarcas.

En el cuadro n. 1 se puede observar que todas las comarcas, menos la Cantábrica y la capital, han perdido población. A ello se debe que mientras en 1900 el 68,2 % residía fuera de la capital, en 1978 sólo lo hacía un 27 %.

En el gráfico n. 1 se refleja la evolución diversa de la Comarca Cantábrica: después de una leve pérdida en 1910 y un moderado crecimiento hasta 1950, su población aumenta espectacularmente en las décadas siguientes.

tes. Las demás comarcas ofrecen perfiles parecidos: a partir de 1950 el decrecimiento es progresivo, sobre todo en la Montaña y en los Valles.

El gráfico n. 2, referido a Vitoria, muestra una línea ascendente, que se acentúa después de 1950, en especial durante los años 60 y 70, coincidentes con la explosión industrial.

En el mapa de densidades sobresalen los siguientes datos:

— La población está desigualmente distribuida. Es más densa en la mitad norte, donde se asientan Vitoria y Llodio. La densidad de estas ciudades sería aún mayor si se tuvieran en cuenta únicamente sus cascos urbanos y no los límites municipales. Amurrio y Salvatierra son también dos municipios septentrionales, con una densidad superior a la media provincial.

— Otra zona con una densidad importante es la Rioja alavesa, en el extremo sur. Destaca Oyón, foco industrial, que se ha convertido en un pequeño núcleo inmigratorio y el más populoso de la comarca.

— El resto está poco poblado, especialmente la Montaña y los Valles Alaveses. El Condado de Treviño ofrece un panorama semejante.

— Las estribaciones de Gorbea están algo más pobladas, gracias a cierta vitalidad demostrada por Murguía, Villarreal de Alava e Ibarra de Aramayona.

Estructura y movimiento natural de la población

Las pirámides de edades, representadas separadamente para la provincia, sin su capital, y para Vitoria, conducen a estas observaciones: la base de la pirámide correspondiente a Vitoria denota la estructura de una población en crecimiento; la base de la pirámide de la provincia, por el contrario es indicativa de un estrechamiento de los grupos más jóvenes. La explicación es que las personas en edad de procrear aumentaron en la capital, al revés de lo que ocurrió en la provincia.

Otros factores que inciden en la diversa forma de las pirámides de edades, además de la emigración, son la mortandad provocada por la gripe de 1918, la guerra civil, así como la mayor longevidad de las mujeres.

La tasa de masculinidad es mayor fuera de la capital. Ello supone que la capital ofrece a la mujer más posibilidades de trabajo que el campo.

El cuadro n. 2 muestra claramente que la pirámide provincial no refleja la situación real de cada comarca. Vitoria y la Comarca Cantábrica avanzan demográficamente, mientras las demás comarcas envejecen y retroceden. En las zonas industrializadas el grupo joven es relativamente más numeroso que en las otras comarcas. Por el contrario en estas comarcas rurales el índice de los grupos de más edad es mayor.

El movimiento natural viene dado por las tasas de natalidad y mortalidad. En 1976 la tasa de natalidad provincial es inferior a la de los años anteriores. La mortalidad, a su vez ha ido descendiendo hasta un 6,6 por mil en 1976. Pero se puede prever que ésta aumentará durante los próximos años.

Rasgos generales de la evolución del movimiento migratorio

El volumen inmigratorio que hasta bastante recientemente no alcanzó tasas positivas, ha causado un fuerte impacto sobre la población.

El cuadro n. 3 deja ver cómo los saldos migratorios fueron negativos durante la primera mitad del siglo XX, a excepción de la década de los 30. Posteriormente cambian de signo, sobre todo durante los años 60, en los cuales Alava ostenta la tasa inmigratoria más alta del Estado. En los años

70 la recesión económica frena la inmigración, que, pese a todo, hasta 1978 ha sido positiva. Los focos industrializados de Vitoria y Llodio han sido las zonas de mayor atracción para los emigrantes.

En el cuadro n. 4 se indica el origen de la población actual de Alava. Más del 40 % ha nacido fuera de la provincia, y el 33 % es de origen no vasco. Castilla la Vieja y León es la zona que más emigrantes ha traído a Alava.

Conclusión

La política demográfica debería marcarse dos objetivos, con el fin de corregir la distribución desequilibrada actual: 1) Impedir que Vitoria prosiga convirtiéndose en un centro macrocefálico, haciendo de ella una ciudad más habitable. 2) Desarrollar otros núcleos que sean cabeceras comarcales, potenciando los servicios de que carecen. Para ello será preciso planificar los futuros asentamientos industriales tanto a nivel de la provincia como del País Vasco.

L'évolution de la population en Alava se caractérise : a) par l'exode rural ; b) par la macrocéphalie de Vitoria, la capitale ; c) par l'immigration interne et externe à la province.

Evolution des effectifs depuis 1900 jusqu'à 1978 et leur distribution

Entre 1900 et 1978 la population alavaise est passée de 96.385 à 256.883 habitants. Le taux de croissance de 266,5 % n'est pas le reflet de la réalité inégale des régions.

Dans le tableau n. 1 on peut observer que toutes les régions, excepté la région cantabrique et la capitale, ont perdu des habitants. Tandis qu'en 1900, 68,2 % de la population résidait hors de la capitale, en 1987, il n'y en a plus que 27 %.

Dans le graphique n. 1 on observe l'évolution diverse de la région cantabrique : après une légère perte en 1910 et une croissance modérée jusqu'en 1950, sa population augmente de façon spectaculaire dans les décades suivantes. Les autres régions présentent des profils semblables : à partir de 1950, la décroissance progressive, surtout dans la Montagne et dans les vallées.

Le graphique n. 2, qui se réfère à Vitoria, montre une ligne ascendante, qui s'accroît après 1950, en particulier pendant les années 60 et 70, coïncidant avec l'explosion industrielle.

Sur la carte de densité, on remarque les faits suivants :

— La population est distribuée de façon inégale. Elle est plus dense dans la moitié nord où se trouvent Vitoria et Llodio. La densité de ces villes serait plus importante encore si on tenait compte seulement du centre ville et non des limites municipales. Amurrio et Salvatierra sont aussi deux villes septentrionales, avec une densité supérieure à la moyenne provinciale.

— Une autre zone avec une densité importante est la Rioja alavaise à l'extrême sud. Oyón, foyer industriel, est devenu un petit centre d'immigration et la ville la plus peuplée de la région.

— Le reste est peu peuplé, en particulier la Montagne et les vallées alavaises. Le Comté de Treviño présente un panorama similaire.

— Les contreforts du Gorbea sont un peu plus peuplés, grâce à une

certaine vitalité dont font preuve Murguía, Villarreal de Alava et Ibarra de Aramayona.

Structure et mouvement naturel de la population

Les pyramides d'âges, représentées séparément pour la province, sans la capitale, et pour Vitoria, amènent les observations suivantes : la base de la pyramide correspondant à Vitoria démontre la structure d'une population qui croît ; la base de la pyramide de la province, au contraire, indique un resserrement des groupes les plus jeunes. L'explication est que les personnes en âge de procréer ont augmenté dans la capitale, à l'inverse de ce qui s'est passé dans la province.

D'autres facteurs qui contribuent à la forme diversifiée des pyramides d'âges, en plus de l'émigration, sont la mortalité provoquée par la grippe de 1918, la guerre civile, et la longévité plus grande des femmes.

Le taux d'hommes est plus élevé hors de la capitale. Ceci suppose que la capitale offre à la femme plus de possibilités de travail que la campagne.

Le tableau n. 2 montre clairement que la pyramide provinciale ne reflète pas la situation réelle de chaque région. Vitoria et la région cantabrique progressent du point de vue démographique, tandis que les autres régions vieillissent et régressent. Dans les zones industrielles le groupe jeunes est relativement plus nombreux que dans les autres régions. Au contraire, dans ces régions rurales, le taux des groupes d'âges plus élevés est plus important.

Le mouvement naturel est donné par les taux de natalité et de mortalité. En 1976 le taux de natalité provincial est inférieur à celui d'années précédentes. La mortalité, quant à elle, est descendue jusqu'à 6,6 pour mille en 1976. Mais on prévoit qu'elle augmentera dans les années à venir.

Caractères généraux de l'évolution du mouvement migratoire

Le volume d'immigration qui jusqu'à présent n'avait pas atteint de taux positifs, a eu une forte répercussion sur la population.

Le tableau n. 3 montre comment les soldes migratoires furent négatifs pendant la première moitié du XXe siècle, excepté les années trente. Plus tard, ils changent de signe, surtout pendant les années 60, où la province d'Alava atteint le taux d'immigration le plus élevé de l'état. Dans les années 70 la récession économique freine l'immigration, qui, malgré tout, jusqu'en 1978 a été positive. Les foyers industriels de Vitoria et Llodio ont été les zones de grande attraction pour les émigrants.

Dans le tableau n. 4 est indiqué l'origine de la population actuelle d'Alava. Plus de 40 % sont nés hors de la province, et 33 % d'origine non basque.

La province de Castille la Vieja et León est celle qui a fourni le plus grand nombre d'émigrants à Alava.

Conclusion

La politique démographique devrait se fixer deux objectifs, afin de corriger la distribution déséquilibrée actuelle : 1) empêcher que Vitoria ne devienne un centre macrocéphalique, et la rendre plus habitable. 2) Développer nécessaires. Pour cela il faudra planifier les installations industrielles futures au niveau de la province comme au niveau du Pays Basque.

Euskararen atzerakada Araban

Xabier Palacios

Estudio honen helburua hauxe da: Arabako lurraldeak bere historian zehar jasan duen deseuskalduntze-prozesuan zein faktorek eskuhartu duten mugatzea. Egoera geografikoa, klase dominatzaileen interes ekonomikoak, zigor-eraztunak, Eliza eta Estatuaren erdirakoitasun amoregaitza kausa erabakiorrak bezala ageri dira Arabako herriek gaztelaniaren faboretan jasan izan duten hizkuntz desestabilizazioan.

Erdi Aroan jadanik, hiriek landarekiko garai-pena lortu zutenean, euskara nekazal eskualdeetara baztertua gelditu zen. Bertako burgeseiak, klase jantziago baten hizkuntza bezala, erromantzea onartzean eta, XIV. mendean zehar, Arriagak Kofradiaren «borondatezko ematea» dela bide, nekazal noblezia gortelari bihurtzean, zera dator ondorio gisa: ez bakarrik arabarren independentzia politikoaren galtzea, baizik eta gaztelaniaz adierazitako erakunde-eskusartzeen hasiera. Elizgizonen prediku eta katekesiek, eskola pribatu eta publikoetan

gaztelania bakarrik erabiltzeak eta soldadutza nork bere hizkuntzako komunitatetik kanpora egiteak euskararen desagertzea dakar Arabako eskualdeetan, Gorbeiaiko mendialdean gordetzen delarik eta bertan, zorionez, gaur arte mantendu delarik.

Euskara, arabarren hizkuntza milurtekoa

Arabian aurkitu diren historiaurreko aztarnategiek garbi asko erakusten dutenez, lurraldeok euskal multzoan sartzen dira, herri berberaren atalkide bezala, hala arrazazko ezaugarriei dagokienez nola ohitura eta hizkuntzari. Albainan dagoen Montiko, Atauri eta Oteiu artean dagoen Arratiandi, Biasteriko La Hoya, Olarizuko Kützemendi, Kontrastako Lamikela, Mendizabalgo Salbatierrabide, Araiako Surbi eta Txurriturri, eta Arana San Bizentin dauden Oro, Mauruelegorreta, Mendizorrotza eta Obenkun, historiaurreko euskal multzoaren erakusburuak dira. Hain zuzen, Arabian aurkitu zen 1831n, historiaurreko lehen euskal monumentua, Egilazko trikuharria, bertakoek *Aizkomendi* zeritzaten toki batean.

Erromatarkuntzak Arabian leku-izen asko utzi zuelarik, galera osakaitzak ekarri zituen, baina ez zuen inolaz ere bertako biztanleen hizkuntza erauzi. Seguraski, arabarrak ziratekeen Errioxa Garaia euskaldundu zutenak, Ebro ibaiaren eskuinaldean kokaturik dagoen logroñoar eskualdea. Odon Apraiz-ek frogatzen duenez, XIII. mendearen azkenaldean, euskara bizirik zegoen anartean Arabako hegoaldean:

«En la parte S.E. de la provincia de Alava, el vascoence fue igualmente persistente a mediados y aún a fines del siglo XIII, en el reinado de Teobaldo I de Navarra, al trasladarse el asiento de la fuerte villa de Peñacerrada a su actual emplazamiento, la «vieja ciudad» fue designada con el calificativo nombre de *Urizarra* que aún conserva»¹.

Manuel Agud-ek, -uri atzizkiak direla eta, Goi Erdi Aroan euskara bizirik zegoela defendatzen du Arabako Errioxan, Arabako eskualderik hegoaldekoenean:

«Parece fuera de duda que -uri por los siglos VIII-X en la Rioja Alavesa (donde se hablaba el vasco con intensidad) tenía

la significación de «aldea, villa» componía nombres de pequeños núcleos dependientes muchas veces de una persona (Julio Caro Baroja, *Materiales...*, p. 187) y es probable su propagación de Norte a Sur como se ha dicho»².

Joseba Intxaustik XV. eta XVI. mendeetan kokatzen du euskarak Arabako Errioxan izan duen atzerakada, berak dioenez, «para ubicarse más al Norte en una línea paralela al mismo»³, aipatu lerroa Ebro ibaia delarik, noski.

Koldo Mitxelena, bastalde, 1600. urtea ematen du egiantzeko urtemuga bezala, garai hartan euskararen azkentzea gertakari burutua zelarik Ebro ibaiaren eskuinaldean, hots, Errioxa Garaian: «Uste izatekoa da, baina ez oso garbia, 1600 inguruan Ebroz behelaldean ez zela euskararik, izen berezi batzuk edo sustratozko hitz bakan batzuk izan ezik»⁴.

Arabako Errioxan, XIV. mendean zehar, pertsonaren jatorriari dagozkion giza-izenak eta beraren nolakotasunak aditzera ematen dituztenak euskaraz ageri dira, portzentaia handi batetan. Honez gain, Bastidan batipat gordetzen den leku-izen pila jartzen badugu, bada arrazoi sendorik baieztatzeko, euskara bizirik mantendu zela Erdi Aro osoan, Ebroren ezkeraldean dauden Arabako herririk hegoaldekoenetan⁵.

Euskararen Liburu Zuriak dioenez, XVIII. mendearen bigarren erdialdean hasi zen gaztelania Arabako herrietan nagusitzen:

«Euskararen eremuari dagokionez, esan daiteke, funtsean aldakuntza handirik gabe kontserbatu zela XVI. eta XVII. mendeetan. Bakarrik, XVIII. mendearen erdi aldetik aurrerako aldakuntza korronteak eta komunikabide berrien urraketak eraginik, iduri du, euskara abiatu zela Araban gainbeheraka eta guttiagoan bederen Nafarroan, hiri giroko merkataria handikien eta apezan mihietan heldu zen gaztelania hizkuntza ofizialaren faboretan»⁶.

Odon Apraizen ikerlanek erakusten dutenez, Gebarako juadak ere euskaraz mintzatzen ziren XV. mendean. Kanpezu eta Urbizuren parean dagoen Azedoraino iritsi zen euskara 1587an. XVIII. mendean bizirik zegoen Haranan eta XIX. mendean usadiozko hizkuntza zen Albenizen⁷. Landazurik dioenez, XVIII. mendearen azkenaldean, Langraresen eta beste hogeitabi ermandatetan (anaiartetan) hitzegiten zen euskaraz.

Burgesiaren eta nekazal nobleziaren zeregina

Hiribilduen fundazioa, Erdi Aroan, hiri-iraultza bat gertatu zen, egitura politikoa, administratiboa, ekonomikoa eta sozial berriak ezarri zituelarik. Ekintza nagusi bezala lurraldearen defentsa zuen gizarte batetik hirimerkatuen gizarte batera pasatzen da orduan. Burgesia bat osatzen da hirietan, gero eta gehiago erromantzea hartzen duelarik, hizkuntza jantziago eta errentagarriago bezala. Hiriek eta Gasteizek konkretuki landarekiko lortzen duten garaipen politikoak, nekazal inguruneetara murrizten du euskararen erabilera. Gasteizko estraturik herritarrenek euskara erabiltzen zuten XVI. mendean bertan ⁸.

Arriagak Kofradiak Gaztelako Alfonso XI.ari 1332an eginen dion «borondatezko ematea», independentzia politikoaren galera gertatu zen:

«...et renunciaron fuero, et uso et costumbre que avían en esta razón, para agora et para siempre jamás. Et sobresto, fisierannos sus peticiones. «La nobleza rural se castellaniza y se hace cortesana. A cambio, esa misma nobleza (los Mendoza, los Ayala, los Guevara, los Velasco, los Gaona, etc.) reciben los privilegios consabidos de la corona castellana. Don Juan Hurtado de Mendoza casó con Doña María Téllez de Castilla, hija del infante don Tello, bastardo de Alfonso XI. Don Pedro Vélez de Guevara casó con Doña Isabel de Castilla, hermana de la anterior. Don Diego Hurtado de Mendoza casó con Doña María de Castilla, hija natural de Enrique II y, por tanto, nieta de Alfonso XI. Don Fernán Pérez de Ayala casó con Doña María de Sarmiento, hija de Doña Leonor de Castilla, hija a su vez de Don Fadrique, bastardo de Alfonso XI. Los Mendoza fueron condes del Real de Manzanares, Marqueses de Santillana y Duques del Infantado, los Hurtado, Condes de Orgaz, los Guevara, Condes de Oñate y los Ayala, Condes de Salvatierra» ⁹.

Nekazal nobleziaren erdalduntzearen erakusburu gailena Ayala Kantzelaria du (1333-1407), *Rimado de Palacio* delakoaren autorea, gaztelaniatzko literaturan garrantzizko obratzat jotzen delarik.

Zigor-eratzunak

Arabarren artean oso ezaguna da Aita Kardaberaren (1703-

1770) harako pasarte hura, beraren bidez ezagutzen baitugu umEEK nola sufritzen zuten, eskoletan euskaraz hitzegiteagatik hartzen zituzten zigorkadak zirela eta:

«Arabán nebillen batean, ango adiskide ta Erregeren guardietako kapitán baliente batek beñ esan zidan: 'Aita: nola Euskal-lerrietan umeen aziera ona ta bear dan dotrinarik izango da, baldin euskera ondatzeko alegiñ guziak egiten badira, ta gure multxo edo aurrai bildur ta azoteakin euskeraz itzegitea eragozten bazaie? Oiek berak gero edo eleizagizon edo etxajaunak izan bear dute. Eta, guraso edo kurak diranean, nola, ongi premia dan bezala, beren etxe edo ergoienetan (erri txikiái onela Arabán deitzen diete) dotrina erakatsi ta konfesatuko dute? Nola beren familietako artu-emanak ta beste bear diran gauzak ondo aditu ta zuzenduko dituzte? Ikusten deguna da: gazteak latin gramatika ikasten dutenean, naiz Gaztelaniaz, naiz Frantzesez, naiz Euskeraz itzegiten dute, ta ori eragozten ez diete»¹⁰.

J. M. Sasiak aipatzen duen beste aitorten bat Aita Mendibili zor diogu, beronek Arabako Dulantzín, bere jaioterrian, ezartzen ziren zigorrak aipatzen dituelarik:

«Que mi lengua es la bancongada, y para obligarme a que la olvide como si fuera incompatible con aprender i saber la castellana, me condenan a recibir el maldito anillo si se me escapa una sola palabra de las que mamá con la leche, aunque diga Ama en lugar de Madre, o pronuncie Jaungoicoa en lugar de Dios, queriendo invocar su santo nombre. El anillo de mis pecados acierta a hallarse en mi poder. ¡Crimen peor que de lesa autoridad majisterial!»¹¹.

Honela ematen digu aditzera Landazurik euskararen egoera Arabán, XVIII. mendean:

«Aunque en los tiempos antiguos fue tan general en Alava el uso del idioma bascongado, como lo es al presente en las otras dos provincias del Señorío de Vizcaya Guypuzcoa, de que hemos exhibido algunas pruebas en el Capítulo VI, y testifican los montes, ríos, campos, términos, heredades que conservan los nombres bascongados que les impusieron los habitantes en los tiempos que usaban como único idioma del bascuence, no obstante de algunos años a esta parte vaya en ella en notable decadencia este idioma. Consta que la época de la pérdida del bascuence es en el presente siglo y de pocos años a esta parte por lo respectivo a las hermandades de la llanada de Alava en

que ha faltado ya su uso, en que constantemente se ha hablado, pues testifican las personas de alguna edad haber sido corriente y frecuente su uso en hermandades en que hoy nada se habla.

Aún es más urgente la prueba que están dando otras hermandades en que se va extinguiendo el bascuence, pues los viejos hablan este idioma y sus hijos no lo entienden, o saben de él algo más que nada. Sin embargo de la gran pérdida que ha tenido el bascuence en Alava se conserva aún todavía en ella en veinte y dos hermandades y con todo vigor y fortaleza en las inmediatas al Señorío de Vizcaya y provincia de Guypuzcoa, pues en las distantes va continuando la corrupción»¹².

Eliza

Badirudí Arabako elizgizonek ez zituztela oso aintzakotzat hartu Trentoko Kontzilioaren erabakiak. Kalagurriko Apezpikua-
ren aginduz, XVII. mendean eta mendebaldeko euskaraz argitararen eman zen Dotrinak ez bide zuen elizgizonen jokabidea aldatu, zeren eta hauek nahiago baitzuten gaztelania, burgeseriaren hizkuntza. Aipatu Landazurik Arabako euskarak XVIII. mendean izan zuen atzerakada aztertzen du eta, beste kausa batzuren artean, gertakari honen errua erretoreei egozten die,

«que ignoraban este idioma o que no hacían aprecio y caso de usar de él, pues sí en los púlpitos hubieran explicado la doctrina cristiana conforme lo hicieron sus antecesores y no en castellano, se hubiera conservado este idioma, pues en consecuencia se aprendería la doctrina en bascuence»¹³.

Euskararen Liburu Zuria ondorio berera iristen da, Aita Larramendiren aitorpenean oinarriturik:

«Ohar daiteke, behin XVIII. mendearen erdiaz gero, hirietako burgesiarri eta zuzendari klaseari atxikienik diren sektoreek badutela euskara baserritarren eta langile jende arlotearen hizkuntza bezala identifikatzeko halakoxe joera bat. Eta Larramendiri sinetsi behar badiogu, bazen bazterretan predikari frango, euskara sakonki ikasi ordez, guttiesten zuena, «baserritar, laborari eta jende behartsuaren» hizkuntza zela esanaz, edo baita ikasten ahalegintzen ziren apezak baserritartzat hartzen zituztenak»¹⁴.

Arabako euskara XVIII. mendean

Esanak esan, euskarak bizirik jarraitu zuen, XVIII. mendean zehar, Arabako lurraldezatirik handiengan, nahiz eta nekazal sektoreetan baztertua gelditu. J. M. Barandiaran-ek aurkituriko agiri batek, 1787.az geroztikoa bera, Arabako eskualde euskaldunak aipatzen ditu:

«Hablan el idioma bascongado muchos pueblos de la Vicaría de Vitoria, todos los de Gamboa, los más de la de Salvatierra, los de la de Mondragón, Cigoitia, Zuya, Orduña, Ayala, Orozco y Tudela, en los cuales a lo menos serían inútiles los curas de concurso abierto, que ignorasen este idioma»¹⁵.

Agiri berak Gasteizko Bikaritzak biltzen zituen herriak aipatzen ditu, auzoen kopuruaren arabera sailkatzen dituelarik:

Lehen saila (15 auzotara artekoak): Askartza, Zerio, Andollu, Argandoña, Bolibar, Villafranca, Monasterioguren, Gamiz, Izartza, Okina, Gardelegi, Berrostegieta, Eskibel, Gometxa, Zumelzu, Go-beo, Krispixana, Margarita, Lermanda, Lejarda, Mandojana, Lopidana, Astegieta, Gereña, Otaza, Igorre, Martioda, Gamarra Gutia, Abetxuku, Mendiguren, Artaza, Arzubiaga, Lamiano.

Bigarren saila (16tik 25 auzotara artekoak): Elorriaga, Arkaute, Ilarraza, Matauko, Otazu, Eltzegileen Huribarri, Gaztelu, Aretxabaleta, Lasarte, Zubilana, Billodas, Ariñiz, Zuhatzu, Antezana, Geto Beitia, Geto Goitia, Arriaga, Mendarozketa, Apodaka, Foronda, Gasteiz.

Hirugarren saila (26tik 35 auzotara artekoak): Arkaia, Oreitia, Jungitu, Arbulo, Mendiola, Armentia, Trespuentes, Mendotza, Estarrona, Gamarra Handia, Arangiz, Dibiñaga-Etxebarri, Dibiñaga-Huribarri, Betoñu, Arratzu-Huribarri.

Laugarren saila (26tik 50 auzotara artekoak): Aberasturi, Ali, Langrares.

Bostgarren saila (50 auzotatik gorakoak): Gasteiz, Zurbano.

XIX. eta XX. mendeak

XIX. mendean zehar, euskarak atzera egiten du Lautadan eta Gasteiztik iparraldera gordetzen da bizirik. Odon Apraizek, arabar

ikertzaile aspergaitzak, egin dituen azterketen arabera, Arabako herri euskaldunak honako hauek ziren, joan den mendean:

Okondo (Okondojanako auzunea): euskara hiltzorian.

Aiara (Luxaondo).

Laudio: hemen ongi gordetzen zen euskara; orobat bertako auzategi diren Areta, Zabale eta abarretan.

Lezama: Baranbion indarrean zegoen eta hiltzorian, aldiz, Lezama, Astobiza eta Larrinben.

Zigoitia: Gehienak euskaraz mintzatzen ziren Etxaguenen eta bertako San Pedro auzategian, baita Murua, Manurga, Larrinoa, Gopegi, Ondategi, Olano, Zaitegi, Akosta, Zestape eta Eribe herrietan ere. Buruagan eta Berrikanon, aldiz, gutxiengoak mintzatzen zen euskaraz.

Ubarrundia: gehiengoak erabiltzen zuen euskara Betolaza eta Zirianon eta gutxiengoak Luko, Huribarri, Ganboa eta Landan.

Legutio: euskara zen gailen erabat.

Aramaio: berdin.

Ganboa: Marieta eta Larrintzaren gehiengoak zerabilen euskara. Zuhatsu eta Langraresen, berriz, gutxiengoak.

Barrundia: Bizirik eta ongi mantentzen zen Elgean, eta hiltzorian zegoen Ozaeta, Ermua eta Larrean¹⁶.

XX. mendean zehar, euskara hil egin da aipatu herri askotan. Odon Apraizen ahaleginei zor diegu, baita ere, euskarak XX. mendean zehar Arabako herrietan izan dituen gorabeherak zehatz-mehatz ezagutzea. Urbinan, 1913an, adineko jendea euskaraz mintzatzen zen anartean. Nafarreten ere hitzegiten zen 1934ean. Urrunagan euskaraz egiten ziren predikuak oraintsu arte. Duela gutxi arte hitzegin da Landan ere. Hain zuzen, 1917an, Patxo izeneko gazte bat euskalduna zen artean. Araia eta Zaldudon, Ondategin bezala, baziren euskararen aztarnak mende honen hasieran. Bestalde, 1920-1925 urtealdian, euskaraz hitzegiten zen Gopegi, Manurga, Murua, Eribe, Zestape, Akosta eta Etxaguenen.

Gaurregun gehiengoak hitzegiten du oraino Aramaion eta hiltzorian dago Baranbio, Laudio, Areta, Zigoitia eta Legution¹⁷.

HERRIAK	EUSKALKI-MOTAK	EUSKALDUNAK		ZENBAIT OHARPEN
		1867-68. urtean	1972. urtean	1972.ari dagozkionak
ARAMAIO	Otxandio eta Gatzaga	2.370	1.432	Otxandioko euskalki-motakoak: 184 Gatzagako euskalki-motakoak: 1.248
ARRASTARIA	Ez dago Bonaparterenean	300	0	
AIARA	Arrigorriaga	500	0	
ASPARREN	Ez dago Bonaparterenean	300	0	
AMURRIO	Ez dago Bonaparterenean	100	0	
BARRUNDIA	Gesaltza	200	3	Beste nonbaitetik etorriak
ZIGOITIA	Gernika	1.100	18	
GEBARA	Gesaltza	80	0	
GANBOA	Gesaltza	150	0	
LEZAMA ETA BARANBIO...	Orozko	800	12	
LAUDIO	Arrigorriaga	1.800	200	Gehienak seguraski beste nonbaite- tik etorriak
OKONDO	Arrigorriaga	300	0	
UBARRUNDIA	Gernika eta Gesaltza	100	0	
URKABUSTAIZ	Ez dago Bonaparterenean	200	0	
DONEMILIAGA	Ez dago Bonaparterenean	300	0	
GAUBEA	Ez dago Bonaparterenean	200	0	
LEGUTIO	Gernika eta Otxandio	1.500	198	Gernikako euskalki-motakoak: 8 Otxandioko euskalki-motakoak: 190
ZUIA	Ez dago Bonaparterenean	200	0	
		<u>10.500</u>	<u>1.863</u>	

Pedro Yrizar-ek ondoko koadro konparatiboa ematen du, euskarak azkeneko ehun urteotan Araban izan duen atzerakadaz, bertan euskalki-motak edo aldakerak seinalatzen dituelarik. Ikuspegia ezin daiteke hitsagoa izan. Kausak aztertuak daude jadanik. Esan beharra dago, kausa horiek, hein handi batetan, endogenoak zaizkiola Arabako gizarteari, hots, bere barrutik sortuak. Hala nola: egoera geografikoz Gaztelarekin ukipen fisikoan egotea, nekazal nobleziaren erdalduntzea, burgeseriaren erdalduntzea, lehen mailako eskoletako zigor-eraztunak eta elizgizonen zabar-keria edo utzikeria. Guzti honek euskara nekazal inguruneetara baztertzea ekarri zuen eta gaztelaniaren erabilera, klase edukitsuen-tzat hizkuntza jantziago eta errentagarriago bezala.

Garrantzi handikoa delako, azken ehun urteotan Arabako euskaldunen kopuruak izan duen beherakoa ematen dugu hemen, Yrizar-en estatistikaren arabera:

Euskaratzallea: **Joxe Lizarralde**
X. P.

OHARRAK:

¹ O. de Apraiz, *El vascuence en Vitoria y Alava en la última centuria (1850-1950)*, Gasteiz, 1976, 11. or.

² M. Agud, «Áreas toponímicas en el País Vasco», *Anuario de Filología Vasca «Julio Urquijo»*, VII, 1973, 42. or.

³ J. M. Torrealdai, *Euskal idazleak gaur. Historia social de la lengua y literatura vascas*, Donostia, 1975, 121. or.

⁴ K. Mitxelena, «Euskararen bide luze bezain malkarrak», *Euskararen liburu zuria*, Bilbo, 1978, 19. or.

⁵ J. Palacios, *Rioja Alavesa*, Donostia, 1978, 65, 99 eta 100. orr.

⁶ *Euskararen liburu zuria*, 276. or.

⁷ O. de Apraiz, o.c., 8. or.

⁸ J. M. de Sasía, «En torno al euskera alavés», *Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos*, XXVII. bol., 107. zenb., 1976, 174. or.

⁹ J. M. Portilla, «La Cofradía de Arriaga en 1332», *Historia del Pueblo Vasco*, Donostia, 1978, 211-212. orr.

¹⁰ *Euskararen Berri Onak*, Auspoa, Donostia, 1964, 73-74. orr.

¹¹ J. M. de Sasía, o.c., 178. or.

¹² J. J. de Landázuri, *Historia Civil de la Provincia de Alava*, in: *Obras históricas de la provincia de Alava*, 119-120. orr.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Euskararen liburu zuria*, 276. or.

¹⁵ J. M. Barandiaran, «El euskara en Alava a finales del siglo XVIII», *Revista Internacional de Estudios Vascos*, 17, 1926, 465. or.

¹⁶ O. de Apraiz, o. c., 15-16. orr.

¹⁷ Ibid., 28-32. orr.

¹⁸ P. de Yrizar, «Los dialectos y variedades de la lengua vasca», *Anuario de Filología Vasca «Julio Urquijo»*, VII, 1973, 35. or.

EL RETROCESO DEL EUSKARA EN ARABA LA REGRESSION DU BASQUE EN ARABA

Este estudio se propone analizar los factores de la deseuskaldunización de Araba, que van desde la situación geográfica, la actitud de las clases dominantes y de la Iglesia hasta las ingerencias del centralismo castellano, a partir, sobre todo, de la «voluntaria entrega» de la Cofradía de Arriaga en 1332.

El euskara, lengua milenaria de los alaveses

Los yacimientos prehistóricos muestran claramente que Araba es vasca, tanto en sus connotaciones raciales como en las costumbres y en la lengua. El primer monumento prehistórico vasco es precisamente el dolmen de Eguilaz, hallado en 1831.

La romanización dejó profundas huellas, pero de ningún modo llegó a extirpar la lengua propia de sus habitantes. Probablemente fueron alaveses quienes euskaldunizaron la Rioja Alta, en la margen derecha del Ebro.

En la Rioja Alavesa el euskara estaba vivo durante los s. VIII-X (Manuel Agud), y en el s. XIII (Odón de Aprajz). El retroceso habría empezado en los siglos XV-XVI (T. Intxausti). Hacia 1600 no queda nada del vasco hablado al sur del Ebro (Mitxelena).

Es en la segunda mitad del s. XVIII cuando empieza a retroceder el euskara, y a ceder ante el castellano hablado por mercaderes, nobles y clero. A finales del s. XVIII, según Landazuri, el euskara se hablaba en Nanclares de Oka y 22 Hermandades más.

Función de la burguesía y nobleza rural

En las villas fundadas en el Medioevo la burguesía adopta progresivamente el romance como lengua más culta y rentable. El predominio de las ciudades reduce el euskara a los medios rurales.

Con la «voluntaria entrega» de la Cofradía de Arriaga a Alfonso XI de Castilla, la nobleza rural se castellaniza y se hace cortesana. A cambio recibe los consabidos privilegios. Muchos nobles emparentan con la corona de Castilla.

Los anillos de castigo

El euskara retrocedió no sólo por inercia, sino también por represión. Hay varios testimonios de cómo se impedía que los niños hablaran euskara en Araba. El P. Kardaberaz (1703-1770) se refiere a los azotes que recibían niños y muchachitos por expresarse en su lengua. El P. Mendibil (1788-1832) recuerda con amargura los castigos que se aplicaban en Alegría de Alava,

su pueblo natal: Para obligarle a olvidar el euskara le condenan a recibir «el maldito anillo», por cada palabra que se le escape, como «ama» o «Jaun-goikoa».

Landazuri en el s. XVIII afirma cómo de una situación en que se hablaba de forma generalizada el único idioma del vasconce, en pocos años entra en decadencia, concretamente en las Hermandades de la Llanada.

La Iglesia

Entre los responsables del retroceso del euskara alavés, el mismo Landazuri cita a los curas párrocos que ignoraban este idioma o no lo apreciaban. Las disposiciones de Trento para que se catequizara en las lenguas vernáculos no fueron, al parecer, muy seguidas por el clero alavés. El P. Larramendi es también testigo de cómo la burguesía de las villas y predicadores menospreciaban el euskara como lengua de «aldeanos», «caseros» y «gente pobre».

El euskara alavés en el s. XVIII

Pese a todo el euskara siguió vivo durante el s. XVIII en la mayor parte de la geografía alavesa, aunque recluso en los sectores rurales. Existe un importante documento posterior a 1787 que cita detalladamente las zonas vascófonas de Araba, en las que sería inútil un cura que ignorase el euskara: muchos pueblos de la Vicaría de Vitoria, todos los de Gamboa, los más de la de Salvatierra, los de la de Mondragón, Cigoitia, Zuya, Orduña, Ayala, Orozko y Tudela.

Siglos XIX y XX

Odón de Apraiz ha estudiado la pérdida del euskara en la Llanada durante el s. XIX y su conservación al norte de Vitoria. Los pueblos vascófonos, según dicho investigador, eran los siguientes: Oquendo, Ayala, Llodio, Lezama, Cigoitia, Ubarrundia, Villarreal, Aramayona, Gamboa, Barrundia.

El mismo investigador ha analizado la agonía del euskara en numerosos pueblos antes citados, durante el s. XX. En 1913 lo hablaban las personas mayores en Urbina. En 1934 se hablaba también en Nafarrete. En la actualidad se habla en Aramayona y agoniza en Barambio, Llodio, Areta, Cigoitia y Villarreal.

Después de los últimos cien años el panorama del euskara alavés es desolador. Las causas, como se ha visto, son endógenas a la propia sociedad alavesa: la situación geográfica en contacto físico con Castilla, la castellanización de la nobleza rural y de la burguesía, los anillos de castigo, el abandono de los clérigos.

Según las estadísticas de Yrizar, los vascoparlantes alaveses durante el año 1972 sumaban la cifra de 1.863.

Cette étude est une analyse des facteurs de la débasquisation d'Alava, facteurs qui vont de la situation géographique, attitude des classes dominantes et de l'Eglise, jusqu'aux ingérences du centralisme castillan, surtout à partir de la «remise volontaire» de la Confrérie d'Arriaga en 1332.

L'euskara, langue millénaire des alavais

Les gisements préhistoriques montrent clairement que la province d'Alava est basque, dans ses connotations raciales comme dans ses coutumes et

langue. Le premier monument préhistorique basque est précisément le dolmen d'Eguilaz, découvert en 1831.

La romanisation laissa des traces profondes, mais en aucune façon elle n'extirpa la langue de ses habitants. Ce furent certainement des alavais qui basquisèrent la haute Rioja sur la rive droite de l'Ebre.

Dans la Rioja alavaise le basque était une langue vivante aux VIII-Xè siècles (Manuel Agud), et au XIIIè siècle (Odon de Apralz). La régression aurait commencé aux XV-XVIè siècles (J. Intxausti). Vers 1600 il ne reste rien du basque parlé au sud de l'Ebre (Mitxelena).

C'est dans la deuxième moitié du XVIIIè siècle que le basque commence à régresser, et à céder face au castillan parlé par des marchands, des nobles et le clergé. A la fin du XVIIIè siècle, d'après Landazuri, on parlait basque à Nanclares de Oka et dans 22 autres Confréries.

Fonction de la bourgeoisie et de la noblesse rurale

Dans les villes fondées au Moyen-Age la bourgeoisie adopte progressivement le roman comme langue plus savante et rentable. La suprématie des villes réduit le basque au milieu rural.

Avec la «remise volontaire» de la Confrérie d'Arriaga à Alphonse XI de Castille, la noblesse rurale adopte le castillan et devient courtisane. En échange elle reçoit des privilèges. Beaucoup de nobles s'allient à la couronne de Castille.

Les anneaux de punition

Le basque régressa non seulement par inertie mais aussi à cause de la répression. Il existe plusieurs témoignages de la façon dont on empêchait les enfants de parler basque en Alava. Le Père Kardaberaz (1703-1770) rappelle les coups de fouet que recevaient les enfants et les jeunes gens lorsqu'ils s'exprimaient dans leur langue. Le Père Mendibil (1788-1832) parle avec amertume des punitions que l'on appliquait à Alegria de Alava, son village natal. Pour obliger l'enfant à oublier l'euskara on le condamnait à porter l'«anneau maudit», à chaque mot prononcé involontairement, comme «ama» ou «Jaungoikoa».

Au XVIIIè siècle Landazuri affirme qu'en quelques années on est passé d'une situation où l'on parlait uniquement le basque, à sa décadence, en particulier dans les Confréries de la Plaine.

L'Eglise

Parmi les responsables de la régression de l'euskara alavais, Landazuri lui-même cite les curés de paroisse qui ignoraient cette langue ou ne l'appréciaient pas. Il semble que les dispositions de Trente afin de catéchiser dans les langues vernaculaires, n'aient pas été suivies par le clergé alavais. Le Père Larramendi témoigne de la façon dont la bourgeoisie des villes et les prédicateurs méprisaient l'euskara comme étant une langue de «paysans», «villageois» et de «pauvres».

L'euskara alavais au XVIIIè siècle

Malgré tout, l'euskara survécut au XVIIIè siècle dans presque toute la province d'Alava, limité cependant aux campagnes. Un importante document postérieur à 1787 cite en détail les zones bascophones d'Alava, dans lesquelles il serait impensable de trouver un curé ignorant l'euskara : beaucoup de villages du Vicariat de Vitoria, tous ceux de Gamboa, la plupart de ceux

du Vicariat de Salvatierra, de Mondragón, Cigoitia, Zuya, Orduña, Ayala, Orozko et Tudela.

XIXe et XXe siècles

Odón de Apraiz a étudié la perte du basque dans la Plaine au XIXe siècle et sa conservation au nord de Vitoria. D'après lui, les villages basco-phones étaient les suivants : Oquendo, Ayala, Llodio, Lezama, Cigoitia, Ubarandia, Villarreal, Aramayona, Gamboa, Barrundia.

Le même chercheur a analysé l'agonie du basque dans de nombreux villages cités auparavant, au XXe siècle. En 1913 le basque était parlé par les adultes à Urbina. En 1934 on le parlait aussi à Nafarrete. De nos jours on le parle à Aramayona, et il est en voie d'extinction à Barambio, Llodio, Areta, Cigoitia et Villarreal.

Un siècle après, le panorama du basque alavais est désolant. Les causes, comme on l'a vu, sont endigènes à la société alavaise : la situation géographique au contact physique de la Castille, la «castillanisation» de la noblesse rurale et de la bourgeoisie, les anneaux de punition, l'abandon du clergé.

D'après les statistiques d'Yrizar, les basco-phones alavais en 1972 formaient un total de 1.863 personnes.

Arabako ikastolen bilakaera

Josu Zubiaur

HIRU ARO

Arabako ikastolen bilakaerak hiru aro arras bereziak izan ditu. Hona hemen aroak eta berorien berezitasunak:

- Lehen aroa, 1967-1971: urtealdi honetan, lehen ikastola jaiotzen eta sendotzen da Gasteizen.
- Bigarren aroa, 1971-1976: lehen ikastolak ezartzen dira Bizkaia eta Gipuzkoaren mugakide diren haranetan.
- Hirugarren aroa, 1977.az gero: ikastolak Arabako lurralde osora hedatzen dira.

Ondoren, aipatu urtealdietan Arabako ikastolek izan duten bilakaera aztertuko dugu, ikaslegoa eta abar kontutan harturik.

Lehen aroa (1967-1971): OLABIDE IKASTOLA

1964.ean hasita, Izaskun Arruek euskarazko eskolak ematen dizkio bere etxean umetalde bati. Hauxe da hasiera. Geroztik, aipatu irakaslea Arabako lehen ikastolako andereño eta zuzendari izango da.

Gero, 1966.ean, euskaltzaleen bilera batzu egiten dira Estibalizko monastegian, Aita Isidro Baztarrikaren gidaritzapean, euskararen alde zerbait garrantzizkoago eta funtsezkoagorik egiteko asmotan.

Azkenik, 1967.eko udan, hogeitamar bat gurasok urrats sendo eta erabakiorra ematea pentsatzen dute, Estibalizen bertan.

Eta urte bereko urrian, Araba eta Gasteizko lehen ikastola irekitzen da, Jose Gamarra gasteiztar industriariak eskuzabalki utzitako txalet batetan. Hain zuzen, 1967-1968.eko lehen ikasturtea 85 haur eta 3 andereñorekin amaitzen da.

1968.eko urrian, bere bizitzako bigarren ikasturtea 171 ikasle-ekin hasten zuelarik, ikastola legezkatua izan zen, nahiz eta aurrekaldean harro asko ageri zen IKASTOLA izena debekatua eta bortxaz erretiratua gertatu.

Eta 1971.eko urrira arte, «Aita Raimundo Olabide» ikastolak («Olabide» izenez ezagunagoa) bakar-bakarrik ematen ditu Araban euskal mugimendu honen lehen pausoak. Bienbitartean, ikastola-mugimendua indar bizian ari zen hedatzen Bizkaian eta Gipuzkoan. Nafarroa, berriz, Arabaren antzera bide dabil artean, «menturaren» hastapenetan.

Olabide ikastolaren aroa

<i>Ikasturtea</i>	<i>Ikasleak</i>
1967/68	85
1968/69	171
1969/70	245
1970/71	334

Bigarren aroa (1971-1976): SEI IKASTOLA GEHIAGO

1971.eko urrian, Laudioko ikastola sortzen da Aiarako haranean, Arabako lehen ikastola Gasteiztik kanpora. Eskualde hau

berreuskalduntzearen premia biziro sentitzen zen herri honetan eta horra erantzuna eman, ikastolaren bidez.

Laudioren bidetik sartuko dira laister Aramaio eta Agurain, lehena 1974.ean eta bigarrena 1975.ean. Horrenbestez, 1975-1976.eko ikasturtean martxan daude ikastolak Arabako lau eskualderik iparraldekoenetan, hots, Bizkaia eta Gipuzkoaren mugakide direnetan. Hala nola:

- Laudioko ikastola, Aiarako Haranean.
- Aramaiokoa, Kantauriar Haranetan.
- Olabide, Durana, Ali eta Umandi, Gasteizen.
- Aguraingoa, izen bereko Haranean.

1971-1977.eko aroa

<i>Ikasturtea</i>	<i>Ikastolak</i>	<i>Ikasleak</i>	<i>Ikasle berriak</i>
1971/72	2	485	152
1972/73	3	674	189
1973/74	3	850	176
1974/75	4	1.049	199
1975/76	5	1.429	380
1976/77	7	1.812	383

Olabide Ikastolaren aroan, ikaslegoaren urteko hazkundea 84koa izan bazen, bigarren aro honen azkenaldian 380tik gora dabil. Ikusten denez, zifrak ez dira oso handiak artean, baina bai esanguratsuak.

Hirugarren aroa:

1977.az gero

1976. urteaz ikastolaren historialdi bat amaitzen da Araban. Eta horrenbestez gauza asko hasten dira aldatzen. Hala ere, jarrerak aldatzen dira batipat, ondorengo gertakari eta datuetan ikusiko denez.

Hemendik aurrera, ikastola eske hasten direnak ez dira tradizioz sentiberatasun handia duten eskualdeetako herriak soilik.

Bestalde, ez dago lehen bezalako bildurrik era guztietako erakunde ofizialei dirulaguntzak eta subentzioak eskatzeko.

Gainera, ez da ontzat ematen anarteko egoera estua, zeren ikastola lurpean bizitzera eta ia subertsiboki jokatzera behartua baitzegoen.

Horrela, 1977.az gero, Arabako Ikastolen Elkarteak probintzia osoan ikastolak ezartzeari ekiten dio argi eta garbi, baita urte gutxi aurretik euskarazko irakaskuntza eskatzea pentsaezina zatekeen eskualdeetan ere.

Tenore hartan, Arabako Diputazio Foralaren lehendakari Kaietano Ezkerra jauna zen, erakunde honek Ikastolen Elkarteak ofizialki ezagutzen duela. Bide batez, Euskararen Zerbitzurako Batzordearen barruan, Ikastolen Elkarteak hiru ikastolaren ordezkari onartzen dira, hau da, Laudioko, Aguraingo eta Olabide ikastolakoak eta horrenbestez, lehen aldiz Euskadin, Erakunde Publiko eta Ikastolaren arteko lankidetzari hasiera ematen zaio.

Ondorenak berehala azaldu ziren. Diputazioak bere erantzun-kizun subsidiarioa leporatzen du eta onartzen, Arabaren berreuskalduntzeari dagokionez, eta arlo honetan gehiago saiatzea erabakitzen du. Hala nola:

- Zuzenean Euskararen Zerbitzurako Batzordearen menpean zeuden ikastolak bultzatuz eta indartuz.
- Ezarriak zeuden ikastolei eta Elkarteak sortu nahi zituzten subentzio sendoak emanez, eta ez dirulaguntza sinboliko hutsak, aurreko garaietan bezala.

Horrela, 1977-78 ikasturterako, ordurarte funtzionatzen zuten zazpi ikastolei beste hauek biltzen zaizkie:

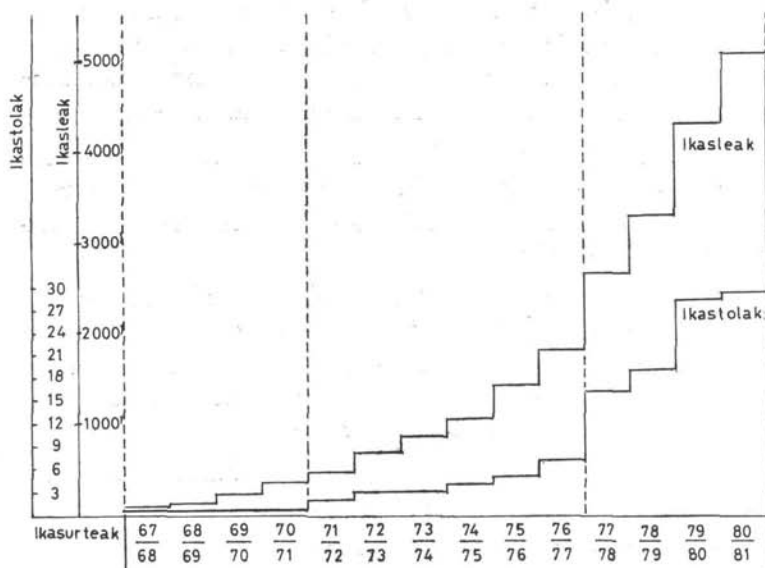
- Amurriokoa, Aiarako Haranean.
- Araiakoa eta Dulantzikoa, Aguraingo Haranean.
- Langraiz eta Abetxuko, Gasteizen.
- Legutiano, Kantauriar Haranetan.

Baina, batez ere, bi hauek dira aipagarrienak: Kanpezukoa eta Oiongoa, Arabako Errioxan biak. Horrenbestez, ikastola ezarria gelditzen da Arabako haran guztietan.

<i>Ikasturtea</i>	<i>Ikastola</i>	<i>Ikasleak</i>	<i>Ikasle berriak</i>
1977-78	16	2.654	842
1978-79	20	3.293	639
1979-80	28	4.277	984
1980-81	29	5.046	769

Ikus daitekeenez, 1977.etik honako aldi honetan, ikasleen urteko hazkundea 800dik gorakoa izan da, bataz beste jota. Ikus ondoko taula.

Ikastola eta ikasle kopuruaren bilakaera Araban, 1967-1968.etik 1980-1981.era arte

GAURREGUNGO EGOERA

Aditzera eman dugunez, 1980-1981 ikasturtearen hasieran, 29 ikastola ari dira Araban barrena, guztira 5.046 ikasle dituztelarik.

<i>Eskualdea</i>		Gela eta ikasleen kopurua							
Herria	Ikastola	Eskolaurrea	OHO	BBB	GUZTIRA				
<i>Kantauriar Haranak</i>									
Laudio	Laudio	9	203	10	252	19	455		
Amurrio	Amurrio	3	94	1	22	4	116		
Areta	Alpitxu	3	66			3	66		
Aiara	Etxaurren	2	28			2	28		
Luxaondo	Luxaondo	1	12			2	12		
Okondo	Okondo	1	10			1	10		
Artziniega	Artziniega	2	35			2	35		
	Azpitotala	21	448	11	274	33	722		
<i>Gorbeia mendinguruak</i>									
Aramaio	Aramaio	2	38	4	88	6	126		
Legutio	Legutiano	2	41	1	4	3	45		
	Azpitotala	4	79	5	92	9	171		
<i>Gasteiz</i>									
Gasteiz	Olabide	13	424	32	1.053	5	91	50	1.568
»	Toki Eder	15	452	4	125			19	577
»	Umandi	8	181	2	33			10	214
»	Berria	6	158					6	158
»	Ariznabarra	3	59					3	59
Durana	Ikasbidea	9	268	16	517			25	785
Ali	Ehari	7	179	2	28			9	207
Abetxuko	Abetxuko	3	58					2	58
Langrares	Langraiz	2	35					127	35
	Azpitotala	66	1.814	56	1.756	5	91	3	3.661

<i>Eskualdea</i>		Gela eta ikasleen kopurua							
Herria	Ikastola	Eskolaurrea		OHO		BBB		GUZTIRA	
<i>Agurain</i>									
Agurain	P. L. de Larrea	4	77	4	48			8	125
Dulantzi	Aiarako Andre Maria	2	45	1	11			3	56
Araia	A. Umandi	2	37	2	24			4	61
	Azpitotala	8	159	7	83			15	242
<i>Kanpezu</i>									
Kanpezu	Ibernaloko Andre Maria	2	44					2	44
Maeztu	J. B. Gamiz	1	12					1	12
	Azpitotala	3	56					3	56
<i>Arabako Errioxa</i>									
Labarka	Assa	2	33	1	7			3	40
Eltziego	Zieko	2	30					2	30
Biasteri	Errioxa	2	21					2	21
Bastida	Bastida	2	28					2	28
Lantziego	Lantziego	1	18	1	5			2	23
Oion	San Vicente	3	46	1	6			4	52
	Azpitotala	12	176	3	18			15	194
	GUZTIRA	114	2.732	82	2.223	5	91	201	5.046

Aurreko koadro honetan ikus daiteke hobeki ikastola hauek eskualdeka nola banaturik dauden eta ikaslegoa mailaka nola sailkatzen den.

Koadro honen azterketa egiteko, honako puntuok sakonduko ditugu:

a) *Geografi banaketa eta hedapena edo sarrera.*

Ikastolak Arabako eskualde desberdinetan izan duen hedapena edo sarrera gaingiroki baloratzeko, hona hemen koadro orokor eta xume bat:

<i>Eskualdea</i>	<i>Biztanleak</i>	<i>Ikasleak</i>	<i>Ikasleen % Biztanleekiko</i>
Aiara	31.748	722	2,27
Kantauriar Haranak	5.776	171	2,96
Mendebaldeko Haranak	4.897	—	—
Gasteiz	172.701	3.661	2,10
Agurain	9.231	242	2,62
Kanpezu	3.982	56	1,40
Errioxa	9.862	194	1,97
GUZTIRA	238.197	5.046	2,12 (batezbestekoa)

Koadro honetatik ondorio hauek atera daitezke:

- Ikastolak Gasteizko eskualdean izan duen hedapena eta sarrera (ikaslego osoaren % 72) probintziako batezbestekoaren parekoa da egitez, eta hori oso positibotzat jo behar da, zeren etorkin gehiago baitago proportzioz Gasteizen (Euskal Herriaz kanpotik etorriak, alegia) beste eskualdeetan baino.
- Bizkaia eta Gipuzkoatik hurbil dauden beste hiru eskualdeek gainditu egiten dute batezbesteko portzentaia. Gisa da horrela gertatzea, zeren tradizioz sentiberatasun gehiago izan baitute beti ere euskararekiko.
- Azpimarratzekoa da, bestalde, ikastolak Kantauriar Haranetan eta Aramaion izan duen sarrera eta hedapena (% 2,96). Arrakasta hau Aramaiori zor zaio batipat (1.513 biztanletatik % 8,33 ikasle), azkeneko sei urteotan herri honetako ikasle guztiak ikastolan ibili baitira.

- Oraindainokoan ez dute atarramendu onik izan ikastola Zuia eta Zigoitian ezartzeko egin diren ahaleginek. Beste horrenbeste gertatu da Mendebaldeko Haranak deritzan eskualdeko herrietan (hor dago, hain zuzen, Gaubeako Uriona - Koartan-goko Zuhatzu - Zenbrana triangelua).
- Aipagarri da, halaber, Arabako Errioxaren erantzun positiboa, nahiz eta bertako oztopoak aski larriak izan, hala nola populazioaren barreiadura (17 herri eta 580 biztanle batez beste) eta euskal giroaren gabezia.

b) *Mailakako banaketa.*

<i>Mailak</i>	<i>Ikasleak</i>	<i>Adinak</i>	<i>Adinezko batezbestekoa</i>
2 urtekoak	254	2	127
Eskolaurrea	2.478	3-4-5	829
OHO	2.223	6-tik 13-ra	278
BBB	91	14-15-16	30
GUZTIRA	5.046	15	336

Datu hauek aztertzea oso interesgarri gertatzen da, batez ere ikasleagoak egin duen gorakoari begiratzen badiogu eta hazkunde horrek hurrengo urteetan izango dituen ondorenak gogoan hartzen baditugu. Izan ere, 1983-1984 ikasturterako, OHOkoko ikasleen kopurua 4.300 ingurukoa izango da eta BBBn 330 inguru izango dira ikasleak, azkeneko hauek 1986-1987.era 660 izan daitezkeelarik eta 2.000 inguru 1990-1991.era.

ZENBAIT ARAZO ETORKIZUNARI BEGIRA

a) *Plangintza.*

Arabian 700 herritik gora dira eta 55 udaletan taldekatuak daude, guztira 38.000 biztanle ozta-ozta osatzen dituztelarik. Biztanlegoaren sakabanaketa honek arazo larriak planteatzen ditu. Izan ere, Gasteiz, Laudio, Amurrio eta Aguraingo udalek baka-ririk eman dezakete behar bezainbateko ikasle-kopurua, ikastola-tarako soilik erabiliko diren ikastetxeak zentzuz muntatu ahal izateko.

Arazo hau nolabait konpondua izan da orain arte OHOk zentru estataletan, nahiz eta gela bakoitzerako ikasle gutxi bildu. Ikastoletan sistema bera ezartzeak zerbitzuen bikoizketa ekarriko luke eta horrek, dudarik gabe, gauregungo planteamenduak aldatzea eskatuko du.

Dena den, euskarazko irakaskuntza eskolaurrean antolatzeke, irtenbide arraz bereziak eta berriak asmatu beharko dira aurreantzean.

b) *Pedagogi antolakuntza.*

Aurreko planteamenduetatik eratorritako arazo bereziek eta, bide batez, erdaldun ikaslegoa euskaldundu beharrak, antolakuntza mailako egitura egokia eta hezkuntz programen kontrola eskatuko dute, halako ingurune sakabanatu eta zatikatu batetan.

c) *Irakaslegoa.*

Hurrengo hiru urteotan, urteko 30 irakasle beharko dira gutxienez Araban. Gure ustez, ez da erraza izango eskakizun honi behar bezala erantzutea, baldin eta zenbait neurri hartzen ez badira.

Arabako Ikastolen Elkarteak euskalduntze-ikastaroak antolatu eta finantziatu ohi ditu, bere kabuz, arabar maisuentzat, arazoari irtenbide bat eman nahirik. Halaz guztiz, ekintza hau ezin daiteke izan irtenbidearen hasiera herbala besterik, zeren arazoaren larria ez baitago neurri honen bitartez behar bezala bideratzerik.

Bestalde, badirudi ez dela egingarri izango, ezta desiragarri ere, Euskadiko euskaldun eskualdeetatik datozkeen irakasleen eskizian egotea, besterik gabe.

Antzeko egoera eta are larriagoa ageri zaigu lizentziatuen arloan, zeren 1990-1991 ikasturterako ehun bat lizentziatu beharko baitira seguraski.

Garbi dago honenbestez, Euskal Herriko beste herrialdeetan planteatzen diren arazoez gainera, zailtasun eta oztopo bereziak suertatzen direla Araban. Hortaz, herrialde honen izaera eta egoera bereziari dagokion ikusmiraz konpondu beharko dira bertako ikastolaren auziak.

Esan gabe doa, oso mesedegarri gerta daitekeela, arlo honetan, Gasteiz Euskadiko hiriburu izatea. Izan ere, Euskal Gobernuako arduradunek hurbilagotik ezagut ditzakete arazoak eta, ondorioz, irtenbide egokiak aurkitzea ere errazago gerta daiteke.

Euskaratzailea: **Joxe Lizarralde**
J. Z.

HISTORIA DE LA IKASTOLA EN ALAVA **HISTOIRE DE L'IKASTOLA EN ALAVA**

1. Historia

La historia de la ikastola en Alava abarca tres períodos.

a) 1967-71: Olabide

Desde 1964 Izaskun Arrue imparte clases de euskera en su propio domicilio. Desde 1966 se realizan en Estibaltz reuniones de euskaltzales que en 1967-68 abren la primera ikastola de Gasteiz en un chalet cedido por un industrial. Los alumnos aumentan rápidamente. En 1970-71 éstos son 334.

b) 1971-1976: Seis ikastolas más

La conciencia de reeuskaldunización se expande. Para 1975-1976 se abren ikastolas en las 4 comarcas más septentrionales: en Laudio (1971), Aramaiona (1974), Salvatierra (1975). En Gasteiz se han inaugurado tres más. Los alumnos en 1976-1977 ascienden a 1.812, con un crecimiento de unos 380 alumnos en los últimos cursos.

c) A partir de 1977

En 1977 la Federación de ikastolas de Alava lanza una campaña de expansión hacia todas las zonas de la Provincia. Logra el reconocimiento oficial por parte de la Diputación Foral. Esta acepta a tres ikastolas en la Comisión del Servicio del Vasconce. Ello supone el inicio de una colaboración Ente público - ikastola, sin precedente en Euskadi. Gracias a estos pasos las subvenciones dejan de ser simbólicas. A las 7 ikastolas de 1976-1977 se van sumando otras nuevas en los valles de Ayala, Salvatierra, Vitoria, en los Valles Cantábricos y hasta en Campezo y en la Rioja Alavesa.

2. Situación actual

En 1980-81 hay 29 ikastolas con 5.046 alumnos.

a) Distribución geográfica y penetración

La penetración en la zona de Vitoria coincide con la media provincial. Superan el porcentaje medio las tres comarcas más próximas a Gulpúzcoa y Vizcaya. Destaca Aramayona, donde todos los alumnos han entrado en la ikastola. No ha sido posible abrir ninguna ikastola en Zuya y Cigoitia y

en los Valles Occidentales. La respuesta de la Rioja Alavesa resulta asimismo muy positiva, dadas la dispersión de la población y carencia de ambiente euskaldun.

b) Distribución por niveles

Los datos ofrecidos en el cuadro son muy elocuentes respecto al ritmo de crecimiento. Los 2.223 alumnos actuales de EGB, en 1983-1984 serán cerca de 4.300; y los 91 de BUP actual pueden ser 330 en 1983-1984 y cerca de 2.000 en 1990-1991.

3. Problemas de cara a un futuro

a) Planificación

Más de 700 pueblos agrupados en 55 municipios totalizan apenas 38.000 habitantes. Sólo 4 municipios (Vitoria, Llodio, Amurrio, Salvatierra) garantizan la existencia de ikastolas con utilización exclusiva. La aplicación del sistema de la concentración escolar en los centros estatales a las ikastolas, exigirá modificar los planteamientos actuales y buscar soluciones originales para enseñar el euskara a nivel de preescolar.

b) Organización pedagógica

Los problemas anteriores más los relativos a la yuxtaposición del progreso de euskaldunización de un alumnado castellano-parlante demandan una adecuada organización y control de los programas educativos.

c) Profesorado

En los próximos 3 años se requerirán 30 irakasles por año. La Federación ha organizado cursos de euskaldunización para maestros alaveses. Pero ello es sólo el inicio de la solución de un problema que supera ampliamente las posibilidades de dicha iniciativa. Además no parece posible ni deseable disponer de profesorado procedente únicamente de las áreas euskaldunes.

Algo parecido ocurrirá respecto a los licenciados. En 1990-1991 se necesitará un centenar.

Junto a las dificultades comunes a otras zonas de Euskadi, Alava tiene otras peculiares. Pero, a su vez, la capitalidad de Vitoria es un factor muy favorecedor para la búsqueda de soluciones.

1. Historique

L'histoire de l'ikastola en Alava comprend trois périodes.

a) 1967-1971 : Olabide

Dès 1964 Izaskun Arrue donne des cours de basque dans son domicile. A partir de 1966 ont lieu à Estibalitz des réunions d'euskaltzales qui ouvrent en 1967-68 la première ikastola de Gasteiz dans un chalet cédé par un industriel. Les élèves augmentent rapidement. Ils sont au nombre de 334 en 1970-1971.

b) 1971-1976 : six ikastolas de plus

La conscience de rebasquisation s'étend. En 1975-76 on ouvre des ikastolas dans les quatre régions les plus septentrionales : à Laudio (1971), Aramaiona (1974), Salvatierra (1975). A Gasteiz on en inaugure trois de plus. En 1976-77 les élèves sont au nombre de 1.812, avec une augmentation de 380 élèves dans les derniers cours.

c) A partir de 1977

En 1977 la fédération des ikastolas d'Alava lance une campagne d'expansion vers toutes les zones de la province. Elle obtient la reconnaissance officielle de la part de la Diputation forale. Celle-ci accepte trois ikastolas dans la commission du service du basque. Ceci suppose une collaboration organisme public - ikastola, sans précédent en Euskadi. Grâce à ces progrès les subventions cessent d'être symboliques. Aux sept ikastolas de 1976-1977 s'ajoutent d'autres nouvelles ikastolas dans les vallées d'Ayala, Salvatierra, Vitoria, dans les vallées cantabriques et même à Campezo et dans la Rioja alavaise.

2. Situation actuelle

En 1980-1981 il y a 29 ikastolas avec 5.046 élèves.

a) Distribution géographique et pénétration

La pénétration dans la zone de Vitoria coïncide avec la moyenne provinciale. Les trois régions les plus proches au Guipuzcoa et à la Biscaye dépassent le pourcentage moyen. A Aramayona tous les élèves sont entrés à la ikastola. Il a été impossible d'ouvrir des ikastolas à Zuya et à Cigoitia et dans les vallées occidentales. La réponse de la Rioja alavaise est très positive, vu la dispersion de la population et l'absence d'ambiance basque.

b) Distribution par niveaux

Les données exposées dans le tableau sont très éloquentes quant au rythme de croissance. Les 2.223 élèves actuels de EGB seront, en 1983-1984, au nombre de 4.300 ; et les 91 du BUP actuel seront au nombre de 330 en 1983-1984 et près de 2.000 en 1990-1991.

3. Problèmes quant à l'avenir

a) Planification

Plus de 700 villages groupés en 55 municipalités totalisent à peine 38.000 habitants. Seules quatre municipalités (Vitoria, Llodio, Amurrio, Salvatierra) garantissent l'existence des ikastolas à utilisation exclusive. L'application du système de la concentration scolaire dans les centres de l'état aux ikastolas exige la modification des positions actuelles et la recherche de solutions originales pour enseigner le basque au niveau pré-scolaire.

b) Organisation pédagogique

Les problèmes antérieurs plus ceux qui ont trait à la juxtaposition du progrès de la basquisation d'un élève hispanophone exigent une organisation adaptée et le contrôle des programmes éducatifs.

c) Professorat

Dans les trois prochaines années on aura besoin de 30 professeurs par an. La Fédération a organisé des cours de basquisation pour les instituteurs alavais. C'est seulement le début de la solution d'un problème qui dépasse largement les possibilités de cette initiative. De plus, il semble impossible et non souhaitable de disposer de professeurs provenant de zones basco-phones.

Le même phénomène se produira avec les licenciés. En 1990-1991, il en faudra une centaine.

Ainsi, en plus des difficultés communes à d'autres zones d'Euskadi, la province d'Alava en a d'autres particulières. Cependant, le fait que Vitoria soit la capitale, est un facteur très positif pour la recherche de solutions.

Arabako Alfabetatze-Euskalduntze Koordinakundea

**Kepa Mendia
Juanjo Uranga**

I. SORTU AITZINEKO AROA

60. urteen hastapenean eta euskal burruka osoaren pizkundearekin batera koka genitzake oraingo euskal gintzaren lehenengo saioak. Gerraz geroztik 60ra bitartean dagoen aro beltzaren lehenengo argi-izpiak orduan hasi ziren nabaritzen.

Aipa dezagun gerra ondoko urteetan euskalgintzan ari den Urrestarazu'tar Andoni jaunaren izena, Araiako euskaldun berria, berau izan baita geroago erabili den «Umandi» izeneko gramatika-metodoaren egile, 1955. urtean lehenbizikoz agertua, eta halaber haren segida hartuko lukeen Pelli Presaren irakasle.

1953an, frankismoa dela bide, erbestera, Parisa, jo behar du Urrestarazuk. Ondoko urtean, 54ean beraz, haren ikasle den Pelli Presak lehenengo maila irakasteari ekiten dio.

Salbuespen hauek direla ere, 60ra arte ez dira euskal-eskolak hedatzen hasten. Hedatu baino

«somatu» esan beharko genuke, zeren lurpetik ateratzeko lehenengo saioak klandestinitate giro betean aurkitzen baitira. Irakasleak nahiz ikasleak militanteak dira, kontzientzia politikoak eraginik ari dira eta euskara irakatsi edo ikasteaz gainera kartzelatik begiratzeko ahaleginetan ere ihardun behar dute. Giro honetan, pentsa daitekenez, nekez ari zitekeen irakasleen prestakuntzaz, profesionalizatzeaz edo metodo egokiez.

Urteak joan ahala, Gasteizek industriagintza bizian dihardue-larik, Gipuzkoa eta Bizkaiko hainbat eta hainbat euskaldunek Arabako hiriburua dute helburu. Aldi honetakoa da garrantzi handiko beste gertakari bat ere; frankismoa ahulduz doala, Unibertsitatean eta Apeztegiatan, gazte jendearen artean batipat, kezka politikoa nagusitzen ari da. Ordukoak dira borrokan buru-belarri sartzen diren eta gaurregun euskal kulturaren mailan inor diren unibertsitari, apezgai-apezohi eta apez frango.

Prozesua gero eta indartsuago agertzen da. 60. urteen bukaeran Arabako lehenengo ikastola, Aita Olabiderena hain zuzen, sortzen da; une berean ari dira nagusien edo helduen euskal eskolak ugaltzen. Pelli Presa onuragarriak, ageri agerian, «Arte eta Lanbide Eskola» (Escuela de Artes y Oficios) deritzan ikastetxe ofizialean euskara erakusten du. Administrazioa, bere gogoz kontra bada ere, nola edo hala hau guztia onartzera beharturik dago.

Giro honetan zenbait ikasle-irakasle orain hain usu aipatzen den Euskal Herriaren eta Arabaren berreuskalduntzeaz amets egiten hasten da, hasiriko lanaren garrantziaz jabetzen da eta baliabide urriez bestalde inor gutik pentsa zezakeen fedea eta adorea agertzen du.

1970. urtean, «Joan Batista Gamiz» izeneko lehenengo irakasle taldea sortzen da, Okondoko arabar idazlearen omenez. Eragileak, beste zenbaiten artean, Juanjo Uranga, Ima Murgoitio, Aingeru Ibisate, Gontzal Fontaneda, Paco Eizagirre dira. «Manuel Iradier» elkartearen babesaz ari dira, haietariko gehienek gaurko AEKn dihardute eta batzuk zuzendaritza osatzen dute.

Zenbait urte geroxeago Euskaltzaindiaren babesean, Endrike Knörr-en inguruan zehazkiago erranez, talde berri bat sortzen da; Maite Mendiburu, Imanol Leturiondo, Kepa Mendia... dira ho-

Euskalduntze saileko ikaslegoa

HERRIA	SAILA	IKASLEAK				M. P.	GUZTIRA	
		1. MAILA	2. MAILA	3. MAILA	4. MAILA		Zenb. abs.	%
Gazteiz	Koord.	569	290	277	133	57	1.326	61,5
	Enpr.	169	39	24	—	9	241	11,2
	OHOKo Irak.	158	88	78	53	30	407	18,9
		896	417	379	186	96	1.974	91,6
Araia	Koord.	18	20	22	—	—	60	2,8
Aramaio	Koord.	6	—	—	—	—	6	0,3
<i>Errioxa:</i>								
Bastida	Koord.	20	—	—	—	—	20	0,9
Biasteri	»	13	12	—	—	—	25	1,2
La Puebla	»	—	13	—	—	—	13	0,6
Billabuena (Uriona)	»	27	—	—	—	—	27	1,2
Oion	»	13	—	(ez dugu daturik)			13	0,6
		73	25	—	—	—	98	4,5
Legutio	Enpr.	18	—	—	—	—	18	0,2
GUZTIRA	Zenb. abs.	1.011	462	401	186	96	2.156	100
	%	46,9	21,4	18,6	8,6	4,5	100	

nen bultzatzaileak. Talde honek, halere, bizitza laburra izango du, zeren eta ondoko urtean «Joan Batista Gamiz» taldearekin bat egiten baitu. Honela, 1977ko udaran, jadanik beste herrialdeetan zen Alfabetatze Euskalduntze Koordinakundea Araban ere hasten da lanean. 38 irakaslek osatzen dute irakasle elkarte berria, 28 «Joan Batista Gamiz»ekoak eta gainerakoak Knörr-en ingurukoak. Orduz gero Euskaltzaindia AEKren babesle izango da eta «Jagon» deritzan saileko eginen du.

II. 1979-80 IKASTURTEA; XEDERIK AIPAGARRIENAK

1. Ikaslegoa

Orotara 2.131 ikasle. Laukian agertzen denez gehiengo handia, 1.835 ikasle, Gasteizen ari da. Izan ere Arabako biztanleetatik (256.883), 185.271 Gasteizen bizi dira, eta, bestalde, Aiara eskualdea, Laudio eta Amurrio barne, arrazoi geografikoak direla, Bizkaia barnean ibili da orain arte.

Ikasleen kopurua, koordinakundea sortuz geroz, beti gora joan da; 76-77 ikasturtetik 77-78ra % 65ean gehitu zen; 77-78tik 78-79ra % 116an; 78-79tik 79-80ra % 12,5ean. Ikusten denez aurtengo gehiketa askoz txikiagoa izan da joan diren urteetakoak baino. Halere ez dugu uste euskararenganako zaletasuna moteldu denik edo modatik landako aro berrian sartu garenik, aitzitik, hastapeneko boom ikaragarri hari orain bakarrik hasi gatzazkio erantzun egokia ematen. Esan nahi duguna zera da, koordinakundeak beti ihardetsi behar izan diola bere ahalez gainetiko ikaslegoari; orain, berriz, ditugun medioen eta ikasleen arteko nolabaiteko oreka lortu dela pentsatzen dut.

Taldeetako ikasle kopurua, gehienak hamabinakoak direlarik, txikitu egin da. Kalitatearen hobekuntzari begira eginiko eraketa honek, irakaslerik eza dela eta, 100 ikasle baino gehiago utzi du kanpoan.

Iaz 200 haur inguru ari baziren ere, aurten, euskara eskola estataletan sartzten ari denez eta sartu behar duenez, ez da bat

ere onartu. Dena den, AEKren arloa nagusien euskaldunketa eta alfabetakuntza izan da beti.

OHOKo 417 irakasle ari dira euskara ikasten, ikastetxe esta-taletako % 33 batez beste.

Aurten ere, beti bezala, ehunekorik handiena lehenengo mailan ematen da; halere, iaz % 56,76 baziren, aurten % 45,1 dira. Goreneko mailetan, haatik, % 4etik % 8,17ra igo gara.

Nahiz eta datu zehatzik ez dugun, gero eta ikasle gehiago jarraitzen zaïola ikasteari nabarmen agertzen da. Honi eta aurreko puntuari loturik dagoen beste ondorio bat zera da, euskara ikasteko —eta alfabetatua izateko— behar den prozesua, urtez urte, jende gehiagok burutzen duela edo, bestela esanda, ikastur-tetik ikasturtera euskaldun berri gehiago sortzen dela. Dena den, interesgarria litzateke ikasturte amaierako datuak ere agertzea eta bereziki euskaldun berrien kopurua ematea. Urrian hasten den jendeaz baino gehiago, ekainean —norberari dago-kion maila gainditurik— ikasturtea burutzen duen multzoaz behar genuke arduratu.

2. Irakaslegoa

128 irakasle badira Araban, iaz baino % 15 gehiago hain zuzen. Herena, 42, berriak dira eta hauetariko gehienak koordi-nakundearen baitarik jalgiak; hortaz harrobia badela esan dai-teke. 106 Gasteizen ari dira.

Ikasturte hasieran 6 Euskaltzaindiaren B tituluaren jabe ziren eta 13 D tituluaren jabe. Oso tituludun guti dagoela aitortu behar da; hala eta guztiz, ekainean izaniko azterketen kalifikapenik ez dugu oraindik ezagutzen. (20k baino gehiagok egin zuten etsamina). Urriaren 4eko azterketari begira 15 egu-neko ikastaroa antolatu zen eta 40 inguru matrikulatu ziren.

Bi irakaslek egun osoz, bakoitzak bost talde, eman dituzte eskolak eta beste bostek, hiruna talde, egun erdiz.

Irakasleek 375 pta orduko jasotzen dute; egun osoz ari direnei, hileko 9.000 pta gehitzen zaizkie eta egun erdiz ari direnei 2.000.

3. Presupostuaz bi hitz

Sarrerak: 8.590.500.

Irteerak: 13.096.000.

79-80 ikasturteko defizita: 4.505.500.

Izaten den defizita Diputazioak ordaintzen du. Kostu guztiaren % 30 da gutxi gora behera Diputazioak finantziatzen duena.

Gasteizko Udalak egoitza utzi dio Koordinakundeari; honen apainketa, eta ikasgelen erabileratik urtero sortzen den gastua, aurten 300.000 pta, Udalaren kontu doa.

4. Lorpenen urritasuna

Maiz aipatu da AEKren lorpenen urritasuna, baina urritasun hau nolnahi ere ez zaio Koordinakundeari soilik egotzi behar.

Ez dut uste oker nagoenik euskalduntzearen —eta alfabetatzearen— oztoporik nagusiena Koordinakundetik at dagoela esatean. Euskal ikasleek, eta ikastoletakoek ere, eskoletatik kanpo pairatzen duten erdal giroak, diglosiak, sarri hazi den bihia itotzen du. Hizkuntza baten mintzamina, nagusiki, erabilpenak ematen duelarik, norekin mintzatuz, nori entzunez, erabil dezakete euskara gure eskoletan milaka dabiltzan bilbotar, iruñear, donostiar... ikasleek?

Berriz esan beharko dugu, gurea bezalako gizartean, euskal komunikabiderik gabe, telebista, zinema eta irratarik gabe bati-pat, izan ditzakegun irakaslerik onenak, zernahi audio-lingua metodo, Israelen erabiltzen den didaktika bikaina eta 200.000 haur ikastoletan edukita ere, euskararenak egingo duela. Ez naiz hau esaten duen bakarra; bestela, nori eta Tovar edo Labayen jaunei galde egiezu, baina erranetatik eginetara...

Egoera aldatuko ez den artean geure burua kulturara soilik mugatzea errealitateari itsuarena egitea da. Kulturaz gain, euskara erreibindikatu behar dugu eta erreibindikapen honek ez du talde edo mugimendu batena izan behar, euskaltzale guztiona da edo... ez da izango.

III. ETORKIZUNARI BEGIRA

1. Normalizapena

Arabako Euskalduntze Koordinakundeak, iragan ikasturtearen amaieran, halako barne azterketa bat egin du, bere baitan somatzen dituen akatsen konpontzeko eta baita, horrexegatik, erabaki sendorrik hartzeko ere aurrera begira.

Arestian aipatu «lorpenen urritasuna» nahiko nabaria izan da orain arte (ez Araban bakarrik) eta zergatien bila abiatu-rik, hona, laburki esanda, aipagarrienak (Koordinakundeari berari dagozkionak):

Ikasleen euskara ikasteko eta irakasleen irakasteko motibapenen azterketa alde batetara utzirik, maiz, nola ikasleek hala irakasleek ere batera eraman behar edo-ta nahi dituzte behintzat euskalduntzearekiko dedikazioa eta beste zenbait konpromezu, direla sozialak, sindikalak, politikoak, etab., eta konpon ezinean hura gertatzen da beti galtzaile, euskara da baztertuta utzi ohi dena.

Aurrera begira, Koordinakundeak, klase orduen banaketaz, erabaki gogorrik hartu du: «astean lau klase, astelehenetik ostegunera, klase bakoitzak ordu eta laurdenero iraupena duelarik». Baliteke erabaki honek, hasera batetan, zenbait ikasleri ez ezik hainbat irakasleri ere atzera eragitea, baina beharrezkoa iruditu zaigu. Bai ikasleen eta bai irakasleen dedikazioa jarraituagoa izanik, euskararen irakaskuntza «normalizatu» egingo den esperantza bait dugu eta bertara dedikatzeak erabaki garbirik eskatzen diela ikasle-irakasleei. Honela, euskalduntzeari, orain duen marginalitate kutsu hori kendu nahi diogu.

2. Profesionaltzea

Irakasleen dedikazioa, bestalde, bere lan ordu normalen ondoren ematen da eta honek oso baldintzatzen du bere prestakuntza didaktikoa eta, ondorioz, irakaskuntzaren kalitatea.

Hori dela-ta, irakasleei dagokienez, berauen profesionaltzea bultzatuko du Koordinakundeak; zentzu bikoitzean harturik

berau: irakaskuntzarekiko dedikazio normala (edozein neurritakoa, baina beti ere dedikazio osoa erraztuz), eta, pedagogi eta didaktika prestakuntza.

3. Erakundetzea

Noski, euskalgintzan ageri den lorpenen urritasunak ez du bere akatsen iturburua soilik Koordinakundearen baitan bilatu behar (horietariko batzu oso kontutan hartzekoak badira ere); hori itsukeria nabariegia litzateke. Guk jakin badakigu kanpotikako faktoreek guzti honetan duten eragina oraindik handiagoa eta indartsuagoa dela. Edonork ere hizkuntza bat ikas dezan, hizkuntza horrek gizarte baliostasun bat eduki behar du. Hala nolako «euskaltzaletasunak» ezin eutsi dio luzaro euskalduntze prozesuak eskatzen duen iraupenari. Euskal Herriko biztanleek euskara ikas dezaten euskarak balioa behar du, balio izan behar du euskal gizartean. Euskara ikastera «beharturik» egon behar du gizarteak eta hori, neurri handi batetan, botereari dagokio.

Guzti hori jakin ongi dakigunez, ager ditzagun Arabako Koordinakundeak ikusten duen eta nolabait betetzen duen bidea.

Pertsona helduen euskalduntzea eginkizun publikoa da eta, beraz, bere erakundetzea exijitzen du. Ideia hau izan da eta da gure ekintza guztien oinarria eta gidaria. Honek esan nahi du arabar orok duela euskara ikasi eta erabiltzeko eskubidea eta erakunde publikoei dagokiela, ondorioz, eskubide hori aitortu, zaindu eta bultzatzea.

Erizpide eta jokabide hauek ez dira berriak Arabako Koordinakundearentzat, hots, pertsona helduen euskalduntzea Erakunde publikoei dagokiela eta ez pribatuei edo-ta autonomoei. Hori dela-ta, azken Udal Hauteskundeen aurrean, Araban, alderdi eta talde guztiei aurkezturik, PNV, Independentenak (HB), EE, PCE, EMK, LKI, EKA eta PTEk, ondoko bidea publikoki onartu eta bultzatzeko gogo ona adierazi zuten. Hau zen Koordinakundeak proposatzen zuen bidea:

Arabako AEK Diputazio Foralaren «Euskara Zerbitzuan» sartzea.

Zeren Diputazioari bait dagokio

- a) pertsona helduen euskalduntzeko programa prestatu eta bete dadin arduratzea. Bitartean,
- b) Koordinakundearen zerbitzu orokorren gastua bere gain hartzea, hala nola teknikariak, materiale didaktikoa, irakaskuntzarako edo-ta zerbitzuetarako lekuak eskaintzea (edo besterengandik lortzea) eta berauen erabilpena ordaintzea.

Jadanik b) puntua lortu dugu eta a) puntuari dagokionez ere zenbait urrats eman da. Eta Diputazio Foraleko Kultur Batzordearekin harreman estuetan jarraitzen dugu puntu hori osoki lortzearen.

Hau guztiau Arabari dagokionez, noski. Baina ez ditugu ahazten, bestalde, Euskal Herri osoko Koordinakundearekiko harremanak eta beronek, bere osotasunean, irtenbibe publikoa izan dezan saiatu gara batez ere Eusko Kontseiluarekin ukan harremanetan. Barne eztabaidak, Gobernuaren sortzea eta pertsona aldaketak etab. zirela bide lehen proiektuak porrot egin zuela aitortu behar da. Halaz ere, berriro, Labayen kontseilariarekin orain, elkarrizketak hastekotan gara.

K. M. — J. U.

LA AEK (COORDINADORA DE ALFABETIZACION Y EUSKALDUNIZACION) DE ALAVA

LA AEK (COORDINATION POUR L'ALPHABETISATION ET LA BASQUISATION D'ALAVA)

I. La etapa anterior a su formación

Los primeros rayos de esperanza en la revitalización del euskara en Alava, después de la guerra civil, coinciden con el renacimiento de la lucha en toda Euskadi hacia el año 60. En la etapa anterior son de recordar Andoni Urrestarazu, «Umandi», euskaldun-berri de Araya que tuvo que huir a París en 1953, y su discípulo y seguidor, Pelli Presa. En 1954 éste comienza su enseñanza en los primeros niveles. Con estas excepciones, antes del año 60 no hay enseñanza vasca. Maestros y discípulos son militantes de fuerte conciencia política.

La industrialización atrae a Vitoria a numerosos vizcaínos y guipuzcoanos. En la universidad y en los seminarios se vive la preocupación política. De

estos ambientes proceden muchos nombres famosos de la cultura vasca de hoy.

El proceso va cobrando fuerza. A fines de los años 60 se levanta la primera ikastola, «Olabide». Entretanto se multiplican las escuelas vascas para adultos. Pelli Presa, a pesar de la Administración, enseña euskara en la Escuela de Artes y Oficios.

En este ambiente se gesta la conciencia de la importancia y posibilidad de la reuskaldunización de Alava. En 1970 se funda el grupo de maestros «Joan Bta. Gamiz» que funciona al amparo de Manuel Iradier. Años más tarde bajo Euskaltzaindia se organiza otro grupo. Este tendrá corta vida, ya que se asocia con el primero. En efecto, en 1977, se crea la «**Arabako Alfabetatze Euskalduntze Koordinakundea**» o la Coordinadora de Alfabetización y Euskaldunización de Alava, que funcionaba ya en otras partes de Euskal Herria. El grupo tenía 38 miembros.

II. Curso 1979-80: objetivos más importantes

1. Alumnos de Euskalduntzen

Como se puede observar en el cuadro, la mayor parte de los alumnos son de Vitoria. Además la zona de Llodio-Amurrio está integrada en la parte de Vizcaya. El número de alumnos ha ido creciendo sin cesar desde la creación de AEK. En el curso 1979-80 no han aumentado en la misma proporción que los años anteriores. Ello ha posibilitado una mejor enseñanza. Para ello, además, se ha tenido que restringir la matrícula, y prescindir de los niños. Hay 417 maestros de EGB que aprenden euskara. El porcentaje mayor de alumnos pertenece obviamente a los primeros cursos. Pero va subiendo también el alumnado de los últimos cursos. Este dato es esperanzador, ya que lo importante no es cuántos comienzan sino cuántos acaban.

2. Profesorado

Los maestros son 128, 15% más que el pasado año. 42 son nuevos, y en su mayoría proceden de la AEK. Son relativamente muy pocos los que ostentan Títulos B o D de Euskaltzaindia. Pero se está trabajando en este sentido.

3. El presupuesto

El déficit del curso 79-80 fue de 4.505.500, del que se ha hecho cargo la Diputación. El ayuntamiento presta los locales a AEK y financia su mantenimiento y acomodación, que este curso ha ascendido a 300.000 pesetas.

4. Resultado escaso

Los logros de los esfuerzos de AEK son bastante escasos. La dificultad mayor la constituye el ambiente diglósico que padece el alumno fuera de la clase. Es preciso euskaldunizar los medios de comunicación (radio-televisión, etc.) y los espectáculos (cine, etc.). La euskaldunización nos conduce inevitablemente más allá de la lucha cultural a reivindicaciones de tipo político.

III. Mirando hacia el futuro

1. Normalización

La AEK hizo, al fin del curso pasado, un análisis de los factores que dependen de ella misma y que influyen en la escasez de resultados. Se ha constatado que tanto en el profesorado como en el alumnado resulta una dificultad el querer compaginar la enseñanza o el aprendizaje del euskara con otras actividades de tipo social, sindical, político, etc. Para corregir la situación se ha tomado una medida que puede parecer severa tanto a alumnos

como a profesores: las clases serán 4 cada semana de lunes a jueves; cada clase durará una hora y cuarto. De este modo se pretende quitar el carácter marginal de la euskaldunización, y que se «normalice» la enseñanza del euskara.

2. Profesionalización

La AEK impulsará asimismo la profesionalización de los profesores que ahora enseñan después de sus horas de trabajo normal, con detrimento de la preparación didáctica y de la calidad de la enseñanza.

3. Institucionalización

Los pobres resultados obtenidos en la euskaldunización y alfabetización tienen su causa más importante en el escaso peso social del euskara. La AEK de Alava se ha planteado el problema.

La euskaldunización de los adultos es tarea pública, por lo cual se exige su institucionalización por parte de los poderes públicos. Este es el principio fundamental. La AEK, convencida de ello, en las últimas elecciones municipales presentó una proposición que fue aceptada por la mayoría de los partidos políticos: PNV, Independientes (HB), EE, PCE, EMK, LKI, EKA y PTE. En ella se pedía que se incluyera a AEK en los servicios pro Euskara de la Diputación Foral, que la Diputación preparara un programa de euskaldunización de adultos y que se hiciera cargo de todos los gastos de AEK. De hecho se están cumpliendo algunos de estos objetivos.

Esta institucionalización de AEK debe hacerse a nivel de toda Euskal Herria. Para ello se han venido manteniendo contactos con el Consejo General Vasco y el actual Gobierno Vasco.

1. Etape précédant sa formation

Les premiers rayons d'espoir dans la revitalisation du basque en Alava, après la guerre civile, coïncident avec la renaissance de la lutte dans tout Euskadi vers les années 60. Dans l'étape précédente il faut rappeler Andoni Urrestarazu, «Umandi», euskaldun-berri d'Araya qui fut obligé de s'échapper à Paris en 1953, et son disciple Pelli Presa. En 1954 celui-ci commence à enseigner le basque.

Mis à part ces deux cas, il n'y a pas d'enseignement du basque avant les années 60. Professeurs et disciples sont des militants avec une forte conscience politique.

L'industrialisation amène à Vitoria beaucoup de Biscayens et de Guipuzcoans. A l'université et dans les séminaires on est préoccupé politiquement. C'est de ces milieux que sont issues beaucoup de célébrités de la culture basque actuelle.

Le processus se renforce. A la fin des années 60 est construite la première ikastola «Olabide». Pendant ce temps-là les écoles basques pour adultes se multiplient. Pelli Presa, malgré l'Administration, enseigne le basque à l'Ecole des Arts et Métiers.

La conscience de l'importance et de la possibilité de la rebasquisation d'Alava se forme dans cette ambiance. En 1970 est créé le groupe d'enseignants «Joan BTA. Gamiz» qui fonctionne sous la protection de Manuel Iradier. Quelques années plus tard, un autre groupe se forme sous la tutelle d'Euskaltzaindia. Il s'associera vite au premier groupe.

En effet, en 1977, est créée «Arabako Alfabetatze Euskalduntze Koordinakundea» c'est à dire, le groupe de coordination pour l'alphabétisation et la basquisation d'Alava, qui fonctionnait déjà dans d'autres parties du Pays Basque. Le groupe était composé de 38 membres.

II. Année 1979-80: objectifs les plus importants

1. Les élèves de Euskalduntzen

Comme on peut l'observer dans le tableau, la plupart des élèves sont de Vitoria. De plus la zone de Llodio Amurrio est intégrée à la Biscaye. Le nombre des élèves n'a cessé d'augmenter depuis la création de la AEK. Pendant l'année 1979-80 ce nombre n'augmente pas dans la même proportion. Ceci va permettre un enseignement meilleur, d'autant plus qu'on a limité les inscriptions, qui ne concernent plus les enfants. 417 instituteurs de EGB apprennent l'euskara. Le pourcentage le plus fort d'élèves appartient aux premiers cours. Ce fait est encourageant, car ce qui est important, ce n'est pas le nombre de ceux qui commencent, mais plutôt celui de ceux qui achèvent.

2. Le professorat

Il y a 128 enseignants, 15% de plus que l'année précédente. 42 sont nouveaux, et ils sont issus, pour la plupart, de la AEK. Peu d'entre eux possèdent cependant les diplômes B ou D d'Euskaltzaindia. Mais on travaille à cette fin.

3. Le budget

Le déficit de l'année 79-80 a été de 4.505.500 pesetas. Il a été pris en charge par la «Diputación». La mairie prête les locaux à l'AEK et finance l'entretien et l'aménagement, dont les frais se sont élevés, cette année, à 300.000 pesetas.

4. Résultat limité

Les résultats des efforts de la AEK sont assez limités. La principale difficulté consiste dans l'ambiance diglossique que subit l'élève hors de classe. Il faut basquiser les média (radio, télévision, etc.) et les spectacles (cinéma, etc.). Le phénomène de basquisation nous mène, au-delà de la lutte culturelle, à des revendications de type politique.

III. L'Avenir

1. La normalisation

La AEK a fait, à la fin de l'année précédente, une analyse des facteurs dépendants d'elle-même et qui ont une influence sur la limitation des résultats. On a constaté que aussi bien chez les professeurs comme chez les élèves, il est difficile de vouloir concilier l'enseignement du basque avec d'autres activités de type social, syndical ou politique. Pour corriger cette situation on a pris des mesures qui peuvent paraître sévères aux élèves ou aux professeurs: les cours auront lieu chaque semaine du lundi au jeudi à raison d'une heure un quart. On prétend ainsi enlever le caractère marginal de la basquisation, et «normaliser» l'enseignement du basque.

2. La professionnalisation

La AEK va encourager également la professionnalisation des professeurs qui enseignent maintenant après leurs heures de travail, au détriment de la préparation et de la qualité de l'enseignement.

3. L'institutionnalisation

Les maigres résultats obtenus dans la basquisation et l'alphabétisation ont

leur cause la plus importante dans le faible poids social de l'euskara. La AEK d'Alava est consciente de ce problème.

La basquisation des adultes est une tâche publique, qui exige son institutionnalisation de la part des pouvoirs publics. Voilà le principe fondamental. La AEK convaincue de cela a présenté, lors des dernières élections municipales, une proposition qui a été acceptée par la majorité des partis politiques: PNV, Indépendants (HB), EE, PCE, EMK, LKI, EKA, et PTE. Cette proposition demandait qu'on inclue la AEK dans les services proEuskara de la «Diputación» forale, que la «Diputación» prépare un programme de basquisation des adultes, et qu'elle prenne en charge tous les frais de l'AEK. Quelques uns de ces objectifs sont réalisés de nos jours.

Cette institutionnalisation de l'AEK doit se faire au niveau de tout le Pays Basque. Pour cela on a pris contact avec le Conseil Général Basque, puis le Gouvernement Basque.

Arabako euskal idazleak

Isidor Baztarrika

Arabako euskal kulturaren barrutian leku berezia zor zaie bertako euskal idazleei. Askok ahaztu egiten du Araban euskarak eta euskal kulturak, Gipuzkoan, Bizkaian eta beste euskal herrietan bezala, baduela historia luze bat. Arabak izan ditu noski euskal idazleak eta horiek ditugu bertako euskararen fruitu eta lekuko onenak, baina zoritxarrez ez dira nahiko ezagunak, ez Araban bertan eta ez kanpoan. Gaurko literatur liburuei begiratu bat eman besterik ez dago, arabar idazle gutxi aipatzen dutela ikusteko, eta gutxi horiek ere ez daude behar hainbat aztertuak.

Egia da Arabako euskal idazleen etorria eta ekarria ez dela izan Gipuzkoako, Bizkaiko eta Lapurdiko idazleena bezain aberats eta oparoa. Baina hortik inork ez dezala uste eta atera Arabak ez duela bertako euskal idazle eta euskaltzaleen historia eta bilduma itxurazkorik.

Euskal literatur gaitan hain trebea den aita Villasantek, Euskaltzaindiaren Aramaioko batzarre agerian (1971), zuzen eta jatorki esan zuen honako hau:

«Euskal idazleak —nahiz olerkari, nahiz teatrogile, nahiz prosistak— eman dizkio Arabak ama euskerari, bai joandako mendeetan eta bai gure egunetan ere. Juan Bautista Gamiz, L. Latierro, Barrutia, Ulibarri Galindez, Jauregi karmeldarra, Olabide jesuita, ta abar. Ez. Euskera ez da arrotza Araban. Bere berea, etxekoa du Arabak gure mintzaira. Gaur ere euskaltzaletasunean arabarrak ez dira azkenengoak. Badakigu arabar asko saiatzen dela euskera ikasten» (ikus *Euskera* 1972, 155).

Aita Villasantek hitzaldi horretan Arabako euskal idazle ospetsuenetatik zenbait aipatzen ditu, baina ez denak. Badira bai gehiago. Eta lantxo honetan nik, Aita Villasantek hor adierazitako historia eta zerrenda jarraitu eta osatu nahi dut. Badakit ez dela lan erraza, izen eta datu asko biltzeko bait dago oraindik eta ikerketa asko egiteko. Baina ordua da bilduma bat osatzeko eta lan honi ekingo diot, idazle bakoitzaren berri labur emanaz eta balioa ere zerbait adieraziz. Saio honetan, beraz, kritikalarri lana baino areago biltzaile lana egingo dut. Erdieginik dagoen bilketa hori oinarrizkoa dela uste bait dut bestelako lan askotarako.

Nik ez dakit hemen azalduko diren izen denek Euskal Herriko euskal idazleen historia zehatz batean agertzea merezi dutenik, baina Arabakoan behintzat bai, horiek bait ditugu Arabako euskararen lekuko eta sustatzaile gartsuenak.

1. XVII. eta XVIII. mendeak. Hiru idazle ospetsu

Mendeotan hiru idazle ezagutzen ditugu. Eta literatur liburu denek aipatzen dituzte. Horietatik bat, Pedro I. Barrutia, *Euskal Idazleak*, gaur liburuan Bizkaiko sailean ageri da eta ez Arabakoan (ikus 185. or.). Banaka azalduko ditut eta laburki:

—*Pedro Inazio Barrutia Basagoitia* (1682-1759). Aramaioko Ibarra jaioa. Arrasateko eskribau izan zen urte askotan. Honi zor diogu lehenengo euskal antzerkia: *Gabonetako Ikuskizuna -Acto para la Nochebuena*. Erdi Aroko eliz teatroaren bidetik egina dirudi eta badu ere zer-ikusirik euskal Pastoral, Gabonsari eta horrelakoekin. Gaur kritikoek antzerki honen orijinaltasuna

eta literatur balioak azpimarratzen dituzte. Barrutiaren beste lanen berririk ez dugu. Datorren urtean (1982), Barrutiaren jaiotzaren 3. mendeurrena ospatuko dugunez, aukera ederra euskaltzaleontzat bere lana hobeto aztertu eta ezaguterazteko.

—*Joan Bautista Gamiz Ruiz de Oteo* (1696-1773). Jatorriz Sabandokoa eta euskalduna. Jesulagun egin zen eta Iruñean bizi. Erdaraz egin ohi zituen olerkiak, eta noizbait hasi zen euskaraz ere idazten. Olerkaria dugu eta badu irudimen eta grazia. Sei olerki utzi dizkigu euskaraz: *Euscaraz gaiztoetan*; *Dabilcenchoac*; *Onecochoa*, e.a. Gamiz Arabako mendi aldeko euskalkiaren lekuko interesgarria da. Beraren obra osoa laster esku artean izango dugu, Aita J. Goikoetxea-Maizak bildu, aztertu eta inprentara eramana bait du. (ikus Euskera 1974, Sabandon Gamizi egindako omenaldia eta hitzaldiak).

—*Jose Paulo Ulibarri Galindez* (1775-1847). Okondon jaioa eta jatorriz euskalduna. Gero Abandon (Bizkaian) bizi izan zen eta bertan ezkondu. Albaitaria. Abandoko herriaren izenean sarritan parte hartu zuen Gernikako batzarretan. Euskararen eta euskal eskolen alde gogor lan egin zuen. Beraren euskal lanetatik hauek ezagutzen ditugu: *Egunari eusquerazcoa*, Bilbao 1815; *Gabon kantak*; eta baitipat *Gutunliburua*, beraren lan nagusia, gutun, olerki eta bestelako lanez osatua. Arabako Diputazioak egin zuen eskuizkribu honen facsimil gisako argitalpena (Gasteiz 1975). Aita Lino Okesolok sakon aztertu du Ulibarriren lana (ikus facsimil-argitalpen horren sarreran), baina oraindik ez da nahiko ezaguna, eta beraren idatziak ere argitalpen berri eta argiago bat merezi lukete.

—Badira ere diotenak *Andres Baratciart* (1738-1826) familiaz lapurtarra eta Lapurdiko idazle trebea, *Meditazione ttipiak* liburuaren egilea, Araban jaioa dela (ikus Juan de A. Bidaurreta, «Vida vasca» 1967, 37).

Aita L. Akesoloren iritziz, *Guia de Colmeneros edo Erle gobernatzalleen guidariya* (Iruñean 1827) liburuaren egilea arabarra da, *Aita Joaquin de Santa Barbara*, Barriobustoko semea. Eta nahiz bera ez izan liburuaren euskaratzailea, argi ikusten da behintzat euskaltzalea zela, euskaraz eta erdaraz argitaratu bait zuen.

2. XIX. mendea. Euskal pizkundera

Mende honen azkenaldian egiazko pizkunde bat gertatu zen euskal kulturari eta literaturari. Euskal idazle asko sortu zen Euskal Herrian eta Araba aldean ere bai sail polita. Hona hemen nik aurkitu ditudanak:

—*Serafin Askasubi Inurritegi* (1864-1940). Legution (Villareal de Alava) jaio eta bertako apaiz Bikari izan zen. Julian Apraizek Cervantesen omenez argitaratutako liburuan dio Askasubi Jaunak Arabako euskalkira Don Quijoteran 43. atalaren azken zatia itzuli zuela. (ikus J. Apraiz, Donkituera umill euskalduna Cervantes-eri opatua... Vitorijan 1905). Eta liburu horretan bertan dator zati hori.

—*Erraimun Olabide Karrera* (1869-1942). Hau da behar bada Arabako euskal idazlerik ezagunena. Gasteizen jaio zen eta gurasoak gipuzkoarrak eta euskaldunak zituen. Jesulagun egin zen. Euskaldunberria, euskal langile bizkorra, euskaltzaina, itzultzaile trebea. Lau bost liburu argitaratu ditu eta horietan nagusi *Itun Zar eta Berria*, Bilbao 1958. Garbizalea izan zen, baina helburu bikaina zuen, alegia, euskara maila zientifikora, kulturaren goimailetara, jasotzea.

—*Federiko Belaustegigoitia Landaluze* (1876-1947). Aita Onoindiak bizkaitar idazleen artean aipatzen du, nahiz Laudion jaioa dela esan. Euskaldunberria. Filosofia eta Legetza karrera egin zuen. Durangon bizi izan zen eta bertan ezkondu. Euskal irakaslea, abertzale eta euskaltzale gartsua, euskaltzain laguntzailea. Asko idatzi zuen euskaraz eta erdaraz. Hona euskal lan batzuk: *Euskerazko ikasbide erraza*, Bilbao 1912; *Euskerazko batasunatzaz*, «Euskera» 1922; *Euskerazko eskolak*, Bilbao 1922...

Endriko Knörrek Euskaltzaindirako sarrera-hitzaldia arabar idazle honi buruz egin zuen, datu interesgarri asko emanez eta bere lan guztiak liburu batean argitaratzeko asmoa agertuz (ikus Euskera 1978).

—*Gabriel Jauregi Uribarren* (1895-1945). Aramaioko Etxaguen auzoan jaioa. Aita karmeldara eta Gasteizko komentuan gazteen irakaslea. Bi liburu eder argitaratu eman zituen: *Pisia*, Bermeo 1935; eta *Kimia*, Bermeo 1936. Bazuen beste bat ere inpre-

tarako prestaturik *Jakindia* (Ciencias naturales). Eta beste lan asko aldizkarietan, batez ere, «Karmengo Argia»n. Olabide bezala, idazle hau Euskal pizkundearen fruitu eta langile bizkor dugu, eta hura bezala garbizalea. Txalogarria da benetan teknika arloko euskal gaietan egin duen ekinaldia (ikus Patxi Uribarrenen iritzia, Euskera 1972, 161).

—*Odon Apraiz Buesa* (1896 —). Gasteizen jaio zen. Filosofi-Letretan doktoratua egin zuen, historia arloan. Irakasle eta katedraduna leku askotan. Euskaldunberria, euskal idazlea eta orain euskaltzain ohorezkoa. Asko idatzi du erdaraz euskal kultur gaiez. Aipagarria da liburu hau: *El vascuence en Vitoria y Alava en la última centuria (1850-1950)*, Vitoria, 1976. Euskarazko lanetatik hona hemen batzuk: *Euskal tokizentza erdel-Errian* (Boletín S.E.V. 1919, 4); *Euskaldunak: Arabarren izenian...* (Boletín S.E.V. 1929, 3); *Euskal-olertiyaren berezikai bat Izadiyari deya maitasunezko olerki-asikeran* (Homenaje a Carmelo de Etxegaray, 1923); *Izukantza Europan ziar...* (Cinco 1934, 1)... 1976. urtean Euskaltzaindiak omenaldi bat egin zion Odon Apraizi Gasteizen. Batzarre horretako txostenak «Euskera 1977» aldizkarian argitaratu ziren. Odonen Bibliografia osoagoa, berriz, laster aterako da Omenaldi-liburu batean.

—*Jose Jauregi Uribarren* (1897 —). Gabriel Jauregiren anaia eta hura bezala Aramaion sortua eta karmeldarra. Poliki idatzi du «Karmengo Argia», «Euzkadi», eta «Karmel» aldizkarietan. Badu ere eginik lan bat: *Euskal Aditza*.

—*Luis Latierro* (—). Aita Villasantek Arabako idazleen artean sartzen du, hasieran ikusi dugunez. Ez du inork ematen ez non jaio zen eta ez noiz. «Euskal Herria»n idatzi zituen zenbait olerki 1912tik 1917ra. Adibidez: *Esker-gabia*; *Malko bat*; *Zorionekua*; *Petrikilo Jauna eta zapatagilea...* (ikus Onaindia, M.E.O.E. 413. or.; eta J. Bilbao, Bibliografia V, 8).

—*Jose Palacio Saenz de Viteri* (—). Legution jaioa, legegizona eta Filosofi-Letren karrera duena. Cervanteszale famatua, Don Quijote euskaratzen ari omen zen hil zenean. Baina eskuizkribua ez da inon ageri. Hori hala bada, bera dugu Don Quijotereren lehen euskaratzailea. Bada ere honen ahaide bat *Alberto Palacio Elissague*, Don Quijotereren atal bat euskarara itzuli zuena.

(Ikus *Palacio* bi hauetaz N. de Cortazar-ek, «Cien autores vascos» liburuan ematen dituen berriak).

—*Aipatzekoak dira ere mende honetan:*

Juan Maria Eguren (— 1880). Gasteiztarra eta irakaslea. Hiru liburu argitaratu zituen euskaraz eta erdaraz. Lehenengoa: *Método práctico para enseñar el castellano en las Escuelas vascongadas*, Vitoria 1867. (Ikus J. Bilbao, Bibliografía III, 94).

Leandro Jauregi Altuna (1872-1951). Aramaiotarra, karmeldarra, hitzaldi idazle eta hizlari trebea.

Rafael Eriz Lasagabaster (1874 —). Barajuenen jaioa. Apaiza. Euskaraz eskola ematen zuen Aramaion bertan eta idatzi ere lantxo batzuk idatzi zituen.

Roman Jauregi Urizar (1893 —). Aramaioko Ibarra jaioa. Apaiza. *Umeen laguna* liburu bizkaieratu zuen. Eta aldizkari batzuetan kolaboratu ere bai, adibidez, «Euskal Esnalea»n, «Jaungoiko-zale»n...

3. XX. mendea. Gaurko idazleak

Gaurko idazleak diot, oraindik denak bizi eta lanean ari direlako. Hauek ditugu Araban gaurko euskal pizkunde eta mugimendiaren aurrelari eta animatzaile gartsuenak.

—*Juan Ibabe Iriondo* (1901-1980). Aramaioko Uribarrin jaio zen mundura. Frantziskotarra. Bizkaian bizi izan da gehienik. Hizlari eta idazlea. «Euzko Gogo», «Goiz-Argi», «Zeruko Argia», eta «Anaitasuna» aldizkarietan idatzi zuen.

—*Andoni Urrestarazu Landazabal «Umandi»* (1902 —). Ararian jaioa. Euskaldunberria. Euskal irakaslea Gasteizen bertan, gerra ondoko urte ilun haietan 1942tik aurrera. Gero erbeste urteak. Aldizkari askotan idatzi du euskaraz, ikus, «Eusko-Deya», «Euzko Gogo», «Goiz-Argi», «Euskera», «Irazkintza» (ikastoletarako aldizkaria)... Bere liburuetan ezagunena hau da: *Gramática vasca*, Zarautz 1955, hiru argitalpen izan dituena. Badu beste liburu sail bat ere, aldiribidez: *Euskal betekizunak*, Gasteiz 1977... Euskaltzale bero eta langilea dugu Umandi. Eta euskaltzain laguntzailea.

—*Andoni Agirrezabal Armentia* (1913 —). Abandon (Bizkaian) jaioa, baina aitamak arabarrak eta txikitari Gasteiza etorria. Gizon ezkondua eta langilea. Euskaldunberria. Eta gaur euskal irakaslea. Aldizkari askotan idatzi du euskaraz: «Euzko Gogoa», «Zeruko Argia», «Estibaliz», «Goiz-Argi», «Txistulari», «Euzkadi»n... Bertso, abesti eta olerki asko egin du eta gehienak argitaragabe ditu. (Ikus, J. San Martin, Escritores euskéricos, Apéndice 13).

—*Josu Egea Otxoa-Angiozar* (1913 —). Mendotzan sortua eta Gasteizen bizi dena. Ama gipuzkoarra eta euskalduna zuen eta andrea ere euskalduna du. Filosofi-Letretan lizentziatua eta orain irakaslea. Baitipat hizkuntzak irakasten ditu eta euskara ere bai. Euskaraz idatzi du «Zeruko Argia», «Goiz-Argi», «Príncipe de Viana», «Estibaliz», eta «Deia» aldizkari eta egunkarietan. Liburu bat atera du arabar Samaniegoren *Fábulas* euskaratuz eta bertsoan emanez: *Felix Maria Samaniego'ren Alegiak*, Gasteiz 1979. Liburua euskaraz eta erdaraz dago eta ikastoletako haurrentzat oso egokia da. Euskal lanetan gogoz dihardu Josu Egeak.

—*Pedro Pujana Agirregabiria* (1915 —). Olaetako semea eta Bizkaiko Morgan apaiz eta bikari dagoena. Zenbait aldizkaritan idatzi du euskaraz, ikus «Zeruko Argia»... Liburu bat argitara eman du: *Euskal-Aditza. Bizkaiera*. Flexiones del verbo vasco vizcaíno, Bilbao 1970. inprentara eramanberria du beste bat: *Bizkaiko Forua* euskaratua.

—*Emiliano Ozaeta Romero* (1942 —). Obekurin (Trebino-Araba) jaio zen. Estibalizko beneditarra eta apaiza. Euskaldunberria. Euskaraz idatzi du «Jaunaren Deia» eta «Gasteiz» aldizkarietan. Teologi lizentziaturako tesia euskaraz egin zuen Gasteizko Fakultatean: *Juan Bautista Agirre. Kristau Ikasbidearen euskal irakasle*, 1973. Zenbait liburutan kolaboratu du: *Euskal Herriko Abestiak. Canciones de Euskal Herria*, Adarrakoak taldea (Gasteiz 1980) liburuan euskaratze lana berea da; *Benito Santua. Bizitza eta Erregela* (Lazkao 1980) liburuan lan hauen egile da: «Lekai-deak Euskalerrian kondairan zear». «Euskalerriko zenbait leku lekai-de bizitzarekin zerikusia dutenak». «Beneditar familia gaur mundu zabalean». Badu beste lan bat ere «Euskal Herriko lekai-de elkartuen bizitza Erdi Haroan», Villa Gentzak laster liburu batean argitaratuko duena.

—*Patxi Uribarren Leturiaga* (1942 —). Aramaioko semea. Karmeldarra eta Bilbon bizi da. Teologian eta Filosofi-Letretan, Linguistika arloan, lizentziatua. Euskaltzain laguntzailea. Euskal aldizkarietan asko idatzi du: «Gogoz», «Zeruko Argia», «Anaitasuna», «Euskera» eta «Karmel»en. Poesiazko lehen sariak ere irabazi ditu Bizkaiko Lore Jokoetan (1968) eta Iruñekoetan (1969). Bere lan bat, *Hegatsez* (Zarautz 1971) liburuan argitaratu zuten: «Gazteria bultzaka». Inprentara eramana du Linguistikako bere tesia, euskaraz egina: *Aramaioko toponimia*.

—*Endrike Knörr Borrás* (1947 —). Tarragonan jaio zen, baina aita arabarra izanik txikitari etorri zen Gasteiza. Euskaldunberria. Euskal irakaslea 1970etik aurrera. Ezkondua eta Gasteizko Filosofi-Letren Fakultatean irakaslea orain. Euskaltzain osoa (1977), Araba aldetik bakarra. Artikulu eta lan asko atara ditu «Zeruko Argia», «Anaitasuna», «Enbata», «Fontes», «JAKIN», «Deia», «Euskera» aldizkarietan. Bi liburu txiki argitaratu ditu «Ikastola liburutegia»ko sortan: *Jose Paulo Ulibarri* eta *Gasteiz*, Daniel Ibargoiti izenorde duela. *Alava abiarta*. *Araba zabaldua* (Vitoria 1979) liburuan kolaboratu du euskal textua eginez. Bere tesia *Harrieten Hiztegia*-ri buruz egiten ari da.

—*Gorka Knörr Borrás* (1950 —). Endrike Knörren anaia, eta hura bezala Tarragonan jaioa eta arabarra. Euskaldunberria. Euskal kantaria, Euskal Herrian oso ezaguna. Bost diska atara ditu eta seigarrena bidean. Diska horietako euskal hitzak asko berak asmatuak ditu, adibidez, *Araba oi Araba*, *Trebino*, *Nik nahi dudana*, *Arabatik etorri...* Euskal aldizkarietan ere sarritan idatzi du, «Zeruko Argia», «JAKIN», «Garaia», «Deia»n.

—*Beste askok ere* merezi lukete hemen aipatzea, gaurko euskal mugimenduaren eragile eta euskal idazle direlako, baina besterik ezinean multzoan emango ditut: Peli Presa, Peli Martin, Luis Mari Sanchez, Andoni Unzueta, Leon Aranguren, Florenzio Unzueta, Karlos Kaballero, Xabier Knörr, Gontzal Fontaneda; Eduardo Gz. Matauko, Aingeru Ibisate, Aingeru Ros, Jon Kortabarria, Jose Inazio Oregi, Iñaki Pinedo, Sabin Salaberri...

—Juan San Martinek *Escritores euskéricos* liburuan (45orr.) beste arabar euskal idazle bat aipatzen du: *Jose Maria Azkarraga*. Hau, nahiz Erreterian jaio, eta ez Aramaion, 1916. urtean, ara-

barra da noski aítaren aldetik. Euskaldunberria zen, baina ez dut uste euskaraz ezer idatzi zuenik. Erdaraz bai.

—Ez dut lantxo hau bukatu nahi Arabako beste bi idazle talde aipatu gabe, hauek zer-ikusi haundia izan bait dute hemengo euskal kulturarekin. Zoritxarrez ez ditzaket aipatu besterik egin. Lehenik, Arabako erdal idazle asko, euskaltzale izanik, euskararen eta euskal kulturaren alde len egin dutenak, adibidez, Landazuri, Samaniego, Fermin Herran, F. Baraibar, Angel Apraiz, J. Olabarria, Gerardo Lopez de Guereñu, Jose Antonio Gonzalez Salazar... Eta ondoren, Araban bizirik, beste euskal herrietako diren euskal idazleak, esaterako: Etxenike, Azpitarte, Eleizalde, Barandiaran, Lekuona, Pedro Anitua, I. Oñatibia, Eusebio Osa, Manu Ruiz Urrestarazu, I. Baztarrika, Kepa Enbeita, eta orain Gasteizko Fakultatean euskal Filologiako irakasle direnak, Koldo Mitxelena buru dela.

I. B.

LOS ESCRITORES VASCOS DE ALAVA LES ECRIVAINS BASQUES D'ALAVA

La aportación de los escritores vascos de Alava al movimiento y cultivo del euskara y de la literatura vasca en Euskal Herria ha sido importante y constante estos últimos siglos. Alava tiene sus escritores vascos, que no son suficientemente conocidos. El objetivo principal de este ensayo es presentar una relación e historia lo más completa posible de los mismos.

En los siglos XVII y XVIII son conocidos Pedro I. Barrantia, autor del primer teatro vasco **Gabonetako Ikuskizuna**; el poeta Juan B. Gamiz; y José Pablo Ulibarri, el gran promotor de la escuela vasca.

En el siglo XIX el renacimiento vasco aparece en Alava. Destacan Raimundo Olabide el traductor de la Biblia, Federico Belaustegigoitia, Gabriel Jáuregui, Odon Apraiz, José Palacio primer traductor de D. Quijote al euskara.

Entre los escritores de hoy, por citar a algunos, señalo a Andoni Urrestarazu, Josu Egea, Patxi Uribarren, Emiliano Ozaeta, Enrique Knörr y Gorka Knörr. Hoy, gracias a estos escritores vascos alaveses, y que viven en Alava, y gracias a todo el movimiento cultural pro euskara que existe en Vitoria y en la Provincia, cabe esperar una verdadera recuperación de la lengua de nuestros mayores y un resurgir de centros de animación cultural.

L'apport des écrivains basques d'Alava au mouvement et culture du basque et de la littérature basque en Euskal Herria a été important et constant ces derniers siècles. Alava possède ses écrivains basques insuffisamment connus. On va présenter ici une relation et histoire la plus complète possible de ces écrivains.

Aux XVIIe et XVIIIe siècles on connaît Pedro I. Barrutia, auteur du premier théâtre basque Gabonetako Ikuskizuna; le poète Juan B. Gamiz, et José Pablo Ulibarri, le grand promoteur de l'école basque.

Au XIXe siècle la renaissance basque a lieu aussi en Alava. On remarque Raimundo Olabide, traducteur de la Bible, Federico Belaustegigoitia, Gabriel Jauregi, Odón Apraiz, José Palacio, premier traducteur du Don Quichotte.

Parmi les écrivains d'aujourd'hui, on peut citer Andoni Urrestarazu, Josu Egea, Patxi Uribarren, Emiliano Ozaeta, Enrique Knörr, et Gorka Knörr. Grâce à ces écrivains basques alavais, et qui habitent en Alava, grâce à tout le mouvement culturel pro-euskara qui existe à Vitoria et dans la province, on peut espérer une véritable récupération de la langue de nos ancêtres et un renouveau des centres d'animation culturelle.

Arabako historia politikoaz zenbait xehetasun

Iñaki Pinedo

Arabako historiari buruz ohar hauek idazterakoan, elementu berezienak ditut batez ere gogoan. Euskal Herriko historiaren azken aldiak, mende honen hasieratik gaurregun bitartekoak, alegia, aztertzen ditugunean, ez ditugu kontutan hartzen probintzi bakoitzaren ezaugarri bereziak. Hori horrela, hau gertatzen da, Bizkaian industrializazio eta prozesu politikoaren artean eman diren harremanak ondo ezagutzen ditugula azterketa hori bera sarritan proiektatzen dugularik Euskal Herriko gainerako eskualdeetara ere.

Berezko da horrela izatea, zeren Bizkaia izan delarik industriak ezagutu duen prozesuaren aitzindari, hantxe eman bait dira gure herriaren korronte politiko funtsezkoak, hantxe ezagutu dute hazkunde nabarmenena. Horregatik, hain zuzen, berriro diot, bidezko eta jokabide zuzena deritzo gure herriaren historio politiko kontemporaneo bat egin nahi bada Bizkaian ezagutu den prozesu hori sustraitik aztertzea, hantxe aurkituko bait dugu politikak hartu dituen joera guztien abiapuntua (oligarkiarena dela, nazionalismoarena dela nahiz sozia-

lismoarena); hauek emango digute argia gure mende honetan Euskadik bizi izan duen historia politikoa zehazki ezagun dezagun.

Halaz ere, ikusi beharrekoa da nolatan ematen diren elementu berezgarri horiek, Ifarraldeari gagozkolarik bidezkoak, noski, bi estaduren arteko mugak aldabanatzen bait gaitu, baina Nafarroan ere ikusten direnak bait dira, eta herrialde hauxe, hain zuzen, desbinkulatu nahi da erreforma politiko baten bidez; baina, Araba, Gipuzkoa eta Bizkaian ere ematen dira ezaugarri horiek, handiagoak nahiz txikiagoak, baina ikertu beharrekoak hauek ere.

Jakina, kontu handia izango dugu prozesu guztia bere osotasunean ez aztertzeke okerrean ez gaitezen erori, funtse funtsean formazio soziala bait da, prozesu bakarrari lotua, Hegoaldeari gagozkolarik bederen, eta bere osotasunean denekiko proiektu sozial bati binkulaturik dagoena.

Arabari gagozkolarik, esan dugun oinarri harturik, gure historiaren azken aldian finkatuko dut arreta, gertakizun historiko bereziak eman bait dira, dela 36ko Gerratean probintziako gehien-goak hartu zuen jarrera, dela hauteskundeetako portaera, dela joera politikoen eboluzioa, etc. Sailkapena behar dutenak, noski.

I. 1900etik 1936ra

Arabako historiaren inguru idatzi duten autore gehienek beti azpimarratu izan dute arabar jendea trankila, patxarazalea eta politikaren istiluetatik aldentuta bizi dela.

Pio Barojak berak «Pais Vasco» liburuan anekdota hau idatzi zuen, 1935ean, alegia, harriturik geratu zela Gasteizko hiritar batzu, Errepublikaren eguna ospatu zenean «Internacionala» abesten ikusi zuelako. Beste edozein abesti, herritar kantuak, alegia, ego kiago zitezkeela garaiko Gasteiz horretan dio idazleak. Eta autore hau bezalaxe, Arabako kronista gehienak asper gabe ari zaizkigu beren idazkietan arabarren uestezko patxaratasun hori harrotzen.

Ematen da, noski, ezaantsi hori arabar herriaren portaera historiko politikoan, Estaduan eta Euskal Herrian gertatzen ari ziren arazoetan parte hartu gabe geratzen bait ziren. Iragan urteetara begiratuz, II. Karlistadako guduari, alegia, zera ikusten

da, gerra honek probintziako zatirik handienean eragin txikia izan zuela. Gasteiz liberalen eskuetan zegoen, Ifarraldea eta lautada karlisten mende, eta hegoaldea, berriz, arabar Errioxako indar politikoak zatiturik zeuden. Halaz guztiz, ez zen elkarren artean borroka handirik izan, gerraren azkenera arte. Honezaz gainera, zerbait gehiago ere ikusten da, konstante geografiko politiko bat, behin eta berriro ematen dena: Eskubide nazionalen aldezipen gartsu hura, baldin eta karlismoaren zati batean era horretara har baliteke, behintzat, Ifarretik Hegora goazen bezala motelagoa egiten da.

Bestalde, eta hau ere gure historialariek aztertu beharko dute, Araban garaiko Karlismoaren baitan, joera tradiziozaleak pisu handiagoa du, hiriburuan batez ere, eskubide politikoen aldezipenak aditzera eman lezakeena baino handiagoa. Garrantzi handia izan du honek korrante edo joera politikoek gerokoan izan duten eboluzioaren gainean, esango dugunagatik. Karlismoak ez du inoiz esan nahi izan gure herrian erligioaren edo dinastia baten defentsa huts hutsik, baizik eta funtsean eskubide eta libertate etnikoen marko politiko tradizionalaren aldezipena, historian zehar, arian arian, bide eta joaira desberdinak hartu izan dituelarik. Herrialde honi gagozkolarik, Karlismoaren historia abiapuntu jatorra izan dakiguke Arabako soziologi politikoak 36a bitartean egin duen bidea aztertu ahal izateko.

Mendearen hasieran nazionalismoak Bizkaian eta Gipuzkoan nahiko itzal handia bazuen, baina Araban, Audio eta Amurrio salbu, ozta ozta egin zuen agerpena, zirkulu hertsu batetara mugatua geratzen zelarik. Karlismoa nagusitu zen, eta hautesle gehiengoa izan zuen 1931ra arte. Ez zituen, halaz guztiz, armak hartu nazionalismoaren aurka.

Langileriak, kopuruari gagozkolarik ez bazuen oraindik itzal handiegirik, nahiz eta 1920tik 1930era zenbait enpresa handi indar hartzen ari, ez zuen aurrerakada handirik egin erakunde aldetik gizarte klase mailan. Eta hori arrazoi honegatik, langileri gehiengoa artesau langilez osatua zelako funtsean, nahiz eta jarrerara antikapitalistaren joera batzu agerian egon, aspirazio hauek errepublikanismoz jantzirik bazeuden ere, intelektualen eta erdi burgesiaren zuzendaritzapean. Gauzak horrela izaki, ez dut uste gasteiztarren eta arabarren lainotasun delako hori azaltzeko sustrai

psikologikoetara jo behar dugunik; aitzitik, bi oinarri hauetan bilatu behar dugu:

Bata, Arabako eskualde desberdinetan ematen diren ezaugarri etniko-sozialen kontserbazio eta identifikazioaren ezaugarri bereziak.

Goiago esana dut nolatan Ifarretik Hegoaldera portaera politiko desberdina eman dela. Esan genezake ere desberdintasun hori konstante bat izan dela.

Eta bestea, egitura ekonomikoaren eta gizarte klaseen eboluzioa. Honi esker iraun izan du probintzi guztian eta baita hiriburu bertan ere jauntxokeri egiturak.

Aldi hartako historiaren egitura tankeratu nahi bada, gogoan izan behar dugu Gasteizen militar eta apaiz multzo handia bizi zela, ez alferrik hiri hori elizbarrutiko buru eta kapitania generala zen; baldintzapen horrek, egiaz, pisu handia zuen 20ko hamarkadan Gasteizko egitura sozialaren baitan.

Bi ezaugarri hauek emango diote izaera guztiz berezia Arabak gerokoan desarroilatu zuen prozesu sozio-politikoari, eta zoritxarrez, urte horiek ez dira ongi aztertuak izan oraino, eta ez dago dato gehiegirik haiei buruz.

1. Estatutua zertzen ari Araban.

Arabako Udal gehienek erantzun zioten Bizkaikoek 1931an egindako deiari, Errepublikak proklamatu izan ondorenean, autonomi estatutua eskatu behar izan zenean.

4 Probintzietako diputazioak, Nafarroakoak ordezkarik ofizialik ez zuen bidali, Gasteizen bildu ziren eta herriaren aldetik harrerarik beroena izan zuten, hotz gordinenari ez ezen Gasteizko udalaren oposizioari ere, orduan errepublikano liberalen eskuetan, buruz buru egin behar izan bait zioten. Aldi horretan karlista-tradiziozaleek estatuto bakar bat moldatzen kolaboratu zuten, estatuto hori tresna guztiz egokia bait zitzairen Errepublikaren aurka borroka egiteko. Bienbitartean probintziko PNVtar bazkideek ez zuten aktibitate nabarmenik erakutsi. Honi buruz anekdota bat kondatzen da, alegia, PNVtar batek «Gora Euzkadi Askatuta» oihu egin zuelarik oihu hori garai hartan subertsibotzat jotzen

bait zen, istiluren bat sortu omen zen eta azkenik gartzelara eraman omen zutela.

Baina estatutoa eskuratzeko prozesu horretan tirabira asko eman zen, Hego Euskadiko gainerako probintzietan bezala. Partidu Karlistaren baitan emandako gertakizun batzuren ondorioz, integrista eta tradizionalisten eskuetara etorri zen Partiduaren zuzendaritza. Honela, legez onartua izandako Errepublikari eta PNVren politika autonomizaleari buruz buru zegoen jokabide politikoa ezarri zuten.

Arabako Junta Tradizionalistak lanari gogor ekin zion estatutoaren aurka, linea probintzialista errebindikatuz, eta euskal parlamentu eta gobernuaren aurka zegoena. Estatutoaren proiektu politiko horretatik separatu nahi zuten Araba, horretarako Araban emango zen edonolako plebiszitoan abstentzioa propugnatzuz. Estatutoa boikoteatu nahi zuten horrela, Araba eta Nafarroa zatituz, baina Arabari gagozkioarik frakasatu zuten, ez ordea Nafarroan.

1932ko ekainaren 19an udal hauteskundeetan Udal ordezkarien hautaketak resultadu hau eman zuten:

	<i>Araba</i>	<i>Gipuzkoa</i>	<i>Nafarroa</i>	<i>Bizkaia</i>
Alde	51	84	109	110
Aurka	11	2	123	1
Abst.	15	3	35	6

Tradizionalisten jarrera hori izanik ere, estatuto bakarraren alde izan zen hauteskudeen resultadua, Nafarroan ezik, non eskuindarrek bere azpijokuak egin ahal izan baitzituzten eta zenbait udalatako apoderaduen botoa aldatu ere. Herrialdea berezteko ahaleginak berriro ere eman ziren hurrengo plebiszitoetan.

Nolaz ere proiektu hori hiru probintzietara bakarrik berregokitu behar bait zen, estatutoa aurrera eramateko gestioak urte batez atzeratuak izan ziren. Eta abuztuaren 6an 3 herrialdeetako udalek estatutoaren proiektu berria onartu zuten. Herriak onartu behar zuten eta 1933ko Azaroaren 5ean ospatu zen plebiszitoan gehiengo hertsia batek eman zion baiezkoa. Arabari gagozkioarik

abstentzioaren aldeko kanpaina handi bat eman zen berriro, eta % 41,66 iristen zuelarik oraingoan. Hona resultadoak elkarrekin gonbaratuak:

	<i>Araba</i>		<i>Gipuzkoa</i>		<i>Bizkaia</i>	
Alde	26.015	% 46,40	149.177	% 89,52	236.564	% 88,44
Aurka	6.695	% 11,94	2.592		5.065	

Berriro ere, 1931an gertatu zen bezalaxe, gorteek proiektuak bazterturik utzi zuten. CEDA izan zen, aldi honetan, oztopo gaitzenak ipini zituen.

Arabako botoek eroldaren % 50 ez zutela iritxi aitzaki harturik probintzia estatutoaren markotik kanpora utzi nahi zuten.

Parlamentuan, estatutoaren gainean erabakiak hartzeko izendatu zen batzordean, baziren bazkide batzu, Goikoetxea, Oriol eta Primo de Rivera tartean, estatutoa onartua izango bazen Araba separatua izan zedila eskatzen zutenak.

Jarrera horri zor zaio, bein batetan bederen, probintzi horretan nazionalismoak gorputz har zezan, eta, bide batez, eskuin indar tradizionalari buruz jarrera gogorragoa ager zedin, nahiz eta arartean eragin handiegirik gabe eta jokabide politiko garbirik ez bazuen ere.

Hau dena 36ko hauteskundeetan izan zuen eraginean ikustea garbienik. Hauteskundeak ospatu zirelarik, Arabako PNVk manifestu bat atera zuen iraultzakontrako blokeari zergatik ez zitzaion atxiki justifikatu nahiez. Tradizionalistek hau leporatzen zien, elkartasun hori ez bazen gorputzu, beraien erruagatik izan zela.

Eliza ere borroka politiko honetan bete bete sarturik zebilen eta, jakina, Frente Popular delakoaren guttiz aurkakoa agertu zen. Nahiz eta Arabako eliztarrak iraultzakontrako blokearen aldeko izan, izen hori ematen bait zioten beren propagandan, euskal Elizbarrutiko obispoak, Mujikak alegia, idazki bat zabaldu zuen katoliko gutzietan debekatzen zuelarik frente popularra apoiatzea; halaz ere, argi uzten zuen idazki horretan ez zuela bekaturik egingo, ez exkomunio zigorrean eroriko PNVri

botoa ematen zionak. Tradizionalistek zentzu horretan egin zituzten afirmazioei buruz buru egiten zien horrela.

Ez da honetatik jaso behar inolaz ere, esan izan den bezala, obispoa nazionalista (abertzale) zenik, baizik eta, neure ustetan, haren asmoa katolizismoaren baitan edonolako etendura galeraztea zen arrazoi politikoak zirela eta. Zehatzago mintzatuz, nazionalista eta espainiar tradizionalista artean zegoen etendura konpondu nahi zuen.

Egia esan, 31 urteaz geroztik eginahalak egin zituen obispadua asmo hori betetzearren, urte horretan, han zuzen, nabarmenagoa egin bait zen katolikoaren arteko zatiketa.

Círculo Católico Obrero delakoak, «Asamblea de Cuestiones Sociales de Vitoria» ihardunaldiak eratu zituen 1933an, Uztaileko 10etik 16ra, «Movimientos Obreros Católicos del Estado» mogimenduak koordinatzeko; ELAko ordezkariak ez zuten parte hartu.

Gasteizko Obispadua, elizbarrutiko apaiz batzu medio zirela, Solidarioak sindikato mugimendu barruan korrante katolikotzat hartuak izan zitezen ahaleginak egin zituen; *Movimiento Social Cristiano* delakoak ez zuen horregatik mugimendu sindikal horrekin etenik egin. Talde honek izan zituen interbentzio batzutan batzarkideen arreta bereganatu zuen, bere postura azaldu zuenean hots erregioetako edo estaduko sindikalismoaren arteko eztabaida politikoa zela, eta beraz, ez zuela zer ikusirik elizaren irakaspen sozialarekin.

2. Nazionalismoa eta sozialismoa.

Mendearen hasieran, sortu berria oraindik nazionalismoa, ozta ozta ezaguna zen Araban. Ez zuen gizartean egiazko sustrairik, ez zuen hasiera berorik izan, aitzitik, sektore hauek itzalean bezala zebiltzan oraindik.

Honek ondorengo historia politikoa erarik nabarmenaz markatu zuen. Militarrek Errepublikaren aurka jazartu zirenean, Gasteizko PNVk ez zuen jarrera garbirik hartu eta alderdikide batzuk ejerzitoarekin kolaboratu ere egin zuten. Ez zen gauza berria hori, zeren Primo de Riverak Espainian diktadura ezarri zuenean,

izan bait ziren nazionalista artean diktadorekin kolaboratu zutenak.

36ko Uztailaren 18tik 30era PNVk zenbait komunikatu zabaldu ere zituen alderdikideen artean, kalman eta patxaran egoteko eta borrokan parterik ez hartzeko eskatuz. Komunikatu hauetako batzu mehatxupean idatziak izan omen ziren, baina, esan beharra da, aurrenakoak bederen, ez zirela inoren eraginpean zabalduak izan.

Baina, bestalde, egia da ere herritar indarretan arabar jende asko sartu zela.

Baina Arabako jenderik gehiena jazartuen artean geratu zelarik, probintzi horretan sozialismoa eta nazionalismoa mugimendu hasiberriak, bururik gabe geratu ziren.

II. 36tik GURE EGUNETARA

Ez da gauza zaila Arabako urte horietako historia politikoa, 50. hamarkada bitartekoa, nolakoa izango zen asmatzea; Hegoaldeko gainerako zonetakoarekin gonbara liteke. Gerra ondorenean militante batzuk gartzeletatik atera zirenean, jazarpen mugimendua birrantolatzeari ekin zioten, nahiz eta probintzian gainerako herrialdetan bezalako eraginik ez agertu. Elementu borrokarietak, sozialista eta errepublikanoak, batez ere, erbestean zeuden eta beste asko gartzeletan.

Gerra aurretik nazionalismora hurbildu ziren sektoreak orain bertan behera utzi zuten, probintziko ifarreko zonetan ezik, Amurrio eta Aiala bereziki; hiriburuan 1930 aldera hasi zen ezaguna izaten, nahiz eta Batzokia urte batzu lehenagotik funtzionatzen ari.

Guzti honen arrazoia probintziako eta bereziki hiriburuko, gizarte egituran bertan aurkitu behar dugu. Ideia abertzaleak beste sektoretara (horien artean nekazalgora) bultzatzeko indar eta dinamismo aski izango zukeen burgesia berririk, industrialik nahiz komertzialik, ez zen. Honek, nere ustez, ondoriorik izan zuen, alegia, sektore tradizionalak, nekazalgoak batez ere, lege zaharreko ohituretara begiak itzul zituzaten, tradizionalismorik

hertsiena bizteko erarik egokiena, probintzian nahiko zabalduarik zegoen jauntxokeri egiturak beren eskuetan bait zeuden.

Langileriarri gagozkiolarik, honek antikapitalismo hasiberria idea errepublikazaleen bidez gidatzen zuen, baina oraindik ondo organizatu gabe eta klase konzientziarik gabe. Horrela, probintzi honetan bi ardatz politiko ziren nagusi, errepublikanismoa eta tradizionalismoa. Halaz ere, honek ez du esan nahi joera abertzale nahiz sozialista nabarmenak eman ez zirenik. Auzi hau lehenbait-lehen aztertu beharrekoa da garai hartako lekukorik nagusienak galdu aurretik, ez bait da nahikoa hauteskondeek ematen dituzten datuekin, argigarri bazaizkigu ere, ez bait digute errealitatearen alde bakar bat besterik erakusten horiek eta gizarte hartako azterketa sakon bat egiteko ez biderik egokiena.

Abertzaletasunak langilerian zuen eraginari gagozkiolarik, kontuan izateko da 1933an ELA sindikatora afiliatuak 2.000 zirela Araba guztian eta hauetarik 1.600 Gasteizen bakarrik. Datu hori adierazgarri da, afiliatu hauen abertzaletasun kontzientziaren berotasuna aztertzea bazter uzten dugularik.

Dena dela, ez zen berehalako aldaketarik gertatu gizartean, industrializazio handi baten babesean gerta zitekeen bezala, eta honek ondorio hau izan zuen: sozialismoaren eta aberzaletasunaren sustrai potentzialak aurreko linean jarraitzen du.

Euskadiko gainerako herrialdetan bezalatsu, gerrak aurreko korrante politiko zenbait suntsierazi zituen. Karlistek, gerran karlista bezala agertu arren, ikusi zuten beren idearioa diktadurak ez zuela haintzat hartzen, eta beraz, erakunde politiko bezala desagertu egin ziren. Bestalde, berriz, errepublikazale eta liberalak ere erakunde politiko bezala deseginda geratu ziren. Abertzale, komunista eta sozialistek bakarrik mantendu zuten beren jarraibide politikoa klandestinitatean, nahiz eta erakunde gisa oso ahulak izan gure probintzian.

Hori gutxi ez balitz bezala, 47ko eta 51ko grebek, Gasteizen arrakasta izan bazuten ere, azkenekoak bereziki, antolatu zen resistantzi hasiberriaren desegitea ekarri zuten.

50eko hamarkadak garrantzi handia izan zuen, arrazoï bategatik, bereziki, industrializazio prozesua hasia zelako, eta ondorioz gizarte egiturak berealdiko iraultza ezagutu zuelako:

a) Industri mailan soldatadun sektore indartsu bat sortu zen, borrokan zailduak zeuden langileak atxiki zitzaizkiolarik.

b) Burgesia industrial multzo bat eratu zen, gainerako eskual probintzietako enpresariak lotzen zaizkiolarik.

c) Gasteizen arabar populazioaren konzentrazio trinko bat gertatzen da, probintziari begira hiriburuaren makrozefalia gaitzago egiten delarik.

Elementu guzti hauek garrantzi handikoak izan dira 60ko hamarkadan, eboluzio politikoari Araba lotzea posible egin bait dute.

Ez zuen ezagutuko, noski, Gipuzkoak eta Bizkaiak borrokan izan zuten protagonismorik, baina talde eta borroka moduak indar hartzen ari ziren, eta hauei esker borroka kontzientziaren jabe egin ziren.

Egiteko dago oraindik Arabako hauteskunde prozesuaren azterketa zehatza; alabaina, bada ezaugarri berezi multzo bat, ondoren ikusiko dugun bezala:

a) PNV, HB eta EE alderdiak hauteskundeetan gero eta sendoago atera dira.

b) Alderantziz, alderdi estatalistek atzera egin dute, bai UCDek, bai PSOEk eta bai APek.

c) Hiru urteren buruan hauteskundeetan aldaketa nabarmenak eman dira, eta 19ko martxotik 80kora izandakoetan oso adierazgarria izan da.

d) Ez da gertatu Gipuzkoan eta Bizkaian bezala PNV eta HB alderdietarako bipolarizazio joerarik; UCDeen botoak iraun duelako (nahiz eta % 25etik 11,5era pasatu, beti ere kontuan hartzekoa) eta bestalde, HBren gehitzea EE partiduarenarekin parrera joan da. Halaz guztiz, hauteskunderi gagozkielarik, HB eta EE partiduen artean alde handirik ez dela izan uste dut, PSOE eta PNVtik bereziki datozkien boto radikalentzat.

Egia da, bestalde, hiriguneetan EE partiduak gehitzeko joera izan duela eta aitzitik, langileri hauzoetan HB alderdiak egin du gorakada.

e) Hori dela eta, ez da oraindik ikusten garbi hautesleria ze joera politikora makurtuko den, eta horrek aurrera begira

aldaketa galantak ekar ditzake hauteskunde erresultadotan. Dena dela, hauteskundeen inguruan egin ditzakegun gogoetak aparte, gauzarik nabarmenena, nere iritziz, hau da; funtsezko aspirazio horiek, libertade nazionalak direla nahiz sozialak, ez dira erakunde bezala gauzaten.

Arabak desarrollo politiko bat ezagutu nahi badu behar beharrezko izango da joera guztiak, direla alde batekoak, direla beste-koak, erakunde bezala sustraitu daitezen. Garrantzi handienekoa da Arabaren desarrollo politikorako, bai jokabide batzu bai beste, erakunde sendo baten gainean mugi daitezen. Hori dirudi dela arabar historia politikoaren konstantea; itxaron dezagun arabar jendearen patxaratasun edo ezaantsia, burges historialariek horren gogotik harrotzen duten hori, historiaren joirak berak gezurta dezala.

Euskaratzailea: **Jose Antonio Agirre**

I. P.

APUNTES SOBRE HISTORIA POLITICA DE ALAVA NOTES SUR L'HISTOIRE POLITIQUE D'ALAVA

Este artículo pretende señalar los elementos diferenciales del proceso político en Alava. Normalmente se proyectan sobre toda Euskadi los resultados del análisis de la relación entre la industrialización y el proceso político de Vizcaya. La razón de ello es que Vizcaya ha sido la punta de lanza tanto del proceso industrial como de los partidos políticos dominantes. No se puede, con todo, referirse a las particularidades de cada región sin tener la visión de conjunto.

De 1900 a 1936

La mayor parte de los historiadores y cronistas, al referirse a Alava, hablan de un pueblo «plácido», alejado de las convulsiones políticas que sacudían al Estado español. La segunda guerra carlista no tuvo incidencia mayor casi hasta su fin. Vitoria estaba dominada por los liberales; el norte y la llanada por los carlistas; en el sur las fuerzas estaban muy divididas.

Se constata que la intensidad de la defensa de los derechos nacionales descende según se va de norte a sur. Por su parte el carlismo alavés se preocupa más de la defensa de un marco político tradicional de derechos y libertades étnicas que de cuestiones religiosas y dinásticas.

A principios del siglo el nacionalismo alavés es tímido y restringido a

ciertas zonas. Hasta 1931 es dominante el carlismo. La clase trabajadora numéricamente no es importante; el asalariado es artesanal, y su anticapitalismo adquiere un tinte republicano.

La «placidez» de Alava no deriva de raíces psicológicas. Se debe a que de norte a sur se conservan de forma diferente las características étnico-nacionales y a que la estructura socio-económica permite el mantenimiento de una estructura caciquil. Vitoria, cabeza de diócesis y capitania general, es una ciudad de militares y curas.

La gestación del Estatuto de Alava

Los ayuntamientos alaveses en 1931 apoyaron el Estatuto. El de Vitoria, en manos de republicanos y liberales, se opuso. El PNV no se manifiesta muy activo en esta época. Los carlistas, en un primer momento, se mostraron autonomistas; su finalidad era combatir la república. Más tarde, tomaron una actitud antiautonomista, queriendo separar a Alava del proceso autonómico, y proponiendo una postura abstencionista en las votaciones. En el plebiscito de 1933, la abstención fue de 41,66%. El hecho de que no llegaran al 50% del censo los votos favorables, fue utilizado por CEDA en las Cortes para sus maniobras dilatorias. Ello sirvió para dar más fuego al nacionalismo. En las elecciones de 1936 el PNV no se unió a los tradicionalistas contra el Frente Popular. La Iglesia oficialmente se mostró contraria al Frente; por el contrario justificó la posibilidad de que un católico votara a los nacionalistas. Mateo Múgica no fue nacionalista. Pretendió impedir la división de los católicos nacionalistas y tradicionalistas.

Nacionalismo y socialismo

El nacionalismo, al carecer de base social en la mayor parte de Alava, no tuvo mucha fuerza. Efectivamente, en la estructura social se observa la falta de una burguesía industrial o comercial nueva, que difundiera las ideas nacionalistas. El campesinado, por eso, reaccionó apoyando el tradicionalismo.

La clase obrera, sin organización y sin conciencia de clase, más que anticapitalista es republicana.

Los polos políticos de la provincia son el republicanism y el tradicionalismo. Pero hubo también tendencias importantes nacionalistas y socialistas, que necesitan ser estudiadas urgentemente, antes de que desaparezcan testigos importantes.

La debilidad de nacionalistas y socialistas explica lo ocurrido cuando se produjo el levantamiento militar. El PNV de Vitoria no tomó una postura decidida. Pidió calma y mantenerse al margen de la contienda, a sus afiliados. Los sublevados descabezaron tanto el movimiento nacionalista como el socialista.

Del 36 a hoy

Después de la guerra se intentó organizar la resistencia, pero sin tanto éxito como en otros herrialdes. La guerra supuso la desaparición de liberales, republicanos y de los carlistas que se vieron defraudados en sus expectativas por la dictadura. Sólo nacionalistas, comunistas y socialistas se mantuvieron en la clandestinidad.

La década de los 50 trajo la industrialización que provoca una fuerte transformación social: se consolidan la clase obrera y la pequeña burguesía industrial. Gracias a ello, en la década de los 60, Alava participa de la evolución política general de Euskadi.

En las elecciones se observa un afianzamiento de PNV, HB y EE, mientras que los estatelistas retroceden. En Alava no se detecta la bipolarización de HB y PNV que ha tenido lugar en Guipúzcoa y Vizcaya. El análisis de la evolución de las últimas votaciones hace suponer que el electorado no está asentado en su orientación política. Digno de señalarse es también que las aspiraciones de liberación nacional y de clase no tienen el adecuado respaldo organizativo. De las tendencias que se arraiguen organizativamente dependerá en gran parte el futuro político de Alava.

Cet article se penche sur les différences du processus politique en Alava. En principe, on projette sur tout Euskadi les résultats de l'analyse de la relation entre l'industrialisation et le processus politique de la Biscaye. Parce que la Biscaye a été le fer de lance aussi bien du processus industriel comme des partis politiques dominants. On ne peut, ainsi, se référer aux particularités de chaque région sans avoir une vue d'ensemble.

De 1900 à 1936

La majeure partie des historiens et chroniqueurs lorsqu'ils se réfèrent à la province d'Alava, parlent d'un pays «placide», éloigné des convulsions politiques qui secouaient le reste de l'état espagnol. La deuxième guerre carliste n'eut pratiquement pas de répercussions. Vitoria était dominée par les libéraux; le nord et la plaine par les carlistes; au sud les forces étaient partagées.

On constate que l'intensité de la défense des droits nationaux décroît du nord au sud. De son côté, le carlisme alavais se préoccupe plus de la défense d'un environnement politique traditionnel des droits et libertés ethniques que de questions religieuses et dynastiques.

Au début du siècle, le nationalisme alavais est timide et se réduit à certaines zones. Jusqu'en 1931 le carlisme règne. La classe ouvrière n'est pas importante du point de vue numérique; les travailleurs salariés sont des artisans, et leur anticapitalisme est teinté de républicanisme.

La «placidité» d'Alava ne provient pas de sources psychologiques. Elle provient du fait que du nord au sud on conserve de façon différente les caractéristiques ethnico-nationales et que la structure socio-économique permet le maintien d'une structure de caciques. Vitoria, chef-lieu de diocèse et état-major militaire, est une ville de militaires et de curés.

Genèse du Statut en Alava.

En 1931 les maires d'Alava appuyèrent le Statut. Celle de Vitoria, aux mains des républicains et libéraux, s'y opposa. Le PNB n'est pas très actif à cette époque. Les carlistes, au début, étaient autonomistes; leur fin étant de détruire la république. Plus tard, ils prirent partie contre l'autonomie, voulant séparer la province d'Alava du processus autonome, et proposant une position abstentionniste dans le vote. Lors du plébiscite de 1933, l'abstention fut du 41,66%. Le fait que les votes favorables n'atteignent pas le 50% fut utilisé par la CEDA aux Cortes pour ses manœuvres dilatoires. Ce qui servit à donner plus de vigueur au nationalisme. Lors des élections de 1936 le PNB ne s'allia pas aux traditionalistes contre le Front Populaire. L'Eglise officiellement se déclara contre le Front; au contraire, elle justifia la possibilité qu'un catholique vote pour les nationalistes. Mateo Mugica ne fut pas nationa-

liste. Il prétendait empêcher la division entre les catholiques nationalistes et les traditionnalistes.

Nationalisme et socialisme

Le nationalisme n'ayant pas de base sociale dans la plus grande partie d'Alava, n'avait pas beaucoup de force. En effet, dans la structure sociale on observe le manque d'une bourgeoisie industrielle ou commerciale nouvelle qui diffuserait les idées nationalistes. Pour cette raison, les paysans appuyèrent le traditionalisme.

La classe ouvrière, sans organisation et sans conscience de classe, est républicaine plus qu'anti-capitaliste.

Les pôles politiques de la province sont le républicanisme et le traditionalisme. Il y eut également de fortes tendances nationalistes et socialistes, que l'on devrait analyser avec urgence avant que disparaissent des témoins importants.

La faiblesse des nationalistes et socialistes explique ce qui se passa lors du soulèvement militaire. Le PNB de Vitoria ne prit pas une position ferme. Il demanda le calme et dit à ses affiliés de rester en dehors du conflit. Les insurgés détruisirent le mouvement nationaliste et le mouvement socialiste.

De 1936 à nos jours

Après la guerre on essaya d'organiser la résistance, mais sans le même succès que dans les autres provinces. La guerre fit disparaître les libéraux, les républicains, et les carlistes qui furent trompés dans leurs espoirs par la dictature. Seuls les nationalistes, communistes et socialistes demeurèrent dans la clandestinité.

Les années 50 amènent une industrialisation qui provoque une grande transformation sociale: la classe ouvrière et la petite bourgeoisie se renforcent. Grâce à cela, dans les années 60, Alava prend part à l'évolution politique générale d'Euskadi.

Dans les élections, on remarque une consolidation du PNB, HB et EE, tandis que les partis de l'état reculent. On n'y distingue pas la bipolarisation de HB et PNB que l'on observe au Guipuzcoa ou en Biscaye. L'analyse de l'évolution des derniers votes laisse penser que l'électorat n'est pas fixé dans ses orientations politiques. Il faut signaler aussi que les aspirations de libération nationale et de classe n'ont pas une organisation d'appui appropriée. L'avenir politique d'Alava dépend en grande partie des tendances qui vont s'implanter en organisations.

Bibliografía

Arabari buruzko bibliografía honetan, bi liburu-mota bildu ditu Xabier Palaciosek: Arabari buruzko lan orokorrak, batetik, eta bestetik, berako eskualderen bati buruzkoak. Batean zein bestean, ez dira liburuak oro aipatzen, baizik eta arazo bakoitzean ikerlanen gaurko egoera agertzen dutenak.

I. — LAN OROKORRAK

- ABELLA, Alfonso María: *Las otras especialidades de Alava*, Gasteiz, 1971.
- ALBERTOS, Lourdes María: «Alava prerromana y romana. Estudio lingüístico», in: *Estudios de Arqueología Alavesa*, IV, 1970.
- APRAIZ Y BUESA, Odón de: *El vascuence en Vitoria y Alava en la última centuria (1850-1950)*, Gasteiz, 1976.
- AROSTEGUI, Julio: *El carlismo alavés y la guerra civil de 1870-1876*, Gasteiz, 1970.
- ASKOREN ARTEAN: *Catálogo Monumental de la Diócesis de Vitoria*, I, Gasteiz, 1967; II, Gasteiz, 1968; III, Gasteiz, 1971; IV, Gasteiz, 1975.
- BADIA LACALLE, José: *El concierto económico con Alava y su legislación complementaria*, Bilbao, 1965.
- BARAIBAR, Federico: «Toponimia alavesa», in: *Ateneo*, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75 zenb., 1919.
- BARANDIARAN, José Miguel de: «Investigaciones prehistóricas en la Diócesis de Vitoria», in: *Boletín de la Sociedad de Ciencias Naturales*, XVI, Zaragoza, 1917.

- BARANDIARAN, José Miguel de, FERNANDEZ DE MEDRANO, Domingo, eta APELLANIZ, J. M.: «Excavación del dolmen EL SOTILLO (Laguardia, Alava) y excavaciones del dolmen de SAN MARTIN (Laguardia, Alava)», in: *Boletín de la Institución Sancho el Sabio*, VII, 1964.
- BARANDIARAN, José Miguel eta FERNANDEZ MEDRANO, Domingo: «Excavaciones en Alava», in: *Boletín de la Institución Sancho el Sabio*, II, 1958.
- DUOCASTELL eta beste: *Sociología y Pastoral de una Diócesis*, Gasteiz, 1965.
- ELORZA, Juan Carlos: «Ensayo topográfico de Epigrafía Romana Alavesa», in: *Estudios de Arqueología Alavesa*, II, 1967.
- ELORZA, Juan Carlos: «Epigrafía Cristiana Alavesa», in: *Estudios de Arqueología Alavesa*, IV, 1970.
- GONZALEZ MINGUEZ, César: «Aportación a la historia eclesiástica de Vitoria en la Edad Media», in: *Príncipe de Viana*, 1977.
- LANDAZURI Y ROMARATE, Joaquín José de: *Obras históricas sobre la Provincia de Alava* (4 liburuki), Gasteiz, 1976.
- LOPEZ ADAN, Emilio: «Sobre las bases sociales del carlismo y del nacionalismo vasco en Alava», in: *Saioak*, I, 1977.
- LOPEZ DE GUEREÑU, Gerardo: *Alava, solar de arte y de fe*, Gasteiz, 1972.
- LOPEZ DE GUEREÑU, Gerardo: *Botánica popular alavesa*, Gasteiz, 1975.
- LOPEZ DE GUEREÑU, Gerardo: «Mortuorios o despoblados», in: *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País*, 2, 1958.
- LOPEZ DE GUEREÑU, Gerardo: «Pueblos Alaveses», in: *Boletín de la Institución Sancho el Sabio*, XIII, 1969.
- LLANOS, Armando: «Urbanismo y arquitectura en poblados alaveses de la Edad Media», in: *Estudios de Arqueología Alavesa*, VI, 1974.
- LLANOS, Armando: «Avance al estudio de la Edad de Hierro en Alava», in: *Actas del X Congreso Nacional de Arqueología*, Mahón, 1967.
- LLANOS, Armando eta FERNANDEZ DE MEDRANO, Domingo: «Necrópolis de hoyos de incineración en Alava», in: *Estudios de Arqueología Alavesa*, III, 1968.
- MALUQUER DE MOTES, Juan: «Las comunidades prehistóricas alavesas y sus problemas», in: *Boletín de la Institución Sancho el Sabio*, I, 1957.
- MARTINEZ DIEZ, Gonzalo: «Alava, desarrollo de las villas y Fueros municipales», in: *Revista del Instituto Nacional de Estudios Jurídicos*, Madrid, 1971.
- MARTINEZ DIEZ, Gonzalo: *Alava Medieval*, (2 liburuki), Gasteiz, 1974.

- PALOL, Pedro de: «Los objetos visigóticos de la cueva de los Goros (Huelo Arriba en Alava)», in: *Boletín de la Institución Sancho el Sabio*, 1971.
- PORTILLA, Micaela Josefa: *Torres y Casas fuertes en Alava*, Gasteiz, 1978.
- PORTILLA, Micaela Josefa: «La Cofradía de Arriaga en 1332», in: *Historia del Pueblo Vasco*, Donostia, 1968.
- RAMIREZ DEL POZO, José: *Síntesis geológica de la provincia de Alava*, Gasteiz, 1973.
- SASIA, J. M. de: «En torno al euskera alavés», in: *Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos*, 105 eta 107 zenb.
- SCHOMMER-KNORR: *Araba Zabaldua*, Gasteiz, 1979.
- SUAREZ FERNANDEZ, Luis: *El Canciller Ayala y su tiempo. 1332-1407*, Gasteiz, 1972.
- UBIETO ARTETA, Antonio: «Episcopologio en Alava (Siglos IX-XI)», in: *Hispania Sacra*, 1953.
- UBIETO ARTETA, Antonio: «Un mapa de la Diócesis de Calahorra en 1257», in: *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, XL, 1954.
- VALLESPI, Enrique: «Las investigaciones arqueológicas en la Provincia de Alava», in: *Estudios de Arqueología Alavesa*, I, 1966.
- VALLESPI, Enrique: «Arqueología y arqueólogos alaveses. El momento actual de la investigación arqueológica de la provincia de Alava», in: *Estudios de Arqueología Alavesa*, IV, 1970.
- VILLIMER, Santiago: *Documenta Alavae Latina*, I, Gasteiz, 1977.

II. — ESKUALDE AZTERKETAK

- ANDRES, S. eta beste: *Historia de una ciudad. Vitoria I. El núcleo medieval*, Gasteiz, 1977.
- ARMENTIA MITARTE, F.: *Labastida, Biografía de un pueblo de la Rioja Alavesa*, Gasteiz, 1969.
- BILBAO, J. M. eta FERNANDEZ DE PINEDO, E: «La coyuntura agraria de la Llanada Alavesa y tensiones sociales en la primera mitad del siglo XIX», in: *La cuestión agraria en la España Contemporánea*, Madrid, 1976.
- BILBAO, J. M. eta FERNANDEZ DE PINEDO, E: «La evolución del producto agrícola bruto en la Llanada Alavesa, 1611-1913». Comunicación presentada en las jornadas de Metodología Aplicada a las Ciencias Históricas. Universidad de Santiago de Compostela, 1, 1973.
- ESTAVILLO, Deogracias: *El Condado de Treviño*. Gasteiz, 1980.
- ENCISO, E.: *Laguardía en el siglo XVI*, Gasteiz, 1959.
- GARAY DEL CAMPO, José María: *Laguardía y la Rioja Alavesa*, Gasteiz, 1964.

- GARMENDIA LARRAÑAGA, Juan: *Apuntes etnográficos del Valle de Aramayona*, Gasteiz, 1978.
- IOPEZ DE JUAN ABAD, J. M., CAMPO, A. M., IBARRONDO, I. eta ZARATE, J. A.: «Vitoria, aspectos de su crecimiento urbano», in: *Revista de Estudios Geográficos*, 100. zenb. 1965.
- LOPEZ DE JUAN ABAD, J. M. eta LOPEZ DE LA TORRE, A: *Llodio, crisis y crecimiento*, Gasteiz, 1970.
- OLABARRIA, Julián de: *El Valle de Zuya*, Gasteiz, 1973.
- OCHOA GONZALEZ DE ECHAVARRI, María Josefa: *Estudio geográfico del Valle de Llodio*, Gasteiz, 1965.
- OLLORA, J. M.: *Vitoria y su crecimiento: pasado, presente y futuro*, Gasteiz, 1976.
- PALACIOS, Javier: *Rioja Alavesa*, Donostia, 1978.
- PEREZ DE ARRILUCEA, Diego: *Alava y la Hermandad de Iruriaz*, Gasteiz, 1974.
- RUIZ DE URRESTARAZU, Eugenio: «Los tipos de tiempo en la Llanada Occidental Alavesa», in: *Lurralde*, 1, 1978.

ORAIN ETA HEMEN

GAIK

...HAINBAT ABURU

LIBURUAK

GUTUNAK

Psikologia. Hiztegia

UZEI, 1980, *Psikologia. Hiztegia*, Elkar, 17.242 zm., 805 or.

Durangoko azokan ikusi ahal izan genuen, Fisika, Politika eta KIMIKAKoen ondotik zetorren Psikologi Hiztegia, hiru urtetako lanaren emaitza.

UZEIk argitaratu dituen aurreko hiztegiak bezala, elkar-lanean burutua eta bi atal nagusitan banatua, textua, artikulua alde batetik eta lexikoa bestetik.

Talde-lan honetan, sarreran esaten zaigunez, hiztegiaren prozesua urratsez urrats jarraituaz, hamalau lankidek parte hartu dute Sabin Aiestaran eta Pello Huiziren zuzendaritzapean. Elkar-lan honi esker partaide bakoitzak aukera izan du gai hauei buruz euskaraz idazten trebatuz joateko.

Textuari —aski da liburuari gainbegirada bat botatzea— lexikoari eskaini izan zaizkion orrialde erdiak eman zaizkio, baina, hala ere, aukerak aukera, arreta handiarekin planifikatua dagoela esango nuke; aski da artikulua nagusien zerrenda begiratzea, bertan lau osagai gutxienez ikus ditzakegu:

- a) Psikologiaren historia.
- b) Pertsonaren psikologia, indibiduo den heinean.
- c) Pertsonaren psikologia, gizarte bateko partaide den heinean.
- d) Psikologiaren zientzia laguntzaileak: Psikometria, Estatistika...

Artikulu hauek batazbeste zazpi bat orrialdetako luzera hartzen dutelarik oreka bat gordetzen dute beren artean eta, badijadi, labur bada ere, psikologiaren adar guztiei erantzun nahi dietela.

Badira hiztegiaren barrena artikulua laburragoak kontzepturik nagusienak arakatzan dituztenak, hala nola, *Adimena* edo eta *Erreflexua*, eta hauek baino luzera txikiagoarekin adimen- eta erreflexu-motak. Tartean, ordena alfabetikoa jarraituaz noski, psikologiarekin lotuta dauden izenik ospetsuenen biografiak dakartz.

Lexikoak, berriz, 5.800 hitzetako hitz-zerrendak eskaintzen dizkigu, lau sarrera desberdinez hornituta datorrelarik:

- euskara, gaztelania, frantsesa, ingelesa,
- gaztelania, euskara,
- frantsesa, euskara,
- ingelesa, euskara.

Hitzaurrean esaten zaigunez, bai lexikoan eta bai textuan «mintzaira zientifiko» bat lortu nahi izan da, hots, ezaugarri hauek dituen mintzaira: *laburtasuna*, *zehaztasuna*, eta *uniformetasuna*.

Behin behinekotzat jo duten lan honek ez dirudi eskaxa abiapuntutzat hartzeko, arlo honetan lanean dihardutenei dagokiek kritikak egitea eta euskaraz psikologiaren mintzaira normalizazio batetara eramatea. ■ *Rosa Zufiaur*.

Orixe, Juan Carlos I.a eta Alfonso XIII.a: edo umore beltza Gernikan

Bestetik, ez zitzaidan bereziki jeniala irudituko, ezer aipatu beharrezko konpromezu batetan aurkitu eta inork Orixeren *Euskaldunak* poemako sarrera aipatzea, ezjakinenak ere beti izaten bait du topiko usandu pare bat repertorioan, larrialdian salbatzeko, eta horrelakoxe topiko bat, euskal literaturan, Orixeren zita huraxe dago bilakatuta. Euskal literaturaz tutik ez dakiten «kultoen» errekurtsu topiko obligatua. Euskal literatura guztian ez ote dago Erregearentzat eta momentu historiko hain aparterako textu piska bat orijinalagorik eta egokiagorik, «geroak esan beza herri bat izan zan» hori baino?

Baina, oraindik ezin ulertu dudana, nor izan da, non eta Gernikan, noiz eta solemnitaterik eta kortesiaz jantzi nahi zen liturgia honetan, Errege bisitariak zer euskaraz aipatuko eta Orixek, eta *Euskaldunak* hain zuzen aipatzea, erabaki zuen Monarkiaren etsai maltzurra, ezen ez aholkaria? Irakurri ote du «aholkari» horrek benetan Orixeren poema, lehenengo estrofa-txoak baino letra bat gehiago? Euskaraz ez irakurtzeak ez gaitu harritzen: Oreja eta Fusi izan omen dira Erregearen hitzaldia prestatzen lagundu zutenak. Baina zergatik ez dute gutxienez erdaraz irakurri, erdal itzulpena daukan gure textu gutxietako bat hauxe izanik?

Orixek politikan ez zen asko sartzen. Baina Erregearen hitzaldia Orixek aipatuz irratitik entzun nuenean, bat-batean etorri zitzaidan gogora Joxe Azurmendiren liburua eta han esaten

duena, nola Orixek pare bat aldiz hain zuzen Alfonso XIII. aipatu duen, *Santa Kruz Apaiza*-n lehenengo, beheraxeago Santa Kruzi «Erreaga gora bera —nolanahi ere— berdintsu zitzaiola» esateko, eta Alfonso XIII.aren ilobak Gernikan aipatzeko hautatu den *Euskaldunak* poema horretantxe gero: IX, 294 eta hur. Harria baino harriago, poemara jo nuen, ezin sinesturik. *Euskaldunak* aipatzen Erregea Gernikan?! Eta egia, Azurmendiren liburuan datorren bezalaxe da.

Letari LX. Kantan zati sonatu bat dago, kronistarena, Orixek «gure Erriari egi latz biren esate»ko hartzen duena. Orixeren ustez Euskal mehatxatzen duten hiru munstro izugarrietako bat odolgiroa da, krudelkeria, hilketa, katamotzaren burua eta atzaparrak dituen sugetzarra, sudur zuloak limikatuz.

Komentaristen batzuen ustez munstro hori 36ko gerra izan liteke. Baina datorrena Euskal Herria irenstera. Munstro apokaliptiko bat. Baina horra: munstrotzar apokaliptiko hori gaurko egunean inkarnatzen Orixek ikusten duena Alfonso XIII da, Juan Carlos I.aren aitona, eta ilobak Gernikan aipatu duen *Euskaldunak* horretantxe..

Arrazoia itzulpen espainolaren barruko parentesi artean ematen zaigu: «A estos tres (hiru neba Goñitarrak) los mandó ejecutar el Rey Alfonso en tiempo de Primo de Rivera. Los tres pagaron un asesinato único y hoy en Navarra se cree además, que no fueron ellos». Geroxeago berririo irakurtzen da: «Los tres, que no mataron más que a uno (en Navarra se cree que no fueron ellos), ¡buen pago recibieron!».

Orixek uste duenez hori ez da Erregearen gogorkeria arunt hutsa izan, espreski euskaldunen kontrako krudelkeria baino. Alfonso XIII.ak, esaten du Orixek, euskaldunen aurka Talion legea berpiztu zuen: «Ortzak ortza eta begiak begi / aintziña zuten eskatu /; lege zâr aren gogortasuna / euskaldunekin da gaindu».

Hiru neba Goñitarrak heriotzera kondenatu zituztenean, jarraitzen dugu poema epikoa irakurtzen, Iruñeak eta Nafarroak zigorra biguntzeko eskatu zuten arren eta arren. Azkenean esperantza zegoen Erregeak barkatu eta indultoa emango zuela, Nafarroak negar egunik igaro behar ez zezan, baina azken momentuan «il bitez!, dio azken erregek». Nafarroa konsternaturik. «Tampoco él será perdonado» (Alfonso XIII.a), hotsegiten du Orixek indignaturik.

Zein kortesia santugatik, Orixek munstro apokaliptikotzat, euskaldunen aurkako bihotzgabetzat eta odolgirotzat zeukan eta barkazio gabe utzi nahi zuen Erregearen iloba Erregeari, hain zuzen Orixek deklamarazi zaio eta hain zuzen Gernikan? Zein aholkulari makiabelikok adarra jo nahi izan dio Erregeari, ridikuloa eginaraziz, HBren deskortesiak kaskar utziz, euskal lite-

raturaz ezer ez jakin eta, kortesiaz, zerbait badakien itxura egin nahi zuen Errege gizajoari erbi lekuan gatu beltza sartuz?

«Erna adi, nappar, euskaldun, ern a / gaurko lozorro orretati», jarraitzen du Orixek, nafarrei Erregearen kontra altxatzera deituz bezala. Eta oraindik harriturik eta ezin sinesturik jarraitzen dugu, Erregeari Gernikan entzun dioguna egiaz Orixe zela, Orixe horixe, eta *Euskaldunak* poema horixe. Hori da inori putada egiten hasi eta benetakoa egitea. Leku onean geratu da oraingoan euskal kortesia, zita horren respontsableak euskaldunak izan badira behintzat. Eta leku onean utzi dugu Juan Carlos I. Erregea. Terrorismoaren probintziotan ibili da berriz ere tartean zaldun apokaliptikoren bat, ez dakigu ignorantziara ala maliziaz enkaputzatuta. ■ *Gabriel Noss.*

Eusko Jaurlaritzaren eta euskal aldizkariak

Ofizialki ez, baina *Deia* (urtarrilak 8) egunkariaren bidez jakin dugu Eusko Jaurlaritzak euskal prentsari eman dion laguntzaren berri zehatz: hiru milioi, 14 aldizkari haintzat hartuta.

Hona zein ordenatan jaso duten diru-laguntza hori aldizkariok:

ALDIZKARIA	JASOTAKO DIRUA (Pta.tan)	
	Zenb. abs.	%
Argia	723.242	24,1
Ipurbeltz	585.365	19,5
Saski-Naski	403.204	13,4
Kili-Kili	357.723	11,9
Oh! Euzkadi	285.094	9,5
Euskera	135.759	4,5
Anaitasuna	94.989	3,2
Goiz-Argi	94.083	3,1
Karmel	81.455	2,7
Elhuyar	70.594	2,4
JAKIN	59.467	1,9
Ikastola	56.910	1,9
Jaunaren Deia	23.893	0,8
Zer	23.219	0,7

Hona hemen datuak. Datu hotz-hotzak. Baina zein beroak!

Ez nago, une honetan, iruzkinetan luzatzeko. Bizpahiru egin gabe ezin geratu, ordea.

Bat. Hamalau aldizkaritatik bostek bakarrik diru-banaketa honen ia % 80 eraman du (% 78,4 hain zuzen), bost horietatik bi bereziak eta euskaraz gisa horretako (ia) bakarrik izanik, haurrei zuzenduak alegia. Irakurle larriarentzat pentsatutako beste aldizkari guztien artean, laguntza eta sari haundienen merezigarri, aldearekin gainera, hiru hauetxek ikusi ditu Eusko Jaurlaritzak: *Argia*, *Saski-Naski* eta *Ob! Euzkadi*, begira taulan. Hau da, informazioko euskal astekari bakarra eta, gero, *Saski-Naski* sarituena, *Ob! Euzkadi* bigarren sarituena.

Bi. Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailaren dirua hartzeko orduan, JAKIN, hamalau aldizkariren artean, hamaikagarren (11) lekuan agertzen da, atzetik dituen denak *Ikastola*, *Jaunen Deia* eta *Zer* aldizkariak direla.

Hiru. «Kriterio mekaniko hutsak» erabili omen dira diru-banaketan. Erizpide mekanikoak? Aplikazioa da mekanikoa, ez kriterioak!. ■ *Joan Alzibar*.

Urteburu kulturalak

Espanian prestakizunak hasiak dituzte Juan Ramón Jiménez eta Picassoren jaiotzako ehunurteburuak ohorez ospatzeko. Euskal Herriak, apalkiogo, Juan Jose Mogel, Artxu eta Iparragirre gogoratuko ditu.

Urteburu kultural asko tokatzen zaigu aurten. Mereziko du gogoangarrienak aipatzea, urte hasieran, beti sorpresaz harapatzen gaituzte eta bestela.

J. R. Jimenez bezala, aurten 100 urte jaio zen Stefan Zweig Viennan. Eta Picasso bezala, duela 100 urte jaio zen Fernand Leger pintorea ere. Aurten ospatzen da Tilman Riemenschneider irudigilearen heriotzako 450. ehunurteburua. Musikoak: duela 100 urte jaio zen Bela Bartok eta duela 300 Telemann, mar txokoak biak. Jaiotzak eta heriotzak nahasian, ospatzeko dena on da eta. Duela 125 urte hil ziren Schumann eta H. Heine eta duela 125 urte jaio S. Freud eta B. Shaw. Aurten ospatzen dugu Dostojevskiren heriotzako lehen ehunurteburua ere.

Freuden oroiz sinposio bat antolatu du udazkenerako Viennako Unibertsitateak, hemengo prentsan ere izango duela oihartzuntxoren bat, espero nahi bait guke. Dena dela, kongresu bat jadanik eskainia zaio, urte berriaren hasieran, duela 150 urte hildako Hegel filosofoari, hemengo prentsan oihartzunik batere izan gabe. Eta horrek ere ezin esan gehiegi harritzen gaituenik. Ibsen aurten 75 urte hil zela eta, mundu guztian zehar teatroetan berriro *Nora* erakusten da. Suerte piska batekin, bakan-

tzetan igoyal harrapatuko dugu nonbait. Bestela, eseri eta irakurtzera. Zein animatzen da euskaratzera?

Alde handia dago urteburutik urteburura. 25 urte besterik ez da Bert Brecht hil zela, oroituko da oraindik jendea, baina Virgilio, irailaren 21ean, orain 2000 urte jaio zen. «*Arma virumque cano*» haiek desfrizatu behar izaten genizkiona.

Aurtengo urteburu kulturalik inportanteena, halere, irakurle maite-maite hori, eskuetan daukazun paperotan, honako hauxe duzu: Jainkoaren graziazko 1981. urte loriosoan da hogeitabost urte borobil JAKIN munduan jaio zela. ■ *Gabriel Noss.*

Eliza eta euskara

Duela gutxi entzuten nion Gipuzkoako elizbarrutiaren berri ongi dakien apaiz bati: «Euskara GURE AITA eta horrelako gauza batzu kantatzeko ari zaigu geratzen». Alegia, bataz beste jota, funtsezko gauzak erdaraz egiten dira gure Elizan, kupidarik gabe.

Nire eritzia ere hauxe da, argi eta garbi. Herri txiki xamarrak alde batera utziz gero, euskara oso baztertua dagoela iruditzen zait. Eta nahiago nuke mila bider okerrean banengo. Arazo larriarik baldin bada gure Elizan, hauxe da bat, dudarik gabe. Larria baino larriagoa, noski.

Apaiz berak esan zuen beste honelako zerbait ere: «Bizi-tzako galdera nagusiak euskaraz egin eta egosten dituztenak gero eta gutxiago dira gure artean». Bai, halaxe da tamalez. Baina nire kezka hau da: Ez al da Elizaren errua gauzak horrela gertatzen badira? Eta beste hau: Konturatzen al da Eliza zer dihoakion auzi honetan?

Horra hor arazoa, gordin asko planteaturik. Neure eritzia eman behar banu, hauxe esango nuke: ez dudala behar bezalako sentiberatasunik aurkitzen gure Elizan, auzi honi dagokionez. Eta sentiberatasunik ez dagoen tokian... jai dago.

Guzti honek argi erakusten duenez, gure Elizak ez du behar bezala planteatzen euskararen arazoa. Arazo, gure Elizaren praxia, arlo honetan, likidazionista da, nolabait esateko. Bestela esan, martxa honetan, euskara gero eta bitxiago eta arrotzago bihurtuko zaigu geure Elizan.

Azken finean, hemen planteatzen den arazoa ez da euskararena bakarrik, fedarena eta ebanjelizazioarena baizik. Zera esan nahi da: Eliza batek herri baten hizkuntza horrela tratatzen duenean, zernola ulertzen du bere ebanjelizazio-lana? Ala ebanjelioak ez du zerikusirik arazo honekin?

Eta aidean ukabilka ez ibiltzeko, gure arteko zenbait jokabide aipatu nahi nituzke. Esate baterako, Gotzaitegitik eta elizbarrutiko idazkaritzetatik etortzen diren idazki, eskutitz, agiri eta lanak gaztelaniaz eginak izaten dira lehenik eta gero batzutan euskaratuak (kasurik onenean). Ez dakit salbuespenen bat izango ote den, katekesi idazkaritzako zenbait gauzatxo aparte utziz gero. Bidezkoa al da jokabide hori? Horrela gbiltzan bitartean, nik uste, arazoa ez dugu sekula behar bezala planteatuko eta are gutxiago konponduko, horrela euskara mirabe eta menpeko sufrituia izango baita beti.

Gure arteko katekesiaren, liturgiaren eta oro har, pastoraltzaren ardura dutenak jabetzen al dira arazo honen sakontasunaz? Eta jabetzen badira, zein dira beren planteamendu eta egitamuak?

Noski, Eliza ez da zuzenean euskara irakasteko. Horrenbeste badakigu. Baina horretara jarriz gero, are gutxiago da Eliza Euskal Herrian euskara baztertzeko edota erdara irakatsi eta zabaltzeko. Esan nahi dut, Elizak erantzukizun berezia duela euskararekiko (euskara Euskal Herriaren arima delako, hain zuzen) eta horrenbestez bere pastoraltza-lana euskalduntzeko.

Ez naiz hasiko hemen Eliza Katolikoaren agiriak aipatzen. Balegoke eta badago pasarte aproposik gure argudioaren alde. Gaurkoz arazoa planteatu besterik ez dut egiten. Dударik gaube, auzi larri eta serio baten aurrean gaude. Eta auzi serioak garbitu egin behar dira lehenbaitlehen.

Dena den, pastoraltza-lana antolatzeko hainbeste egitarau, plangintza, bilera eta joan-etorri egiten den Eliza batean, ez dut uste bazterrean bertan behera uzteko arazoa denik. Nire ustez, puntu honetan Euskal Elizak ausardia eta argitasun gehiago erakutsi behar du.

Izan ere, politika baten edo interes ekonomikoen izenean euskara zokoratzea edo gutxiestea erraz ulertzen den gauza da, euskara ez baita errentagarria gaur-gaurkoz. Baina ebanjelioaren itzalean edo aitzakitan hori egitea, benetan jasanezina eta pairagaitza bihurtzen da.

Azkenaldi honetan, gure Eliza oso kezkatua azaldu da Euskal Herriko biolentzia dela eta. Baina ez nago batere seguru biolentzia guztiak behar bezala salatzen eta atakutzen ote dituen, batez ere bere barrukoak. Hemen darabilgun auziari gagozkiola, ez al da konturatzen Euskal Eliza nolako biolentzia ixila, baina etengabea eta gogorra ari den sortzen eta mantentzen bere barruan, euskararen erabilpena edo ez erabilpena dela medio?

Gauza bakarra eskatzen dut, umilki baina irmoki: KON-TZIENTZIA ETA SERIOTASUN GEHIAGO, MESEDEZ!!! Belarririk duenak entzun beza. ■ *Joxe Lizarralde.*

Ekudor eta Peru gerran: Estatu mugak

Ekudor eta Peruren artean gatazka armatua sortu da ur-tarrilaren azken egunetan. Betikoa: «Hi hasi haiz». «Ez, ba; hi izan haiz aurrena». Berrehunen bat baja gertatu omen dira, datu ziurrik ez badago ere. OEA bakea egin nahiz. 1942ko Rio Janeiro-ko hitzarmenaren zaintzaileak —Txile, Argentina, Brasil, Estatu Batuak— presaka mahaian eseri dira. Bi estatu etsaiek berehala onartu dute beste lau Estatu horien bitartekotza. Negoziaiketa luzeari honela hasiera eman zaio. Horra ajentzietako berriak.

Muga arazoa hartarainokoa izateak harritu egiten du bat. Baina ez da hain harrigarri, Peru-Ekudorren arteko mugak nola markatu diren jakinez gero. 1942ko Rio Janeiro-ko tratatua Peruk irabazitako gerraren zinadura besterik ez da. Peru konforme dago beraz. Ekuadorrek, aldiz, behin eta berriro erakutsi du bere haserre, eta Amazonia-ko bere lurraldearen puska haundi bat kentzen zion tratatu haren baliorik eza. Harmen poderioz zinatu zuen. Ekuadorko mapetan oraindik arrasto berezi batek markatzen ditu beretzat erreibindikatzeko dituen lurralde horiek. Uruguay-ren hurrena, Hegoamerikako naziorik txikiena da Ekudor.

Aberri ohorea orbantzea eta umilazio nazionala aski arrazoif badira errenbantxa antsiak pizteko, badago besterik: lurrazal eztabaidatu honen azpian agertu den petrolio aberastasuna.

Muga problema uste den baino larriagoa da Hegoamerikan. Venezuela eta Kolombia artean dela bi hilabete edo sortutako iskanbilak, ez ditu etorkin kolombiar klandestinoen arazoak soilik piztu. Muga arazoa ere tarteko zen.

Boliviak ere gerra bat baino gehiago egin du bere kon-dairan. Gerra Peruren aurka; eta honekin batuta Txileren aurka; eta Paraguay-ren kontra. Militarismoak soldatu boliviarraren ba-lorea eta adorea arrabots handiz goratu arren, gerra denak galdu zituen Boliviak. Pazifiko aldeko kostaldea gerran galdu zuen. Egungo Bolivia, hasieratakoaren erdia ozta ozta izango da. Bra-silek ere lurralde handiak kendu edo emanarazi bait zizkion. Gaurko militare golpistak ideologiaz Pinochet eta konpainia-gandik oso urrun ez dira ibiliko, baino ikaragarritzko deklarapen belizistak egin ohi dituzte Txileren kontra, Pazifikorako pasoa eskatuz.

Txile, Andes arunzkaldeak, Argentina, Peru eta Boliviaren lepotik hazi zen. Horregatik noski txiletarren aurkako senti-mentua nahiko nabarmena da inguruko nazioetan. Duela urte bete, Txile eta Argentina zuzenean gerrara zihozten, Beagle

aldeko muga kontuagatik. Aita Sainduaren bitartekotzari esker gelditu ziren. Oraingo. Zeren eta gerra zantzuak entzuten bait dira oraindik.

Uruguay, Ingalaterrak, bere interes ekonomikoak zaintzeko, Plata ibaiaren ondoan Argentina eta Brasilen artean artifizialki asmatutako nazio ziria besterik ez da.

Paraguay-k, Chaco-ko gudatea irabaziz, Boliviari zerbait kendu bazion ere, Brasil-Argentina-Uruguayren kontrako gerra gogorrean ekialdeko lurralderik aberatsenak galdu zituen. Gainera gizonezko belaunaldi osoa hondatu zitzaion herri bulartsu honi.

Brasil da, Txilerekin batera beti gizenduz joan den nazio bakarra. Oraindik ere Amazonia aldean hazten ari da. Ongi markatu gabeko mugak poliki poliki aurrera eramanez. Kolonizazio ekintza bortitzari esker, aldamenekoei lapurtzen ari zaie. Venezuelari, Orinoko aldean, zenbait ibairen ibilguak aldatu omen dizkio. Eta mugak errespetatuz auzoa irentsiz joateko modurik ez da falta. Paranaren Paraguay aldeko ibaiertzean, munduko presarik handiena, Ytaipu, egiten ari diren inguruan, dena brasildarren eskutan omen dago. Ia berrogeitamar kilometrotako zirrindan brasildarrak dira nagusi: haienak dira, jabe goa, hizkuntza, eskolak eta dirua ere.

Hau da, ba, egoera. Mundua eta mundukoak aspalditik eta egoki banatu zituela patuak, kasualitateak edo demiurgo txikirenbatek, Jainko berberak ezpada, zentzuzko gizon zibilizatu eta pragmatikoak uste izan arren. Estatuena muga kontua ez da atzeratuzat dauzkagun kontinenteen arazoa bakarrik. XIX. eta XX. mendetako Europaren mapak ikustea eta alderatzea da nahiko. Ze aldaketak gertatu diren ikusteko izenak aipatzea da aski: Italia-Austria, Austria-Jugoslavia, Alemania-Frantzia, Alemania-Polonia, Txekoslovakia-Austria-Alemania, Polonia-Erussia, Lituania-Estonia-Letonia-Erussia, Finlandia-Erussia, Suedia-Norvegia, Jugoslavia-Albania-Grezia, Errumania-Erussia, etab. Iraganak etorkizuna erakusten badu, ez dago igarle prestua izan beharrik, muga ibiltari hauek halako batetan berriro mugituko zaizkigula antzemateko. ■ *Manolo Pagola.*

«Oh Euskadi» berriro notizia da

Atera den bakoitzean izan da notizia. Eta hori, aldizkari batetaz esan daitekeen positiboena da seguru asko. Zenbait alderditatik haserretu, mindu eta lotsarazi ere egin izan gaitu. Poztu edo farre eragin, ez gutxiago. Baina «Oh Euskadi»k batez ere lortzen zuena, beti kuriositatez beterik hartzen genuela, izan da.

Berriz ere notizia da, artikulua beren firmaz agertzen hasi

bait da, esate baterako. Eta, haizeak nondik jotzen duen antzematoko, sintoma txikietatik interpretazio haundiak atera behar izaten diren euskal literaturako ozeanotxo honetan, edozeinek igarriko dio, planteamendu iraultza tipi bat hasi dela nonbait «Oh Euzkadi»ko urpe sakonetan. Honelako urrats batetan inplizitoki espresatzen dena, rumbo aldaketa inportantea bada, ez dago dudarik, are inportanteagoa izango dela gerora urrats honek berak poliki-poliki barnetik eragingo duena. Firmaz argitaratzeak aldizkaria aldatu egingo du.

Firma gabe argitaratzeak bete du bere eginkizuna. Baita bere garaia ere. Hurrengo beste aldi bat hastea tokatzen da. Periodo berri baten hasieran aurkitzen dela «Oh Euzkadi» uste dugu.

Oso problematiko izaten hasia zegoen ez firmatze hori. Duda gabe aldi batetako eginkizuna ongienik horrelaxe betetzen zuen. Baina jokabide horrek bere epeak bete zituela, beti horrela jarraitzerik ez zegoela, hasiak ginen pentsatzen. Eta beldur ginen, kanbio bat garaz asmatzen ez bazuen, laster degeneratu egingo zela. Beraz, pozarren agurtzen ditugu aldaketak.

Izenordekoen baliatzeko ohitura zaharra da euskal literaturan. Eta badakigu, askotan lotsagatik izan bada, beste askotan irresponsabilitatea besterik ez dela izan. Izenordekorik ere gabe argitaratzea, ordea, erantzunbehar kolektibo baten mantupe seguruan, oraingoa da. «Oh Euzkadi»koa, hain zuzen, aldizkari politiko klandestino horien antzera. Baina aldizkari iraultzaile klandestinoen modeloak ez bait du guztiz balio kultur edo literatur aldizkari batetarako, «Oh Euzkadi»k bere modu orijinala asmatu zuen. Alegia, artikulua egoten ziren hain zuzen firma gabe: zeren eta aldizkaria bere osoan ederki firmatuta etortzen bait zen. Dozena bat izen bai, kolektibo bat. Anonimatoak, orduan, artikulua erantzat bakarrik balio zuen, ez aldizkariarentzat. Formula bat asmatu zen, horrela, itxuraz aldizkariarentzat abantaila guztiekin eta desabantailarik gabe idazleentzat.

Baina, hori bait da komeria, luzarora behintzat formula horrek ez du ongiegi funtzionatzen:

— Desabantaila guztiak irakurlearentzat ditu.

— Agian aldizkariarentzat berarentzat ere bai, luzarora, ghetto edo koadrilla aldizkari bihurtzen bait zen.

— Eta idazleentzat berentzat: egiazko anonimatoan betiko geratzen direnak, sistema horretan, izen berriak eta ezezagunak bait dira, ezagunek eta «konsakratuek», ordea, kolperik eman gabe ere, presentzia bat aseguratutik daukatela, kolektiboak funtzionatzen duen artean. Lasai-lasai beren negozioetara dedika litezke eta besteen lanaz aprobetxatu. Bestalde, aldizkari batetan artikulua onak eta mediokreak eta txarrak agertzen dira, eta irakurlearen joera espontanioa, txarrak eta mediokreak ezezagunei eta gaxteci eta hoberenak Autore prestijiatuei atribuitzea zen.

Justizi bide oker samarra, baina sisteman bertan bere logika duena.

— Eta kolektiboarentzat berarentzat azken finean: «Sarasola bat egiaz respontsabilizatzen ote da honelako erdipurdikeriez?», galdetzen du irakurleak. «Nolatan respontsabiliza daiteke Andu Lertxundi horrelako astakeriez eta lotsagabekeriez?». Baina bai, respontsabilizatzen da. Respontsabilizatzea tokatzen zaio behintzat. Apropos honelakoxe sistema muntatzen eta desarroilatzen duenak, ezin har ditzake beretzat alderdi onak bakarrik eta dudagarrienak besteen gain deskargatu.

Bai, ez firmatzeko sistema hori oso problematiko bihurtua zegoen eta odol gaiztorik franko sortu duela, ez daukat esan beharrik, «Oh Euzkadi» jende batzuen anonimato komodo bate-tatik bere geziak disparatzeko parapeto bat besterik ez zela, uste zuen zenbaiti, respontsabilitate garbiagoak eskatzen dituen askori ere.

Dena dela, firmen arazoa, «Oh Euzkadi»ren planteamenduan, puntu txiki bat besterik ez zen. Eta kanbioak, bestelakoak eta gehiago ere, nabaritzen ziren azken aldian «Oh Euzkadi»n, planteamendu berri bila. Denborak ere aldatu egiten dira.

Hasiera batetan «Oh Euzkadi» gazte talde baten aldizkaria izan da. Baina literatur talde gazteak ari dira gehiago ere sortzen eta «Oh Euzkadi»k, beste planteamendu irekiago batzuekin, horiek bereganatzeko posibilitate haundiak litzuzkeela, uste dut, mogimendu literario gaztearen organo bilakatuz. Mereziko luke formula bat bilatzeak. Inportantea izan liteke, «Oh Euzkadi»ren etorkizunerako, baina gazteria literaturzalearen etorkizunerako batez ere. ■ *Joxe Azurmendi.*

Russell Tribunalaren ihardunaldiak

Joan den udazkenean (azaroaren 24-30etan), laugarren aldiz bildu zen Russell Tribunal, oraingoan Rotterdam-en. Auzigaia zera zen: munduko hainbat tokitan indioekin gertatzen ari omen den genozidioaz epaia ematea.

Orain arteko bileretan Tribunal honek aztertu izan dituen gaiak ere gogora ditzadan: Iparramerikarren Vietnam-go jokabidea (Estokolmo, 1967), giza eskubideak Latinamerikan (Erroma-Brusela, 1973) eta Alemaniako Errepublika Federalean (Frankfurt, 1978).

Aurten, gai orokorraren barnean, kasu jakin batzuk aukeratu dira epaigaitzat, batez ere Ameriketatik hartuak: Kolombia, Peru, Brasil, Estatu Batuak, Guatemala, Kanada, Zeelanda Berria... Estatuok ziren ustezko errudun bezala deitutakoak, indioek berek

(ehun bat testigu) zekartzaten akusazioei erantzun ziezaieten. Gobernuak ez dute, noski, erantzun: ez dira agertu ere egin, ez entzun egin dute.

Berrogei milioi amerindiarren ordezkariak hitzegin zuten, 180 kazetariren eta Tribunalaren aurrean. Amnesty International, Elizen Mundu-Kontseilua, Justitia et Pax, Europako Ekonomi Elkartearen Giza Eskubideen Batzordea, eta abar, han egon dira, behatzaile bezala. Idazle, antropologo, lege-gizon eta soziologoek osatzen zuten Tribunalala. Robert Jaulin («etnozidio» hitza asmatu eta sagaratu duen Frantziako etnologo ezaguna) ere mahaian zegoen.

Herri txikien zapalkuntzaz munduan onartuta dagoen lege-riaz baliatu da Tribunalala bere epaia emateko. Egia esan, nahiko zabalki, eta itxurakeria handiaz kasu batzutan, hainbat Estatuk bere onarpena emana die lege-agiri horiei. Estatu hauetatik batzuk Tribunalalera deituak zeuden: Brasilek (1952), Kolombiak (1959), Peruk (1960) eta abarrek aipatu urteetan onartu zuten, esate baterako, Nazio Batuetako Biltzarre Nagusiaren Nazioarteko Konbenioa (1948). Gauza beretsua gertatu da ondorengo zenbait akordiorekin.

Nazioarteko legeria honen tradizio-barnean eraman da Tribunalaren lana. Epaituak izan diren kasuak aipagarriak dira: Bolivia-ko emakume indioen antzuketara, Brasilgo indioen ezeztapena, Peru-ko multinazionalen indio-kontrako jokabidea, Hopi eta Navajo indioen kasua Estatu Batuetan, eta abar.

Estatuak eta Elizak izan dira salatuak eta kondenatuak. Haiek, behin baino gehiagotan, metaforaz ez baizik benetan, egiazko borrero direlako. Elizak, berriz, fede-zabalkundearen aitzaiz, maizegi etnozidio horretan, ohartuki nahiz oharkabea, errukide eta konplize direlako.

Hauxe da, Ameriketako indioena alegia, Mendebaldeak Aro Modernuan egin duen sarraskirik odoltsuenetako bat. ■ *J. Goia.*

Lanza de Vasto: indargabeen indarra!

Urtarrilaren 5ean hil zen Murcia-n. 80 urte zituen. Bere ize-na, Giuseppe Lanza di Trabia-Branciforte. Sizilian jaioa. Munduan zehar Lanza de Vasto bezala ezagutu dugu.

Izan ere munduan zehar bizi izan du bere bizitza: bakearen errozero! Ez dira lerro hauek haren bizitza kontatzeko. Agian irakurleari kontatu beharrik ere ez dago. Euskal Herrian ere baditu bere jarraitzaileak.

Gandhiren jarraitzaile izan da Mendebalean, haren ikasle

izan ondoren Indian. Lanza de Vasto poeta, artista, kantaria, mistikoa eta burrukalaria: guzti hori izan da; baina batez ere bortxarik ezaren predikatzailea.

Bortxarik ezaren mezua aspaldikoa da: Buddha Indian (VI. mendea K.a.); Mo-tzu Txinan (V. mendea K.a.); Jesus Israelen Mezu horixe jaso zuen Gandhi-k eta taktika politiko bihurtu, burrukarako metodo. Berak Ingelesen kontrako burrukan Indian erabilitako bortxarik ezaren bidea praktikatu da gerora Sizilian (Lanza de Vastoren herrian); Amerikako Estatu Batuetako beltzen eskubideen aldeko burrukan (Martin Luther King-ek gidatua); Argeliaren eta Frantziaren arteko gerran (Lanza de Vastok berak eraginda); Irlandan ere bai, *Sinn Fein* mugimenduak bultzaturik.

Baina bortxarik eza printzipioa da metodo izan aurretik; eta metodoa bera era ezberdinez konkretatzen da egoera politiko, sozial, kulturazko eta ekonomiko ezberdinen arabera. Puntu hau ondo nabarmendu du Karlos Santamariak berriki idatzitako artikuluko batetan.

Bortxarik eza *indargabeen indarra* bezala definitu izan da. Indardunak, boteredunak, bortxaren monopolioa bereganatzen du: armadak, polizia, bonbak, gerra-deklarazioak. Indargabeak ez du indarririk bortxaz indardunaren kontra aurrez aurre egiteko. Bortxarik eza gelditzen zaio...

Bortxarik eza indargabearen indar positibo eta aktibo bezala ulertzen du bortxarik ezaren metodoa. Bere burrukabideak ditu: instituzio publikoekiko menpekotasuneza edo desobedientzia zibila, instituzio horiekin ez kolaboratzea, greba (mota guztietakoa), bakezko manifestazioak eta martxak... Mila eratako ekintzak eta mobilizazioak.

Bortxarik ezaren metodoak, hala ere, nolabaiteko bortxa darama. Bortxa fisikoa eta psikologikoa ukatzen baditu ere, presio morala egin nahi du etsaiaren kontzientziaren gain, ez hori behartzeko baina bai aldatzeko. Probokazioaren metodoa da bortxarik ezarena: baina ez errepresioa probokatzeko, eta bai etsaiaren konbertsioa. Hala ere, bortxarik eza aktiboaren eta errepresioaren historiak batera doaz. Arazoa zera da: nola errepresioa bera probokazioaren bidez gainditu.

Euskal Herriak daraman burrukan bizirik dago bortxarik ezaren metodoa, nahiz eta teoria handirik ez egin eta horretarako mugimendu explizito eta organizaturik ez agertu. Etengabeak dira bortxarik ezaren munduan eta bidetik doazen ekintzak: gose-grebak, boikotak (instituzioei, Iberduerori), amnistiaren aldeko martxak, euskararen aldeko mobilizazioak, etab.

Negoziazioaren eta burruka armatuaren artean kokatzen da bortxarik ezaren ekintza. Hala ere, badirudi, gaurko Euskal Herrian negoziazioa eta burruka armatua gailentzen direla; eta

bata-bestearen kontrako burruka sarritan nagusitu egiten dela, biek batean daramatenaren aurrean, horrela tartean egiten diren ekintza ez-bortzazkoen indarra murriztuz. Negoziazioak, bere printzipio eta kezka nagusitat edonongo eta edonolako bortxa kondenaetzea hartu bait du eginkizun handiena bezala; eta burruka armatuak, berriz, buru-makurtze eta derrotismotzat hartzen du negoziazioa. Eta tartean, bortxarik ezaren burruka bere bidea ireki ezinik, nahiz eta horren aldeko deklarazioak edo amenazoak eginak izan bai negoziazioa-zaleek eta bai burruka armatuaren aldekoek.

Iritsia da garaia bortxarik-ezaren mugimendu handi eta bateratu bat eratzekoa, horren burrukabide guztiak erabiliz. Horixe dirudi gaurregun indar antagoniko bezala agertzen direnak el-karganatzeko bidea, zapalkuntzaren eta errepresioaren aurkako eta hainbat erreibindikazioaren aldeko burrukan; eta horixe da, agian, indar antagoniko horien arteko gerra zibilaren mamua eta bildurra —eta arriskua— uxatzeko bide bakarra. ■ *P. Kortabarria.*

Senghor: Sozialismorako afrikar bidea?

Urte zaharrenekin batera, Leopold Sedar Senghor-ek Senegal-eko lehendakaritza utzi egin zuen. Senegalek independentzia lortu zuenetik —1960tik— bera izan da etengabe Estaturburua. Urte horietan, behin eta berriro sortu izan zaizkion kontrako burruka politikoak garaitu ahal izan ditu, eta zailtasun ekonomikoak eta guzti, Errepublikaren erregimen politikoari eta bere botereari eutsi ahal izan dio. Harrigarri xamarra noski, deskolonizazioaren ondoren hain astinduta ibili diren eta hainbeste Estatu-kolpe jasan dituzten Afrikako beste Estatu guztien artean.

Senegalen egonkortasun politikoak Senghor-i berari zor zaio neurri handiengan: hau da, bere trebezia politikoari ezezik, bere itzal moralari eta pertsonalari. Politikari eta Estatu-gizon izateaz gain, poeta, idazle eta bereziki beltzen kultur balioen kantari eta Afrika beltzaren zibilizazioaren ideologo izan da Senghor.

Orain dimisioa eman du. Baina ez da bizitza pribatura bazter-tuko. Estatu mailako erantzunkizunak alde batetara uztean, bere bizitzan bultzatu dituen bi asmo nagusi hauen alde bideratu nahi du zuzenean bere egitekoa: *Negritutearen* alde eta *Afrika beltzeko nazioarteko sozialismoaren* alde, alegia.

Negritutea —«negritude»— Senghor-i lotua dago: hitza eta asmoa. Pariseko ikasle zelarik eta Martinikako bere lagun batekin sortu zuen literatur mugimenduari horrela deitu zion; gerora kultur mugimendu oso bihurtu zen.

Zer da, ordea, Negritutea? Mendebaldar zibilizazioak edota mundu musulmanak beren mamia eta gorputza duten bezalaxe, Afrika beltzak ere badu bere kultur batasun benetakoa. Afrika beltzaren kultur ondarea: hauxe da Negritutea, funtsean. Senghor-ek, berriz, oinarrizko ideia hori errebindikazio eta mugimendu bihurtu du. Kultura beltzaren baieztapena da Negritute mugimendua, ukatu eta irentsi nahi lukeen mendebaldar zibilizazio teknikoaren aurrez aurre. Senghor-ek, ordea, ez du kultura beltza mendebaldar zibilizazioaren aurka edota horren zapuzketa bezala ulertu. Zibilizazio unibertsalaren barruan, Afrika beltzarenaren berezitasuna eta batasuna baieztatu nahi izan ditu. Dakar-en ospatu zen «Arte beltzaren lehen jaialdian», hain zuzen, honela zioen Senghor-ek: «Arte beltzaren defentsa eta agerpena bultzatzean, Senegalek uste du, zera unibertsalaren zibilizazioa eraikitzeko laguntza ematen ari dela».

Senghor ez da A. Kroeber-en kulturalismotik edota idealismoaren espiritu transzendentetik abiatu, Kultura beltzaren berberatasuna eta batasuna adierazteko. Negritutea ez da «arima beltzen» baten jario historikoa. Tribu eta herri beltzek historian zehar ukan duten esperentziaren kideasunaren eta elkarrekiko komunikazioaren bidetik adierazten du Senghor-ek Kultura beltzaren kontzeptua.

Negritutearen arabera, Afrikako herrientzat sozialismorako ere bide berezia predikatu du Senghor-ek: «Sozialismorako afrikar bidea», alegia.

Independentziarekin batera, kapitalismoaren zapuzketa generala gertatu da beltzen artean, Mendebaleko metropoli kapitalisten menpean egon ondoren. Errusiak, batetik, eta Txinak, bestetik, beren sozialismo-eredua eskaini diete Afrikako herriei. Senghor-ek sozialistatzat eduki du bere burua, eta bere alderdiaren izenean, alderdi sozialisten nazioarteko bilkuratan parte hartu izan du. Afrikarren kapitalismoarekiko zapuzketa ulertu nahi izan du. Baina bai Errusiako bai Txinako sozialismoaren eta bai «Eurokomunismoaren» kontra, «afrikar bidea» proposatu du berak. Zer da, ordea, «Sozialismorako afrikar bidea»?

Mendebaleko sozialismo «soziarioaren» ordez, kultura beltzak eskatzen duen sozialismoa «komunitarioa» da, Senghor-en ustez. Horren sustraia Negritutean bertan aurkitzen du: hau da, mendebaleko zibilizazio indibidualistaren kontra, kultura beltza komunitate-senean agertzen da bereziki. Liberalismo indibidualista eta mendebaleko sozialismo kolektibista garaiturik geratuko lirake, horrela, sozialismorako afrikar bidetik.

Senegaleko Estaturu izatea uztean, Afrikako nazioarteko sozialismoa eratzen lanegin nahi duela adierazi du Senghor-ek. Baina hogeitertetako gidaritza luzean Senghor ez da bere asmo nagusiak bere herriratzerara iritsi: Senegalen oraindik ere frantsesa

da hizkuntza ofiziala eta Mendebaleko —bereziki Frantziako— eredu kapitalistei loturik eta horren menpean irauten du. Senghor bera bere hezkuntza frantsesari lotuegia dago, eta sarritan badirudi, «Negrituteari» buruz baino «Galituteari» buruz ideia argiagoak dituela.

Afrika osora bere ekintza zabaltzea, bere herrian izan ez duen arrakasta lortu nahia bezala ulertu behar ote da? ■ *Paulo Agirrebaltzategi.*

Santutxuko bertsolari-eskola

Santutxuko bertsolari-eskolakoek

JAKINEk bertsolaritzari buruz ateratako ale berezia aztertu ondoren, interesgarri eritzi diogu, Santutxuko bertsolari-eskolari buruzko artikulu bat idazteari. Izan ere, esperientzia konkretu baten agerpenak ideiarene bat eskain dezakeelakoan gaude, eta horrela balitz, ongi ordaindua litzateke, lan hau prestatzean isuritako izerdia.

Artikuluaren helburuak ez dira beste mundukoak, baina alde zurretik ezagunak izan daitezene, ezer baino lehenago aipatuko ditugu.

Batetik, geure lanaren berri eman nahi dugu, 1979-1980 ikasurtean eginiko esperientzia azalduz. Bestetik, artikuluaren bidez Euskal Herriko txokoetan dauden bertsolari- edo bertsozale-taldeekin kontaktuan jarri nahi genuke, elkarren berri edukitzeko eta elkarren egintzen berri emateko. Eta hirugarren helburu bezala, bertsolaritzari buruzko alfabetapena zabaltzen hastea dugu, alfabetapen kultural euskaldunaren atal garrantzizkoa dela uste baitugu.

Artikuluaren talde-lanean burutua izan da, eskolako partaideek puntu bana hartuz eta gero guztien artean komentatuz. Puntu hau ere azpimarratzeko daukagu, lan indibidualari ezer kendu gabe talde-lana indartzeko asmotan gabiltzalako. Besterik gabe, *ba, hona hemen guztion artean prestatu dugun txostena.*

I. TALDEAREN SORRERA

a) Santutxuko gaueskolaren inguruko irakasleen prestakuntza.

Lehenengo eta behin, esan beharra dugu ezen talde hau ez dela bertsozaletasunak sortua izan, euskaltzaletasunak baino. Lauzpabost urte dela, hizkuntzaren ezagutzari dagokionez, Santutxu auzategiko gaueskolan lanean ari ziren irakasleen prestakuntza-beharrak ikusten zen; eta horrela, euskarazko formazioa osatzeko eta goratzeko asmoz, han bertan ikastaldi batzuek antolatzea pentsatu zen.

Garai hartan ez zegoen mota honetako ikastaldirik, Bilbon behintzat, eta, nahiz eta Santutxuko irakasleentzako izan, ikastaldiak irekiak zirenez gero, Bilbo inguruko beste irakasle batzuek ere etorri ziren eta, bai beren euskara hobetu nahi zuten berezko euskaldun batzuek ere. Ordutik hona lau urte joan dira eta taldeko batzuek ere bai; baina berriak etorritik, taldea finkatu egin da. Dena den, orduan sortutako muina da gaurko taldearen giltzarria.

b) Prozesua pausoz-pauso.

Ikastaldi hauekin 1976-77 ikasturtean hasi ginen, Euskaltzaindiaren D mailako titulua lortzeko prestatuz. Ordutik hona ikastaldiak antolatzeko eduki dugun irakaslea, Jose Ramon Etxebarria izan da.

Uda hartan gehienok atera genuen D mailako titulu hori eta hurrengo urtean, aurrera jo behar zela eta, B mailako titulua prestatzen hasi ginen, gutxi gorabehera, ikasleak aurreko urtekoak ginelarik. Irakaslea ere berbera.

Aipatu beharra dago, irakaslearen helburu eta guraririk nagusia, titulua kanpo, idazleak sortzea zela. Horrela, berak bultzatuz, taldeko batzuek zerbait idazten hasi ginen eta ANAITASUNAn artikulu batzuek argitaratzen.

B mailakoa egin eta gero ez zen beste titulurik geratzen eta taldekoen helburuak aldatu beharra zegoen. Jose Ramonek itzultze-arazoa planteatu zigun eta gehienok (guztiok uste dut) gogoz onartu genuen. Horrela 1978-79 ikasturtean itzultzaileak prestatzeko ikastaro bat antolatu genuen; idaztea alde batetara utzi gabe, honetan gure «burua» lehiati agertzen baitzen.

Itzultzaileak prestatzeko ikastaroaren bukaera aldean, ez genekien nora jo. Baina sortutako taldea ezin zela desegin eta

oraindino ikasteko gauza asko genuela kontutan hartuz, berriz bildu ginen 1979-80 ikasturtearen hasieran Karmelo Ikastolan (hau izan da beti gure ikastaldietarako biltokia); eta gai asko eztabaidatu ondoren, Literatura eta Bertsolaritza aukeratu genituen, astean bakoitzari ordubete dedikatuz (ikastaldiak ostegunero ohi dira 8etatik 10etara). Horrela hasi ginen, ba. Hala ere, Gabonetako oporretara heltzean, ikastaldien helburuak eta gaiak birplanteatu beharrean aurkitu ginen. Arlo biak lantzeko denbora laburregi genuela eta, Literatura uztea eta Bertsolaritzan sakontzea erabaki genuen. Eta orain horretan dihardugu.

c) Zer eratako pertsonak gauden.

Aipaturiko prozesua ikusiz soma daitekeenez, taldekoak euskaldun alfabetatuak izan gara. Hasieran neskak eta mutilak kopuru berdintsuan; euskaldun berezkoak (edo betidanikoak) euskaldun berriak baino gehiago, baina hauetarikoak ere nahiko. Erdiak edo irakaskuntzatik bizi dira; eta adinari dagokionez, 18-50 urte-tartean daude, gehienak 25-30 tartean daudelarik. Eta garrantzizkoena: hasieran ideiarik ere ez bertsoei buruz.

1980.eko Urtarriletik aurrera, jendea nahiko aldatu zen. Bertsolaritzarekin hastean, ikasgelan aktiboki parte hartu beharra zegoen eta etxean ere landu egin behar zen ikasgelan eginikoa. Horrela, batzuk (literatura nahiago zutenak) utzi egin zuten; baina jende berria ere etorri zen eta gaur hamabost bat gara.

Laburtuz, ba, bertsogintzaren munduan ia-ia konturatu gabe eta aurretik pentsatu gabe sartu ginela esan dezakegu, zeren eta gure hasierako helburuak hauxek baitziren:

- euskararen ezagutzaren maila goratzea
- artikuluak idaztera bultzatzea
- gauza praktikoak egitea.

Dena den, bertsolaritzan aritzeak nahiko eta lar laguntzen du helburu horiek betetzen.

II. IKASTALDIEN EGITURA

Aurreko puntuan esan dugun legez, ikastaldiak ostegunero izaten dira arrastiko 8etatik 10etara Santutxuko Karmelo Ikastolan. Gizabidezko deritzogu, ikastola horren aipamen berezia egiteari, lehen momentutik bere laguntza osoa eskaini digu eta.

Bertsolaritza-eskolari dagokionez, lau parte nagusitan banatu ohi ditugu ikastaldiak: a) musika, b) etxean prestaturiko bertsoak, c) arazo teknikoan azterketa teorikoa, d) lan praktikoa.

a) **Musika:** bertso-mota desberdinak kantatzeko, doinuak ikasten genituen, horretaz hobeto gogoratzeko doinu bakoitzari letra bat lotzen geniolarik.

Dena den, esperientziaren faltaz eta medioen eskasiaz, huts txiki bat egin genuen, zeren doinuak diskoetatik ikasi baikenituen eta hainbat ikasi eta gero, gehienak gaurko bertsolaritzan ez direla erabiltzen konturatu ginen. Ikasturte honetan, grabaturiko kasetetan eta entzunda ikasitako doinuetan oinarritzen ari gara.

b) **Etxean prestaturiko bertsoak kantatu:** astero, taldeko bakoitzak bertso bat idatzi behar zuen gutxienez, aktualitateko gai batetaz. Eta gero, banan banan kantatzen genituen bertso guztiak; zelnek bereak.

Ariketa izugarri ona gertatu zen ondoko arrazoi bi hauengatik: alde batetik, egokia zen publiko aurrean bakarrik kantatzeak ematen duen lotsa gainditzeko, eta bestetik, horrek bertsoak idaztera bultzatzen gintuen; eta idaztean asko erreflexionatzen eta ikasten da bertsoei buruz. Norbera bertsoa egiteko gai dela ikusteak eta gero geure lormen hori besteei erakusteak, itzelezko moralak ematen zigun aurrera egiteko.

Bertso bakoitza kantatu ondoren, hutsune teknikoak (erritmozkoak, errimazkoak...) zuzentzen zituen irakasleak eta guztion artean ikusten genituen irtenbide posibleak.

c) **Arazo teknikoan azterketa teorikoa:** Ikastaldien parte honetan musikadoinuen ezaugarriak aztertzen genituen batetik.

Erimari dagokionez, gauza asko ukitu genituen: lehenengo, errimazko bukaera erabilien eta ezagunenak ikasten hasi ginen. Gero hauen araua ematen duten lege fonetikoak aztertu genituen (BoDeGaRa/PeTaKa legeen aplikazioa eta abar). Aurrerago, laguntza bikaina eman ziguten Amurizak honetaz prestaturiko apunteek. Orduan konturatu ginen, errimadun hitzen maila gramatikalak duen garrantziaz. Zaku-bete esker eman behar diogu Amurizari, itsaso-beteko mesedea egin baitzigun.

Hortik kanpo, erritmo-problemak aztertzen ere saiatu ginen, baina beharbada puntu honetan galduago ibili ginen.

Eta, zer esanik ez, Bertsolaritzaren Historia ere zerbait

aztertu genuen, honetarako Auspoa bilduma eta J. Dorronsoren lana erabiliz. Horietan ere laguntza ederra izan genuen.

Bada, beraz, teoria aldetik ere zer ikasirik!

d) **Lan praktikoa:** gure teoria guztiok praktikan ipintzea, ordea, ez zen izan bat ere erraza. Hasieran ikastaldiaren azken ordulaurdena hartzen genuen horretarako, ozta-ozta puntura kantatuz: bakoitzak puntu bat edo bi botatzen zuen justu-justu, ez esangurarik eta ez erritmorik gabe gehienetan, baina helburua ahoa zabaltzea eta errimadun zerbait esatea zen.

Honela, gutxi-gutxika konfidantza hartuz joan ginen eta hasierako ordulaurdena luzatuz joan zen. Egun batean, bertsoak taberna-giroan kantatzen direla eta, bati zahatoa eta janaria ekartzea otu zitzaion. Hura izan zen ideia ona! Lehenengo ikastaldietan azken ordulaurden haren beldur edo baginen eta orduan euliak ere isiltzen baziren, gero piskolabia zela eta erdi bromatan erdi serio, askoz hobeto kantatzen hasi ginen, gusturago, lotura psikologiko gutxiagoz, lasaiago.

Udaberrirako, kantatzeko denbora ordubetera luzatu genuen eta jadanik ez genuen soilik puntura kantatzen. Lau oinak eman ez ere polito aritzen ginen. Beharbada, hauxe izan zen ariketa-jokorik interesgarriena eta errazena, edo hobeto esateko animatzeko zailtasunik gutxien zuena.

Lan praktikorako gogoia aurrera zihoan. Bertso osoak —txarrak baino osoak— bat-batean osotzeko ahalmena hartuz gindoazen. Kalera irtetean, ezin etxera zuzen joan eta ikastola ondoko taberna batetan puntura kantatzen amaitzen genuen. Eta hurrengo tabernetan gertatzen zenaz, guk beste inork ez daki.

III. EXPERIENTZIA BEREZIAK ETA EDUKIRIKO LAGUNTZAK

a) Afariak (praktika-afariak alegia).

Bere historian zehar Bertsolaritza non garatu den jakinez gero, oso erraz gertatuko zaigu tabernako giro lasaituaren garrantziaz jabetzea. Izan ere, bertsoak kantatzeko giro egokia behar da, ez baitugu uste edonon eta edonoiz kanta litezkeenik. Hiri-bertsolaria izan nahi dugu baina bertsorako, oraingo behintzat, hirietako giroa nahiko makala da. Inguru egokia behar genuen bertsoan hasteko:

— Lagunak: bertso-lagunik gabe gogorregi gertatzen da. Guk

jolas modura, kirol modura hartzen dugu bertsotan egitea, lagunen artean elkarrekin jolastuz.

- Zeresana ematen duten pikeak: ezkonduak/ezkongabeak; bizardunak/bizargabeak; neskak/mutilak; bizkaitarrak/giputzak (gure artean gutxi direnez, zer ez ote duten entzun behar giputzok!; baina umorerik ez dute galtzen, ez al da hala, Azkoiti?); irakasleak/bankariak (bankeruak guretzat); ... Hauxek dira, gutxi gorabehera, gure artean gaitzat agertzen direnak.
- Ardoa: dena den, honetaz eritzi desberdinetakoak gaude. Batzuek diotenez, ardoak (naturala, jakina!) ba du bere eragina, prejuizioak kentzeko eta berotzeko. Besteek, ordea, kanturako kaltegarri gertatzen zaiela diote, erreflexuak eta buru-argitasuna kolokan jartzen baitizkie.

Faktore hauek guztiok eta bestelako batzu ere lagun arteko afarietan agertu ohi dira. Horregatik hasi ginen praktika-afariak antolatzen: hiruhileko bakoitzaren bukaeran.

Eta afarietako giroaren katalizatzaile bezala, benetako bertsolariak behar genituen. Horretarako Lopategik eta Amurizak eman ziguten beren laguntza. Eta Santutxu inguruko bertsoaleek ere bai, hauek «publikoaren» funtzioa betetzen baitzuten. Afariotan, denetara, hogeitamarren bat biltzen ginen. Giroa, oso egokia.

Lehenengo afaria Gabon aurrean izan zen. Zer esanik ez, gutariko inork ez zuen egun horretan hitzik esan, bertso kantatuen barruan behintzat. Txunditurik geratu ginen «maisuk» entzutean. Gai izango ote ginatke inoiz bertsotan hasteko?

Bigarren afaria Aste Santuaren aurrean egin genuen, bertsolari berberekin. Urrats kualitatiboa eman genuen lehenengotik bigarrenean, honetan bertsotan hasi baikinena, batzutan puntura, beste batzutan oinak emanda eta bertso osoak ere eginez. Baginen gai bertso txarrak egiteko!

Hirugarrenean gauzak are hobeki azaldu ziren. Ia-ia isilik utzi genituen Lopategi eta Amuritza (tira! esateko modu bat da). Bertso oso batzu nahiko ongi zeuden. Dena den, gauza asko genituen (eta ditugu) oraindik ikasteko.

b) Publikoaren aurreko agerpenak.

Ikasturtearen azken aldera plazaratzen hasi ginen. Santutxuko eskola izanik, normal eritzi genion Santutxun hasteari.

Han agertu ginen, ba, eskolako hiru elementu asanblada anti-nuklear batetan Iberdueroren kontra jo eta ke. Esan beharra dago, bertso haiek alde zurretik prestaturikoak izan zirela eta ez bat-batekoak. Baina aurpegia egiteko eta gogortzeko, nahiko ongi.

Santutxun bertan izan zen gure bigarren plazaratzea. Hura bai gauza ederra! Euskararen aldeko astea zen. Han geunden eskolako hamar eta beste hiru bertsolari (Enbeita, Lopategi, Amuriza). Hura jende mordera! Laurehun pertsona guri begira eta filme bat egiten gainera. «Gehiegi» zen baina ausartu egin behar! Orduko bertsoak ere alde zurretik prestatuak izan ziren, baina hala eta guztiz ere, han kantatzean (mundu erdia gutxienez aurrean baitzegoen) beharrezko urrats kualitatiboa zen. Eta egin egin genuen. Jendea pozik eta gu zer esanik ez! Gero «profesionalen» hirukoteak ihardun zuen era guztietara. Desberdintasuna argi zegoen.

Hango saioa bukatu eta hara non datozkigun «kontratatzera». Uribarriko (Bilboko beste auzo bat) gazte batzu ziren. Egun gutxi barru Uribarrin geunden, tabernaz tarberna «poteo euskalduna» (ez zen derrigorrezkoa ardoa edatea) egiten bertako gau-eskolako ikasle-irakasleen mordo batekin. Puntura aritu ginen tabernetan (mikrofono eta guzti) gorabehera askorekin. Azkenean bertso osoak ere bota genituen, eta batzu kristoren mozkor batekin joan ginen afaltzera. Baina bat-bateko bertsoak eginak genituen publikoaren aurrean. Eta saioak bigarren parte bat izan zuen, gurea, bertako jaietan luzatuz.

Udako Euskal Unibertsitatean eskolako lauzpabostek parte hartu genuen; eta fitxaje berriak egin genituen. Gauero aritzen ginen hango txoko batetan UEUko arazoak bertotan kontatzen. Baina nahiko burubero izanik, ezin irten handik «saio ofiziala» muntatu gabe. Sei lagun ginen «bertsolari»: eskolako lau eta beste fitxaje berri bi. Ustegabea, Larraonako aretoa, gu entzuteko prest, jendez gainezka zegoen. Gai-jartzaille eta guzti. Hark izan behar zuen gure alternatiba! Ondo irteten bazen, aurrera; bestela...

Gure eskola zer-nolakoa zen, zergatik ikasi nahi genuen bertotan eta bertsogintzazko zenbait arazo tekniko (errimaren kontua, neurriarena...) azaldu ondoren, benetako saioa hasi zen: agurra egin eta gero,untura hasi ginen. Ondoren, entzuleek ipinitako oin ugariekin bertsoak egiten saiatu ginen. Ofizioka ere saiatu ginen binaka; esan behar da, orduarte sekula ez genuela horrelakorik egin. Bukatzeko, agurra. Trofeoa

eta guzti jaso genuen. Jendea oso pozik irten zen eta gu fraketan kabitu ezinik.

UEUko aurkezpena gure bultzatzailea izan zen. Handik aste-betera, Bilboko Udalak Alfabetatze-Euskalduntze Koordinakundearekin batera Mutriku aldean euskarazko praktikak egiteko antolaturiko kanpinean geunden. Lau pertsona joan ginen. Teoria pixka bat azaldu genuen hitzaldi-elkarrizketa modura eta gero praktikari lotu gintzaizkion, bertako ikasleek ipinitako oin eta gaiekin. Oso ondo irten ginen handik ere. Gauza berbera egin genuen irailean Biasterin (Laguardian) Bilboko udalak antolaturiko beste ikastaro batetan ere.

Hauxe izan da orain arte egin dugun «jira». Apurka-apurka, aurrerantz goaz aurpegia gogortuz eta lotsa kenduz. Seguratsunik ez dugu handiegirik, baina horretan ere zerbait irabaziz goaz. Eta leku guztietan zerbait kobratu dugularik (ez guk eskatu dugulako), nolabaiteko lana egiten hasi garela uste dugu; eta honek ere bere garrantzia du. Esan beharra dago, bestalde, diru hori praktiketako afariak egiten gastatu dugula.

Puntu honekin bukatzeko, hasierako beste laguntza bat ere aipatu behar dugu, nondik nora jo ez genekiela A. Muniategik berak bertsolaritzari buruzko hitzaldiak emateko materialea eskaini baitzigun. J. Dorronsorok, bestalde, Bertsolaritzaren *historiari buruz* prestatu duen liburuaren originalak eman zizkigun. Eskerrak beraz biei. Eta zer esanik ez, praktikan abiatzen hainbeste lagundu gaituzten Lopategi eta Amurizari.

IV. BERTSOLARI-ESKOLAKO IKASLE MODUKO EXPERIENTZIA

Hasieran nahiko zaila iruditzen zitzaigun puntu bakarra ere asmatzea, oso lan konplexua baitzen: lehenengo muturreko errimadun hitza bilatu behar genuen; ondoren, esateko zerbait pentsatu; eta azkenez bertsoaren neurrietara mugatu. Baina honetan hasi ginen, eta poliki poliki, geure burua gero eta gehiago harrituz gindoazen, zaila erraz bilakatzen genuelako. Gure jomuga, hasiera batetan hain urria izanik, hedatuz zihoan. Gaur egun bertso osoak asmatzen eta kantatzen ditugu, lehenago puntu soila kantatzen genuen erraztasunaz. Edo zailtasunaz.

Horretara heltzeko, praktika izan dugu baliabidea (teoria ahantzi gabe, noski). Modu honetan, memoria garatuz doakigu,

puntu piloa gureganatu ditugu eta amaiera bakoitzerako badi-tugu hainbat hitz, estualdi batetarik irteteko ere.

Erritmo eta neurriaren zentzumena ere, egintzaren bidez garatzen da. Nolabait esateko, bertsolaritza kiroltzat jotzen bada, praktikatzeko adin egokiena, beste kiroletan ez bezala, 60 urte-tan jar dezakegu gutxienez, hainbestekoa baita praktikaren garrantzia.

Eginaren poderioz, pentsamenduak berak ere erritmo bat lortzen du; eta ia konturatu gabe, zerbait pentsatzen denean, neurturik, erritmoz irteten da. Bada teoriarik, hitza eta pentsamendua erabat loturik doazela dioenik; hots, ez daitezkeela bata bestea gabe eman, hitzez pentsatzen dela. Horrela bada, bertsolariarengan pentsamendua erritmotua da neurriaren arau-era. Hori lortzeko, noski, ez zaigu oraindik gutxi falta!

Hau guztiau honela izanik, beraz, behar beharrezkoa dugu, doinua segurtasun osoz erabiltzea, erritmoa ongi maneiatzea. Musika edo doinu bat meneratu ezik, ez daiteke bertso-rik bota haren neurrian. Orain arte doinuari garrantzi txikiegia ematen diogulakoan nago, dugun zailtasun handienetako bat horretan baitatza.

Modu berean, bertsoaren edertasunerako ezinbestekoa da erritmo egokia eramatea. Ikasi beharra dugu, erritmoa aldatu gabe, soberan diren silabak (edo faltan direnak) neurriaren barnean plegatzera, egokitzera; beste erremediorik ez bada, jakina. Berdin ikasi beharko dugu bertso-ikasleok, doinu desberdinen sorta zabala erabiltzen, gure ekitaldiak monotonoe-giak gerta ez daitezen. Edozertara ere, praktikak erakutsiko digu eta praktikarekin ikasiko dugu.

Bertsoaren neurketaren zailtasunean, zerikusi handia du zortziko nagusia ala txikia izateak. Guri gertatu zaiguna kontu-tan hartuz, hasiera batetan zortziko txikia errazago edo erabil-garriago dela esan daiteke. Gauza logiko dirudi horrek. Baina, gero, praktika pixka baten ondoren, askok nahiago izaten dugu zortziko nagusia, hitz gehiago erabiliz errazago azaltzen baitira gauzak. Ideiak eta gertakariak hitz gutxitan esan edo azaltzea zailago edo da; eta hor da bertutea. Esperientzi ezak edonori dakarkio, soberatzen zaizkion hainbat hitz non sartu ez dakiela.

Bestelako zailtasun batzu ere ba dira: bertsoaren bat-ba-teko eraikuntzak, kontzentrapen ikaragarria eskatzen digu guri. Agian, bertsolari eginak ere burmuinak ketan jarriko ditu sarri-tan, beraren aurpegiaren itxurak besterik adierazten badu ere.

Aldez aurretik ez da izaten bertso osoa prestatzeko astirik, bat-bateko saioetan behinik-behin. Geroago azalduko dugunez, zerbait prestatzen da, bai, baina zerbait hori azken puntua izaten da bakarrik, normalean, ezaguna denez. Aurreko guztia, kantatuala asmatuz doa bertsolaria hari baten inguruan noski. Gauza asko dira, beraz, batera egin beharrekoak. Bertsoak nolabait bukatuko delako konfidantzak, segurtasun psikologikoa ematen du. Konfidantza eta segurtasun minimoa falta bada, ez dago ganorazko bertsoarik bukatzerik. Jakina, segurtasun hori gehien ematen duena prestakuntza egokia da, praktika handia.

Dena den, beharbada, zailtasun handienetarikoa gaiarekiko lotura da. Bertsoaren esanak hari ber baten inguruan joan behar du; hasieratik amaieraino. Ideiak ahalik eta argiena izan behar du; ahalik eta argien eduki behar dugu buruan. Hariaren edo gaiaren barnean, asmatutako puntu bakoitzak zuzen joan behar du azkeneraino. Guri, bertsolari eskasak izanik, sarri gertatzen zaigu bertso baten barnean puntu bat edo beste lekutik kanpo jartzea, soberan balego bezala, hots, lekua betetzearren soilik.

Bertsolaritzari buruzko lan guztietan esan ohi da, bertsolariek bertsoa atzekoz aurrera asmatzen dutela. Azal dezagun hau pixka bat, era berean zati hau idatzi dudan honek eginiko adibide bat jarritz.

Gaia aldez aurretik ezaguna denean edo eta bertsolariak aukeratu duenean, zerbait pentsatuz ahal denik esaldi sakonena edo xelebreena asmatzera jotzen da. Entzuleari entzutea gehien gustatzen zaiona xelebretasuna ohi da. Behin asmatuz gero, esaldi hori azkenerako uzten da, eta normalki aurreko puntuak bertara heltzeko aurrepausoak besterik ez dira izaten. Zaila dirudien arren, era hori errazena dela esan daiteke. Bertsolari nagusienek aurretik ere bota ditzakete puntu eta ideia onak, haien ondoren ere biribilak asmatuko dituztelako konfidantzaz. Guk ez dugu horrenbeste eskatzen; edo eskaintzen.

Neure adibide bat jarriko dut argibide bezala. «Bat-batean» bertso bat asmatuko dut. Gaia eta neurria aukeratu behar ditut. Eta doinua ere. Hauxek izango dira. Gaia: Ilea moztu didate. Neurria edo bertso-mota: zortziko txikia. Doinua: «Astoa ikusi nuen» kantarena.

Lehenengo pausoa azken esaldia asmatzen ari naiz, neurriaren barnean. Horrelakoak izan daitezke: «ileak ez du janzen/barrutik burua» edo «indarrak joan zaizkit/Sansoni bezala». Zer esanik ez, horretan errimatzeko egoki den hitz batez bukatzen dut. Kasurako, aurreko biak onak dira.

Bi esaldien artean bigarrena aukeratuko dut, kolpe xelebrea izan daiteke eta. Orduan, horren inguruko haria lantzen dut. Adibidez, ilea luze nuela eta gogor sentitzen nintzela, baina gero moztu egin didatela esan beharko dut gutxi gorabehera. Hori da ideia ardatza edo haria. Batera, bukaeratzat «ala» duten errimadun hitzak bilatu behar ditut: makala, argala, apala, azala, dezala, zabala, zaidala, hala, berehala, zala...

Honela moldatzen ditut, ba, lehenengo hiru puntuak:

Nik kemenik ba nuen
ez nintzen **makala**
ilez beterik neukan
buruko **azala**
baina moztu didate

Azkenerako geratzen da, beraz:

eta gero **hala**
indarrak joan zaizkit
Sansoni **bezala**.

Prestakuntza osoa segundu gutxitan egin behar da eta bertsoa berehala bota. Horretan da zailtasuna. Baina horretarako behar diren erreflexuak eta ahalmenak (memoria eta beste) praktikarekin garatuz doaz. Eta ekinaren ekinez, honela lan egiteko gai eginez goaz. Horixe da behintzaz, bertsolari-eskolako ikasle bezala daramagun esperientziak dioskuna.

V. HIRI-BERTSOLARIA SORTZEAREN ALDE

Gauza ezaguna da, sarri aipatua izan baita, sagardotegietan zegoela bertsolarien «berezko eskola». Bertako arrats luzeetan eginiko eta entzuniko saioetan prestatzen eta trebatzen ziren bertsolariak eta bertan ereiten zen bertsozaletasunaren hazia. Era honetan, oso modu naturalean, berez sortzen ziren bertsolariak eta berauen inguruko bertsozaleak.

Baina, aintzina, jende askorentzat jolastoki bakarra sagardotegi horiek ziren eta, beraz, orduko gizartean aparteko tokia betetzen zuten. Gaur egun, ordea, beste gizarte mota batetan bizi gara eta bestelako irtenbide asko aurki ditzakegu, orduko bertso-habiatik urrunduz.

Herrien egiturari dagokionez ere, aldakuntza ederrak ikusi izan dira. Nekazaritzaren pisu erlatiboa beherantz joan da, edo

eta bestela esanda, baserriak kalearekiko izan duen pisua galduz doa. Bestalde, oraintsu arte baserria eduki da euskararen gordeleku nagusitzat, baina gaur egun honetaz ere, hankaz gora geratzen ari dira lehenagoko eskemak. Euskarak burruka gogorrean dihardu kaleko (hirietako) bizitzan eta, dirudienez, biziko bada, gailendu egin beharko du burruka horretan.

Ostera, guztiok dakigunez, orain arte bertso-mundua baserri inguruko mundua izan da batez ere. Bertsolari gehienak nola edo hala baserriari lotuak izan dira, lanez edo, gutxienez, jatorriz. Eta oraingo bertsolari gehienak ere jatorri horretakoak dira.

Dena den, euskal gizartea prozesu itzulezin batetan sartu da, hiri-gizarte batetarantz abiatuz. Ikusi besterik ez da Gipuzkoaren egitura. Hiri hedatu baten itxura hartzen ari da, nonnahi populazio-gune hiritartuak dituela, hamar mila bizilagunez gorako herri (edo hiri) piloa duelarik, eta Donostialdeko hiri-inguruneaz. Bizkaia ere hortik doa, Bilbo Handiko eskualdea hiri bakartzat har daitekeelarik. Hitz laburretan, guk nahi zein nahi ez, Euskal Herriko populazioaren parterik handiena hiritarturik dago.

Gure ustez, bertsolaritza sendotuz joan dadin, hiri-giro horretara egokitu, adaptatu beharko da. Labur esanda, Bilborako bertsolaria edo, zabalago esanik, hiri-bertsolaritza indartu nahi genuke. Eta orain arteko bertsolaritzari ezer kendu gabe, bertsolaritza honek ondoko faktoreok eduki beharko litzuzke kontutan:

- Hirietan gero eta euskaldun alfabetatu gehiago daude. Eta alfabetatuak diogunean, euskaraz irakurtzen ohituak daudela esan nahi dugu. Hau da, orain arteko euskalduna, batez ere, belarriz edo entzumenez izan da euskaldun, baina ez du izan hizkuntzaren ulermen bisualik, hots, ez da hizkuntza idatziaz baliatu. Faktore honek, neurri batean, markatu egiten ditu bertso barneko aldakuntza fonetiko eta kontrakzio asko. Eta modu berean, euskara baturaren intzidentzia seinalatzen du.
- Honetaz gainera, euskaldun berrien fenomeno ere oso kontutan edukitzekoa da.
- Lehenago euskaldun alfabetatua (euskaraz eta erdaraz) aipatu izan dugu, baina honekin batera, batezbesteko euskaldunaren kultura-maila ere aipatu behar da, normalean hiritarren ikasketa batzu egiteko aukera izan baitute.
- Bukatzeko, hiritarren mundua eta interesak ditugu, kantatzeko gaiari dagokionez oso kontutan hartzekoak.

Era berean, arraina itsasorik gabe (edo urik gabe behintzat)

bizi ezin daitekeen bezala, bertsozale hiritarra ere bultzatu eta indartu behar dugu. Bilbotarrak bertsozale!, nork esango luke horrelakorik duela zenbait urte!

VI. BERTSOLARI IZATEN IKASI EGITEN OTE DA?

Askotan eztabaidatu da puntu hau bertsolaritzari buruzko hitzaldietan, baina guk dakigunez behintzat, ezer gutxi idatzi da honetaz. Labur bada ere, geure eritzia agertzeko probetxatuko dugu.

Sarri entzun dugu, bertsolaria jaio egiten dela. Noski, ezer izango bada, jaio egin beharko da; baina jaiotzatik ez dago predestinaturik bertsolari izatera.

Bertsolari izateko ahalmenarekin, pertsonak dituen beste ahalmenekin gertatzen denaren antzera jazotzen da. Pertsona ez da besterik gabe gai jaiotzatik, ezelako egintza berezirik egiteko. Gai-tuz doa egintza horretan saiatuz doan neurrian. Eta horrela ikasten du oinez, hitz egiten, eta abar. Hau da, ikaste-prozesu batetan sartzen da, saioak eginez, egintzetan saiatuz eta ekinaren ekinez egintzak menperatzen ikasiz. Aktibitate edo egintzaren bidez (ikus honetaz, hilberria den Piaget-en ikerkuntzen emaitza), irakaskuntza eta ikaskuntza aktiboaren bidez pertsonaren ahalmenak garatuz doaz. Adimena bera ere horrela garatzen da.

Noski, horrelako ikaste-prozesu bat aurrera eramateko, aurrebaldintza minimo batzu daude; eta gero ikasketa hori laguntzen duten faktore eragileak ere badira.

Gehiegi ez luzatzearren, bertsolari-ahalmenen garapenari lotuko gataizkio. Zeintzu dira bertsolari izateko aurrebaldintzak? Edonor izan ote daiteke bat-bateko bertsolari? Zeintzu dira bertsolari izaten ikasteko faktore eragileak?

Bat-bateko bertsolari izatera heltzeko aurrebaldintza minimoztat ondoko hauek ikusten ditugu:

- euskara ongi menperatzea
- ereflexu mental bizkorrek edukitzea
- irudimen azkarrekoa izatea
- musikari dagokionez, kantatzerako belarria edukitzea (minimoki).

Hauxek dira guk ikusten ditugunak, baina batek baino gehiagok eztabaida dezake, hauxek ere heziketaz lor daitezkeela.

Ados gaude horretan, baina dena den, beharrezkoak direla uste dugu.

Bertsolaritzaren ikasketaren faktore eragileen artean ondo-koak ikusten ditugu:

- ingurune egokia. Landareek hazteko baldintza egokiak behar dituzten bezala, bertsolariek ere beste horrenbeste:
 - euskalduntasuna: ez da ulertzen bertsolaria inguru euskaldunik ez badauka,
 - bertsozaletasuna eta entzulegoa. Motibaziorako faktore garrantzizkoak,
 - talde-kontzeptua: bertsolagunak behar dira. Bertso-egiten ere taldeka hobeki ikasten da,
- beste faktore eragile bat bertso-egintza dugu. Gure ustez, hauxe da faktore nagusia: bertso-egiten aritzean eta arituz ikasten da bertsoan,
- baina, noski, ezin egin daiteke edonola. Horregatik teknikazko elementuen ezagupena erabat beharrezkoa da. Honetaz, bertsoegintzaren prozesua arrazionaldurik duen irakasle baten laguntza, guztiz mesedegarria da. Teknikazko elementuak (neurria, errima, doinua...) teorikoki ikasiz eta praktikoki ariketak eginez burutzen da. Gero honekin batera, asko laguntzen du bertsoen azterketa kritikoak.

Ondorioz, ba, esaniko aurrebaldintzak eta ikasketaren faktore eragileak kontutan hartuz, BERTSOLARIA EZ DELA BEREZ SORTZEN, BAIZIK ETA EGIN EGITEN DELA esango genuke.

Eta ikasketaren arazoa ukitu dugunez, beste galdera hau ere egin dezakegu: Euskaldunberriak bertsolari izan ote daitezke?

Geure erantzuna galdera batez emango dugu: Eta zergatik ez? Izatez, gure taldean badira horrelakoak eta modu normalean segitzen dute ikasketa-prozesua. Zer esanik ez, aurrebaldintza minimoak betetzen dituztela eta gero faktore eragileak jartzen saiatzen garenez...

VII. BERTSOLARITZA ETA BERTSOGINTZA IKASTOLARA

Bestalde, ikasketa-prozesua esan den bezalakoa bada, zergatik ez eraman ikastolara?

Arazoak ez du erantzun sinplerik, ez baita pentsatzekoa haur

guztiek bat-batekotasunaren ikasketa-prozesua segitu beharko edo nahiko dutenik.

Bi maila berezi behar direla uste dugu:

- a) bertsoaritza gai bezala. Hots, bertsoaritzaren historia, bertsoen teknikaren oinarritzko alfabetapena. Literaturaren ikasketa arruntaren barnean kokatuz,
- b) bertsoigintza, bat-bateko bertsolariak prestatzeko ikasketa-prozesua bultzatuz.

Gure ustez, lehen maila hori oso ondo sartzan da programazioaren barnean. Azken batez, ez ote da hori Euskal Literatura? Zer esanik ez, informazio arrunta baino gehiago eman behar litzateke, haurrentzako egokituriko kontsulta-liburuak eta beste-lako materialeak erabiliz. Bide hortatik doa J. Dorrontsororen lana, laster kalean ikusi ahalko duguna berau. Zer esanik ez, materiale horien prestaketa erizpide pedagogikoak erabili beharko lirateke, oso kontutan hartuz bertako metodologia.

Bigarren maila ere nolabait sartu behar da, baina ez haur guztiak horretara behartuz, gaiaren lanketa aukeran jarriz baizik. Hots, egintza berezi bezala, gaur egun neurri batez txistu-ikasketarekin, dantza-ikasketarekin eta abarrekin egiten den bezala, eta agian erizpide gogorragorekin.

Dena dela, bai maila batean zein bestean ezer ganorazkorik lortzeko, oinarritzko pauso batzu eman behar ditugu, tartean hauek daudelarik:

- bertsoigintzaren teoriaren arrazionaltzea. Eta hau nomenklaturaren arloan, arauen arloan eta arazo teknikoaren arloan. Honetaz, dirudienez, X. Amuriza ari da pauso interesgarriak ematen, sortuberria duen eskolan,
- materiale teoriko horren prestaketa eta argitarapena. Egia esan, sortuz doa eta adibidez, JAKINen ale berezia eta J. Dorrontsororen lana aipa ditzakegu,
- gazteentzako egokia izango den metodologia garatu.

Hauek eta bestelako pauso batzu ematen baditugu, ongi oinarriturik sartu ahal izango dugu bertsoaritzaren hazia lanketan, eta seguruen, onuragarri gertatuko da bai euskararentzat, bai bertsoaritzarentzat eta bai literaturarentzat ere.

Errepresiotik gerra zibilera?

Joxe A. Otaegi

Errepresioaren kontrako ekintzaren bat antolatzeraz doazela eta nire izena eta laguntza eskatzen didate berriro. Eta berriro ematen dut, nola ez, edozeinek emango lukeen moduan. Baina indignazio adina desanimoz eman dut oraingoan.

Ez da berdin errepresioa eta errepresioa. Historian hartzen badugu behintzat. Ez da berdin atzo eta gaur. Atzo elkartu egiten gintuen. Gaur banatu egiten gaitu. Biharko beharbada gerra zibila dakarkigu.

Errepresioaren kontrako ekintza bat. Baina ez dira denak egongo. Ez, aldez aurretik jakin daiteke, zeintzuk egongo diren, zeintzuk faltako diren. Arrazoi askogatik, oso arrazoizko arrazoiengatik, baina holaxe da. Egongo direnak, faltako direnak, biolentzia hau kondenatzen dutenak, beste biolentzia hura bakarrik kondenatzen dutenak... Holaxe da. Mugak eta alderdiak eginda daude garbi-garbi.

Ematen duzu izena errepresioaren kontra eta badakizu, Alderdi jakin batekin identifikatuko zaituztela. Giza eskubideen defentsa oso jarrera desberdinetatik egin litekeela, edozein jarreratik egin beharko litzatekeela, etab., egia da, denek onartzen dute, teoriarik, baina momentu honetan inori ez zaio interesatuko. Halako X Alderdirekin identifikatuta geratzen zara burutik burura eta kito: jende jakin horiekin, horien ideologia eta joko eta praktika dudagarrienekin. Zure arrazoi pertsonalek ez dute deus balio. Arnasa hartzen baduzu eta ez baduzu, Alderdien eskematismoan

erortzen da dena. Ez dago giza eskubiderik, ez dago ezer, Alderdiak eta Alderdion interesak besterik.

Euskal Herria bi komunitatetan erdibitzen ari da eta bataren zein bestearen etsaia, praksian, egunoroko gorabeheretan, ez da Madril edo ez dakit zein, askatasunik eza edo ez dakit zer, baizik eta biak bata bestearenak, biak ari dira elkarren etsai gogorrenak berak bilakatzen. Teorian beharbada ez, baina egunoroko praksian. Eta azkenean horrek agintzen du.

Geroz eta gutxiago ikusten da bien etsai komun bat inon dagoenik, edo helburu komun bat, zertxobaitetan bederen biok elkar hartzeko edo biok hein batetan bederen elkar aditu ahal izateko. Komuntasunek, historikoez eta, geroz eta gutxiago esan nahi dute. Ezer ez. Geratu ere geroz eta komuntasun gutxiago ari da geratzen. Agian ez da ia batere geratzen, urrungo oroitzapen lanoetan ez bada. Geroz eta gehiago, ordea, kupida gabe bata bestearekin konfrontatzen duen egunoroko gerra txiki zipotza geratzen da, elkarrenganako gorrotoa elikatzen. Lehen Madrilen kontra hitzegiten eguna pasatzen zuenari, orain ez diozu entzuten PNVren kontrako, edo ETA edo HBren kontrako marmarra besterik, goizetik gauera. Madril inork ezin eramango du: baina hemen inork ezin eraman duenena, honez gero, batak bestea da.

Beti jakin dugu, projektu politiko desberdinak zeudela. Baina oinarri batzuk bazeuden guztiontzat (Euskadi, askatasuna, giza eskubideak), komuntasun minimo bat ere aseguratzen zigtela, ematen bait zuen. Baina orain? Orain, Euskadiren kontzeptu komunik ez dago eta ezin esan daiteke, giza eskubideen defentsak berak ere oinarri komun bat errepresentatzen duenik. Dena eta edozer gauza bandera bihurtzen den herri honetan, hori ere bandera bihurtu da, banderizo berriak sortuz, edo sartuz. Ezer ez da geratzen herri honetan, oinarritan edo printzipiotan edo errespetutan edo xede komunetan, edozertan, gerra zibil bat eragotziko lukeenik, kasua sortuz gero.

Gizarte bati bere azkeneko eta oinarrizko koherentzia eman liezaiokeen dena galtzera dihoala ematen du.

Errepresioa? Gartzelak, beti bezala, preso beteta daude orain ere. Denok entzun behar izaten ditugu egunoro, egunoroko tortura eta txikizio ikaragarrien relatoak, xehetasun ile lazgarriekin, eta ikusi behar izaten dugu familietan negarra. Euskal Herriko egia triste korrienteena hori da oraindik. Ez dauka bueltarik.

Egon denok omen gaude errepresioaren kontra eta gizatasu-

naren kontrako triskantza guztion kontra. Printzipio bat da. Baina printzipio bat besterik ba ote den... Preso eta torturatu horiek jadanik ez dira «gure mutilak», guztionak. Ez da Euskal Herria, sektore oso jakin bat bakarrik da orain, sigla batzuen deitura garbiz ezagut daitekeena, gau eta egun negarrez ari dena, edozeinen hunkialdiak aparte, eta sektore honek ez du bere printzipioetan bakarrik sofritzen. Malkoak lehortzen direnean begiak berriro gogortzen dira, ukabilak altxatzen dira, bakardadea eta borroka bakarrik geratzen dira bihotzeko isiltasunean.

Hori da eroen, fanatikoen, asasinoen, faxisten, atzerri gaiztoren bati salduen, terroristen alderdia.

Bestea traidoreen eta oligarkiari salduen alderdia da. Edo, nahiago baduzu, dialogoaren, demokraziaren, Estatutuaren, rekonstrukzioaren jendea. Nahikoa lanekin horiek ere, beren buruarekin nahiz besteekin, alde guztietatik burlatu eta txantajeatuta, trabaz beteta, beren buruak suaren eta ezpataren artean ikustera helduta, alde bietatik agredituta, ez zeruan eta ez lurtean lagunik dirudienez eta, batez ere, «beste Euskal Herriak» akosatuta, desesperaziora edo inpotenziara behartu nahiko balu bezala.

Eska ezaiozu demokrata horri bere izena eta laguntza errepresioaren kontra. Eta bai, oso torturaren kontra dago, etab. Baina Alderdi jakin baten jokoan eroriko dela, pentsatuko du berehalaxe (eta arrazoi du agian) eta Alderdi horrekin ez du ezer jakin nahi eta ez dizu parte hartuko kanpaina honetan errepresioaren aurka.

Errepresioak ez gaitu elkartzen. Horrexek ere banatu egiten gaitu. Giza eskubideen defentsa, sentitu agian denok sentitzen dugu, baina ez dugu batera sentitzen, oinarri berdinetatik begiratzen, eta ez gaitu elkartzen. Aitzitik, horrexek berak ere banatu egiten gaituela geroz eta gehiago, ageri-ageri dago. Eta are, errepresioaren historian, hainbeste gauza sartzen da eta, batak bestea erruduntzat jotzera heldu gara. Batak bestea erreprimatzailetzat eta bakoitzak bere giza eskubideen etsaitzat hartzera bestea.

Alderdi batetan PNV, PSOE eta beste denak errepresioaren konplize eta euskarri bezala ikusten dira. Eta alderantziz, beste aldean errepresioaren kausante nagusitzat eta besteen errepresioan eta eskubideen txikizioan ari direnezkotzat ETA, HB, etab. horietxek hartzen dira. Denak elkarren biktimak dira beraz.

Zenbaterainoko bidea dago, politikan, elkarren biktima sentitzetik elkarren zigortzaile bihurtzera?

Erdibitu egin da barne-barnetik Euskal Herria. Bi alderdi dago denean. Ez proiektu politikoetan bakarrik. Barren-barrenean, sentimentuen bi alderdi. Preokupazioen eta itxaropenen eta gorrotoen bi alderdi. Barkatzen eta isiltzen eta ahazten diren krimenen bi alderdi, eta oihukatzen diren problemen eta printzipioen bi alderdi. Bakoitza bere leloarekin. Bi komunitate. Bi partidismo. Eta bata bestearen kontra biak. Bi tribu. Kanibalak biak. Giza-jaleak.

Dena prest dagoela, esan liteke, gerra zibil batetarako. (Zeinek ez du egunotan Irlandako gerra zibila gogoratzen autonomia lortu eta hurrengo egunean? Historia lerroz-lerro kopiatu nahiko bagenu bezala...). Bipolaraketaren radikalizazioa fakto bat da gure herrian, gertaera garbia da, eta egunoroko eguna berak betetzen digu politikan, borroka sozialean nahiz kultural, intereseko beste gauzarik munduan geratuko ez balitz bezala. Martxa honek ezin eraman lezake inora, gerra zibilera baino. Predikazio ideologikoa aspaldian egina dago. Eskuz-esku banatuta daude armak. Egina dago heriotzaren organizazioa. Kontsigna nondibait etortzea bakarrik falta, bazter guztietan txikizioa hasteko. Deklarazio eta kontradeklarazioetako hizkuntzajeen gerra zibilaren bezperako eskaramuzak somatzen dira. (Mutiko artean bezala, biak pronto, baina «hi hasi!»). «Que si la nota en cuestión supone por parte de ETA un reto contra PNV, este partido lo acepta con todas las consecuencias». Gero ezetz, retorik ez omen dagoela. Beno, ez, baina bai. Edo bai, baina ez. Zeinek txokatu du lehenengo, galdetu beharko da gero.

Lemoiz bai, Lemoiz ez. Polborin baten gainean dago Euskal Herria eserita. Edozein momentutan salto egin dezake txispak. Orduan ez da herri honekin akabatzeko kutsadura nuklearrik beharko.

J. A. O.

1980ko euskal liburugintza

Joan Mari Torrealdai

Jarraiko lerroon nekerik handiena liburu-produkzioaren informazioa biltzen datza. Lanak ditu, izan ere, zerrenda osatzeak, horretarako erakunde aproposik ez dagoenean. Azken urteotan egin ohi dudanez, euskal liburuen eta Euskal Herriari buruzko gainerakoen bilduma osatu nahi izan dut. Euskarazkoa batez ere, noski. Analisia ere euskal liburuena bakarrik egiten dut. Azterketa hau nere aldetiko lehen irakurketa gisa ulertu behar da.

Perpektiba desberdinetatik heldu nahi izan diot liburuari: produkzio editorial aldetik, kreaizio aldetik, gaien erabilera aldetik, etc. Aurten, gainera, 1980ko produkzio hori iragan urteen perspektiban ere jarri nahi izan dut, 1970-1980ko liburuen bidea erakutsiz.

Zer eman du, ba, 1980ak liburu kontuan?

1980ko liburu-produkzioaren inguruan, eritzi positibo guti irakurri edo entzun ahal izan dugu. Ez kalitate, ez kantitate aldetik egin bide dugu aurrera. Liburu gutiago argitaratu, eta are eskasago kreaizio lana, nonbait. Ohizko bideetatik bide doa liburugintza, bide berritatik abiatu gabe. Gero eta gai-eremu gutiago lantzen bide da euskaraz.

Horrela den ala ez ikusteko azter ditzagun lasaiago punturik nagusitxoena.

Argitaragintza

1980an, nere kontadurian, 209 liburu publikatu dira euskaraz¹. 1979ko produkzioaren azpitik gelditzen gara. Hori bateko.

Eta besteko, orain artean gertatu ez zena, liburu horietako asko eta asko urtealdi zenbaitetan pilaturik argitaldu dira, bereziki Durangoko Azokaren inguruan eta urte bukaeran. Kaleko gizonak —eta bestelakoak— urtean zehar izan duen eskasiaren inpresioak badu, bai, oinarririk eta funtsik. Are gehiago liburu originalari begiratu badio, inoiz baino handiagoa bait da aurtan berrargitalpenaren eta itzulpenaren pisua. Eta, jakina denez, idazleak interbentziorik gutien hortxe du, berrargitaratzeko eta itzultzeko erabakietan. Ekintza editorialak agintzen du hor.

1980ko liburu-produkzioaren nondik norakoa arakutzen hasten garenerako, argi eta garbi ikusten da argitaletxeek geroz eta pragmatikoago jokutzen dutela: saltzen den liburua produzitzen da, ez bestelakoa. Merkatu-planteoa da nagusi. Erdaraz liburu etnologikoa (Euskal Herriari begirakoa, oro har) saltzen den bezalaxe, euskaraz irakasliburua (eta laguntzaileak) saltzen dira, hots, testu, metodo, hiztegi, edo irakurgai entziklopedikoak, gazte-literatura, tebeo eta horrelakoak. Kulturaren eta giza-bizitzaren sail osoak ikutzeke edo apenas ikutuak gelditzen dira euskal produkzioan. Begira «liburuaren gai-sailkapena» taula, eta kontrola hor zenbat hutsune dagoen. Gai-eremu horiek gaurko planteoekin eta gaurko medioekin ezingo ditu bete argitaletxerik azkarrenak ere.

Azken urteotako jokabideari eta iazko produkzioaren iturburuari jaramon egiten badiegu, badirudi argitaletxe zenbait jadanik estableturik eta finkaturik bezala daudela. Aurreko hamarkadaren aldean, hori bai, amateurismo enpresarial guti ikusten da orain. Bakoitza bere politikarekin, aski finkaturik ematen dute *Elkar* batek, *Hordago* batek, *Erein* batek, adibidez.

Kreazio-lan guti

209 liburu horiek argitaletxearen lanaren berri ematen dute, aipatu dugunez. Idazlearen lana zernolakoa izan den neurtu nahi baldin badugu, ongi berezi behar ditugu, esan bezala, produkzio barruko makina bat gauza, esaterako, berrargitalpena den ala itzulpena, ala jatorriz euskaraz idatzia, idazlearen ekintzaren ikuspegitik bederen oso desberdinak bait dira.

Liburu berrargitaratua zein liburu itzulia gehitu egin da 1980an, zenbaki absolututan bezala erlatibotan. Berriz lehengora gatoz: argitaletxearen ekintza ikusten da hor; ez hainbeste, idazlearena. Zer adierazten du horrek? Ez ote dago kreazio-lanik? Edota erosoago gertatzen ote zaio argitaletxeari lan berrien lekuan

aldez aurretik euskaraz nahiz erdaraz egindakoak publikatzea? Biziki zehaztua beharko luke erantzunak, arazoketari osoki ihardestekotan behintzat.

Erantzunik emateko asmorik gabe, deskribapenetan jarrai dezagun, jatorri desberdinetako liburuen lekua produkzio-barruan zein den agertuz.

a) *Itzulpena.*

Itzulpenak pisu handia du 1980ko liburugintzan. Produkzio osoaren % 30 hartzen du liburu itzuliak. Asko da.

Aurreko urteetako proportzioak gehitu egin dira 1980an: 1978an % 9,5; 1979an % 24; eta 1980an, esan bezala, % 30.

Itzulpenaren ehunekoa oso ezberdina da sail batetik bestera. Sail batzu itzulpenetik bizi dira osoki, adibidez, 16.a eta 22.a, baina produkzio osoaren barruan indar guti dute sailok. Xifra absolututan dexente desarroilatuagoa da itzulpen-jokabidea beste sail batzutan. Denen gainerik bat da aipagarriena, «Orotarik» alegia. Sail horren % 64,5 da liburu itzulia. Esan-nahitsua da gertakari hau, berau bait da sailik ugariena, eta sail honetantxe ematen bait dira tiradarik handienak ere. Ezaguna denez, gai-sail honetan kokatzen dira entziklopedia jeneralak, haur- eta gazte-literatura, tebeoak, istorioak, etc. Non da etxeko produkzioa?

b) *Berrargitalpena.*

Berrargitalpena indarra hartuz doa. 1980ko produkzio osoaren % 16 da. Orain arteko gehiena, eta liburu-motarik salduenean: 1978an % 15, 1979an % 11 eta 1980an % 16.

Berrargitalpenik gehienak euskara ikasteko hiztegi, metodo, gramatika eta ingurukoetan dira. Erdia eta gehiago da horrelakoetan liburu berrargitaratua: % 51,8. Irakaskuntz liburua dator bigarrenik, % 23,8rekin. Dirudenez, urtero-urtero, epe jakinetan, liburu-mota honen berrargitalpena egin ohi da, berredizioa baino sarriagotan berrinprimaketa.

c) *Elebiko liburua.*

Gero eta arrakasta gutiago du liburu elebidunak, euskara eta erdara batean dakarren liburuak. Duela pare bat urte, 1980an, % 17 ziren horrelako liburuak, 1979an % 11, eta iaz, produkzioaren % 4,7 bakarrik. Beherakada honek garbi adierazten du elebitasunaren politika editorial horren lur-jotzea. Egia esan, euskararen presentzia pasibo horrek bazuen baliorik, bai, baina sinbo-

likoki bakarrik zen bilinguismoa hori, ez errealitatean, erdarari heltzen bait zion irakurleak.

Gai-sailetan desoreka eta kontzentratzea

Ze liburu-klase publikatu da euskaraz 1980an? Aski dugu, horretaz jabetzeko, «liburuaren gai-sailkapena» aztertzea. Hona hango bost gai-sailik erabilienak:

<i>Ordena</i>	<i>Saila</i>	<i>Gaia</i>	<i>Zenb. abs.</i>	<i>%</i>
1)	01	Orotarik	48	23
2)	21	Literatura	45	21,5
3)	08	Irakaskuntza	42	20
4)	11	Euskara	27	13
5)	13	Natur Zientziak	18	8,5

Bost horiek dira —eta hauek soilki— euskaraz pixka bat —eta pixka bat bakarrik— desarroilatu ditugunak. Boston artean produkzio osoaren % 86 osatzen dute. Liburugintzaren eskasiaren barruan bertan desoreka handia dago, gai-sailkapenaren taularen arabera. Gai bakoitzean idatzi dena, hortxe dago inon baino argiago. Hainbat eta hainbat gai-eremu dago hor ikutu ere egin gabe edo liburu batekin edo —berdintsu dena— dozenaerdi batekin.

Gure ustetan Unescok klasifikaturiko 23 liburu-kategorietan zenbat eta gehiago hornitu, hainbat eta normalizatuago legoke euskal kultura. Hipotesi honen arabera, azken urteotan kultura idatziaren normalizazio-bidean gerakuntzan geundeke. Ezin esan behintzat asko aurreratu dugunik, atzera egin ez badugu. Gaien erabilpenean, izan ere, 1980an aurreko bi urteen azpitik bait gaude: 1978an 18 gai-sail erabili genituen, 1979an 19 eta iaz 15. Batetik besterako diferentziak hain ezdeusak direlarik, alde hauek ez dute errealitatearen munta handirik, egia esan. Sinbolikoki bai, oster, euskal kulturaren flakeziaren hezur hutsak are bistago jartzen bait dituzte.

Lehen ere inoiz egin dudana galdera larri batetara ekartzen gaitu egoera honek: Gauza al da euskara euskal gizonaren eta gizartearen bizimoldea gauzatzeko? (Kasu!: ez naiz ari euskararen ahalbide linguistikoez, baizik eta sozialez eta kulturez). Alegia,

liburu-politika bat erabakitzean euskararen ondoan erdarari lekurik eman behar ote zaio, eta, ematekotan, zein? Bego hor galdera, erantzunik gabe oraingoz. Neri ez, baizik eta langintza horretan diharduten guztiei eta aginte publikoei dagokie erantzutea.

Liburugintzaren erretratu honetan, gai-eremuen eskasia baka-rik ez da problema. Hain larria da kontzentratzearen aldeko joera, 1980ko produkzioak ageriagoan uzten duena. Liburu funtzionala da nagusi. Horrela esanda, normala da fenomenoa. Ez hainbeste, funtzionaltasun hori dimentsio bakarrekoa denean, irakaskuntzari begirakoa alegia (euskara irakaste-ikasteari edo irakaskuntzari jeneralean lotua, 01-08-11 gai-sailetan biltzen dena). Hiru sailok batean harturik, % 56 osatzen dute hiruron artean. Asko da, eta asko izateaz gain, 1979tik hona hazi egin da ika-ragarri (% 43tik % 56ra). Pilaketa gaitza dago, beraz, kulturaren eremu honetan. Honen ondoan oso urruti dator literatura bera (% 21,5), nahiz eta bigarren sail erabilienean berau izan. Jaitsi egin da literaturaren produkzioaren indarra. Dena den, bien artean liburugintza osoaren % 77,5 egiten dute. Zer gelditzen da beste sailentzat? Maiz aipatzen dudana delako bipolaraketaren bi gune-tatik (irakasliburua eta literatur liburua), ez da zalantzarik, «ira-kaskuntza»ren inguruko liburu funtzionala atera da irabazle eta nagusi 1980ko produkzioan.

Literatura jaitsi egin da

Xifra absolututan zein portzentaiatan behera egin du literatur liburuak. Hauxe dateke, neurri batean bederen, 1980ko liburu-gintzan nobedaderik handiena. Gainerako gai-sail nagusietan baino liburu original ugariago badago ere, aurreko urtean baino gutiago sortu eta argitaratu izan da.

<i>Ordena</i>	<i>Azpisaila</i>	<i>Azpigaiia</i>	<i>%</i>
1)	216	Olerkiak	33,5
2)	217	Ipuinak	27
3)	214	Elaberria	22
4)	212	Bertsoak	6,5
5)	211	Literaturaren historia	4,5
6)	215	Herri literatura	4,5
7)	213	Antzerkia	2

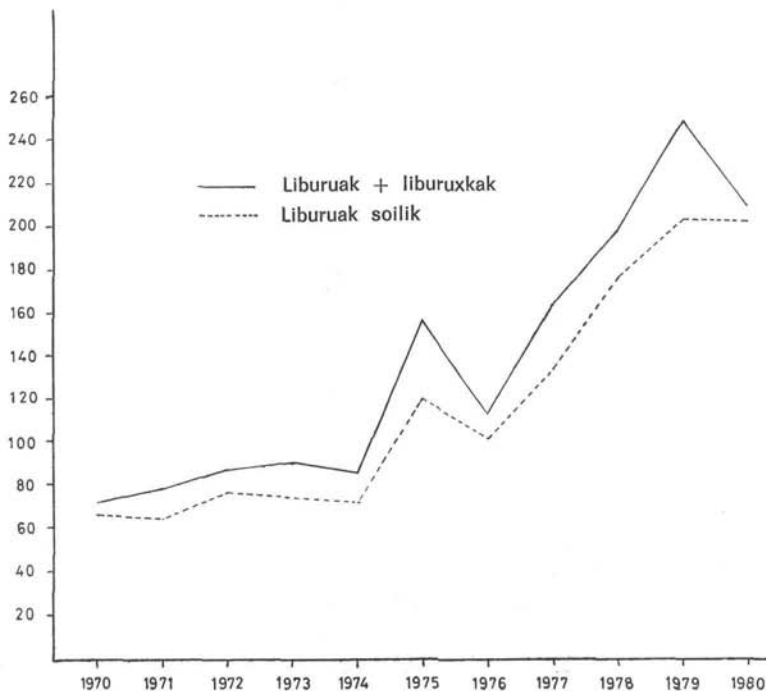
Iruzkina beharrik ez du taula honek: narrazioak % 49 hartzen du eta olerkiak % 33,5. Eta beste literatur generoak? Bertsotan ia deus ez dugu eta are gutiago antzerkitan.

Lanen kalitateak kopuruaren eskasiaren hutsa beteko al du? Ikusi dudanetik ez zait iruditzen, baina ez naiz honetan luzatuko ez da-eta hau urteroko sail honetako gaia.

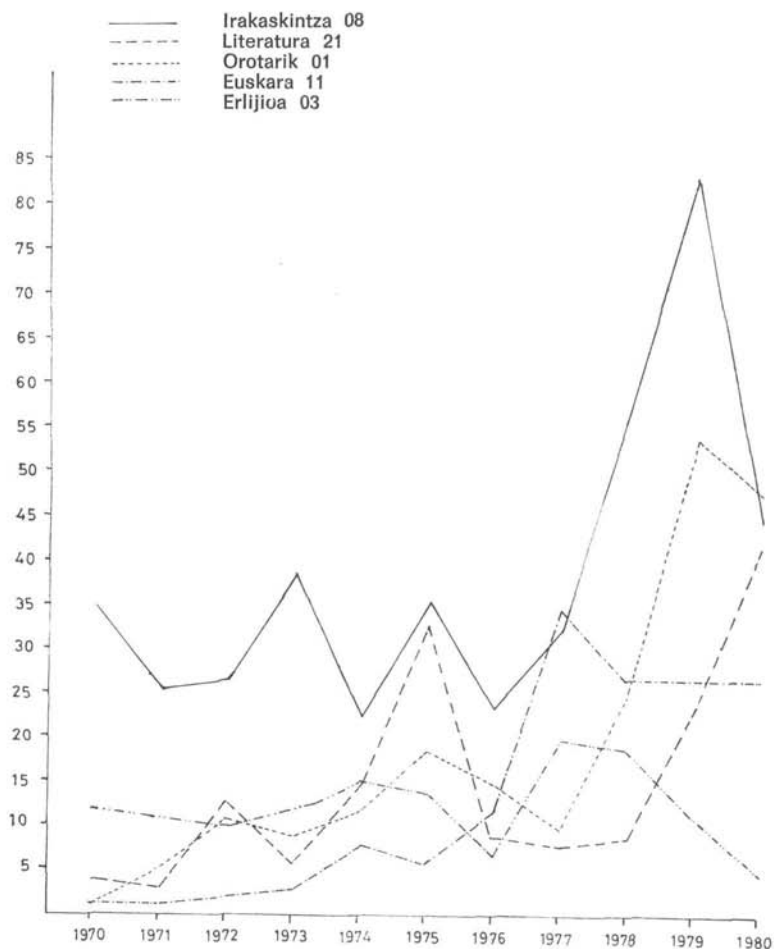
1970-1980: azken hamar urteotako liburuak eta gaiak

Euskal Idazleak, Gaur (323 or.) liburuan «Liburugintzaren hazkuntza» izenez, 1960tik 1975 bitarteko liburu-produkzioaren grafikoak emanak ditut. Erizpide berdinez osatzen dut orain azken hamarkadako liburugintzaren eboluzio-lerroa. Hobekuntza batez: urtez urte bildu eta argitaratu ditudan datuei, geroztik

1970-1980: liburu-produkzioaren bilakaera

1970-1980: Gai-sailik erabilienak

inguratu ahal izan ditudanak erantsi dizkiet; 32 liburu denetara, 6 urtetan banatuak («pro-manuscripto» direlakoak ere barne).

Eboluzio-lerro hauei begira erakutsi pare bat atera dezagun:

Liburu-produkzioaren bilakaerako grafikoan, kontuan hartzea da 1975era arte produkzioak ez duela 100 gainditzen eta

geroztik ez dela jaisten. Eta azpimarratzekoak dira, alde batetik, 1976az geroztik produkzioaren abiadaren etengabea eta handia, eta, bestetik, 1980ko beherakada aipatua.

Gairik erabilienean grafikoan bizpahiru gauza nabarmenduko nuke: lehenengoa, literaturaren goititasuna urte denetan, eta beronen beheradada harrigarria 1980an. Bigarrena, azken lau urteotako gorakada hiru liburu-motari zor zaiola bereziki: literatur liburuari, «orotarik» sailekoari (ipuinak eta horrelakoak) eta irakaskuntz liburuari (testu eta ingurukoak). Eta azkenik, aipagarri dira berebat, euskara hizkuntza bezala ikasteko liburua gehitu ez baino mantendu egiten dela, bateko, eta, besteko, erlijio-liburua behera doala (nahiz eta azken urteotan, askok uste duenaren kontra, ez inoiz goitik ibili).

O H A R R A

¹ Ohar gisa bederen ager ditzadan zerrendak osatzeko erabili ohi ditudan erizpideak eta ibilbideak:

a) Liburuaren argitarazio-urte bezala, lege-gordailuak markatzen duena hartzen dut.

b) Erakunde ofizialen baten bidez ez delarik, nekeza —ia ezinezkoa— gertatzen da ni bezalako batentzat liburu eta liburuxka oro jaso ahal izatea. Kontuan eduki behar da, gainera, nahiz eta urtearen azkenean zerrendak osatu, liburu zenbait beranduago zabaltzen direla: halako urtean lege-gordailua lortu eta hurrengo urtean merkatura ateraniko liburu dexente dago.

c) Lege-gordailua dutenez gain, «pro-manuscripto» izendatzen ditudanak ere zerrendara pasatzen ditut, euskal liburugintzaren esparruan badutelako pisurik, nere iritziz, hala nola UEUko publikapenak.

d) Begien bistakoa da zerrenda luze horretako liburuak, liburuakak eta «pro-manuscripto» horiek, denak batean, 209 baino dexente gehiago direla.

Bai kopuru osoaren azken kontutarako eta bai gai-klasifikapenak eratzeko orduan, ukitu eta zuzenketa zenbait egiten diot zerrendari, liburugintzaren irudi egiazkoago baten atzetik:

- 1.—«Pro-manuscripto» horiek kanale normalen bidez salmentan dau-denetan bakarrik kontatzen ditut.
- 2.—Zerrendan agertzen diren hogeit orrialdetik beheko liburuakak ez ditut banan banan jasotzen.
- 3.—Orrialde nahiz testu gutiko liburuakak, bildumatan direlarik, kontaduriarako multzokatu egiten ditut, eta bat bakarra bailiren kontatu. Adibidez: *La Galera* (Bi antxumeak - Erbia - Lehoia - As-toa): 88 or.

Horrela bada, bi gauza —eta ongi bereiztekoak— dira liburuaren zerrenda (non liburuak banan banan agertzen diren) eta gai-klasifikapenerako kontaduria, urtez urteko konparaketak egiteko balio duena.

- e) Hona iazko zerrendan jaso gabeko zenbait liburu:
- Domiku Garat (Biltzarraren defendatzaile)*. I. Fagoaga/J. Etxaide.. Edit. Vizc. Bilbo. 22 x 15,5. 218 or.
- Maldan behera pendiente abajo. Harri eta Herri/Piedra y Pueblo*. G. Aresti. Edic. Cátedra. Madrid. 18 x 11. 394 or.
- Anton Guzurretxe*. A. Zubikarai. Bizkaiko Aurrezki Kutxa. Bilbo. 20 x 13. 210 or.
- Abenduak 20 Ekintza*. M. Arregi. Hordago. Donostia. 15 x 10,5. 128 or.
- Felix Maria Samaniegoren alegiak/Fábulas de F. M. Samaniego*. F. M. Samaniego/J. Egea. 21,5 x 15,5. 207 or.

1980ko liburuak

Liburuaren gai-sailkapena	Zenb. abs.	%
01. — Orotarik. Museoen gidaliburuak, katalogoak, eta deskribapenak jeneralki. Haur eta gazte-literatura. Tebeo, komiki eta istorioak. Entziklopedia jeneralak. Hiztegi entziklopedikoak. Bibliografia. Saiakera eta artikulua gai desberdinetaz. Omenaldiak 48 23	48	23
02. — Filosofia. Metafisika eta Ontologia. Psikologia ... 2 1	2	1
03. — Erlijioa. Teologia. Teologia moral eta praktikoa. Asketika eta Mistika. Eskritura Saindua. Liturgia ... 5 2,5	5	2,5
04. — Soziologia. Estadistika. Sozialismoa eta Komunismoa. <i>Marxismoa</i> 1 0,5	1	0,5
05. — Zientzia politikoak 3 1	3	1
06. — Zuzena. Administralgo publikoa. Laguntza soziala. — —	—	—
07. — Arte eta zientzia militarrik — —	—	—
08. — Irakaskuntza. Hezkuntza. Irakaskuntza eskolaurrekoa eta oinarrikoa. Batxileratoaren eta COUren Irakaskuntza 42 20	42	20
09. — Merkatalgoa. Komunikabideak. Garraioak — —	—	—
10. — Etnologia. Folklorea 1 0,5	1	0,5
11. — Hizkuntzalaritza. Filologia. Euskara. Hiztegiak, Metodoak. Gramatikak 27 13	27	13
12. — Matematikak. Aritmetika, Zenbakien teoria. Matematika estatistikoa — —	—	—
13. — Natur Zientziak. Astronomia. Astrofisika. Kimika. Geologia. Meatzeak eta hobiak. Biologia. Zoologia. Botanika 18 8,5	18	8,5
14. — Medikuntza zientziak. Higiene publikoa — —	—	—
15. — Inginaritza. Teknologia. Industriak. Lanbide eta eskulanak. Inginaritza mekanikoa eta elektronikoa. Meatze-lana. Burdingintza. Inginaritza zibila. Bideak, ubideak eta portuak. Trenbideak 5 2,5	5	2,5
16. — Nekazaritza. Basalanketa. Abeltzantza. Ehiza eta arrantza. Jardingintza eta lorezaingoa. Abeltzantza. Zooteknia. Etxeabereak. Arrantza. Molusko hazkuntza. Aquarium-ak 4 2	4	2
17. — Etxe ekonomia — —	—	—
18. — Antolakuntza — —	—	—
19. — Arte ederrak. Musika eta musikatresnak 1 0,5	1	0,5
20. — Jostaldiak. Denborapasak. Jokoak. Kirolak — —	—	—
21. — Literatura. Literatur kritika. Literaturaren historia. Bertsoak. Antzerkia. Elaberria. Herri literatura. Olerkiak. Ipuinak 45 21,5	45	21,5
22. — Geografia. Bidaiak. Geografia nazionala 6 3	6	3
23. — Historia. Biografia. Zibilizazioren eta kulturaren historia 1 0,5	1	0,5
Guztira	209	100

- Abarrak** (Euskara batuan) (b) Kirikiño. Elkar. Donostia. 19 x 13. 146 or.
- Abentura ikaragarria airean** (i). London, Jack/Lizarralde, Joxe. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 126 or.
- Ahatea, antzara, txerria eta otsoa**. XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Ahotsen isla** (i). Stevenson, R. L./Aulestia, K. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 124 or.
- Ahuntza eta zazpi antxumeak**. XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Ai, nire hatzak!** (i). Lissón, Asunción/Mendiguren, Xabier. Elkar. Donostia. 17 x 15,5. 16 or.
- Aise**. (Ikaslearen liburua). Elkar lanean. Elkar. Donostia. 24 x 17. 132 or.
- Aise**. (Irakaslearen gida liburua). Elkar lanean. Elkar. Donostia. 24 x 17. 164 or.
- Aise eman zenidan eskua**. Lertxundi, Anjel. Erein. Donostia. 21 x 13. 112 or.
- Aitaren pipa** (i). Lissón, Asunción/Mendiguren, Xabier. Elkar. Donostia. 17 x 15,5. 16 or.
- Alderdi Komunistaren Manifestua** (i). Hordago. Donostia.
- Amonatxo**. XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Animali basatiak** (i). Burton, Jane/Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Animali mundua** (i). Cathy, Kilpatrick/Aramendi, Jose Luis eta Mikel. Txertoa. Donostia. 32,5 x 24. 66 or.
- Animalia pozoitsuak** (i). Burton, Robert/Aldazabal, Jokin. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Animalien umeak** (i). Burton, Jane/Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Aquarium arrainak** (i). Burton, Jane/Aldazabal, Jokin. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Argazki hitzak**. (Ikus-entzun: Ahaide Nagusiak). Leunda, J. A. - Telleria, Jose M.^a. Pax. Lazkao. 26 x 20,5. 84 or.
- Ariketak**. Askoren artean. Loiolako Ikastola. Loiola. 30 x 21. 76 or.
- Arratia hibaiaaren arroko azterketa hidrogeologikoa**. (Pro-manuskripto). Antigüedad Auzmendi, Iñaki. U.E.U. Bilbo. 21 x 14,5. 150 or.
- Arrosak** (i). Seymour, Jacqueline/Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Arte Museoa Kataluniako** (i). Alarcia, Miquel A./Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 72 or.
- Arthropoda**. (Pro-manuskripto). Askoren artean. U.E.U. Bilbo. 27 x 14,5. 158 or.
- Astoa eta txakurra**. (La Fontaine-ren alegia) (i). Valeri, M.ª Eulalia (egokitzaila)/Alkorta, Imanol. Elkar. Donostia. 21,5 x 18,5. 24 or.
- Astronomiaren oinarriak** (1). (Pro-manuskripto). Arregi, Jesus/Larizgoitia, Karmelo. U.E.U. Bilbo. 21 x 14,5. 104 or.
- Atzizkibidea**. (Ariketak). Askoren artean. Labayru Ikastegia. Bilbo. 20 x 13. 48 or.
- «Barre-Barraskilo» projektua**. (Pro-manuskripto). Askoren artean. U.E.U. Bilbo. 21 x 14,5. 88 or.
- Baztango Euskalkiaz** (1). (Bruno Echenique-k egindako Itzulpenak Bonaparteren

- eskakizunez). Salaburu, Pello. Deustuko Unibertsitatea. Bilbo. 22,5 x 15,5. 202 or.
- Benito Santua.** (Bizitza eta Erregela). Askoren artean. Lazkao. 250 or.
- Berridi eta Kuxkullu bertsolariak.** Zavala, Antonio. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 130 or.
- Bertsolari txapelketa nagusia.** (Donostia, 1980-1-6). Bertsolariak. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 146 or.
- Bi antxumeak.** (La Fontaine-ren alegia) (i). Valeri, M.ª Eulalia (egokitzaile)/ Alkorta, Imanol. Elkar. Donostia. 21,5 x 18,5. 24 or.
- Bide-barriak/Nuevos mundos** (b). «Lauaxeta». Geu. Bilbo. 18,5 x 12. 146 or.
- Bigarrego Abarrak** (b). Kirikiño. Geu. Bilbo. 21 x 15. 206 or.
- Bilbo irribarrez.** Zarate, Mikel. Bizkargi. Bilbo. 21,5 x 15,5. 86 or.
- Bizitza itsasoan** (i). Burton, Jane. Dr. Maurice/Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Buruketak.** (2. maila). «Karmelo Etxegarai» Ikastola. Egile Editore. Loiola. 29,5 x 20,5. 116 or.
- Buruketak.** (3. maila). «Karmelo Etxegarai» Ikastola. Egile Editore. Loiola. 29,5 x 20,5. 52 or.
- Buruketak.** (4. maila). «Karmelo Etxegarai» Ikastola. Egile Editore. Loiola. 29,5 x 20,5. 46 or.
- Buruketak.** (5. maila). «Karmelo Etxegarai» Ikastola. Egile Editore. Loiola. 29,5 x 20,5. 70 or.
- Buruxkak** (b). Etchepare, Jean. Elkar, Donostia. 21 x 13,5. 196 or.
- Cuentos roncaleses, poemas y otras cosas navarras** (e). Estornes, Bernardo. Añamendi. Donostia. 18 x 12. 268 or.
- Diccionario Castellano-Vasco.** Mugika, Placido. Mensajero. Bilbo. 25 x 15,5. 1028 or.
- Diccionario de Modismos.** (Eusk./Cast.-Cast./Eusk.) (e). Gereño, Joseba. Egile Editore. Bilbo. 16,5 x 11,5. 352 or.
- Duk Rampy mendebaldera.** Muro, Gregorio. Erein. Donostia. 29,5 x 21. 24 or.
- Egipto.** (Bizitza eta parajeak) (i). Bramon, Dolors/Garmendia, Xalbador. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 72 or.
- Eguneroko gauzak 2.** (Erosketak egiten) (b). Armangué, Rosa/Mendiguren, Xabier. La Galera. Barcelona. 21 x 18. 96 or.
- Egusenti biluzia.** Otamendi, Jose Luis. Lur. Donostia. 20 x 21. 40 or.
- Ekhaitza.** Krutwig, Federiko. Luis Haranburu. Donostia. 20,5 x 14. 246 or.
- Elektromagnetika (II).** (Pro-manuscripto). Bandres, Luis Mari. U.E.U. Bilbo. 21 x 14,5. 70 or.
- Eneko Haritza** (b). Azkune, Iñaki. Gero. Bilbo. 19 x 13,5. 130 or.
- Eneritz.** Vadillo, Angel. Erein. Donostia. 29,5 x 21. 24 or.
- Erbia eta dordoka.** (Esopo-ren alegia) (i). Valeri, M.ª Eulalia (egokitzaile)/ Alkorta, Imanol. Elkar. Donostia. 21,5 x 18,5. 24 or.
- Etxea nahi zuen elefantea.** XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Euskal deklinabidea.** (Ariketak). Zarate, Mikel eta beste. Labayru Ikastegia. Bilbo. 20 x 13. 96 or.
- Euskal esku-langintza/Artesanía Vasca.** (Vol. 6) (e). Garmendia, Juan. Añamendi. Donostia. 18 x 12. 264 or.

- Euskal Fonologia.** Txillardegui. Ediciones Vascas. Donostia. 24 x 17. 456 or.
- Euskal Herria eta energia.** (Pro-manuscripto). Zuazo, Juantxu. U.E.U. Bilbo. 21 x 14,5. 78 or.
- Euskal Herriko abestiak/Canciones de Euskal Herria** (e). «Adarrakoak» taldea. Hijos de C. Carrion. Gasteiz. 22 x 16. 110 or.
- Euskal idazleak bizkaieraz.** (Antologia, testu azterketak, ariketak). Askoren artean. Labayru Ikastegia. Bilbo. 21 x 14,5. 342 or.
- Euskaldunak.** (Izakera, pentsakera. bizibidea. 7, 8 eta goi mailletarako euskal kultura). Legarreta, Jesus. PP. Pasionistas, Euba. 23,5 x 17. 80 or.
- Euskaldunak.** (Facsimil de la Edición Príncipe con prólogo, enmiendas y glosario de Justo M.ª Mocoeroa) (b). «Orixe». La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbo. 23 x 16. 689 or.
- Euskal historian zehar.** Mendiguren, Xabier. Elkar. Donostia. 24,5 x 17. 88 or.
- Euskalerriko ipuinak.** Gordailu. Donostia, 21,5 x 15,5. 40 or.
- Euskalerriko ipuiñak.** Askoren artean./Beobide, Jose Luis (Bizkaieraz). Euskera-zaleak. Bilbo. 20 x 14. 110 or.
- Euskara 6** (b). Letamendia, Juan Antonio. Gero. Bilbo. 25,5 x 18. 176 or.
- Euskara lantzen 1** (b). Hegaz. Erein. Donostia. 24 x 17. 214 or.
- Euskara lantzen 2** (b). Hegaz. Erein. Donostia. 24 x 17. 342 or.
- Euskara mailaka 0** (b). S E I E. Gero. Bilbo. 24 x 21. 140 or.
- Euskara mailaka 3** (b). S E I E. Gero. Bilbo. 24,5 x 15,5. 348 or.
- Euskara mailaka.** (Metodologia. 3) (b). S E I E. Gero. Bilbo. 24,5 x 15,5. 348 or.
- Ezkiñia.** (Méthode basque) (b). Harymbat eta Epons Belloc. Elkar. Donostia. 21 x 13,5. 328 or.
- Fisika BUP 2.** Elhuyar Matematika-taldea. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 30 x 21. 196 or.
- Fisika orokorra (1).** (Problemak eta ariketak). Askoren artean. U.E.U. Bilbo. 21 x 14,5. 150 or.
- Gabeziak.** Irastorza, Teresita. Luis Haranburu. Donostia. 21 x 13,5. 54 or.
- Galdu.** Txakur baten gora-beerak. Zubiri, Iñaki. Egile Editore. Bilbo. 21 x 15. 166 or.
- Gaua** (b). Askoren artean. Axular. Bilbo. 18 x 16. 14 or.
- Gipuzkoako prehistoria/Prehistoria de Guipúzcoa.** (Haurrentzako albuma) (e). Altuna, Jesus. C.A.P. Donostia. 28 x 21. 29 or.
- Gizartea 6.** (Geografia) (b). Elkar lanean. Gero. Bilbo. 26,5 x 21. 152 or.
- Gizartea 6.** (Historia) (b). Elkar lanean. Gero. Bilbo. 26,5 x 21. 160 or.
- Gogoetak** (i). Pascal, Blas/Narbaiz, P. Egile Editore. Baiona. 24 x 16. 252 or.
- Goratarreak.** Arregi, Juan Jose. Idatz argitarapenak. Donostia.
- Gramatika bideetan** (b). Goenaga, Patxi, Erein. Donostia. 24 x 17. 400 or.
- Grezia.** (Bizitza eta parajeak) (i). Carandell, Jose Maria/Garmendia, Xalbador. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 72 or.
- Guía de conversación Yale.** (Español/Euskara) (e). Larrañaga, Eñaut. Editorial Cantabrica. Bilbo. 13,5 x 8. 192 or.
- Gure mundua** (i). Seymour, Jacqueline/Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Haizearen itzalak.** Landa, Josu. Hordago. Donostia. 21 x 12. 80 or.

- Hasi-masiak — Tipi-tapa.** (22 liburuxka) (b). Askoren artean. Axular. Bilbo. 24 x 19. 330 or.
- Hau Lagun da** (b). Askoren artean. Axular. Bilbo. 18 x 16. 14 or.
- Hegaztiak** (i). Coleman, Bruce/Aldazabal, Jokin. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Hiru hartzak eta begi urdin.** XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Hiru txerri txoak eta otsoa.** XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Historia** (BUP.I). (Gaiak). (Pro-manuscripto). Oihenart taldea. Donostia. 28,5 x 20. 125 or.
- Historia** (BUP.I). (Textu eta Ariketak). (Pro-manuscripto). Oihenart taldea. Donostia. 28,5 x 20. 84 or.
- Hiztegia 80.** (Eusk./Esp. — Esp./Eusk.) (e). Kintana, Xabier eta beste, Egile Editore. Bilbo. 24 x 17. 854 or.
- Hondar eta gauzeko loturak/Ataduras de noche y arena** (i) (e). Marañá, Félix/San Martín, Juan. Luis Haranburu. Donostia. 20,5 x 13,5. 82 or.
- Ijitoaren «poleioak».** (Euskara erraza-lehen maila) (i). Bellemare, Pierre/Barkaiztegi taldea. Hordago. Donostia. 15 x 10,5. 126 or.
- Ikas-Bidea** (b). Oyarzabal, I./Goikoetxea, I. Diputación Foral de Alava. Gasteiz. 20 x 21. 78 or.
- Iker eta Ixone.** (Lurraren bihotzeraino). Muro, G. Erein. Donostia. 30 x 21. 24 or.
- Ikusi-Makusi.** (Irakaslearen gidaliburua). Lonarbide, Pilar. Hordago. Donostia. 24 x 16. 494 or.
- Ikusten, ikusten... Zer ikusten?** (b). Askoren artean. Axular. Bilbo. 18 x 16. 26 or.
- Inguruaren arduraz.** Enbeita, Jon. Hordago. Donostia. 21 x 12,5. 92 or.
- Ipui mirengarriak.** Satrustegi, Jose M.ª Elexpuru. Bilbo. 22 x 15. 156 or.
- Ipuin harrigarriak** (1). Irakasleen elkartearen eraginez. Elkar. Donostia. 22 x 23. 84 or.
- Ipuin barreka** (b). Bilbao, Felix. E F A. Arantzazu. 19,5 x 13,5. 298 or.
- Ipuinak** (II). Bitañó. Gero. Bilbo. 13,5 x 19,5. 72 or.
- Iputargia.** XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Iraganaz.** Aleman, Gotzon. Elkar. Donostia. 21 x 13,5. 140 or.
- Irakur 2** (b). Askoren artean. Gero. Bilbo. 25,5 x 18. 142 or.
- Irakur 3** (b). Askoren artean. Gero. Bilbo. 25,5 x 18. 144 or.
- Irakur 4** (b). Askoren artean. Gero. Bilbo. 25,5 x 18. 152 or.
- Irakur 5** (b). Askoren artean. Gero. Bilbo. 25,5 x 18. 176 or.
- Isiletik.** Korta, Gabriel. Hordago. Donostia.
- Itun Berria** (i). Liturgi Euskaratzaile taldea. Idatz argitarapenak. Donostia. 736 or.
- Itziar eta Antton.** Balzola, Asun. Erein. Donostia. 22 x 15,5. 22 or.
- Ivanhoe** (i). Scott, W./Ibargutxi, F. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 126 or.
- Japon.** (Bizitza eta parajeak) (i). Carandell, Jose M./Garmendia, Xalbador. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 72 or.
- Joanak joan** (b). Etxaide, Yon. CAP. Donostia. 20,5 x 13,5. 469 or.
- John Griffin beltz.** (Euskara erraza-lehen maila) (i). Bellemare, Pierre/Barkaiztegi taldea. Hordago. Donostia. 15,5 x 10,5. 110 or.

- Jolasean** (i). Lemke-Princken eta beste/Aramendi, Mikel. Txertoa. Donostia. 26 x 19,5. 190 or.
- Jon zikinaren anaia**. XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Jo-ta-Ke 2**. (Euskara ariketak— fitxa osagarriak). G. de Txabarri, Joxe Joan. Elkar. Donostia. 30 x 21. 278 or.
- Kanada**, (Bizitza eta parajeak) (i). Martinez, Jesus Manuel/Agirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 72 or.
- Kantuz**. Etxamendi, Paul/Lafitte, Pierre (biltzaille). Elkar. Donostia. 11,5 x 16. 204 or.
- Ketxusen zooa** (i). Sorribas, S./Ormazabal, Joxe Antonio. Elkar. Donostia. 19 x 13. 140 or.
- Kimika BUP 3**. (Pro-manuscripto). Elhuyar Matematika-taldea. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 30,5 x 21. 251 or.
- Kimika hiztegia 1**. UZEI. Elkar. Donostia. 24 x 17. 444 or.
- Kimika hiztegia 2**. UZEI. Elkar. Donostia. 24 x 17. 454 or.
- Kimika: lehen kurtsoko praktikak**. (Pro-manuscripto). Mijangos, Fernando. U.E.U. Bilbo. 21 x 14,5. 51 or.
- Kimika organikoa: ariketak**. (Pro-manuscripto). Mestres, Ramon/Irazabalbeitia, Iñaki. U.E.U. Bilbo. 21 x 14,5. 74 or.
- Kixmi eta azken jentilak**. Kintana, Xabier. Elkar. Donostia. 25,5 x 17,5. 20 or.
- Konmutazioa: sistema digitala**. (Pro-manuscripto). Askoren artean. U.E.U. 21 x 14,5. 132 or.
- Kontu zaarrak**. Arratibel, Jose. La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbo. 22 x 15. 174 or.
- Laiñoak Mundaka'n**. Zubikarai, Agustin. Geu. Bilbo. 18,5 x 12. 124 or.
- Lamia eta artzaina**. Kintana, Xabier. Elkar. Donostia. 25,5 x 17,5. 20 or.
- Landareen mundua** (i). Lambert, Mark/Aramendi, Jose Luis eta Mikel. Txertoa. Donostia. 32,5 x 24. 66 or.
- Lehoia** (i). Lissón, Asuncion/Mendiguren, Xabier. Elkar. Donostia. 17 x 15,5. 16 or.
- Lehoia eta xagua**. (La Fontaine-ren alegia) (i). Valeri, M.ª Eulalia (egokitzaille)/ Alkorta, Imanol. Elkar. Donostia. 21,5 x 18,5. 24 or.
- Lehortean**. Garate, Gotzon. Gero. Bilbo. 18 x 11. 152 or.
- Lenin, eta nazioen autodeterminazio eskubidea**. Garate, Gotzon. Gero. Bilbo. 18 x 11. 98 or.
- Linguae Vasconum Primitiae**. (Edizio kritikoa). Etxepare, Bernard. (Patxi Altunak paratua). Mensajero. Bilbo. 22 x 15,5. 268 or.
- Literaturaren inguruan**. San Martin, Juan. Hordago. Donostia. 20,5 x 11,5. 247 or.
- Logika Multzo Teoria**. (Pro-manuscripto). Elhuyar Matematika-taldea. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 30,5 x 21. 220 or.
- Londresko Galeria Nazionala** (i). Aller, Alberto/Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 72 or.
- Lorategiak** (i). Seymour, Jacqueline/Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Lurra** (i). Harben, Peter/Aramendi, Jose Luis eta Mikel. Txertoa. Donostia. 32,5 x 24. 66 or.

- Makila gorria.** Davant Iratzabal, J. L. Elkar. Donostia. 21 x 13,5. 164 or.
- Makilakixki.** Yarnoz, Sagrario. Elkar. Donostia. 23 x 23,5. 36 or.
- Marigoringoa eta Harra.** Kintana, Xabier. Elkar. Donostia. 25,5 x 17,5. 20 or.
- Martin Txiki eta Jentilak (I).** (Garia lapurtzen). Kintana, Xabier. Elkar. Donostia. 25,5 x 17,5. 20 or.
- Martin Txiki eta Jentilak (II).** (Zerraren asmaketa). Kintana, Xabier. Elkar. Donostia. 25,5 x 17,5. 20 or.
- Matematika 5.** (Lehenengo erdia). Elhuyar Matematika-taldea. Elexpuru. Bilbo. 28 x 20,5. 157 or.
- Matematika.** (Bup 1). (Pro-manuscripto). Elhuyar Matematika-taldea. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 30,5 x 21. 436 or.
- Matematika.** (Bup 2). (Pro-manuscripto). Elhuyar Matematika-taldea. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 30,5 x 21. 304 or.
- Matematika** (Bup 3). (Pro-manuscripto). Elhuyar Matematika-taldea. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 30,5 x 21. 200 or.
- Matematika 7 O.H.O.** (7.1 Q. multzoa). (Pro-manuscripto). Elhuyar matematika-taldea. Gipuzkoako Ikastolen Elkarte-Ikastoletako Irakasleen Elkarte. 22 x 31,5. 41 or.
- Matematika 8 O.H.O.** (8. 1 Polinomioak). (Pro-manuscripto). Elhuyar matematika-taldea. G.I.E. - I.I.E. 21 x 31. 57 or.
- Matematika 8 O.H.O.** (8. 3 Egitura Algebraikoak). (Pro-manuscripto). Elhuyar matematika-taldea. G.I.E. - I.I.E. 30,5 x 20,5. 56 or.
- Matematika 8 O.H.O.** (8. 2 Funtzio Polinomikoa). (Pro-manuscripto). Elhuyar matematika-taldea. G.I.E. - I.I.E. 21 x 31,5. 57 or.
- Matematika orokorra 1.** (1. partea). (Pro-manuscripto). Zarate Azkuna, M. J. U.E.U. Bilbo. 21 x 14,5. 342 or.
- Matematikak Kolasin.** (6. liburuki). Askoren artean. Edinorte. Bilbo. 24 x 17. 90 or.
- Mauki (i).** London, Jack/Sarriegi, Arantxa. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 110 or.
- Mekanika erlatibista auresankorrerako sarrera.** (Pro-manuscripto). Agirregabiria, Juan Mari. U.E.U. 21 x 14,5. 172 or.
- Mendiz mendi (b).** Askoren artean. Axular. Bilbo. 18 x 16. 22 or.
- Mexiko.** (Bizitza eta parajeak) (I). Moreno, Salvador/Garmendia, Xalbador. Sendoa. Donostia. 17,5 x 20. 72 or.
- Miau (i).** Lissón, Asuncion/Medigüren, Xabier. Elkar. Donostia. 17 x 5,5. 16 or.
- Mintzarena lantzen 1.** Kalzakorta, Mitxel. Gipuzkoako Ikastolen Elkarte. Donostia. 22,5 x 23,5. 118 or.
- Mi primer sopena vasco.** [Diccionario infantil ilustrado: Cast./Vasco - Vasco/Cast.] (I/e). Editorial Ramon Sopena/Iztueta, Pablo. Editorial Ramon Sopena. Barcelona. 31,5 x 23,5. 160 or.
- Munduari ingurua 80 egunetan (i).** Verne, Jules/Arrieta, M.ª Jesus eta Juan Karlos. Erein. Donostia. 20 x 13,5. 220 or.
- Muskilak.** Garate, Gotzon. Gero. Bilbo. 18 x 11. 132 or.
- Museoak Florentziako (i).** Martinez, Jesus Manuel/Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 72 or.

- Museoa Pradoko** (i). Martinez, Jesus Manuel/Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 72 or.
- Museoa Louvreko** (i). Mora, Carmelo/Aguirre, Jose Antonio. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 72 or.
- Nafarroako kondaira**, Zabaleta, P. CAM. Iruñea. 60 or.
- Nazioarteko ipuinak**. Kintana, Xabier. Hordago. Donostia. 20,5 x 12. 272 or.
- Negua** (b). Balzola, Asun/Lertxundi, Anjel. Erein. Donostia. 22 x 15,5. 22 or.
- Nikolasaren abenturak eta kalenturak**. Atxaga, Bernardo/Eguillor, Juan Karlos. Antonio San Roman, Donostia. 30 x 29. 52 or.
- Nire zopa** (i). Lissón, Asunción/Mendiguren, Xabier. Elkar. Donostia. 17 x 15,5. 16 or.
- Nork bere bidea (I)**. Irazusta, Juan Jose. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 154 or.
- Nork bere bidea (II)**. Irazusta, Juan Jose. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 140 or.
- Nork bere bidea (III)**. Irazusta, Juan Jose. Auspoa. Tolosa. 18 x 10,5. 154 or.
- Nouvelle méthode de basque** (i). Gereño, Xabier/Trifol, Tomas. Egile Editore. 23 x 16,5. 198 or.
- Oier Beltzuntzeko**. Kintana, Xabier. Elkar. Donostia. 25,5 x 17,5. 20 or.
- Oinarriko entziklopedia orokorra** (1). (Abiazioa-Astronautika) (i). Marcolungo, Giorgio/Askoren artean. Ediciones Vascas. Donostia. 27,5 x 22. 168 or.
- Oinarriko entziklopedia orokorra** (2). (Atletismoa-Ekologia) (i). Marcolungo, Giorgio/Askoren artean. Ediciones Vascas. Donostia. 27,5 x 22. 168 or.
- Oinarriko entziklopedia orokorra** (3). (Ekonomia-Fakzio edo zatikiak) (i). Marcolungo, Giorgio/Askoren artean. Ediciones Vascas. Donostia. 27,5 x 22. 168 or.
- Oinarriko entziklopedia orokorra** (4). (Frantzia-Irla) (i). Marcolungo, Giorgio/Askoren artean. Ediciones Vascas. Donostia. 27,5 x 22. 168 or.
- Oinarriko entziklopedia orokorra** (5). (Irlanda-Laboreak) (i). Marcolungo, Giorgio/Askoren artean. Ediciones Vascas. Donostia. 27,5 x 22. 168 or.
- Oinarriko entziklopedia orokorra** (6). (Lakua-Multzoak) (i). Marcolungo, Giorgio/Askoren artean. Ediciones Vascas. Donostia. 27,5 x 22. 168 or.
- Oinarriko entziklopedia orokorra** (7). (Mundu gerla, 1 — Suitza) (i). Marcolungo, Giorgio/Askoren artean. Ediciones Vascas. Donostia. 27,5 x 22. 168 or.
- Oinarriko entziklopedia orokorra** (8). (Sukaldaritza-Zizarea) (i). Marcolungo, Giorgio/Askoren artean. Ediciones Vascas. Donostia. 27,5 x 22. 168 or.
- Oinarriko entziklopedia**. (Galderak eta erantzunak) (i). Askoren artean/Elosegi, A. - Aramendi, M. Txertoa. Donostia. 26,5 x 19,5. 322 or.
- Olatuak**. Anasagasti, Pedro. EFA. Oñate. 18 x 11. 128 or.
- Oleri 1980**. Askoren artean. Santi Onandia, Larrea. 128 or.
- Orbel eta orri**. (Pro-manuscripto). Irigoien, Alfonso. Egile Editore. Bilbo 21 x 15. 112 or.
- Orbelak, Bitargi. Udazken (1980)** (b). Kerexeta, Jaime. LGEV. Elorrio.
- Orduen Liturgiako doinuak**. Liturgi Euskaratzaile taldea. Euskadiko Elizbarrutiak.
- Ornogabean zoologia. Lehen alea: animalien ezaugarri orokorrak**. (Pro-manuscripto). Askoren artean. U.E.U. Bilbo. 21 x 14,5. 107 or.
- Orreagako burruka**. Kintana, Xabier. Elkar. Donostia. 15,5 x 17,5. 20 or.

- Osaba Tom-en etxola** (i). Beecher Stowe, H./Sarriegi, A. Elkar. Donostia. 19 x 13. 242 or.
- Osaba Tom-en txabola** (i). Beecher Stowe, E./Diez de Ulzurrun, P. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 160 or.
- Paretaren kontra** (i). Sartre, J. P./Lasa, M. - L. Haranburu. Donostia. 17 x 11. 78 or.
- Patxi errementaria**. Yarnoz, S. Elkar. Donostia. 23 x 23,5. 36 or.
- Pepi** (i). Lissón, A./Mendiguren, X. Elkar. Donostia. 17 x 15,5. 16 or.
- Perretxikuak** (i). Seymour, J./Aguirre, J. A. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Pinto 2.** {7-8 urtekoentzako ipuiña}. Zubiaga, F. Ibaizabal. Euba. 23,5 x 16,5. 144 or.
- Pirataren andrea** (bat) (i). Salgari, E./Etxeberria, G. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 126 or.
- Pirataren andrea** (bi) (i). Salgari, E./Etxeberria, G. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 106 or.
- Politika. Hiztegia** (1). U.Z.E.I. Elkar. Donostia. 24 x 17. 492 or.
- Politika. Hiztegia** (2). U.Z.E.I. Elkar. Donostia. 24 x 17. 476 or.
- Psikologia. Hiztegia**. U.Z.E.I. Elkar. Donostia. 24 x 17. 805 or.
- Ramuntxo detektibea**. Atxaga, B./Eguillor, J. C. A. San Román. Donostia. 30 x 29. 52 or.
- Ratapon urtxintxa**. XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Saioka 1.** (Projektuak eta gaiak) (b). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Federakuntza. Donostia. 28 x 21. 264 or.
- Saioka 3.** (Projektuak eta gaiak. Ikasturtearen bigarren erdia) (b). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Federakuntza. Donostia. 28 x 21. 184 or.
- Saioka 3.** (Projektuak eta gaiak. Ikasturtearen lehen erdia) (b). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Federakuntza. Donostia. 28 x 21. 152 or.
- Saioka 3.** (Osagarriak eta ariketak. Ikasturtearen lehen erdia) (b). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Federakuntza. Donostia. 28 x 21. 160 or.
- Saioka 3.** (Osagarriak eta ariketak. Ikasturtearen bigarren erdia) (b). Elkar lanean. Euskadiko Ikastolen Federakuntza. Donostia. 28 x 21. 160 or.
- Saioka 4. Matematika**. Askoren artean. Bizkaiko Ikastolen Elkarte. Bilbo. 28,5 x 21. 272 or.
- Saioka 7. Natur Arloa**. Askoren artean. Gipuzkoako Ikastolen Elkarte. Donostia. 28,5 x 21. 296 or.
- Tartalo eta artzaina**. Kintana, X. Elkar. Donostia. 25,5 x 17,5. 20 or.
- Tolosa'k bere kultura-gileei omenaldia**. Askoren artean. C.A.P. Donostia. 20 x 14. 142 or.
- Tom Sawyer detektibe** (i). Twain, M./X.X. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 168 or.
- Tratado de como se ha de oyr missa** (b). Beriayn, I. Hordago. Donostia. 20,5 x 13,5. 258 or.
- Tulipan txikia**. XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Txabolategi, Elkoro eta Leunda Bertsolariak**. A. Zavalá. Auspoa. Tolosa.
- Txalo pin txalo**. Oiharzabal, L. - Garmendia, M. K. - Lertxundi, A. Erein. Donostia. 30 x 21. 82 or.

- Txalo pin txalo.** (Irakaslearen liburua). Olharzabal, L. - Garmendia, M. K. - Lertxundi, A. Erein. Donostia. 21 x 15. 126 or.
- Txano gorritxo.** XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Txina.** (Bizitza eta parajeak) (i). Magall i Ribas, J. J./Garmendia, X. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 72 or.
- Txomin eta Txomintxo.** Balzola, A. Erein. Donostia. 22 x 15,5. 22 or.
- Txoria eta kalea.** XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Txorimaloa.** XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Urritziko txitoxa.** XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Urrutiko mendebaleko mugak** (bat) (i). Salgari, E./Etxeberria, G. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 102 or.
- Urrutiko mendebaleko mugak** (bi) (i). Salgari, E./Etxeberria, G. Hordago. Donostia. 16,5 x 10,5. 104 or.
- Xaguxarra (liberatur aldizkaria).** Askoren artean. Hordago. Donostia. 20,5 x 12. 150 or.
- Washingtongo Galeria Nazionala** (i). Aller, A./Aguirre, J. A. Sendoa. Donostia. 17,5 x 20. 72 or.
- Zakurrak** (i). Wratten, P./Aldazabal, J. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Zaldiak** (i). Clavero, M. A./Aguirre, J. A. Sendoa. Donostia. 27,5 x 20. 64 or.
- Zast-zast** (b). Bilbatua, M. - Ormaza, L. - Pedroarena, K. Axular. Bilbo. 18 x 16. 18 or.
- Zernahi batez.** Tejeria, Martin. Erein. Donostia. 20,5 x 13. 108 or.
- Zibilizazioen bilakabidea** (i). Carter, R./Aramendi, J. L. eta M., Txertoa. Donostia. 32,5 x 24. 66 or.
- Zuri izan nahi zuen hartza.** XX. Hordago. Donostia. 22 x 24. 48 or.
- Zurubi luzea.** Zabaleta, P. M. C.A.P. Donostia. 21 x 13,5. 97 or.
- 7 Teatro lan.** (Euskara: bigarren maila). Gereño, X. Egile Editore. Bilbo. 16,5 x 11,5. 126 or.
- 9 Nobela labur.** Gereño, X. Egile Editore. Bilbo. 16,5 x 11,5. 122 or.

Erdal liburuk Euskal Herriaz

- Actualidad de la casa blasonada en el País Vasco, La.** (Merindad de Durango). Vol. I. J. M. Echeagaray. Laiz, S. A. Bilbao. 25 x 17,5. 314 p.
- Alta excursión pirenaica.** G. Veron. Edit. Aramburu. Pamplona. 21 x 15. 190 p.
- Antropología y religión en el Pueblo Vasco** (b). E. Sorazu. C.A.P. Donostia. 24 x 18,5. 366 p.
- Arquitectura del Caserío Vasco, La.** A. Baeschlin. Lib. Villar. Bilbao. 16,5 x 13,5. 300 p.
- Autonomía, año cero.** R. Pastor. Iparraguirre. Bilbao. 20,5 x 15. 378 p.
- Aventuras de Nikolasa.** B. Atxaga/J. C. Eguillor. A. San Román. San Sebastián. 30 x 29. 52 p.
- Bibliografía histórica de la medicina vasca.** L. S. Granjel. Univ. Salamanca. Salamanca. 22 x 16. 86 p.
- Bizkaia por su independencia** (b). S. Arana Goiri. Geu. Bilbao. 18,5 x 12. 142 p.

- Breve historia de Euskadi.** (De la prehistoria a nuestros días). F. Letamendia «Ortzi». Ruedo Ibérico. Barcelona. 21 x 13,5. 374 p.
- Brujería Vasca.** (Estudios Vascos, V) (b). J. Caro Baroja. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 316 p.
- Carlismo de los vascos, El.** J. Garate Arriola. Auñamendi. San Sebastián. 18 x 12. 232 p.
- Cartas al P. Donostia.** Selección -Versión- Notas. J. Riezu. C.A.M. San Sebastián. 24 x 16. 206 p.
- Casas Vascas, Las.** Torres/Palacios/Caseríos/Chalets/Mobiliario. J. de Yrizar. Lib. Villar. Bilbao. 24 x 15,5. 246 p.
- Chivo expiatorio, El.** F. Letamendia «Ortzi». Elkar. San Sebastián. 21 x 13,5. 206 p.
- Comandos vascos.** M. Villar Raso. Noguer. Barcelona. 21,5 x 14. 228 p.
- Comer en Euskalherria.** J. J. Lapitz Mendia. Penthalon Edic. Madrid. 19 x 12,5. 230 p.
- Condado de Treviño, El.** Contribución al estudio de una Geografía humana. D. Estavillo. C.A.M. Vitoria. 18 x 12. 386 p.
- Contrabandistas de Ilgazarra, Los.** M. Legasse. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 126 p.
- Coplas Roncalesas de la tía Martina.** M. Lasa Anaut. Auñamendi. San Sebastián. 18 x 12. 44 p.
- Cuadernos de Campo.** J. Caro Baroja. Edic. Turner/Ministerio de Cultura. Madrid. 21 x 23. 244 p.
- Elementos de cultura material en el País Vasco.** M. Agud. L. Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 14. 484 p.
- Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco.** Diccionario Enciclopédico Vasco. Vol. XI. Ento-Esubi. J. Bilbao. Auñamendi. San Sebastián. 624 p.
- Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco.** Eusko Bibliographia. T. IX. Suplemento 1961-1975. Beitr-Izuzki. J. Bilbao. Auñamendi. San Sebastián. 594 p.
- En torno a un mito: el euskara y el indoeuropeo.** R. M. Frank. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 206 p.
- Ereintza, Siembra de Nacionalismo Vasco. 1894-1912.** E. de Arantzadi «Kizkitza». Auñamendi. San Sebastián. 18 x 12. 353 p.
- Estelas funerarias del País Vasco (b).** J. M. Barandiarán. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 212 p.
- Estudios sobre San Sebastián.** S. G. E. P. San Sebastián. 24 x 16. 192 p.
- Euskadi autónoma y los funcionarios públicos, La.** J. M. Castels. Erein. San Sebastián. 22,5 x 16. 126 p.
- Euskadi insólita (b).** Zinzarri. L. Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 14. 194 p.
- Euskadi Sur Electoral.** L. Núñez. Edic. Vascas. San Sebastián. 20 x 13. 178 p.
- Euskal-Herria en Venezuela.** R. Pastor. Edic. Vascas. San Sebastián. 24 x 15,5. 367 p.
- Euskaldunak. La etnia vasca.** (Vol. 3). G. Arregi/J. Etxegaray/F. Garmendia eta beste. Etor. San Sebastián. 32,5 x 24. 800 p.
- Expedición Navarra al Himalaya 79. Dhaulagiri 8.172.** G. Ariz Martínez. C. A. Navarra. Pamplona. 27,5 x 24. 104 p.

- Exposición antológica SIMON ARRIETA.** Elkar-lanean. S. G. E. P. San Sebastián. 22 x 15. 118 p.
- Ferrerías en Legazpi.** Elkar-lanean. C.A.P. San Sebastián. 20 x 14. 254 p.
- Filatelía Vasca. El tema vasco en los sellos de correos.** H. Antofiana y su equipo juvenil, Gero. Bilbao. 19,5 x 13,5. 321 p.
- Fueros y Conciertos Económicos.** (La liga Foral Autonomista de Guipúzcoa 1904-1906). L. Castells Arteche, L. Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 14. 404 p.
- Geografía de Euskal Herria. Alava.** (Tomo III). F. J. Gómez Piñeiro/V. J. Sanz García/M. A. Gandarillas Pérez/M. D. Villanueva Senosiain. L. Haranburu. San Sebastián. 29 x 22,5. 266 p.
- Geografía de Euskal Herria. Euskal Herria (VII).** F. J. Gómez Piñeiro/M. Ochoa/M. A. Gandarillas Pérez/M. D. Villanueva Senosiain. L. Haranburu. San Sebastián. 29 x 22,5. 373 p.
- Geografía de Euskal Herria. Laburdi, Benabarra, Zuberoa.** F. J. Gómez Piñeiro/M. Ochoa/M. A. Gandarillas Pérez/M. D. Villanueva. L. Haranburu. San Sebastián. 29 x 22,5. 307 p.
- Geografía de Euskal Herria. Navarra (IV).** J. F. Gómez Piñeiro/V. J. Sanz García/M. A. Gandarillas/M. D. Villanueva. L. Haranburu. San Sebastián. 29 x 22,5. 290 p.
- Gramática elemental vasca.** Miguel Sagüés. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 182 p.
- Guía de estudios y orientaciones universitarias en el distrito vasco.** Ins. Ciencias Educación. Universidad del País Vasco. I.C.E. Univ. País Vasco. Lejona. 24 x 17. 179 p.
- Guipúzcoa en la democracia revolucionaria.** F. Rodríguez de Coro. C.A.P. San Sebastián. 21 x 13,5. 406 p.
- Historia contemporánea del País Vasco.** F. García de Cortázar/M. Montero. Txertoa. San Sebastián. 21 x 15,5. 224 p.
- Historia de Eta.** (Vol. II). J. M. Garmendia. L. Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 14. 310 p.
- Historia de Euskal-Herria.** J. L. Arriaga. Gero. Bilbao. 19,5 x 13,5. 106 p.
- Historia de Euskal-Herria.** (Tomo I). R. López/J. Agirreazkuenaga/R. Basurto/R. Mieza. Edic. Vascas. San Sebastián. 29,5 x 24. 304 p.
- Historia de Euskal-Herria.** (Tomo II). R. López/J. Agirreazkuenaga/R. Basurto/R. Mieza. Edic. Vascas. San Sebastián. 29,5 x 24. 368 p.
- Historia de la pistola.** (Historia de la pistola y el revólver en Euskadi de 1870 a 1936). Elkar-lanean. Edic. Vascas. San Sebastián. 17,5 x 21. 164 p.
- Historia de las Guerras Carlistas.** II. J. Extramiana. L. Haranburu. San Sebastián. 20,5 x 14. 537 p.
- Historia de los fueros de Navarra, Vizcaya, Guipúzcoa y Alava** (b). A. Mari-chalar. Auñamendi. San Sebastián. 682 p.
- Historia de Navarra.** (Desde los orígenes a nuestros días). V. Huizil Urmeneta/J. M. Jimeno Jurío/A. Javier-Estevez. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 160 p.
- Historia y guía de Tolosa.** I. Linazasoro. C.A.P. San Sebastián. 20 x 14. 230 p.
- Historia de Vizcaya.** (Tomo I.—Los orígenes, La Edad Media, el Antiguo Régimen). F. García de Cortázar/M. Montero. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 164 p.

- Historia de Vizcaya.** (Tomo II.—Siglos XIX y XX). F. García Cortázar/M. Montero. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 180 p.
- Historia del Pueblo Vasco.** J. L. Davant. Elkar. San Sebastián. 21 x 13,5. 382 p.
- Introducción a la historia social y económica del Pueblo Vasco.** (Estudios Vascos VI) (b). J. Caro Baroja. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 128 p.
- Juego de la pelota a mano, El (1900-1925).** J. de Irigoyen. L. G. Enc. Vasca. Bilbao. 23 x 16. 200 p.
- Lengua y Pueblo.** J. M. Sánchez Carrión. Elkar. San Sebastián. 21 x 13,5. 122 p.
- Lucha de clases en Euskadi, La (1939-1980).** M. Onaindia. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 224 p.
- Lucha y defensa del río Arga.** Agrupación de pueblos defensores del río Arga y otros. Gares. Puente la Reina. 19,5 x 13,5. 190 p.
- Matriarcado Vasco, El.** (Reinterpretación de la cultura vasca). A. Ortiz-Osés/F. K. Mayr. Universidad de Deusto. 22,5 x 14,5. 160 p.
- Mendiak. I. Montes de Euskalerría, Naturaleza y Huella humana.** Elkar-lanean. Etor. San Sebastián. 32 x 24,5. 319 p.
- Mendigoizale. Montañas de Euskalerría, II.** N. Goicoechea (Urdiola). Lib. Villar. Bilbao. 16,5 x 13,5. 319 p.
- Mitología e Ideología sobre la Lengua Vasca.** A. Tovar. Alianza Edit. Madrid. 18 x 11. 219 p.
- Mitología Vasca** (b). J. M. Barandiarán. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 155 p.
- Mitos y creencias.** (Sobre Etnografía Vasca-1). J. M. Satrustegi. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 180 p.
- Modelos sexuales en nuestras culturas y alternativas.** (II Semana de Estudios Sexológicos de Euskadi). Azkoren artean. Hordago. San Sebastián. 22,5 x 16. 326 p.
- Montañas de Euskalerría, I.** N. Goicoechea (Urdiola). Lib. Villar. Bilbao. 16,5 x 13,5. 224 p.
- Montañas del País Vasco.** (Tomo I, Al encuentro del pasado). L. P. Peña Santiago. Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 164 p.
- Montañas y civilización vascas.** C. Dendaletxe. Mensajero. Bilbao. 26 x 19,5. 190 p.
- Morir en Irún.** M. de Salegi. Elkar. San Sebastián. 21 x 13,5. 266 p.
- Movimiento ciudadano en Euskadi, El.** J. de Andrés/J. A. Maisuetxe, (Talde Euskal Estudio Elkarte). Txertoa. San Sebastián. 19,5 x 13,5. 132 p.
- Mujer Vasca, La.** Amezaga, Arantzazu. L.G.E.V. Bilbao. 21 x 14,5. 460 p.
- Música sembrada: Orfeón Donostiarra.** (Su historia, Bere Kondaira) 1897-1978. M. Pelay Orozco. Sdad. Gulp. Ed. y Pub. San Sebastián. 24 x 22. 486 p.
- Música de Cámara.** (Obras del P. Donostia). J. Riezu.
- Navarra: Elementos para su estudio regional.** J. Ardaiz Loyola. Eusko Ikaskuntza. San Sebastián. 25,5 x 21. 299 p.
- Obras completas de Alberto Onaindia.** (Charlas del Sacerdote Doctor Olaso en la Radiodifusión francesa). (I.-II.-III.). L.G.E.V. Kardaberaz Bazkuna. 23 x 18.
- Opera Omnia.** J. de Antxieta. C.A.P. San Sebastián. 31,5 x 21. 189 p.

- Operación Guernika.** F. González-Aller. Ed. Argos Vergara, S. A. Barcelona. 20 x 13. 236 p.
- Oposición popular y cárceles en la República.** M. Chiapuso. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 348 p.
- Orígenes de los vascos.** Vol. I. (b). B. Estornés Lasa. Auñamendi. San Sebastián. 524 p. y encartes.
- Orígenes de los vascos.** Vol. II. (b). B. Estornés Lasa, Auñamendi. San Sebastián. 528 p. y 32 encartes.
- Orígenes de los vascos.** Vol. III. (b). B. Estornés Lasa. Auñamendi. San Sebastián. 496 p. y 3 encartes.
- Problema vasco y su profunda raíz político-cultural.** El. M. de Ugalde. C.A.P. San Sebastián. 20 x 14. 261 p.
- Problemática del bilingüismo en el Estado Español.** La. (Jornadas de bilingüismo. Zarauz, 1979). Varios. ICE. Lejona. 22,5 x 14. 226 p.
- Pueblo Vasco, El. Democracia testigo de Europa.** J. Lasa Apalategi. El Autor. San Sebastián. 21 x 13,5. 220 p.
- Ramuntxo detective.** B. Atxaga/J. C. Eguillor. A. San Román. San Sebastián. 30 x 29. 52 p.
- Rutas Montañeras. I., Roncal-Zuriza** (b). Club Deportivo Navarra. Edic. y Libros, S. A. Pamplona. 16,5 x 11,5. 321 p. + mapa.
- San Sebastián en dibujos de Eladio Jimeno.** E. Jimeno. C.A.P. San Sebastián. 33 x 26. 132 p.
- Sal despacio.** J. Aguirre Gandarias. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 12. 108 p.
- Sectorización asistencial en la provincia de Vizcaya.** G. Aranguren/I. Azkuna/F. Sadaba. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 198 p.
- Sintaxis de la oración simple.** Luis Villasante. EFA. Oñate. 19 x 13. 268 p.
- Setas del País Vasco/Euskal Herriko zizak.** (10.ª serie). (36 láminas). Aranzadi. CAM. Donostia. 21,5 x 15.
- Socialismo, Nacionalismo, Cristianismo.** (Una perspectiva desde Euskadi). Aguirre/G. de Cortázar/Loidi/Mardones. Edit. Española Desclee de Brouwer. Bilbao. 20 x 13,5. 149 p.
- Sutondoan.** R. Castellanos. C.A.P. San Sebastián. 23,5 x 16,5. 273 p.
- Système du verbe basque au XVIème siècle.** Le. R. Lafon. Elkar. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 724 p.
- Tierra natal de Iñigo Arista, La.** (Ensayo histórico sobre los orígenes del primer rey navarro). M. Ilarri Zabala. Publ. Universidad de Deusto. Bilbao. 22,5 x 15,5. 124 p.
- Tipología Lítica.** J. M. Merino. Eusko Ikaskuntza. San Sebastián. 28,5 x 21,5. 646 p.
- Vascos en el estuario del San Lorenzo, Los.** (1535-1635). R. Bélanger. Auñamendi. San Sebastián. 18 x 12. 153 p.
- Vascos somos así, Los.** Cámara Oficial de Comercio. Industria y Navegación de Bilbao. Bilbao. 23 x 16,5. 106 p.
- Venganza de morir, La.** G. Zabala. Hordago. San Sebastián. 20,5 x 13,5. 162 p.
- Zumárraga - El Templo parroquial de Andra Mari de la Asunción.** I. Linazasoro. C.A.P. San Sebastián. 21 x 15. 32 p.
- 5.000 años de euskera.** F. García Berlanga. La G. Enc. Vasca. Bilbao. 23 x 16. 422 p.

A. Lertxundiren
"Aise eman zenidan eskua"

Jon Kortazar

Literatura aldetik kalitatez urria izan dugun 1980. urtean Anjel Lertxundiren *Aise eman zenidan eskua*¹ liburuak urteko «star» liburuia bihurtzeko suertea izango duela dirudi. Izan ere, orain arte irakurri ditugun kritikek eta oharrek², ondo baino hobeto jartzen bait dute liburuia: «Sería demasiado fácil afirmar que 'Aise eman zenidan eskua' es un magnífico libro de relatos, aunque lo sea. Precisamente porque lo es»³.

Aldizkari literarioek liburuak behar zuketena tokia okupatu duten 1980. urte honetan, besteak beste, *Aise eman zenidan eskua* agorte honen fruiturik distiratsuen dugu, dudarik gabe.

Dena dela, bilakaera bat bihurtu zait liburuia. Sakontzeko agindu bat. Eta hauxe azpimarra dezaket liburuaren ezaugarriarik orokorrenak (eta, agian, nagusienak) aipatzen hasterakoan. Sakontzeko agindua. Konkreta dezagun: ez da lehen irakurketan husten den liburuia, baina ezta golpean alde batera uzten den horietakoa ere. Azken punturaino, interpretazio pertsonaleraino, iristeko eskaintza egiten duela uste dut.

Bigarren, liburuia tentsioz osatua iruditzen zait. Adi egon behar izango du beti irakurleak. Batzutan, hizño bat galtzea, ipuin osoa galtzea da («Ongiro», kasurako).

Beste alde batetik, eta nolabait esateko, *austeroa* dugu liburuia. «Ez da hitzik soberan»⁴ esaten zaigu liburuaren aurkezpenean. Eta horixe dugu agian, gorago aipaturiko tentsioaren adierazpen linguistikoa. Austeritatea, aurkezpenean esaten zaigunez,

ez da «hizkuntzaren erabilkerarik bakarrik, oreka nagusia narratibo tekniken erabilkera aberatsetik bai datorkio⁵. Bere generaltasunean, editoreak egiten duen ohartxo hau egia dela esan behar dugu: hitza eta teknika oso baturik daude liburuan.

Liburuari buruzko gure eritziak azaltzen hasi aurretik metodologiako ohar bat egin behar dugu: azterketa egiteko, atal bitan zatitu dugu *Aise eman zenidan eskua*. Lehenengoan ipuin laburrei eutsiko diegu, eta bigarrenean liburuan dagoen ipuin nagusia («Hausdurak») aztertuko dugu, idazte mailan ere ezberdinak bait dira planteamenduak.

I. IPUIN LABURRAK

1. Gaiak

Giza komunikazio *afektibo* bezala labur dezakegu liburu honen gai nagusia, edo eta komunikazio afektiboa lortu nahi berezia bezala. Gurari hori, nahi hori ipuin guztietan agertzen delakoan gaude: pertsonaien arteko zereginak eta ibilerak ez dira beren artean dagoen komunikazio-nahia baino. Komunikazio-gurari horri afektiboa deitzen diogu, komunikazio maila konkretu horretan agertzen bait da batez ere. Pertsonaiak afektu bila dabilta, eta afektibitate nahi hori ipuinen oinarria dela esan dezakegu. Baina, hala edo hola, desio horrek pertsonaiengan desoreka antzeko zerbait uzten du agerian, afektibitatea normalean ez bait da benetan lortzen, edo benetan apurtu egiten bait da. Apur-tzeak eramango ditu pertsonaiak frustrazio eta etsipenera.

Puntu hau garrantzizkoa dela uste dugu, bertan kokatzen bait dira Anjel Lertxundiren kontzepzio narratiboaren balio eta hutsak, komentario honetan zehar frogatzen saiatuko garenez.

Baina, Xabier Letek ikusi duenez («la profunda intensidad con que cada tema es tratado»)⁶, gaiak pluralak dira. Guk, hurbilketa ximple bat baino ez bada ere, eskema hau osatu dugu:

Gai Afektiboak	1. Literatura	«Ezpain amorratuak»
	2. Hautzaroa	«Broma bat edo» «Sargori»
	3. Maitasuna	«Ordulariaren orratz ttpienari...» «Ongiro» «Emaidazu eskua» «Esan nekeak» «Nik al dakit»

4. Adiskidetasuna	«Zaude lasai» «Goizeko lauretan» «Probabilitate»
5. Humorea	«Munduko gauzarik errezena duk hiltzea, hi» «Harto sentipenez»

Eskema guztien antzera, honek ere ohar eta azalpenak behar ditu. Hasteko, afektibitatea eta humorea elkarrekin jarri ditugu, humorea ere afektiboa bait da. Ezberdintasuna, batak duen lirikotasuna besteak ez izatean datza. Bigarren, afektibitatearekin hiru talde egin ditugu: haurtzaroko gaiak, maitasun gaiak eta adiskidetasuna. Laster ikusiko dugunez, izen nagusi horren azpian forma desberdinak sartu ditugu. Bada arrazoirik. Lertxundiren ipuinetan komunikazio-nahia, tentsio joku bat dela medio, maitasunean zehazten da: erotismo hutsean nahiz maiteminean.

1. *Literatura*: Liburua «Ezpain amorratuak» ipuinarekin zabaltzen zaigu. Liburuan aurki dezakegun eskasena, agian. Ipuina literaturaren inguruan mugitzen zaigu. «Literatura irakurri egiten edo egin egiten da» (8. or.). Hona hemen ipuinaren mezu klabea.

2. *Haurtzaroa*: *Goiko kale* liburuan bagenuen haurtzaroaren bilaketa bat, eta «Broma bat edo» ipuinean ere berriro agertzen zaigu bilaketa hori. «Sargori»k ere giro bera hartzen du. Buakaera berdin xamarra dute biek: pertsonaien artean zerbait apurtzen da, konfiantza edo galdu dela ematen du.

3. *Maitasuna*: Gairik zabalena dugu liburuan. «Ordulariaren orratz ttipienari...», «Nik al dakit» eta, beste era batez, «Esan nekeak» hiru ipuinok apurtu den maitasun bat dute gaitzat. Ikuspuntu desberdinez, gai bera⁷. «Ongiro», erotismoaren ezagupide dugu. «Goizeko lauretan» eta «Emaidazu eskua», behin-behineko grinaren adierazpide. Honela bada, «maitasuna»k esanahi zabala du: haurtzaroaren liluratik hasi eta grinaren adierazpide izateraino.

4. *Adiskidetasuna*: gai honek ere ez du konkretutasun handirik. «Zaude lasai», «Goizeko lauretan» eta «Probabilitate» sar ditzakegu bertan. Ezin aurki daiteke ipuinetan adiskidetasunaren zentzu sakonik. «Goizeko lauretan» ipuinean adiskideak ez dira farra-lagunak baino. Lertxundik adierazten digun adiskidetasunean, ez dago betirakotasun handirik. Elkarriketak hotz, harremanak gezurti.

5. *Humorea*: Azkenik, ipuin bi geratzen dira: «Munduko gauzarik errezena duk hiltzea, hi» eta «Harto sentipenez». Bien

tratamendua humoretsua da: «Munduko...» ipuinean aski argia, eta «Harto sentipenez» en kritikoagoa, barre eragitea baino gehiago pentsaraztea lortu nahi lukeen humorea.

2. Egiturak

Egiturak direla eta, nahiz eta azalpena derrigor murriztua geldituko dela jakin, hiru egitura klase aipatuko nituzke nik.

1. Normalean egitura *lineala* jarraitzen dute ipuinek: hasiera, korapiloa, bukaera. «Nik al dakit» ipuinean, kasurako, izartxo batzuekin markatuko dira aldiok.

2. *Gai biren arteko erlazioa* adierazten duten ipuinak ere taldetxo dira. Ipuinetik ipuinerara, desberdinak dira elementu biak. Adibidez, «Ordulariaren orratz ttipienari» ipuinean pertsonaiak esaten eta pentsatzen duenaren artean sortzen da bikoiztasuna. «Probabilitatean kalkuloa» ipuinean gereziaren oroimenak eta tabernatik joan nahiak errepikapen obsesiboa lagako dute textuan.

3. «*Paradoxazko*» egitura («Broma bat edo», «Esan nekeak», «Ongiro»). Ez dakit izen hau ongi datorkiontz azaldu nahi dudanari. Ipuina presupostu batzurekin hasten da, erdi aldean zerbait gertatzen eta presupostuak aldatu egiten dira. Aldakuntza hau paradoxaren bitartez egiten da normalean. Argumentazio eskolastikoen trinkotasuna dute ipuinok.

Hobe izango delakoan, goazen puntu hau exenplu-bidez azaltzera, «Esan nekeak» erabiliaz.

- A. Joan etxera heldu da.
- B. Etxekoek ez dute nahi.
- D. Mirenek osterara maite du.
- E. Baina Joanek ez du jadanik Miren maite.

Antzeratsu jokatzeko da «Ongiro» ipuinean ere. Giuseppeeren izena ezagutzeko: «berehala menderako zaitu haren gorpuztu estuak ere» (32. or.). Kontalariak izena dakienez, menperatua da.

Ipuinok duten lotura, logikoa da, oso logikoa. Baina, Letek hain ongi ikusi duenez, sorpresa maila bat lagako du irakurlearen.

3. Tratamendua

Liburu honi buruz idatzi den bakoitzean, teknikaren aberastasuna aipatu da. Gu ere horretan gaude. Eta ipuinotako erabilitako teknikak deskribatu nahi genituzke hirugarren puntu honetan.

1. Ipuin bakoitza, irakurlea harridura eta sugerentziaren artean kokatzen saiatuko da, Xabier Letek aipatzen digunez. Nahiz eta zita luze xamarra izan, ez digu kalterik egingo bertan osorik kopiatzeak: «Hay en el libro relatos en los que el tema, apenas esbozado, brevísimamente trazado, como en 'Broma bat edo' nos deja absolutamente en suspenso por la sugestión de lo apenas entrevisto; como un delicado desvelar de algo que queda al mismo tiempo abierto y totalmente cerrado... En otros relatos tales como 'Zaude lasai zeurean', 'Emaidazu eskua', 'Esan nekeak' lo levemente entrevisto como motivo resulta precisamente el soporte impreciso, insinuante e inquietante de la tensión narrativa»⁸.

Xabier Letek ipuinaren helburua zein den ikusi du: irakurlea sugerentziaren mugetan jartzea. Berak dioenez, oso loturik dator hau tentsio narratiboarekin; baina ez honekin bakarrik, planteamenduak ere zerikusi handia bait du, bukaerarekin batera. Bukaera ia beti kolpean ematen da, erromantze zeharretan bezala. Lertxundik ez du bukaera argirik sekula emango. Beti dager zabalik sugerentzi mundua. Bukaera, beraz, planteamenduen eta tentsioaren irtenbide logikoa baino ez da.

2. Liburu honetako planteamendu tekniko gaia aukeratzeko hasten da. Gogora dezagun gaiak tratatzerakoan esandakoa. Gaiak giza komunikazioan oinarritu dira. Beraz, komunikazio hori ez da beti lortuko. Horrexegatik pertsonaien artean sorturiko tentsioa. Tentsioak pertsonaienganako frustrazioan jarraitzen du.

Eskeman, hauxe dateke Lertxundik komunikatu nahi duena, ipuinon muina (gure interpretazioaren arabera, jakina).

Honelako planteamendu bat, desarroilo argi birekin aterako da aurrera.

Hasiera-hasieratik tentsioa egon dagoela adierazten zaigu. Hona adibide batzu:

«Broma bat edo»: «Ez omen zen bere emaztearekin ongi konpontzen, hala esaten zuen amak, bai, a ze arrazoia ahoratzen duzun, erantzuten zion parrez aitak» (9. or.).

«Zaude lasai zeurean»: «Ez da txantxetako gauza gertatu zaidana» (19. or.).

«Emaidazu eskua»: «Baiezkoa eman nuenean ez nekien ongi zein bidetara eramango ninduen...» (39. or.).

«Nik al dakit»: «Nahi duzuna esan. Alferrak zaikit zure esplikazioak» (101. or.).

Ia liburu guztian ageri da era hau: «in media res» deituriko hasiera teknikoa behin eta berriro. Nolabait azaltzeko: irakurlea ipuina irakurtzen hasten denean, zerbait gertatua da (normalean ipuinak jarraitu-ala azalduko zaion «zerbait»), baina zerbait horrek kezkatu, larri utzi ditu pertsonaiak. Eta irakurleari komunikatuko zaiona, tentsioa bera izango da. Hasieran ez zaio azalduko nola eta zergatik sortu den: tentsioaren aurrez aurre jarriko du idazleak irakurlea.

Maila apal batetan baino ez bada ere, Anjel Lertxundiren pertsonaiek edaten duten alkohol askotxo izan daiteke tentsio horren adierazlea.

Beraz, tentsio hori da ipuinetan ardura duena. Eta ardura duen gauza bakarra ia. Eta tentsioa azpimarratzeko, austeritate batetara eraman dira ipuinak. Austeritatera edo erredukzio formalerak.

Ipuinen planteamenduan ez dago pertsonaien deskribapen formalik, beren tentsioen bitartez deskribituko zaizkigu pertsonaiak. Ez dago espazio-deskribapenik, espazioa zirkunstantziala bait da: taberna bat, etxe bat... Denbora ere zirkunstantziala. «Ordulariaren orratz ttipienari...» ipuinean jakin badakigu bostak direna, baina horrek ez digu datu handirik ematen; denborari dagokionean, berdin zatekeen zazpirak edo bederatzirak izatea⁹.

Nortasun ilunak, espazio arruntak eta denbora faltak ipuinaren tentsioaren alde jokatzen dute; era berean jokatzen du, baita, ipuinaren laburtasunak ere.

Hain murrizturik geratzen denez ipuina, ipuina bera ere murriztua agertzea oso logikoa iruditzen zait.

Guzti honek, nik uste, hertsiera inpresioa uzten du irakurlearengan, eta baita nolabaiteko larritasuna ere. Pertsonaien tentsioarekin bat dator hori, eta normala da irakurlea ere tentsio batekin aurkitzea.

Baina ezin dugu ahaztu honetatik sortzen den problema argia: ipuinaren kalitateak tentsioaren izaerarekin zerikusi handia du. Zenbat eta gogorragoak tentsioak, hainbat eta hobeak ipuinak, nik uste.

Muñera jotzea eta beste guztia alde batera uztea izan bada planteamendua, argi dago tentsioa eta sugerentziak geratu di-

rela ipuinaren sostengu bezala. Bi horiek funtzionatzen ez dutenean, bertan behera geratzen da ipuina. Eta inoiz gertatu da horrelakorik: «Ezpain amorratuak»en, adibidez.

4. Maila teknikoa

«Nere lanean nolabait perfekzio formal bat lortu dut nere iritzirako, nik nahi dudan mailarako, noski nolabait euskal liburuetan gutxi aurkitzen den maila formal bat»¹⁰.

Liburuaren baliorik handiena honetan dagoela dirudi. Teknika aldetiko saiakera. Eta nahiz eta Xabier Letek honela pentsatu: «estilo y no técnica, pues esta última no es sino un artificio instrumental al que últimamente los jóvenes narradores euskéricos están pagando excesivo tributo»¹¹, guk geure aldetik itaun hau egingo genioke: Ez ote dio orain bere estiloari tributo berbera pagatu Anjel Lertxundik?

Has gaitezen maila teknikoa aztertzen, erantzuna geroxeago emateko. Maila teknikoa aberatsa dela ezin uka.

4.1. Hasiera eta amaierak etenak direna, gorago aztertu dugu.

4.2. Errealitatearen eta fikzioaren nahasketa. Ez da askotan erabilitako teknika, «Ezpain amorratuak» dugu adibidea. Irudimenaren bitartez osatzen du literatura pertsonaiak.

4.3. Pentsakizuna eta esana. Elementu bion paralelismoz osatzen da «Ordulariaren orratz ttipienari». Azken teknika biok elementu biren alternantziatz osatzen dute ipuina.

4.4. Maila desberdinetakoak badira ere, ipuin bi osatzen ditu barne-bakarrizketaren hitz-jarioak. «Munduko gauzarik errezena...» ipuinak humorerantz jotzen du, eta «Harto sentipenez»ek bigarren pertsonaren klabe linguistikoa erabiltzen.

4.5. Bi pertsonari zuzendua balego bezala idazten da «On-giro», infideltasunaren kontaketak behar duenez.

4.6. Kontaketa lineala behin baino gehiagotan hartzen da kontuan.

Hauek ditugu ipuinak planteatzeko teknikarik inportanteenak. Tekniken azterketak, ordea, beste bide bat ere hartu behar du: textua adieraztekotan erabili diren teknikak, espresioaren formulak:

1. «Zuka» egitea da, nik uste, inportanteena. «Munduko

gauzarik...» ipuinean, 2. pertsonaren «hika»ko erabilerak ematen duen bizi- eta erraztasunean datza ipuinak duen graziazirik handiena.

2. Zeharkako estilo librea¹².

3. Elkarrizketa, kontalariak esandakoaren baieztapen bihurtzea. Azal dezagun hau astiroago, «Esan nekeak» erabiliaz. Ipuina, kontalariaren ahotsez hasten da. Hark esanetik dakigu Joxe ez dela bere etxean onartua: «Eta Zendoiatarrok haren usainik ez zutela bihotzean erabaki» (89. or.). Ondoren datorren elkarrizketak kontalariak emandako eritzia baieztatzen du, pertsonaien ahoz orain: «—Hamabi urte dira eta gauza gehiegi gertatu da hemen, orain pakean gara esan eta beso zabalik hartzeko» (89. or.).

Sail hau bukatzeko, itzul gaitezen berriro Leteren hitzetara: «Realizó la apuesta de buscar en cada narración un climax intenso de manera tal que cada cuento culminara con una rápida fulguración en la que se condensaran los elementos ambientales y emocionales que daban pie a cada episodio respectivo»¹³.

5. Arriskuak

Argi ikusi du Xabier Letek liburuaren planteamenduaren muina. Baina muin hori era desberdinez konkretatzen dela esan behar. Ipuin batzutan intentsitate afektibo hori ongi lortua badago, beste batzutan giro eta emozio elementuok ez dira klimaxa sortzeko gai izan, eta, gutiago, gure ustez, pertsonaien tentsioaren indarra irakurlearengana helerazteko.

Esan beharra dago, beraz, ipuin guztiak ez direla maila berekoak, ez direla kalitate berekoak. Nahiz eta planteamendua guztietan berdina izan, adierazten duten sentimendua desberdina da. Hortxe dugu gakoa.

Gure ustez, gaiak gaitzak harturiko sentimenduak zerikusi handia du ipuinaren funtzionamenduarekin.

Kasurako, sentimendu horrek gizakien arteko maitasunaren tentsioak adierazten baldin baditu, sinesgarri eta baliozkoak dira. Adiskidetasunaren tentsioak, ostera, ez zaizkigu Anjel Lertxundiren eskutan besteak bezain borobil agertzen. Eta azkenik, elkar ikuste xinpke bati buruz egindako ipuinak, zailak izateaz aparte, oso hotzak dira.

Badakit jakin, norberaren zaletasun literarioak zerikusi handia duela puntu honetan; dena dela, ez da benetako tentsioa sor-

tzen, frustazioa baino; eta, gorago esan dugunez, giza komunikazioaren tentsioan datzake textuaren oinarria.

II. «HAUSDURAK» IPUINA

1. Gaia

Badago liburu honetan bere luzera dela eta oso berezia dugun ipuin bat: «Hausdurak». Baina ez da luzera honen berezitasun bakarra. Teknika aldetik ere ipuinik konplexuena dugu.

Espetxetik irten berria den mutil baten lehen egunak badu, argumentu bezala, Anjel Lertxundiren intimismoarekin eta gizaki arteko komunikazioarekin zerikusirik; badu egilea zein modu artean dabilkigun ikusteko balioa. Hain zuzen ere, bere emaztegaia-ekin eta lagunarekin dituen harremanetan ageri zaigu gartzelatik irten berriaren bizitza, lehen momentu batetan; gero arazo politikoetara (hobe, militanteetara) zabalduko da. Baina hasiera horrek zuzen-zuzenean eramango gaitu ipuinaren giltza izango diren elementu bi hauek: 1. Intimismoa ipuin honen eta besteen oinarri bezala erabiltzea, 2. Intimismo/politika arteko bikoiztasuna.

Beraz, guk uste, pertsonaia baten eboluzioa da gaia. Eboluzio hori barnekoa da. Adiskideekiko gorrototik adiskidetasunera dugu gehien tratatzen den gaia. Baina, kontrastez, pertsonaiaren bizitzaren zenbait arazo azaltzen zaigu atzeko-aurrez, eta interpretazioaren bideetatik abiatuz, eboluzio ideologikoa agertzen zaigu argi eta garbi, ikuspegi kanporakoi bat dela medio.

Hala ere, ipuin-nobela labur honen gaia barneeboluzio honetan datza, hain zuzen ere. Gogora dezagun neska lagunari egingadako opariak duen garrantzia.

Ikuspegi barneko hori, Anjel Lertxundiren betidaniko ezau-garria, textuaren desoreka batetan agertzen da honelako planteamendu bikoitzarekin. Desorekatua barik, batasuna lortu gabea, hobe. Bikoiztasun horrek, bikoitz jarraitzen du beti.

Eboluzioaren pausoak ondo jagonak daude, ordea. Pertsonaien artean tentsio-giroa apurka-apurka lortuz doanean, batez ere. Antton, Fermin eta Mayaren arteko erlazioak, lehen bien artekoak bereziki, gero eta bortitzagoak dira. Baina bukaera guztiz harri-garria ageri zaigu, sinestezina ia-ia. Anttonentzat irtenbide bakarra afektiboa zen, bere barnea apurtuaz, «hausdurak» hausteko. Ikuspegi literarioa kontutan harturik, Mayaren oparia erostea uste-kabean egina da, eta irakurleak ez du hau logikotzat hartzen,

nahiz eta irtenbide bakarra izan. Ipuin miresgarri, liluragarri barentzako ez da bat ere bukaera txarra: ondo amaitu eta denok pozik.

2. Egitura

«Es necesario conocer que aquel estilo, estilo y no técnica, pues esta última no es sino el artilugio instrumental al que últimamente los jóvenes narradores euskéricos están pagando excesivo tributo, fue un tanto abandonado por Lertxundi»¹⁴.

Eta Lertxundiren estilo eta teknikari indar handiegia ematen ari zaion euskal nobelari berrien arteko desberdintasuna agertzea izan bada Xabier Leteren asmoa, «Hausdurak» ipuinak apurtu egiten du hipotesi hori.

Nobela labur honen kontakizuna hiru mailatan gertatzen da:

a) Lehen maila, eta, nolabait deitezekotan, «erreal». Anttonen irteera itxaroteran joan dira Maya eta Fermin, elkarrekin egun batzu pasatzeko asmotan. Egun t'erdia egongo dira elkarrekin.

b) Bigarren maila edo barne-maila. Kontzientziaren jarioraren bitartez, idazleak pertsonaien barne-pentsakizunak eskaintzen dizkigu.

c) Oroimen maila. Maila honek eszena-mota bi batzen ditu, pertsonaien arabera. Mayaren bidez, Anttonekin izandako erlazioak azaltzen zaizkigu; hobeto esateko, bien arteko ezagumenaren alderdirik intimoenak. Anttonen bitartez, oster, alderdirik politikoena azaltzen zaigu; unibertsitate garaiko militantzia, polizia-aren aurkako atentatua eta poliziaren gorrotoaren jarraipenaren obsesioa. Maila hau, narratzaileak berak kontatzen du. Hiru mailok, kontu handiarekin, kalkulatuarekin josiko dira elkarrekin.

Lertxundiren liburuaren irakurlea ohartuko zenez, «Hausdurak» bost ataletan banatua agertzen zaigu. Atal guztien planteamendua berdina da. Atal bakoitza zita batez hasten da. Zitok, atalean adieraziko zaigunaren aurreoihurtunak ditugu. Kontakizuna, lerrokaden arteko hutsuneen bitartez banandua dago. Eta Lertxundirengan ohizkoak diren hiru izartxoren ostean, atalari amaiera emanik, barne-ikuspegia dator, kontzientzi jarioraren teknikaz osaturiko ataltxoak.

Atal bakoitzeko egitura berdintsu hau ez da kointzidentzia bakarra. Atal bakoitzeko nukleoaren zenbakia ere (textuaren au-

rrean dagoen zita kontatu gabe), erregulartasun arraro baten adierazgarri dugu:

Atalak	I	II	III	IV	V
Nukleoak	7	7	10	7	10

Nukleoak banatzeko, kriterio objektibo bat jarraitu dugu, hots: textuko hutsuneak. Hiru maila desberdinok dira ipuin honen giltza. Maila bakoitzak bere teknika berezia du, bai ikuspuntuari eta bai iraupenari dagokienean.

Nukleo guztien laburpen bat ondoko eskemaz emateak puntu hau argitzen lagunduko digulakoan nago.

Eskema horren azterketa sakon batek, agerian lagako digu zenbait *organizazio simetriko* (lehen eta bigarren atalen artean dagoena edo laugarrenak haiekin duen berdintasuna), zenbait englobamendu (lehen kapituluak, kanpo-mailatik barne-mailara garamatza idazleak, barnekoitasunetik oroienera iraganaz, berriro kanporatzeko; honek pertsonaiaren azken kontzientzi munitaraino egindako bidaia gogoratzen digu), zenbait puntu indartu (pertsonaiaren barneak, zer esanik ez, garrantzi handiagoa hartzen du dagoen lekuan egonik: azken nukleoa beti bait dugu kontzientziaren jariora).

Baina bada hainbat elementu tekniko, geometrismoa eta hoztasuna apurtzeko: elementu desorekatuak.

1. Gai mailan: berriro goaz gai mailan esandakoa gogoratzera. Lertxundik ez du problema irakurlearen maila historiko, sozial edo politikoetan jartzen, maila afektiboan baizik. Arazoa ez da Anttonen arrazoi edo planteamendu politikoaren azterketa. Arazoa, adiskidetasuna berreskuratzea da. Bostgarren kapituluak, Ferminekin behin eta berriz ohartaraziko du Anttonen lasaitasuna honen amorrua deuseztatzen denean: «Eta urte askoren ondoren oraintxe ikusi diat, Antton, lehendabiziko aldiz cara de problema rik gabeko aurpegia» (87. or.).

2. Maila teknikoan. Hala ere ezin bazter daiteke alderdi politiko hori. Ipuina hasterakoan irakurlearen kuriositatea ere pizten da: zergatik sartu ote dute Antton espetxean? Jakina denez, «in media res» hasiera-teknika erabili du Lertxundik. Eta galdera horren erantzuna dirateke III. eta V. kapituluak. Baina III. eta V. kapituluetakoroimenek tratamendu bera duten arren (kontalariak kontatzen digu jazorikoa), ezberdinak dira: V. kapituluak bukatzean esaten zaigu eta Anttonek *kontatu*

ATALAK 0	I	II	III	IV	V
Sarrera	Kotxea: gasolina hartu	Kafea	Gela	Kotxea	Bonba
	Maya barnea	Antton	Gartzela	Barnekotasuna: Antton	Erregalia
	Zumaiako moila	Abuztuan hondartzan	Epaia	Kotxean	Peritosetako asanblada
	Maya. Barne- kotasuna	Barnekotasuna	Interrogatorioa	Barnekotasuna: Fermin	Peritosetako laguna
	Kotxea	Jan-gelan	Amodioa	Paseoa	Barnekotasuna
	Afaria	Gela	Tortura	Elkartu	Delegatua
			Amodioa		Panfletua
			Gartzela		Panfletua
			Amodioa		Kontakizuna
	Barnekotasuna	Barnekotasuna	Barnekotasuna	Barnekotasuna:	Barnekotasuna
	Antton	Fermin		Antton	
	Maya	Maya			
	Fermin				

egin duela, ez oroitu. Detaile txiki horrek textuaren zentzua osorik aldatzen du; azken batean, Anttonek bere amorrua desegin duela eta lasaitu dela frogatzen bait digu, IV. kapituluari Mayarentzat erregalia erostea gauza beraren adierazgarria zen bezala.

Ez da zaila zita aurkitzea: «—Ez nian ordu laurden bat igaro, nahiz ideiak txukuntzea zaila zitzaidan... Mayak ezin zuen sinetsi Anttonen aldaketa azkarra, eta harriturik zegoen elkarhizketa hartaz» (85. or.).

3. Beste arazo teknikoak. Gorago esan dugunez, «Hausdu-rak» ipuinean teknikarik aberatsenak erabiltzen dira. Kontalariaren aldetik, kontalari objektiboa erabiltzen da maila erreala deitu duguna kontatzeko; orojakilea, oroimenetan; eta pertsonaia bera da kontalaria, kontzientziaren jarioa erabiltzean.

Kronologiari lotzen bagatzaizkio, zenbait gauza nabarmen adierazten zaigu. Esan dugu, nobelak «in media res» teknika erabiltzen duela; nabaria denez, hainbat «flash back» tartekatzen dira kontakizunean. Baina garrantzitsuenak, ohituraz kanpokoak direnez, denbora-kointzidentziak dira: adibidez: «"Si dices la verdad..." zuen belarrietan, Mayak "lasai hartzen duzun neurrian lasaituko naiz neu ere" bota zionean». Koptatu dugun testua 65. orrialdean agertzen da eta esaldi hori 64.ean esaten du Mayak. Hain zuzen ere, une batetan gauza bi gertatzen dira, Anttonen oroimena eta Mayaren esaldia; baina, testua sintagmatikoa denez, ezin daitezke gauza biak batera kontatu, eta, horrela, errepikapen-expresabidea aukeratu da irakurleari denboraren bateratasuna, kointzidentzia adierazteko. Horrelako joko bat egiten da 46.orrialdean ere. Eta 73.ean, oraindik egin gabe dagoen itaun bat gogoratuko du Ferminek, itaun hori 74.era arte efektiboki egin ez arren.

Denborarekin egindako jokook dirudite interesgarrienak narrazioaren mailan.

Ez dira ez, ordea, bakarrak. Maila desberdinen arteko jauziak ere ematen dira nukleo bakoitzean. Batez ere, oroimenetik errealliter doaz pertsonaiak: 72. orrialdean, Antton oroitzen ari da eta Mayaren agindua bete beharrak iratzarriko du: «—Leihoa irekiko al duzu mesedez? Hor tronpatzen zaizu sublimazioa, Mayak esan bezala leihoa ireki behar baita».

Kontzientziaren jarioa jarraitzen denean, hiru pertsonaien pentsakizunak nahastu egiten dira behin baino sarriago.

Arazo teknikoak, bada, konplexuak eta aberatsak dira, eta adi dagoen irakurlea eskatzen dute.

Baina lehenago aztertu dugunez, gure ustez amaierak ez du funtzionatzen. Eta ez da gauza bakarra. Pertsonaiak ere ongi definitu gabe geratzen bait dira, eta haien arteko kontrastea ere ez bait da gauzatzen. Hau da, egitura aldetiko puzzle-konzeptzioak bizirik dirau, lorpen oso bat iritsi gabe.

Azkenik. *Aise eman zenidan eskua* liburuaz hauxe esan dezakegu: intentu bat da. Saiakera serio bat. Zeren saiakera? Gizaki arteko tentsioen adierazgarri bilakatu nahi du textuak, eta, aszesi literario moduan, alde batera laga dira expresibitate diztiratsua eta soinu argiak. Tentsioa bere biluztasunean adierazi nahi izan zaigu. Horretarako, era desberdinetako maitasun, adiskidetasun eta giza erlaziotako tentsioak aukeratu dira. Ez nituzke benetako azertuak ahaztu nahi, baina batzutan ez ote dira, tristuran bukatu beharrean, desolazio axolagabe batetan bukatzen? Eta ipuina bukatzean pertsonaiak agertzen duen hieratismoa, axolagabekeria ez ote doa tentsioaren aurka?

Liburuan bertan esaten zaigunez «ez da hitzik soberan». Ez ote dago, ordea, pasio, grina apur baten faltan?

J. K.

O H A R R A K

¹ LERTXUNDI, Anjel: *Aise eman zenidan eskua*, Erein, Donostia 1980. 109. or.

² Bibliografia (artikologia hobe, eta barka neologismoa) oso handia izan ez arren ere, artikularen azken aldean jarriko dugu.

³ LETE, X.: «Aise eman zenidan eskua», in: *Muga*, 8. zenb. (Julio-Agosto 1980), 127. or.

⁴ Liburuaren kontraazalean.

⁵ Liburuaren kontraazalean.

⁶ LETE, X.: *op. cit.*, 127. or.

⁷ Giro berean aurkitzen da «Sargori». Baina maitasuna, edo lilura, haurtzaroan kokatzen da, eta pertsonaiek ez dute kontzientzia handirik.

⁸ LETE, X.: *op. cit.*, 127-128. or.

⁹ Denbora aldetik diot, eta ez estilistika aldetik, argi bait dago «bostak» ez dela hitz kasuala, eta baduela zerikusirik magnetofonia bost bider zabaltzarekin.

¹⁰ X.X.: «Andu Lertxundi, gaztetasunetik heldutasunera», in: *Ere*, 44. zenb., 55. or.

¹¹ LETE, X.: *op. cit.*, 126-127. or.

¹² Vargas Llosa-ek hainbat erabilia: norbaitek esandakoa zuzenean ematen da, zeharkako estiloz eman beharrean.

¹³ LETE, X.: *op. cit.*, 126. or.

¹⁴ LETE, X.: *op. cit.*, 126. or.

BIBLIOGRAFIA LABURRA

- LETE, Xabier: «Aise eman zenidan eskua», in: *Muga*, 8 zenb. (Julio-Agosto 1980), 126-128. or.
- X.X.: «Andu Lertxundi, gaztetasunetik heldutasunera», in: *Ere*, 44. zenb., 55. or.
- Artikulu hau idatzi ostean argitara da beste hau: HERNANDEZ ABAITUA, M.: «Xabier Letek aise ematen dio jabei A. Letxundiri», in: *Argia*, 893. zenb. (1980.eko Azaroak 23), 29-30. or. Artikulu honetako ondorio «bitxiak» kalibratzeko eta haici erantzuteko aukerarik ez dut. Bego hemen agerpenaren berria.

Euskal liburuak

- IRASTORTZA, Teresita: *Gabeziak*. Luis Haranburu Altuna argitaldaria, Donostia 1980, 54 or. 21 x 13,5 zm. Josu Landaren hitzaurrea du. Olerkari gazte baten hogetasei poesia bildu dira liburuxka txiki honetan.
- IRIGOIEN, Alfonso: *Orbel eta orri*. Bilbo, 1980, 112 or., 15 x 21 zm. 46 olerki ditu liburuxka honek. Egileak olerki hauekin Euskaltzaindiak Bizkaiko Aurrezki Kutxaren babespean antolatutako 1980ko «Felipe Arrese Beitia» saria irabazi zuen.
- SALABURU ECHEVERRIA, Pello: *Batzango euskalkiaz (1)*. Bruno Eche-nique-k egindako itzulpenak Bonaparteren eskakizunez. Deustuko uni-bertsitateko Argitarazioak, Bilbo, 1980, 202 or. 15,5 x 22,5 zm. Izenburuak berak adierazten duenez, Bonaparte printzeak eskatuta Bruno Etxenikek Batzango euskalkira itzuli zituen bibliako zati hauek: Jonasen profetia, Mateoren Ebangelioa, Salomonen Kantuen Kantua, Ruthen liburua eta Apokalipsia. Hauetatik Mateoren Eban-gelioa eta Jonasen profetia bakarrik argitaratu Bonapartek. Pello Salaburuk argitalpen honi eginiko sarreran (24 or.) Bonaparte-Etxeni-keren arteko elkarlanari buruzko berri batzuk, Batzango euskalkiaren zenbait hazhaztapen eta transkribaketa egiteko erabili dituen erizpideak ematen ditu.
- SARTRE, Jean-Paul: *Paretaren kontra*. Luis Haranburu Altuna argitaldaria, Donostia, 1980. 78 or. 17 x 11 zm. Euskaratzailera, Mikel Lasa. Hitzau-rrera, «Sartre: lekuko eta gidaria», Txillardegirena. Ez da oraindik urtebete Sartre hil zela. Bigarren mundu gerra aurretik argitaratu zen orain euskaraz eskaintzen zaigun *Le Mur* nobela. Kontakizunaren muina, biharamonean fusilatuko dituzten hiru lagunek sendagile bel-giar batekin igarotzen duten azken gaua da. Bizitzari buruzko hainbat pentsaketa ematen digu Sartrek idazki llabur honetan.

Euskal Herriaz erdal liburuak

- BARANDIARAN, José Miguel: *Estelas funerarias del País Vasco (Zona Norte)*. Txertoa argitaldaria, Donostia, 1980, 2. argitalpena. 212 or. 13,5 x 19,5 zm. Izenburua gaztelera hutsean egon arren, euskarazko eta gazteleraazko argitalpena da. Frantziako Kultur ministerioaren es-kabidez egindako ikerlan honek bi zati ditu. Lehenengoan herio-tzaren inguruko hainbat euskal usadio bildu dira; hauetariko bat da hilarriena. Bigarren zatia hain zuzen hilarrietatik ateratako 358 bat irudik osatzen du.
- LEGASSE, Marc: *Los contrabandistas de Ilargizarra*, Txertoa argitaldaria, Donostia, 1980. 126 or., 13,5 x 19,5 zm. Julio Caro Barojaren hitzaurre eta Federico Krutwig-en hitzondoarekin.

Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak zirela ta

Joxe:

Jakin-en iragan zenbakian, «Kultur bideetan» deritzan sailean (124-133 orr.), irakurri diat «Euskalarien nazioarteko jardunaldiak» izenburuz idatzi huen artikulua, guk eraturako Jardunaldieri kritika eginaz.

Bazekiagu, zoritxarrez, euskarazko zenbait prentsa, putreak okela ustelez elikatzen diren bezala baliatzen direla ardurarik gabeko kritikaz sortzen dituzten eztabaidetatik. Baina hau ez duk inoiz izan **Jakin** kultur aldizkariaren bidea eta ezta ere hire pretsonarena. Behar bada hire ausentzietariko bat duk, 1967an **Zeruko Argia**-n «Euskaldun zertako?» galdetze huanan bezalakoa. Ni euskararen alde, beste bat kontra eta, hi, bion arteko eztabaidaren artean holako anbiguedate arraro batekin, haritik landa, sartu hintzaneke une hura gogoratzen zaidak, gauzak hurbildik ezagutu gabe diharduanez.

Hire kritikan, egia esan, inork ezingo dik atera arrazoi bide klarurik, zenbait ekintzaren aurrean urak hire inguruko errotara eroaten direnez aparte. Baina argitasunik ez hori, azken batean, bera duk beste gabe gure ekintzaren salatzaile. Bestalde, premia larriagoak markatzea, inoiz kontuan izan ez bagenitu bezala: sintaxi ikerketa, sozio-linguistika eta beste arazo batzuetaz arduratzeke, «helburuak argi eduki behar direla», diru eralgitzea eta abar.

Guzi horiek horrela balira ere, damua garaiz. Gizontasunak berez

eskatzen dik ardura, eta hi hain argia eta jakituna izanik, «helburuak argi» edukitzeko lehenbizi burua argi behar denez, Euskaltzaindiko urgazle haizen aldetik eskubide eta aukera guziak izan dituk heuregan, gauzak garaiz eta zuzen jakiteko, besteen eritzien bidez bueltaka ibili gabe. Gaiari zuzen eta garaiz heldurik ibili bahintz, behar bada gure ekintza bestelakoa huen.

Ez badarik ere, ekintza hortan sarturik ibili ginenok, hik aipatzen dituan pundurik gehienak kontuan izan genituen, eta hoiien xehetasunik ez diat hemen agertu beharrik, hik ere holako eskaririk egin gabe. Baina, kontu eskaria izan balitz ere hire kritika, ez nian ezer agertuko, baizik urtean zehar, gutienez sei batzarretan asmo eta antolakizunen berri eman zelako eta, hi Euskaltzaindikoa izanik, horiek irakurtzea aski huen. Hor hituen Jardunaldietarako izendatu zen batzordearen kontu emateak. Behar bada hi ez haiz izan agiriak irakurri ez dituen urgazle bakarra. Ez al duk hori axola guti erakustea?

Huts egitea edonorri gertatzen zaigun gauza duk. Ez duk beraz batere harritzekoa. Baina, ulertzen ez dudana, zera duk, **Jakin**-en zuzendarietako bat ere Euskaltzaindiko urgazlea izanik, hura ere hortaz ez ohartzea. Hor ba. Zuok, hain «jakintsuok» garaiz ohartu bazinate, zer ondasun ederrak gure hizkuntzaren alde, eta batez ere gure erakundearen alde, zeren bakoitzari bere errespetua zor zaiok. Ez ote? Ah!, zelako zelako galerak guk «ezjakintunok». (Barka esaldiok. Testuz kanpo har, zeren arinkeriak humorez hartzen ez badizkiagu, galduak gaituk).

Gure ekintzak zalantzaz jarriaz urak beste eihera batera eramatea bera ere ez duk itxura. Adibidez, ikaragarrizko hiztegi «marmotetriko» bat argitaratzeko, ba ote diagu euskaldunon artean fisikoen kopururik? Ba, hogeigarren mendean holako «tomismoan» sartzea bera ere baduk diru eralgitze ederra, lau katuk edo irentsiko dutenari begira; goi mailako idazki horiek ere ez ote elite bati begira? Bitartean behe mailako hornitu gabe ditugularik, nik ere esango nitek: Zertarako holako alardeak eta holako gastuak? Ez zirudik alde hortatik ekonomia eta premiarik larrienen artean holako lotura egoki edo behar bezalako begiramendurik izan denik. Nork neurtzen dik hori? Eta, neurtzekotan ere bakoitzak bere arlo eta bere prismatik, guk egin dugun bezala.

Oraindik gehiago esango diat; eta hontaz bukatu dezadan. Ekonomia ez nian uste ezer entzuterik (edo irakurtzerik) Liburu urdinaren hitzaurregileagandik. Heuk ez ote duk irakurri Xenpelarren eskolak ondo ikasitako gure poeta bikainaren **Ilargiaren eskolan?** Ba, laster preskatuko diat hire memoria:

**Hil ala bizi delarik
guk ari dugun burruka,
hainbeste diru, nola demontre,
lan batek zurrupa?**

.....

**Ezker aldera bagoaz,
ondo behar dugu jakin:
kultur iraultza ez daiteke egin
«kuxe» paperakin.**

Honenbestez aski duk. Euskararen premia? Danak!

Juan San Martín

**Joxe Azurmendiren puntualizazio hauekin, zuzendaritza honek
itxiztat ematen du polemika hau**

Ohartxo batzuk, erantzun legez:

1. Oker eta oso oker dabil San Martín garai bateko nire zalantzak (?) aipatzean edo oraingo nire informazio faltaren susmoetan. Bere susmoak beste oinarri gabe.

2. Arras lekuz kanpo ikusten ditut arazo honetan UZEIri, **Elhuyarri, Liburu Urdinari**, etab. egiten dizkien alusioak, modu horretan eginda batez ere.

3. Lekuz kanporago, kabitzen bada, tonoz guztia.

4. San Martín gehien mindu duena, ekonomi arazoa da nonbait. Sentitzen dut: hori ez da nire artikuluko arazoa.

5. Esan da nonbait, bai, baina ez nire artikuluan, Leioako Kongresuak hobe zuela, egin zuenaren orde, beste zerbait premiazkoagorik egitea: sin-taxi ikerketa, etab. Esaten dira nire artikuluan ere holakoak, baina sekula ez Leioakoaz.

6. Nire artikulua ez da izan «guk eratutako Jardunaldieri kritika egina», zenbait kritika egon eta gero planteamendu orokarrago bati begira baino. Han-hemen egondako kritikak niretzat ez dira neure gogoeten abiapuntua besterik izan. Hori erreparatu ez duenarentzat, bistan da, dena ilun egon behar.

7. Garbitasun gehiago, eman behar zen tokian emanda geratu da.

JAKIN

Ategorrieta hiribidea, 23, 1. esk. - Donostia-13

Tel. (943) 271713

JAKIN

ARABA

Demografia • Kultura • Euskara • Industriegintza
Erakunde foralak • Politika • Nekazaritza

**Gerra zibila?
Santutxuko bertsolari-eskola
1980ko euskal liburuak**

Jrtarrila
Ekaina

17/18

1981